

ZRÍNYI MIKLÓS
NEMZETVÉDELMI EGYETEM

Hadtudományi Doktori Iskola

Béres János mk. ezredes

**NAPJAINK MUSZLIM TERRORIZMUSÁNAK
GYÖKEREI ÉS VISSZASZORÍTÁSÁNAK
LEHETŐSÉGEI**

DOKTORI (PHD) ÉRTEKEZÉS

Témavezető: Dr. Resperger István ezredes
PhD Hadtudomány

BUDAPEST, 2008

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS

A tudományos probléma megfogalmazása	4
A kutatómunka célkitűzései	5
A kidolgozás munkamódszere	7

1. FEJEZET. TERRORIZMUS VAGY FELKELÉS..... 10

1.1. A TERRORIZMUS FOGALMI ELEMEI	10
1.2. TERRORIZMUS VAGY FELKELÉS	13
1.3. ÖSSZEGZÉS	17

2. FEJEZET. A MUSZLIM FUNDAMENTALIZMUS TÖRTÉNELMI GYÖKEREINEK ÁTTEKINTÉSE..... 18

2.1. TÖRTÉNELMI ÁTTEKINTÉS	18
2.1.1. A dicső ősök időszaka	18
2.1.2. Aranykor és hanyatlás	21
2.1.3. A vahabizmus	22
2.1.4. A szalafizmus	26
2.1.5. A szalafita dzsihadizmus	30
2.1.6. A globális dzsihadizmus (globális szalafita dzsihadizmus)	32
2.2. ÖSSZEGZÉS	37

3. FEJEZET. A MUSZLIM VILÁGBAN ZAJLÓ TÁRSADALMI MOZGALOM..... 39

3.1. A TÁRSADALMI MOZGALOM KIBONTAKOZÁSÁNAK RODNEY STARK-FÉLE MODELLJE	40
3.2. A MUSZLIM TÁRSADALMI MOZGALOM LÉTREJÖTTÉNEK FELTÉTELEI, SZAKASZAI.....	42
3.2.1. Sérelmek felhalmozódása	42
3.2.2. Remény a sikerre	43
3.2.3. Mozgósító esemény	44
3.2.4. Csoportok hálózatának létrejötte	45
3.3. A muszlim társadalmi mozgalom sikerének feltételei, szakaszai	47
3.3.1. Emberek és erőforrások mozgósítása.....	47
3.3.2. Külső ellenállás/ellenmozgalmak beindulása	49
3.3.3. Külső szövetségesek támogatása	51
3.3.4. Szervezetek elszaporodása és egyes csoportok különválása.....	52
3.4. A muszlim társadalmi mozgalom erőszakba torkollása.....	54
3.4.1. A muszlim társadalmi mozgalom erőszakba hajlásának Donatella della Porta által kidolgozott modellje.....	55
3.4.2. A Muzulmán Testvériség, mint a modern radikális iszlám csoportok anyamozgalma.....	59
3.4.3. Az al-Kaida jelenség.....	63
3.4.4. A muszlim közösségeket magukba foglaló nyugati típusú társadalmak veszélyeztetettsége	68
3.5. ÖSSZEGZÉS	74

4. FEJEZET. A MUSZLIM TÁRSADALMI MOZGALOMBÓL KINŐTT SZÉLSŐSÉGES IRÁNYZATOK VISSZASZORÍTÁSÁNAK LEHETŐSÉGEI..... 76

4.1. POLITIKAI LEHETŐSÉGEK.....	76
4.2. GAZDASÁGI ÉS PÉNZÜGYI LEHETŐSÉGEK	79
4.2.1. Gazdasági területen.....	79
4.2.2. Pénzügyi területen	83

4.3.	A KULTURÁLIS LEHETŐSÉGEK	86
4.3.1.	A kulturális különbségek	86
4.3.2.	A tudás "iszlamosítása"	87
4.3.3.	Az oktatás "világiasítása"	88
4.4.	DIPLOMÁCIAI ÉS PSZICHOLÓGIAI ESZKÖZTÁR	90
4.4.1.	A diplomácia feladata	93
4.4.2.	A pszichológiai aspektus	96
4.5.	NEMZETBIZTONSÁGI VÁLASZOK	100
4.5.1.	Nemzetközi vonatkozások	100
4.5.2.	Magyar vonatkozások	102
4.6.	KATONAI ESZKÖZÖK	105
4.6.1.	A helyzet stratégiai értékelése	105
4.6.2.	Perspektíva Afganisztánban és Irakban	109
4.6.3.	Katonai válasz a "transznacionális felkelésre"	111
4.7.	ÖSSZEĞZÉS	117

ÖSSZEFOGLALÁS, KÖVETKEZTETÉSEK	119
--------------------------------------	-----

BEFEJEZÉS

A kutatómunka összegzése	127
Új tudományos eredmények	127
Ajánlások	128

FELHASZNÁLT IRODALOM

HIVATKOZOTT IRODALOM JEGYZÉKE	131
NEM HIVATKOZOTT IRODALOM JEGYZÉKE	136

ÁBRAGYŰJTEMÉNY	138
----------------------	-----

A PÁLYÁZÓ PUBLIKÁCIÓS MUNKÁINAK JEGYZÉKE	139
--	-----

MELLÉKLETEK

1. melléklet: Az Iszlám Kalifátus területi kiterjedése	141
2. melléklet: A muszlim világ országai	142
3. melléklet: Az iszlám két fő irányzata és terjedési irányai	143
4. melléklet: A vallások összehasonlítása	144
5. melléklet: A kutatásban és fejlesztésben dolgozó mérnökök és tudósok száma a világon	145
6. melléklet: Az arab országokban lefordított könyvek száma, összehasonlítva más országokéval	146
7. melléklet: A nyugati típusú társadalmakban élő muszlimok radikalizációjának folyamata	147
8. melléklet: Az al-Kaida típusú szervezetek tevékenysége által érintett országok	148

BEVEZETÉS

„Megöltük a nagy sárkányt, most azonban olyan őserdőben élünk, amelyben zavarba ejtően nagy sokaságú és változatosságú mérges kígyó van. És a sárkányt számos szempontból könnyebb volt nyomon követni.”

(R. James Woolsey)¹

A bipoláris világrend felbomlása jelentős változásokat eredményezett a nemzetközi biztonságpolitikai környezetben. Miközben a világméretű fegyveres konfliktusok kialakulásának a veszélye csökkent, ill. megszűnt, olyan új fenyegetések jelentek meg, illetve már meghaladottnak vélt problémák keltek életre a világban, és közvetlen környezetünkben is, amelyek a komplexitásuk és előre nem jelezhetőségük révén tartós és folyamatos bizonytalanságot eredményeztek nemzeti, regionális és globális szinten egyaránt.

A biztonság katonai elemei mellett, esetenként helyett, mind jobban előtérbe kerültek a politikai, a gazdasági, a társadalmi és a környezetvédelmi dimenziók, amelyek az új biztonsági kockázatok, kihívások és fenyegetések alapját képezik. Ezek elsősorban a nemzetközi migráció, a szervezett bűnözés, a terrorizmus, az illegális fegyverkereskedelem és a vallási/nemzetiségi konfliktusok.²

A tudományos probléma megfogalmazása

Az új típusú kihívások, kockázatok és fenyegetések közül különösen az erőszakot és radikalizmust tartalmazó fenyegetési formák jelentenek nagy veszélyt a demokratikus berendezkedésű társadalmakra. Ezek közül is kiemelkedik a terrorizmus jelensége, amelynek modernkori negyedik hulláma³, a muszlim terrorizmus napjaink egyik legnagyobb biztonsági kihívása. Az iszlámhoz kötődő fundamentalista ideológia térnyerése és a hozzá kapcsolódó terrorisztikus módszerek terjedése a nyugati típusú társadalmak számára égető és megoldandó problémává vált. A korrunkra jellemző új típusú kihívások közül ez azzal emelkedik ki, hogy globalizálódása és a mind nagyobb pusztító erővel rendelkező fegyverekkel való kapcsolata révén alapjaiban veszélyezteti a nyugati típusú demokráciák gazdasági-társadalmi pilléreit. Ezen államok eddig mindig sikeresen megbirkóztak a modern kor különböző szakaszaiban jelentkező terrorhullámokkal, a szélsőséges iszlám ideológián alapuló terrorizmus azonban új helyzetet teremt: a deklaráltan a nyugati értékrend elpusztítására irányuló céljai, a hatalmas potenciális tömegbázisa és a jelentős anyagi-technikai eszközökhöz való hozzáférése miatt minden eddiginél nagyobb veszélyt jelent a demok-

¹ WOOLSEY, R. James 1993. február 2-án a CIA igazgatójává történt kinevezése előtt, a szenátusi meghallgatásán mondott beszédében használta ezt a metaforát, amellyel arra utalt, hogy a hidegháború után is nagy szükség van a hírszerzésre, mert az új típusú kihívások talán még nagyobb veszélyt jelentenek a nyugati világra, mint az egykori Szovjetunió.

In: http://www.spymuseum.org/programs/calendar_pages/2007_09_25_prog.php, 2006. 11. 17.

² RESPERGER István: *A fegyveres erők megváltozott feladatai a katonai jellegű fegyveres válságok kezelése során*. Doktori Értekezés, Budapest, 2001. p. 4.

³ A modernkori terrorizmus szakaszolásánál alapvetően négy fő hullámot azonosíthatunk: az első a XIX. sz. végi anarchizmus, a második az 1920-as évek gyarmati felszabadító mozgalmaihoz kötődik, a harmadik az 1960-as évek „új baloldalának” radikális megnyilvánulásait fedi le, a negyedik pedig a jelenkori muszlim fundamentalizmus szélsőséges mozgalmát foglalja magába. CRONIN, Audrey Kurth: *Attacking Terrorism*. In: Georgetown University Press, Washington D.C., 2004. p. 5.

ratikus világra. Ezt a veszélyt pontosan meg kell fogalmazni, fel kell tárni az alapjait, meg kell vizsgálni az összetevőit, hogy tisztában legyünk a természetével, sajátosságaival, törvényszerűségeivel és adekvát választ tudjunk adni a jelenségre.

A kutatás célkitűzései

Értekezésemben a nyugati típusú társadalmakat veszélyeztető muszlim terrorizmus gyökereinek a feltárását kívánom elvégezni és az ellene való hatékony fellépés módozatait dolgozom ki.

Munkám első részében az iszlám vallás tanait szélsőséges módon értelmező, elsősorban arab országbeli csoportok létrejöttének okait, körülményeit és céljait fogom bemutatni. A történelmi párhuzamok bemutatása révén bizonyítani kívánom, hogy a terrorizmus eszközeit használó radikális muzulmán szervezetek létrejöttét megelőző társadalmi mozgalom egyes szakaszainak ismerete, működési törvényszerűségeinek feltárása fontos segítséget jelenthet a szervezeteket mozgató okok megszüntetéséhez, ezáltal az adott aktív terrorcsoport visszaszorításához, esetleg felszámolásához.

Értekezésem második részében az előzőekben leszűrt tapasztalatokra, törvényszerűségekre alapozva olyan stratégiai eszköztárat kívánok felvázolni, amelynek komplex módon alkalmazott elemei révén hatékonyan visszaszoríthatónak tartom a muszlim terrorizmus fenyegetését. Bizonyítani szándékozom, hogy bár a jelenség teljes egészében nem szüntethető meg, megfelelő módszerek alkalmazásával a muzulmán világban belül zajló, számunkra veszélyes folyamatokat kezelhetővé lehet tenni, a fegyveres erőszakot pedig idővel a jelenlegi politikai-társadalmi szintről egyszerű rendőri-bűnüldözési problémává lehet redukálni.

A konkrét célkitűzések:

- 1) A szélsőséges iszlám fundamentalista irányzatok létrejöttének áttekintése. Történelmi hátterük, ideológiai alapjaik bemutatása révén a jelenkori muszlim terrorizmus kialakulására gyakorolt hatásuk feltárása;
- 2) A történelmi összehasonlító elemzés módszerének alkalmazásával a muszlim társadalmi mozgalomból kinőtt radikális szervezetek kialakulásának bemutatása, elemzése, szakaszolása, a törvényszerűségek azonosítása;
- 3) A nyugati típusú társadalmak veszélyeztetettségének vizsgálata;
- 4) A muszlim világban zajló társadalmi mozgalom békés mederben tartására, valamint a radikalizálódott terrorcsoportok felszámolására, tömegbázisuk csökkentésére, ideológiájuk marginalizálására alkalmas befolyásolási területek (politikai, diplomáciai, pszichológiai, gazdasági, kulturális, nemzetbiztonsági, katonai) bemutatása. Egy ezen területekre alapozott komplex stratégiai eszköztár elemeinek a kidolgozása;
- 5) Általában a terrorizmussal és konkrétan az iszlám kötődésű terrorizmussal kapcsolatos legfontosabb elnevezések és fogalmak tisztázása.

A kitűzött célok megvalósítása érdekében:

Tanulmányoztam a terrorizmussal, a terrorszervezetekkel, az iszlám fundamentalizmussal és az iszlám vallással kapcsolatos hazai és nemzetközi szakirodalmat, megismertem a legújabb kutatási eredményeket.

Konzultációt folytattam hazai és külföldi szakemberekkel, magyar és nemzetközi konferenciákon vettem részt. Kutatási eredményeimet a konzultációkat követően tovább pontosítottam.

A MK KFH Transznacionális Fenyegetések Felderítő Osztályának vezetőjeként szerzett *gyakorlati tapasztalataimat összevettem* a hazai és nemzetközi elméleti ismeretekkel és a szintetizált eredményt beépítettem az értekezésbe.

Elvégeztem az Egyesült Államok washingtoni Nemzetvédelmi Egyetemének „Terrorizmus Elleni Harc” szakát. A 8 hónapos tanfolyam eredményeként átfogó elméleti ismeretekre tettem szert a globális terrorizmus elleni küzdelem témakörében.

Elsajátítottam a Garmisch-Partenkirchen-i George C. Marshall Központ „Terrorizmus és biztonságpolitikai tanulmányok” programjának tananyagát.

Folyamatos kapcsolatot tartottam az Európai Unió katonai törzse hírszerző osztályának terrorizmus elleni munkacsoportjába delegált KFH-s képviselővel.

Részt vettem egy egyhetes SOLIC (Low Intensity Conflict and Special Forces) témakörben tartott Különleges Műveleti Nemzetközi Törzsfelkészítési Szakszemináriumon, Szolonokon.

Tapasztalatszerzési szándékkal, de a munkakörömből adódóan is, *folyamatosan konzultáltam* az MK Katonai Biztonsági Hivatal, az MK Nemzetbiztonsági Hivatal, az MK Információs Hivatal és az MK Külügyminisztériumának muszlim térséggel, illetve terrorizmussal foglalkozó munkatársaival.

Számos e témakörben zajló *előadáson vettem részt* az Antall Alapítvány, a Magyar Külügyi Intézet és a MHTT Nemzetbiztonsági és Hírszerző Szakosztálya szervezésében.

Részeredményeimet konferenciákon, előadásokban, hozzászólásokban, illetve írásos publikációkban tettem közzé.

Értekezésemben a téma szerteágazó volta és a dolgozat behatárolt terjedelme miatt nem tűztem ki célul:

- A terrorizmus (jelenségének) átfogó, részletes vizsgálatát, az e témában született tudományos ismeretanyag elemzését, vagy bemutatását.
- Az EU és a NATO, illetőleg Magyarország terrorizmus elleni stratégiájának elemzését, vagy részletes bemutatását.
- Az iszlám vallás részletes ismertetését, az egyes vallási irányzatok felsorolását, vagy összehasonlító elemzését.
- Az egyes terrorszervezetek, szélsőséges csoportosulások szervezetének, tevékenységének bemutatását.

A fenti területekből, témakörökből csak olyan mértékben merítettem, amilyen mértékben a címben szereplő témám kifejtése, és az ennek során alkalmazott munkamódszerem azt megkívánta.

A kidolgozás munkamódszere

A téma kutatása és kidolgozása során az általános kutatási módszerek közül az analízist, a szintézist, az indukciót, a dedukciót, a hadtudomány különleges módszerei közül pedig a történeti összehasonlító módszert alkalmazom.

Értekezésem muszlim terrorizmus gyökereit feltáró részében alapvetően *Rodney Stark*⁴ *amerikai szociológus társadalmi mozgalmak kialakulására*, és *Donatella della Porta*⁵ *olasz szociológus földalatti szervezetek vizsgálatára* kidolgozott módszerét alkalmazom.

Az általuk eredetileg az amerikai polgárjogi mozgalomra, illetve az olaszországi baloldali terrorcsoportok kialakulására alkalmazott elméleti modelleket a történeti összehasonlító módszer alkalmazásával átültetem a szélsőséges muszlim mozgalmakra és terrorszervezetekre.

Ezen kötött séma alkalmazásával – ami az USA Nemzetvédelmi Egyetemén is alkalmazott módszer a terrorszervezetek vizsgálatára – célirányosan, a lényeg szem előtt tévesztése nélkül tudom megvizsgálni a muszlim szélsőséges szervezetek közös jellemzőit, és általános működési elveiket. Nem az egyes csoportok számbavétele és sajátosságaik bemutatása a célom, hanem a folyamatok általános mozgó mechanizmusának analitikus feltárása után a törvényszerűségek feltárása, kimutatása.

Ezen törvényszerűségek feltárása, majd az egyéb jellegű ismeretekkel való összevetése után olyan megoldási mechanizmusokat vázlok fel, amelyek a nemzetközi politikai rendszerekben bekövetkezett válságok kezelése során az elmúlt évtizedekben már eredményesnek bizonyultak.

A terrorizmus témakörével összefüggő fogalomhasználatomban elsősorban a vonatkozó magyar szakirodalmi kifejezésekre (a Nemzetvédelmi Egyetem terrorizmussal foglalkozó szakértőinek⁶ és a MK Katonai Felderítő Hivatal munkatársainak publikációira), másodsorban az EU-ban és a NATO-ban használt megközelítésekre, harmadsorban pedig a francia Michel Wieviorka és az amerikai Martha Crenshaw terrorszakértők fogalomrendszerére kívánok támaszkodni. A szakmai folyóiratokat illetően az amerikai katonai szakirodalomból, az európai országok közül pedig elsősorban az angol, a német és a francia írásokból merítettem.

Az iszlámmal összefüggő vizsgálataim során elsősorban Rostoványi Zsoltnak, a Corvinus Egyetem Társadalomtudományi Kara dékánjának, Bassam Tibinak, a Göttingen Egyetem nemzetközi kapcsolatokkal foglalkozó tanárának és Germanus Gyula magyar orientalistának az írásait vettem alapul. A külföldi szakértők közül a már említett Crenshaw és Wieviorka mellett James Burke ír tudománytörténész és Gilles Kepel francia akadémikus, az iszlám vallás és az arab világ elismert kutatójának a megközelítéseit használtam fel.

Az egyes arab szavakkal kapcsolatos magyar terminológia használatánál – a külföldi és a magyar szakértők eltérő szóhasználatából következően – a helyes kiejtéshez legközelebb

⁴ Rodney STARK amerikai vallás-szociológus. Diplomáját 1965-ben a kaliforniai Berkeley Egyetemen szerezte, majd az Egyesült Államok szárazföldi haderejének a szakértője lett. Szakterülete a vallás-szociológia és ezzel összefüggésben vizsgálja a terrorizmus jelenségét („racionális döntések”- teória). 32 évig tanított a Washington Egyetemen, majd 2004 óta a Baylor Egyetem professzora. 28 könyv és több, mint 144 tudományos cikk szerzője.

⁵ Donatella della PORTA olasz szociológus, az olaszországi (Firenze) Európa Egyetem Politikai és Társadalomtudományi karának professzora. Diplomáját ugyanezen az egyetemen szerezte 1987-ben. Szakterülete a földalatti politikai szervezetek vizsgálata, ezen belül is az olaszországi baloldali terrorszervezetek kialakulását dolgozta fel. Kutatási területei: társadalmi mozgalmak, politikai erőszak, terrorizmus, korrupció, globalizáció.

⁶ A teljesség igénye nélkül: KŐSZEGVÁRI Tibor, SZTERNÁK György, RESPERGER István, PADÁNYI József, HÉJJA István, TÁLAS Péter, IZSA Jenő, KISS Zoltán László, GAZDIK Gyula.

álló formát alkalmazom és a magyar kiejtésnek megfelelően írom le.⁷ A magyar közhasználatban elfogadott szavakat, mint forrást azért tartom fontosnak hangsúlyozni, mert bár pl. a magyar helyesírási kézikönyvek a „*moszlim*” vagy „*mozlim*” kifejezést tartják nyelvtanilag helyesnek, a magyar szakértők többsége a „*muszlim*” formát használja.

Más – általam indokoltnak tartott – esetekben a nemzetközi tanulmányaim során használt kifejezéseket részesítem előnyben a magyar gyakorlattal szemben. Például óvatosan kezelem az „*iszlám terrorizmus*” kifejezést, mert a mérvadó muszlimok többsége ezt az iszlámra, mint vallásra nézve kifejezetten sértőnek találja. Érvelésük szerint a vallás nem bélyegezhető meg a terrorizmus szóval, mert nem az iszlám az, ami terrorista, hanem az iszlám vallást szélsőségesen értelmező egyes muszlim egyének, közösségek.⁸ Ezen megközelítésből adódóan – bár a magyar szakértők és nyugat-európai kollégáik nem mindig tesznek különbséget a kettő között – értekezésemben a politikai korrektség kedvéért inkább a „*muszlim terrorizmus*” kifejezést használom. Az iszlám szót jelzős szerkezetben csak közvetett módon (pl. iszlám kötődésű terrorizmus), vagy annak kifejezett politikai, ideológiai tartalmú értelmezésére alkalmazom (pl. a fundamentalizmus szinonímájaként a politikai iszlám, vagy az iszlamizáció kifejezéseket).

A muszlim és muzulmán megnevezéseket egymás szinonímájaként használom, mert bár eredetileg volt közöttük tartalmi és etimológiai különbség⁹, mára már megkülönböztetés nélkül ugyanazt, vagyis az iszlámot követő embereket értjük mindkét szó alatt.

A muszlim világ megnevezés alatt a társadalmi mozgalmat és az általános tendenciákat illetően az iszlám vallást követő muzulmánok összességét értem, ugyanakkor a terrorizmus és az ellene való fellépés kapcsán vizsgálódásom tárgyát csak az arab térség meghatározó országai képezik. Ezt a megkülönböztetést jelzem az egyes vizsgált területeknél.

⁷ Kivételes esetekben – amennyiben a szó már beépült a magyar közhasználatba, vagy a szakértők többsége úgy használja – az arab szó helytelen, de megszokott formáját használtam, jelezve egyúttal a helyes formát is (pl. a magyar használatban általános Oszama bin Ládén valójában helyesen Uzsama ibn Ládín).

⁸ Az „iszlám” szó Isten akaratának való alávetést jelent, a „muszlim” szó pedig magára a személyre utal, aki aláveti magát Isten akaratának (az iszlámot követő személy). Az iszlám vallást követőkre azért a muszlim szó használata a helyes, mert a két szó etimológiailag ugyanazokból a gyökmássalhangzókból épül fel (az iSzLÁM szó az Sz L M szógyök IV. igetörzsbeli alakja). Az Sz L M gyökből származik a szalám (béke) szó is. Az iszlám szó az arabban csakis főnévi jelentéssel rendelkezik. Melléknévi értelemben az „iszlámijj–iszlámijja” kifejezések használhatóak.

⁹ A „muzulmán” szó eredetileg azt az iszlám vallású bolgár-török népcsoportot jelezte, amely a honfoglaló magyarokkal együtt érkezett a Kárpát-medencébe. Az elnevezés eredeti alakja a „böszörmény” szavunk (erre utalnak települési helyeik elnevezései, pl. Hajdúböszörmény), ez alakult át az évszázadok folyamán „muzulmánra” (böszörmény-büszürman-buszurman-buzulman-muzulmán). Az oklevelekben latinosan „bezzermeni” alakban jelennek meg, mint II. Ottokár (1253 – 1278) pápához írt levelében is. A szó eredileg az arab „muszlim” szóból származik, mely a török nyelvekben „müsülman, müsürmen”, a perzsában pedig „müslimán, müsülmán”, a karakirgizeknél „busurman” és ugyanez a kazáni tatároknál is. Jelentése: „aki magát Istennek átadta”, azaz az iszlámhoz tartozó. A böszörmény és muzulmán szó tehát ugyanaz és bár az iszlám vallást követő személyeket takarja, konkrétan és kifejezetten nem foglalja magába az arabokat, hanem csak azon bolgár-török népcsoportot jelzi, amelyik a honfoglalókkal érkezett a Kárpát-medencébe, az Árpád-korban kereskedelemmel foglalkozott, és a XIII. század végére beolvadt a magyarságba. ADORJÁN Imre: *Muzulmánok a magyarok közt*. In: [http://209.85.129.104/search?q=cache:uy2sKQ71rQcJ:www.terebess.hu/keletkultinfo/muzulmagy.html+Adorj%C3%A1n+Imre:+Muzulm%C3%A1nok+a+magyarok+k%C3%B6zt.&hl=hu&ct=clnk&cd=1](http://209.85.129.104/search?q=cache:uy2sKQ71rQcJ:www.terebess.hu/keletkultinfo/muzulmagy.html+Adorj%C3%A1n+Imre:+Muzulm%C3%A1nok+a+magyarok+k%C3%B6zt.&hl=hu&ct=clnk&cd=1,2006.10.03), 2006. 10. 03.

A próféta nevéből képzett „mohamedán” szót, a muszlimok kifejezetten sértőnek tartják és teljes mértékben elutasítják.

A hivatkozásokat, lábjegyzeteket illetően a témavezetőm, Dr Resperger István ezredes úr doktori értekezésében használt gyakorlatot követtem, ami megegyezik az MSZ ISO 690 szabvánnyal.

A lábjegyzetekben feltüntetett – helyenként nagy terjedelmű – kiegészítések ugyanolyan szerves és lényeges részei az anyagnak, mint az értekezés nagyobbik hányada, lábjegyzetben történő használatukra többnyire a háttérismeret-jellegük, vagy magyarázat-voltuk miatt került sor és nem utolsó sorban a főanyag kifejtés dinamikája megtörésének elkerülése érdekében.

Az értekezésem alapjául szolgáló ismeretanyag gyűjtését 2007. november 30-án zártam le.

1. FEJEZET

TERRORIZMUS VAGY FELKELÉS

A muszlim terrorizmust mozgató történelmi és jelenkori alapok áttekintése előtt feltétlenül fontosnak tartom a terrorizmus fogalomkörének rövid és tömör áttekintését, mert a definíció főbb tartalmi elemeinek a meghatározása lényegi segítséget jelent a jelenség pontos értelmezésében, de mindenekelőtt a nem ebbe a kategóriába tartozó, ezért értelemzavaró többtucatnyi terrorizmus-fogalom, osztályozás és csoportosítás leválasztásában.

Ugyanígy fontos feladatnak tekintem tisztázni a politikailag motivált erőszak természetét, nevezetesen a terrorizmus és a felkelés (szabadságharc, ellenállás) lényegét, illetve az összevetésük révén meghatározni főbb tartalmi elemeiket. Az azonos kritériumok alapján, világos elvek szerint végrehajtott fogalommeghatározásnak nélkülözhetetlen és meghatározó jelentősége van az értekezésem egésze szempontjából.

1.1. A terrorizmus fogalmi elemei

A terrorizmus nem modernkori jelenség. A különböző korok társadalmában évszázadok óta alkalmaztak olyan erőket, eszközöket és módszereket, amelyek célja a megfélemlítés, a rettegés és a pánik előidézése volt. Egy ősi kínai mondás így határozta meg a terrorizmus lényegét: „*Ölj meg egyet, hogy megfélemlíts tizezret!*”¹⁰

Bár a terror bizonyos elemei az évszázadok során különböztek a ma ismert jegyeitől (pl. a XI. század asszaszin harcosainak, vagy a XIX. század anarchistáinak célpontjai az elnyomó hatalom szimbolikus képviselői, tábornokok, miniszterek, uralkodók voltak, ugyanakkor napjaink terroristáinak egyik fő jellemzője az ún. puha célpontok, a véletlenszerűen kiválasztott vértlen polgári személyek elleni merényletek végrehajtása), a terrorizmus „megfélemlítő” jellege mit sem változott. Ami változott, az a jelenkor különböző államainak, illetve ezek szervezeteinek, intézményeinek speciális érdekei, amelyek alapján ki-kik a maga szempontjait érvényesíti a saját terrorizmus-definíciójában. Ennek köszönhetően mára több száz fogalom egyszerre van jelen a világban, szinte minden országnak megvan a maga szempontjából legrelevánsabb terrorizmus-fogalma, sőt bizonyos országokon belül még az egyes intézmények is eltérő megfogalmazásokat használnak.¹¹

A terrorizmussal összefüggő definíciós problémák egyik legfőbb oka alapvetően az, hogy a terrorizmus lényegére és megkülönböztető jegyeire adott válasz végső soron érték-, következtetésképpen (hatalmi) érdekfüggő, ezért nem csupán általános morális, filozófiai, ideológiai értékek és előfelvetések függvénye, hanem – helytől, időtől, társadalmi-politikai rendszertől, közegtől és szituációtól függően – igen gyakran kemény taktikai, vagy stratégiai, illetve politikai-gazdasági hatalmi érdekviszonyokhoz is kötött.¹²

¹⁰ IRA és ETA: terrorizmus Európában.

In: <http://www.origo.hu/tudomany/tarsadalom/20011106iraes.html>, 2006. 02. 04.

¹¹ KÖSZEGVÁRI Tibor: *A nemzetközi terrorizmus elleni harc elméleti és gyakorlati kérdései*.

In: Hadtudományi Tájékoztató. Budapest, 2004/2. p. 13.

¹² SZTERNÁK György – KISS Zoltán László: *Vázlat a terrorizmus szociológiai aspektusainak vizsgálatához*.

In: Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények, IX. évfolyam, 3. szám, 2005. p. 99.

A teljesség igénye nélkül néhány jellemző meghatározás:

- Brit értelmezés szerint a terrorizmus *„személyek vagy anyagi javak elleni súlyos erőszak alkalmazása vagy azzal való fenyegetés valamely politikai, vallási, vagy ideológiai cél elérése érdekében.”*¹³

- Magyar katonai szakértők szerint a terrorizmus *„megkülönböztetés nélküli támadás; minden olyan erőszakos cselekmény, vagy azzal való fenyegetés, amelynek elsődleges célja, hogy rettegést keltsen a polgári lakosság körében.”*¹⁴

- Német meghatározás szerint a terrorizmus *„félelem és rémület szisztematikus terjesztése erőszakos akciók útján, politikai célok elérése és megtartása érdekében”*¹⁵

- Benjamin Netanjahu, volt izraeli miniszterelnök megfogalmazása szerint a terrorizmus *„a polgárookra gyakorolt szándékos, módszeres erőszak, amely az általa kiváltott félelmen keresztül politikai célokat kíván megvalósítani.”*¹⁶

- Boaz Garnor, az izraeli székhelyű Terrorizmus Elleni Nemzetközi Politikai Intézet igazgatója szerint a terrorizmus *„az erőszak szándékos alkalmazása, illetve azzal történő fenyegetés a polgári lakossággal, illetve civil célpontokkal szemben, meghatározott politikai célok elérése végett.”*¹⁷

- Az Amerikai Egyesült Államok külügyminisztériumának megfogalmazása szerint a terrorizmus *„fegyvertelen személyek ellen, nem állami szintű csoportok, vagy titkos ügynökök által elkövetett, előre megfontolt, politikailag motivált erőszak, rendszerint a közvélemény befolyásolása céljából.”*¹⁸

- Az Amerikai Egyesült Államok Szövetségi Nyomozó Irodája (FBI) megfogalmazása szerint a terrorizmus *„erő vagy erőszak törvénytelen alkalmazása személyek, vagy javak ellen azzal a szándékkal, hogy politikai vagy társadalmi célok elérése érdekében megfélemlítsen, vagy kényszerítsen egy kormányt, polgári lakosságot, vagy ezek bármelyik szegmensét.”*¹⁹

- Az Amerikai Egyesült Államok Védelmi Minisztériumának megfogalmazása szerint a terrorizmus *„szándékoltan és törvénytelen módon történő erő használata, vagy erőszakkal való fenyegetés egyének, vagy javak ellen, hogy kényszerítsen, vagy megfélemlítsen kormányokat, vagy társadalmi közösségeket gyakran politikai, vallási, vagy ideológiai célok elérése érdekében.”*²⁰

- Alex P. Schmid, az ENSZ nemzetközileg elismert terrorizmus szakértőjének megfogalmazása szerint a terrorizmus *„olyan, félelem kiváltására szánt módszer, amelyet (fé-*

¹³ TOWNSHEND, Charles: *A terrorizmus*. Magyar Világ Kiadó, Budapest, 2003. p. 11.

¹⁴ Hadtudományi Lexikon. Magyar Hadtudományi Társaság, Budapest, 1995. p. 1324.

¹⁵ Duden Deutsches Universalwörterbuch. Dudenverlag, Mannheim, 1996. p. 1527.

¹⁶ NETANJAHU, Benjamin: *Harc a terrorizmus ellen*. Alexandra Kiadó, Pécs, 1995. p. 12.

¹⁷ GARNOR, Boaz: *Defining Terrorism: Is One Man's Terrorist Another Man's Freedom Fighter?*

In: <http://www.ict.org.il/index.php?sid=119&lang=en&act=page&id=5547&str=Is%20One%20Man's%20Terrorist%20Another%20Man's%20Freedom%20Fighter?> 2006. 04. 10.

¹⁸ Title 22 of the United States Code, Section 2656f(d)

¹⁹ *Terrorism definitions*. In: <http://www.pa-aware.org/what-is-terrorism/pdfs/B-2.pdf>, p.1. 2007. 10. 12.

²⁰ PAYNE, Carroll: *Understanding Terrorism - Definition of Terrorism*. World Conflict Quarterly, May 2007, In: <http://www.globalterrorism101.com/UTDefinition.html>, 2007. 10. 11.

lig) titkosan cselekvő magánszemély, csoport, vagy állam követ el ismételten, egyéni beállítottságból fakadó, bűnügyi vagy politikai okok miatt, amelyben - a gyilkossággal ellentétben - az erőszak közvetlen célpontjai nem a fő célpontok. Az erőszak közvetlen emberi áldozatait véletlenszerűen (a lehetőség célpontjai) vagy kiválasztással (képviselő, vagy szimbolikus célpontok) jelölik ki valamely célpopulációból, és üzenethordozóként szánják. A terrorista (szervezet) a (veszélyeztetett) áldozatok és a fő célpontok közötti fenyegetésen és erőszakon alapuló kommunikációs eljárásokkal a fő célpontot (célközönséget, célcsoportokat) manipulálja, amelyet ezáltal a rettegés célpontjává, a követelések célpontjává, vagy a félelem célpontjává változtatja attól függően, hogy elsődlegesen megfélemlítést, kényszerítést, vagy propagandát akarnak-e ezzel elérni.”²¹

- A. P. Schmid által, az ENSZ Bűnügyi Szekciója részére javasolt jogi meghatározás (1992), amelyet 2003-ban az Indiai Legfelső Bíróság saját jogi definícióként fogadott el: „Terrorista cselekedet = A háborús büntett békeidőben érvényes megfelelője”.²²

- A NATO megfogalmazása szerint a terrorizmus „egyének, vagy javak elleni erő, vagy erőszak törvénytelen alkalmazása, illetve az azzal való fenyegetés, melynek célja a kormányok vagy a társadalmak kényszerítése, vagy megfélemlítése bizonyos politikai, vallási, vagy ideológiai célkitűzések elérése érdekében.”.²³

A különbözőségek ellenére, az eltérő megközelítések közül is kikristályosítható **a terrorizmus legáltalánosabban elfogadott négy fő eleme:**

- 1) nem állami szintű szereplők által;
- 2) elsősorban fegyvertelen polgárok ellen;
- 3) politikai célok kikényszerítése érdekében alkalmazott;
- 4) erőszak, vagy erőszakkal történő fenyegetés.

Természetesen a felsorolt főbb fogalmi elemek kiemelése is – miután a terrorizmusnak nincs általánosan elfogadott nemzetközi jogi definíciója²⁴ – szubjektív megközelítést tükröz, ugyanakkor az értekezésem szempontjából szükségesnek tartom megadni azt a munkadefiní-

²¹ SCHMID, Alex P. – JONGMAN, Albert J.: *Political terrorism: a new guide to actors, authors, concepts, data bases, theories, and literature*. Amsterdam: North Holland, Transaction Books, 1988. p. 6.

²² *Terrorism definitions by the United Nations*.

In: http://en.wikipedia.org/wiki/Definition_of_terrorism. 2007. 06. 10.

²³ AAP-6, NATO Szakkifejezések és Meghatározások Szógyűjteménye (angol és magyar). A Honvédelmi Minisztérium Honvéd Vezérkar Haderőtervezési Csoportfőnökség kiadványa. Budapest, 2004.

²⁴ Az ENSZ-nek és az EU-nak nincs általános érvényű terrorizmus-definíciója.

Az ENSZ 1999. számú Határozata mindenfajta terrorista cselekményt, módszert és gyakorlatot büntényként és indokolatlan cselekedetként ítél el, kifejezetten, függetlenül attól, hogy hol és ki követte el. Ismételten ki mondja, hogy a magánszemélyek, vagy személyek egy csoportja, vagy a közvélemény szemében, politikai céllal, rettegés kiváltására irányuló, vagy arra szánt büntények bármilyenfajta körülmények között indokolatlanok, függetlenül attól, hogy milyen politikai, filozófiai, ideológiai, faji, etnikai, vallási vagy bármilyen egyéb jellegre hivatkoznak azok indoklása végett. (GA 51/210. sz. határozat: A nemzetközi terrorizmus megszüntetésére hozott intézkedések). Ugyanakkor az ENSZ egyik legnagyobb hiányossága, hogy nem tudott elfogadtatni a tagállamokkal egy konszenzusos nemzetközi jogi érvényű terrorizmus-meghatározást. Az ENSZ BT 2001. szeptember 11-ét követő ülésén elfogadott terrorizmus ellenes Határozat is nélkülözi a terrorista és terrorizmus szavak definícióját.

Az Európai Unió sem rendelkezik konszenzusos terrorizmus-definícióval. A terrorizmus elleni fellépést ugyanis az Unió döntően a tagállamok feladatának tekinti, s maga elsősorban ennek koordinációjában vállal aktív szerepet, mindenekelőtt két kormányközi alapon működő pillérének intézményein keresztül.

A NATO terrorizmus elleni fellépésének összetevőit a 4.6. (Katonai eszközök) alfejezetben tárgyalom.

ciót, amely az általam vizsgált terrorizmussal azonosítható. A munkadefiníciónak többek közt az a jelentősége, hogy kizárható általa számos vitára okot adó egyéb megközelítés.

A „nem állami szintű szereplők” megfogalmazás kizárja pl. a sokat vitatott „állami terrorizmus” létét, ami az egyes nemzetek aktuálpolitikai érdekeitől függő gyakorlatából következően parttalan vitákat gerjeszthet.²⁵ Ugyanilyen megfontolásból nem tárgya a vizsgálatomnak a szintén politikai töltésű „államilag támogatott”, vagy „rezsimhez kötődő” jelzővel ellátott terrorizmus-értelmezés sem.

A „fegyvertelen polgárok ellen” kitétel elfogadása a terroristák puha célpontok támadása iránti preferenciáját jelzi.

A „politikai célok érdekében” megfogalmazás szerint bűnözői csoport által nyereségvágyból, anyagi haszon reményében, vagy nem beszámítható elmeállapotú személy által elkövetett merénylet nem minősíthető terrorizmusnak.

Az „erőszak” kitétel esetében egy nemzeti, vagy etnikai csoport, esetleg az ország politikai ellenzéke által tanúsított békés tiltakozási formákat (felvonulás, ülősztrájk) nem lehet terrorizmusnak minősíteni.

Értekezésemben a terrorizmus szó használata esetén az adott szervezet tevékenységében a fenti definíciós elemek meglétét feltételezem.

1.2. Terrorizmus vagy felkelés

Minden, a törvényes hatalom ellen erőszakot alkalmazó szervezet valamifajta társadalmi mozgalomból nőtte ki magát. A hatalommal szembeni, politikailag motivált erőszak jellege és alkalmazásának módja alapjaiban határozza meg az adott radikális módszereket alkalmazó csoport természetét, helyét. Rendkívül fontos, hogy a „terrorizmus” vagy „felkelés” fogalmak azonosításához szükséges kategorizáló értékelést világos elvek és kritériumok alapján végezzük el (*1. ábra*), ugyanis az adott erőszakos megnyilvánulás kezelését, az ellene való fellépést, illetve annak sikerét gyökeresen befolyásolja a helyes analízis.

A két fogalom lényegi elemeit azért is szükséges tisztázni, mert nagyon világos határokat kell húzni az olyan meghatározások közé, mint a „terrorista” és a „felkelő” (szabadságharcos). Ha ugyanis világos kritériumokat állítunk fel, akkor már korántsem igaz az a mondas, hogy „az egyiknek terrorista a másiknak szabadságharcos”²⁶, mert ettől kezdve nem szubjektív jog az adott ellenfél minősítése. Mindemellett az adott meghatározásnak (minősítésnek) bizonyos esetekben messzire mutató és hangsúlyozott morális vonzata lehet. Nem mindegy ugyanis, hogy egy olyan ország, mint Magyarország a globális terrorizmus elleni harc részeként állomásoztat katonai alakulatokat Irakban és Afganisztánban, vagy egy igazságtalan háború cinkos résztvevőjeként, a megszálló erők egyik elemeként, a helyi lakosság akarata ellenére tartózkodik a függetlenségéért és felszabadulásáért küzdő ország területén.

²⁵ TÁLAS Péter: *A nemzetközi terrorizmus és a szervezett bűnözés hatása a nemzetközi biztonságra és Magyarország biztonságára*. In: http://www.mtaki.hu/docs/all_in_one/talas_peter_nemzetkozi_terrorizmus.pdf, p. 5. 2007. 09. 11.

²⁶ KRIZMANITS József: *Kérdések a biztonságpolitika témakörében*. In: *Biztonságpolitika és terrorizmus*, II. évfolyam, 1. szám, 2002. január. Lásd még: Parlamenti vita, 151. ülésnap felszólalásai (2004. 05. 17.) In: http://www.parlament.hu/naplo37/151/n151_450.htm, 2007. 02. 15.

A szabadságharcnak is tekinthető *felkelés* nem egy elszigetelt csoport küzdelme, hanem a legfőbb jellemzője az, hogy jelentős tömegbázisa van. Négy fő, egymással szoros kapcsolatban álló, sőt egymást időnként átfedő csoport azonosítható benne: a vezetés, a harcolók (a fegyveres akciókat végrehajtók), a közvetlen szervezeti tagok (támogatók), valamint a lakossági tömegbázis, ez értelemszerűen széles körű pénzügyi és humánerőforrás-bázist, illetve tartalékokat nyújt a mozgalomnak. A felkelés mindig a politikai hatalomért folyik (fegyveres politikai mozgalom), célja egy „ellenállam” (*counter-state*²⁷) létrehozása, amely egy jól körülhatárolt területen, az állam minden funkcióját vállalva a korábbi hatalom felváltására, illetve a teljes legitimitás birtoklására törekszik. A felkelés központi eleme tehát a politikai hatalom megszerzésére való törekvés, ennek során különböző eszközöket és módszereket vesz igénybe. Ezen eszközök egyike lehet a fegyveres küzdelem, azon belül is az aszimmetrikus hadviselés, amin belül alkalmanként a terrorizmus eszközéhez is nyúlhatnak. A felkelők számára tehát a terrorizmus nem cél, hanem eszköz. A terrorizmust csak a sok egyéb módszer (politikai, gazdasági, diplomáciai törekvések) egyikeként alkalmazzák, és csak akkor, ha egy bizonyos konkrét helyzetben az tűnik a legcélravezetőbbnek a többi közül („*terrorism as method of action*”²⁸). Ebbe a kategóriába tartoznak a függetlenségi felszabadító mozgalmak szervezetei (például az algériai Nemzeti Felszabadító Front (*Front de Libération Nationale – FLN*), az izraeli Nemzeti Katonai Szervezet (*Irgun Zvai Leumi*), a Ciprusi Nemzeti Harcosok Szervezete (*Ethniki Organosis Kyprion Agoniston-EOKA*) stb.), a sri lanka-i Tamild föld Felszabadító Tigrisei (*Liberation Tigers of Tamil Eelam-LTTE*), de sok szempontból az Ír Köztársasági Hadsereg (*Irish Republican Army-IRA*) vagy a Baszk Haza és Szabadság (*Euskadi Ta Askatasuna-ETA*) is.

A tisztán *terrorista szervezetek* az előbbiekkal ellentétben a terrort az erőszak örvényébe bonyolódva cselekvési logikaként használják („*terrorism as logic of action*”²⁹). Számukra a terrorizmus nem taktika, hanem stratégia. Ezeknek a valóságtól és az általuk képviselni kívánt tömegektől elszigetelődött, mély illegalitásban működő, erőszakra építő kis csoportoknak nincs tömegbázisuk, legfeljebb csak egy hullámmzó létszámú szimpatizáns tábor van mellettük. Nincs társadalmi mozgalom mögöttük, valamilyen ideológiától hajtva ők maguk jelentik a mozgalmat. Nem céljuk „ellenállam” létrehozása, esetleges utópisztikus elképzeléseik nélkülöznek az átgondolt, realitásokon alapuló állam megteremtését és az afölötti politikai hatalom birtoklását. E szervezetek tevékenysége tiszta (valódi) terrorizmusnak („*pure terrorism*”) tekinthető, mert az erőszakot létük céljaként alkalmazzák. Mint ahogyan a terrorizmus számos definíciója közül mindegyik tartalmazza az „ártatlan polgárok elleni erőszak alkalmazása” kitételt, a valóságban is ez a legmeghatározóbb jellemzője a terroristának és az általa képviselt terrorizmusnak. Számukra nem csak a rendőr, a katona vagy a hatalom egyéb szimbolikus képviselője a célpont, hanem mindenkit bűnösnek és büntetendőnek tekintenek, aki nem velük van (az is cinkosa a hatalomnak, aki nem tesz ellene semmit).

Számukra nincsenek ártatlan civilek, csak bűnös cinkosok vannak, akik a másik oldalhoz tartoznak, tehát legitim célpontnak tekinthetők: „...*nők, gyermekek megölése is indokolt lehet, mivel ezek az ellenséges rezsimet támogatják*”.³⁰ Tipikusan ilyen terrorista szervezet volt az olasz Vörös Brigádok, a német Vörös Hadsereg Frakció, vagy az amerikai Weather Underground.

²⁷ CABLE, Larry: *Reinventing the round wheel: Insurgency, Counter-insurgency, and Peacekeeping Post Cold War*. In: *Small Wars and Insurgencies*, 4/2 (Autumn 1993), p. 62.

²⁸ CRENSHAW, Martha: *Terrorism in Context*. University Park, The Pennsylvania State University Press, 1995. p. 601.

²⁹ CRENSHAW, Martha: *Terrorism in Context*. p. 601.

³⁰ NASIRI, Omar: *Inside the Jihad: My Life with Al Qaeda: A Spy's Story*. Perseus Publishing Books, November, 2006. In: <http://www.fn.hu/index.php?id=1&cid=156034>, 2007. 02. 17.

	Felkelők	Terroristák
Cél	Politikai hatalom megszerzése, saját haza (ellenállam) létrehozása	Gyilkolás, megfélemlítés, büntetés
Módszer	Aszimmetrikus hadviselési módszerek alkalmazása, ill. ezek részeként a terrorizmus, mint alkalmi/műveleti okból indokolt „cselekvési módszer”	Tiszta terrorizmus, mint „cselekvési logika”
Célpont	A megszállók/hatalom képviselői: elsősorban katonák, rendőrök és a hatalom egyéb szimbolikus képviselői	Elsősorban a „puha” célpontok: fegyvertelen személyek, civilek, polgári objektumok
Támogatás	Lakossági tömegbázis	Kis létszámú szimpatizáns csoport

1. ábra: Felkelők és terroristák összehasonlítása

(Készítette: Béres János)

A politikailag motivált erőszakos megnyilvánulásokat produkáló mozgalom (illetve annak egyes szervezetei) erőszakjellegének pontos, racionális meghatározása nélkülözhetetlen feladat, ez alapjaiban befolyásolhatja a mozgalom és a hatalom viszonyát, illetve végső soron a sorsát. Terrorizmusra ugyanis terrorizmus elleni eszközökkel és módszerekkel kell reagálni („*counter-terrorism*”)³¹, ezek számos és lényeges szempontból különböznek a felkelés, lázadás kezelésének módszertárától („*counter-insurgency*”).³² Ha helytelen az értékelés, terrorizmusként határozódik meg az egyébként a felkelés jegyeit mutató mozgalom, és a hatalom a terrorizmus elleni eszköztárát veti be ellene, az katasztrofális következményekkel járhat a hatalom szempontjából.

Tipikus példája a hatalom általi helytelen helyzetértékelésnek és módszerválasztásnak a Srí Lanka-i Tamil Tigrisek megerősödésének története. A szingaléz többség által a tamil kisebbség ellen éveken át folytatott módszeres diszkrimináció és erőszak elindított egy társadalmi mozgalmat, ez hosszú időn keresztül a békés tiltakozás jegyeit hordozta magán. Amikor a békés eszköztár kimerülése után tamil fiatalok először folyamodtak szörványos erőszakhoz, a szingaléz kormány rendkívül kemény eszközökkel (brutális rendőri és katonai erővel) lépett fel, és ami különösen nagy hiba volt, hogy nemcsak az elkövetők ellen, hanem kollektíven büntette a teljes tamil közösséget. Ennek az lett az eredménye, hogy a kezdetben csupán néhány főből álló erőszakos mag hetek alatt többtucat főre duzzadt, majd az újabb hatalmi atrocitások eredményeként masszív hullámokban érkeztek az önként jelentkezők a lakossági tömegbázisból a gyorsan megalakult ellenállói szervezetbe. A tamilok arra a következtetésre jutottak, hogy amint a Gandhi-típusú békés tiltakozás nem menthette volna meg a zsidókat a náci holokausztól, ugyanúgy nem segített a Srí Lanka-i tamiloknak sem. A tamiloknak a Tamil Tigrisekre volt szükségük ahhoz, hogy megmeneküljenek a szingaléz hadsereg kegyetlen-

³¹ MARKS, Thomas: *Insurgency in a time of terrorism*. In: Journal of Counterterrorism & Homeland Security International, Volume 11, No. 2, 2004. p. 47.

³² MARKS, Thomas: *Insurgency in a time of terrorism*. p. 47.

kedéseitől és atrocitásaitól. Ily módon maguk a szingalézok azok, akik kikényszerítették a tamil szervezet megalakítását.

A colombói kormány ezt követő akciói szintén hibás helyzetértékelésen alapultak: az elszigetelt terrorista csoportnak vélt Tamil Tigrisek ellen az elmúlt évtizedek során először csak speciális rendőri egységeket, majd terrorizmusellenes alakulatokat, végül nehézfegyver-zettel ellátott reguláris katonai alakulatokat küldött, pedig a helyzet elfogulatlan értékelése esetén nyilvánvalóvá kellett volna válnia számára, hogy a tamilok között széles tömegbázissal bíró, egyre tapasztaltabb, professzionálisabb szervezetet a lakosság igazságos, felszabadító erőnek tekinti, és minden lehetséges módon támogatja. A szingaléz kormánynak a terroriz-mus-ellenes stratégia helyett valójában egy jól átgondolt, több elemből összetevődő (politikai engedmények, gazdasági-pénzügyi támogatás, szociális reformok, diplomáciai offenzíva stb.) felkelés elleni stratégiát kellett volna alkalmaznia, ennek révén rövid időn belül leapaszthatta volna a fegyveres szervezet mögötti tömegbázist (leszerelhette volna a társadalmi mozgalmat), majd az elszigetelődött csoportot katonai vagy antiterrorista eszközökkel felszámolhatta volna. Ehelyett a kezdetben néhány fős mezítlábas lázadóból mára többtízezres, jól szervezett ellenállási hadsereg jött létre, amely sikeresen dacol a colombói kormánnyal és de facto ellen-őrzése alatt tartja Srí Lanka tamilok lakta területeit. Ez a helyzet a szingaléz kormányok soro-zatosan rossz helyzetértékelésének és döntéseinek a következtében állt elő.

Általánosságban véve a fő probléma az, hogy az állam, a hatalom nem tudja objektí-ven megítélni – legalábbis a kezdetekkor – az ellene fellépők magatartását. Az adott csoportok erőszakos (fegyveres) fellépését az ellenpólus hatalom sohasem tekinti legitimnek, sőt ellenkezőleg: mindig és azonnal törvénytelennek minősíti, az abban résztvevőket terroristák-nak, lázadóknak, bűnözőknek, banditáknak nevezi, és teljes hatalmi eszköztárát felvonultatja ellenük. Pedig ezen első erőszakos megnyilvánulások időszaka az a kritikus pont, amikor is rendkívüli fontossága van a hatalom magatartásának, mértékadó és adekvát reakciójának. Kül-önösen a rendőri-biztonsági erők magatartása kritikus. A szakszerű, adekvát mértékű fellépés a csillapodás irányába hat, de legalábbis nem súlyosbítja a helyzetet. A biztonsági erők fe-gyelmezetlensége, inadekvát magatartása egyszersmind a lázadó erők mozgósítási, utánpótlási képességeinek a növekedéséhez vezet, mobilizálja a tömeget, „önvédelmi” képességek kiala-kítására ösztönzi (fegyverek beszerzése), és a további radikalizálódás irányába tolja (növek-szik a „kemény visszavágást” követelők tábora).³³ Különösen akkor veszélyes a helyzet, ha a lázadók tudatosan provokálják a biztonsági erőket, amelyek minden alkalommal túlreagálják a választ, ezzel növelik a lázadó tömeg sérelemhalmazát, egyúttal radikalizálják is azt. A láza-dók ismételt és egyre erőszakosabb fellépése aztán elvezethet a biztonsági erők olyan jellegű általános alkalmazásához, amikor a rendőrök már nemcsak eseti módon és taktikai szinten használnak a tüntetők ellen brutális módszereket, hanem stratégiai szinten is, sőt már a műve-letek tervezésekor is ez a típusú fellépés válik az alapnormává. Az akció–megtorlás–akció módszer alkalmazásával olyan erőszakspirál indul el, amely végső soron szélsőséges fegyve-res csoport(ok) létrejöttéhez vezet. Ez a hatalom megtorlása elől hamarosan illegalitásba vo-nul, és onnan szervezi az általa elnyomónak tekintett hatalom elleni harcát. Ha az ezt kísérő társadalmi helyzetet és az illegalitásba vonult csoport tevékenységét (felkelés, vagy terroriz-mus?) a hatalom helytelenül értékeli, illetve kezeli, akkor a hatalomra nézve kedvezőtlen fo-lyamatok felgyorsulhatnak.

Az egyes országok modernkori történelme számos példát szolgáltat társadalmi elége-detlenség – helyes kezelés esetén – elcsitulására, vagy éppen – nem adekvát fellépés esetén – véres terrorizmusba torkollására.

³³ MARKS, Thomas: *Insurgency in a Time of Terrorism*. p. 48.

1.3. Összegzés

- A terrorizmus definiálása, főbb tartalmi elemeinek meghatározása azért bír nagy fontossággal, mert egyrészt a közös nevezők összegzésével kikristályosítja a fogalom lényegét, másrészt leválasztja róla a politikai szempontok alapján (pl. a törökök kurdpolitikája), vagy partikuláris érdekek mentén (pl. az FBI bűnüldözési szempontjai) hozzá csatolni kívánt elemeket.
- Értekezésemben az alábbi négy fő tartalmi elemet azonosítom a terrorizmus definíciójával: (1) nem állami szintű szereplők által; (2) elsősorban fegyvertelen polgárok ellen; (3) politikai célok kikényszerítése érdekében alkalmazott; (4) erőszak, vagy erőszakkal történő fenyegetés.
- A politikailag motivált fegyveres erőszak természetének pontos értelmezése, a „terrorizmus” és a „felkelés” fogalmak világos kritériumok alapján történő meghatározása lehetőséget ad az ellene való fellépés módszer és eszköztárának helyes megválasztására. Terrorizmus ellen terrorizmus ellenes (*counter-terrorism*) stratégiát, felkelés ellen pedig az előbbtől gyökeresen különböző felkelés ellenes (*counter-insurgency*) stratégiát kell alkalmazni. Nem adekvát fellépés esetén a társadalmi mozgalomból kinőtt radikális csoportok erőszakos, államellenes megnyilvánulásainak eskalálódásával lehet számolni.

2. FEJEZET

A MUSZLIM FUNDAMENTALIZMUS TÖRTÉNELMI GYÖKEREINEK ÁTTEKINTÉSE

A történelmi előzmények vázolása során elsősorban az iszlám vallást szélsőséges módon értelmező azon irányzatok bemutatására törekszem, amelyek közvetlenül, vagy közvetve hatást gyakoroltak a mai muszlim fundamentalista ideológia kialakulására. Az iszlám vallás elemeiből, fejlődéstörténetéből, jogi, filozófiai, társadalomtudományi elméleteiből csak azon részletek bemutatását, illetve értelmezését kívánom elvégezni, amelyek a muszlim társadalmi mozgalom során a radikalizmus megerősödésének táptalajául szolgáltak és végső soron a muszlim terrorizmus kialakulásához vezettek.

A fogalmi meghatározásokat illetően a történelmi háttérbe helyezve igyekszem tisztázni az egyes – a szakirodalomban is meglehetősen összekeveredve használt – kifejezéseket, különbséget téve az igen összetett és sokszor csak apró eltéréseket mutató fogalmak között.

2.1. Történelmi áttekintés

2.1.1. A dicső ősök időszaka

Amikor Mohamed próféta i. sz. 611-ben a Mekkához közeli Híra barlangban átélte az első látomást, olyan vallási mozgalmat indított el, ami mára a világ második legnagyobb és továbbra is folyamatosan növekvő létszámú követőt magáénak tudó világvallásává lett.³⁴ Az iszlám követőinek a száma ma kb. 1,3 milliárd főre tehető, ami a világ össznépességének egy-ötöde.³⁵ A világ 44 országában alkotják az iszlám vallás követői a többséget, de emellett számos országban él jelentős muszlim kisebbség.³⁶ (2. melléklet)

Mohamed színre lépése előtt az Arab félsziget gyéren lakott, szétszórtan elhelyezkedő, nomád életmódot folytató törzsek lakóhelye volt, és bár a nyelv, a hasonló életmód, és a hagyományok összekötötték őket, mégis állandó viszályban álltak egymással. Az itt élő arabok szellemi életét az együvé tartozásuk tudata határozta meg, amely a törzsi hagyományok és az ősök erényeinek a megbecsülésében, az idegenekkel szembeni erős elzárkózásban, számos – kőből és fából készített – istenség tiszteletében nyilvánult meg.³⁷

Mohamed és az új vallást elfogadó követői sorozatos harcok után i. sz. 630-ra elfoglalták Mekktát, a szent várost. Ezzel kezdetét vette az új vallásnak az a példátlan mértékű térnye-

³⁴ A muszlimok nem tekintik Mohamedet vallásalapítónak. Értelmezésük szerint Mohamed – az Isten által küldött utolsó prófétaként – csupán üzenetet adott át az embereknek, ami egyébként ugyanaz, amit az isteni üzenetet hordozó számos korábbi próféta, többek között, Ádám, Noé, Ábrahám, Mózes, Dávid és Jézus is feladatul kapott: hirdetni a békét és az Istennek való engedelmisséget.

Az iszlám az egyik legdinamikusabban terjedő vallás. Jelenleg a négy fő terjedési iránya: Európa, Közép-Ázsia, Észak-Afrika, Délkelet-Ázsia. (3. melléklet)

³⁵ LUNDE, Paul: *Islam*. DK Publishing Inc., First American Edition, New York, 2002. p. 8.

³⁶ A legnagyobb muzulmán népesség Indonéziában (200 millió), Bangladesben (127 millió) és Indiában (120 millió) él. Kínában kb. 17-40 millióra, Európában kb. 15-20 millióra, az Egyesült Államokban 3-5 millióra tehető az ott élő muszlimok száma. LEIKEN, Robert S.: *Európa dühös muszlimjai*. In: Beszélő, 2005. augusztus, 10. évfolyam, 8. szám.

³⁷ GLASENAPP, von Helmuth: *Az öt világvallás*. Akkord Kiadó, München, 2005. p. 326.

rése, ami már a Próféta i. sz. 632-ben bekövetkezett halála előtt is magában foglalta az Arab félsziget beduin törzseinek többségét.

„Mohamed tekintélye olyannyira megnőtt, hogy az arab törzsek követői az egész Arab félszigetről érkeztek hozzá, hogy közöljék vele az iszlámhoz való csatlakozásukat. Néhány év alatt sikerült Mohamednek vallását úgy átadnia az arab törzseknek, hogy azok azt legfontosabb ügyüknek tekintették.”³⁸

A Mohamed halála utáni zűrzavaros állapotoknak Abu Bakr Sziddik, Mohamed egyik bizalmasa és barátja vetett véget, akit az utódlás problémájának megoldására összehívott gyűlésen megválasztottak kalifának.³⁹ Két évvel később bekövetkezett halála után a muzulmán közösség Omár ibn al Khattábot választotta meg kalifává, aki tíz éven át töltötte be ezt a tisztséget. Omár után a város hét öregjéből álló Tanács Mohamed unokaöccsével és vejével, Ali ibn Abi Tálibbal szemben Oszmán bin Affant választotta meg harmadik kalifává. Ez a döntés csak tovább fokozta azt a politikai ellentétet, ami Ali és támogatói követelésében öltött testet, akik már Mohamed halála után igényt tartottak a vezetői tisztségre és most ismételen kudarcot vallottak. Ali hatalomra kerülésére végül Oszmán 12 évnyi uralkodását követő halála után került sor. Oszmánt egy lázadás során, i. sz. 656-ban ölték meg és Oszmán törzse, az Omajjádok Alit vádolták a gyilkossággal. Ennek eredményeként i. sz. 661-ben Ali is merénylet áldozata lett.

Ali halálát követően az Omajjád törzs ragadta magához a hatalmat és az ezt követő több száz éves időszak az iszlám térhódítása és a birodalom terjeszkedése mellett már a muzulmán közösségen belüli megosztottságot is magán viselte. Körvonalazódtak és megerősödtek azok a politikai és vallási nézeteltérések, amelyek végül az iszlámon belüli, ma is megtagadhatatlan két legfontosabb irányzat a síita és a szunnita elkülönülés kialakulásához vezettek.⁴⁰ (3. melléklet)

A síiták Ali követői⁴¹, akik még az Alit megelőző kalifák uralkodását is jogtalannak tartják. Értelmezésük szerint csak a Próféta vér szerinti leszármazottai tarthatnak igényt a muzulmán közösség vezetőjének a tisztségére, akik különleges, természetfeletti adottságokat örökölték Mohamedtől. Maga Mohamed is a vér szerinti utódaira akarta bízni a hívek vezetését, de az Omajjádok ezt megghiúsították. Mivel az őket illető hatalomért folytatott jogos küzdelmük kudarcot vallott, elutasították a kalifatusi tisztséget bitorlóknak való engedelmességet

³⁸ SIMON Róbert: *A Korán világa*. Helikon Kiadó, Budapest, 2002. p. 455.

³⁹ „Khalifa” arab szó, jelentése: a „Próféta helyettese”.

⁴⁰ A síitákon (10-14%) és a szunnitákon (85-87%) kívül számos más politikai csoportosulás is létezett, illetve létezik, pl. a kháridzsiták („kivonulók”, vagy „visszavonulók”), akik katonaként erőszakos, radikális elveikről és hatalomellenes, egalitáriánus ideológiájukról voltak ismertek. Csak az első két kalifát ismerik el, a harmadikat, Oszmánt káros újítások („bida”) bevezetésével vádolják, a negyediket, Alit, egy kufai kháridzsita gyilkolta meg 661-ben. A két fő irányzat, a síita és a szunnita után a követőik számát tekintve a kháridzsiták következnek, akik a muszlim népesség 1-3%-át teszik ki. Három fő irányzat különböztethető meg benne, a azrakitáké, a sufritáké és az ibáditáké. Mára már szinte csak az ibáditák maradtak fenn, elsősorban Ománban, ahol a lakosság 60%-át alkotják. Szélsőséges szemléletük miatt a mai iszlám világ militáns fundamentalista mozgalmait számos szerző *neo-kháridzsita*ként aposztrofálja. (A magyar átírásban a „kháridzsita” mellett a „háridzsita” forma is használatos.)

Az évszázadok folyamán a két fő irányzatban belül is számos kisebb szekták alakultak, amelyek az általuk elfogadott és nem elfogadott, többnyire mellékes jelentőségű hittételekhez és személyiségekhez kapcsolódó nézetkülönbségeik, szövegértelmezéseik szerint különültek el: Imámiták (tizenkettes iskola), zajditák (ötösek), alaviták, iszmáiliták (hetesek), karmatik, nizáriták, fatimidák, ibáidják, jezidiek, vahabiták, drúzok, ahmadiják, nizárita iszmáiliták, más néven asszasszinok. GLASENAPP, von Helmuth: *Az öt világvallás*. p. 358-360.

⁴¹ Arabul „shi’at Ali”, vagyis Ali követői.

és saját vallási szervezetet építettek ki. Vallási vezetőiket imámoknak⁴² nevezték, akik közül az első maga Ali volt. A síitáknak összesen 12 imámjuk volt, a legutolsó, Mohamed al-Montazár, a „Mahdi” (Messiás) i.sz. 873-ban eltűnt. A síiták azóta is várják a „láthatatlanul rejtőzködő” apokaliptikus megjelenését.⁴³ Hitük szerint az idők végezetekor fog ismét eljönni, amikor is békét és igazságot hoz az emberiségnek.⁴⁴ Az imám távollétében a vallási és világi hatalmat a hittudósok gyakorolják.

„Az iszlámban nagy szerepet játszott és játszik ma is a mahdizmus: várakozás egy eljövendő világmegváltó messiásra, aki teljesítve Allah akaratát, megvalósítja a Földön Isten uralmát. A legnagyobb méreteket mindig akkor öltött, amikor az iszlám állam lehetőségei eltávolodtak az iszlám eredeti, eszményített viszonyaitól.”⁴⁵

A muzulmán közösségen belül a síiták kisebbséget alkotnak, az iszlám hívők körülbelül 10-14 százaléka vallja magáénak ezt az irányzatot.⁴⁶

A szunniták⁴⁷ szerint Mohamed utódjául azt kell megválasztani, aki a muzulmán közösség vezetésére a legalkalmasabb. Ilyen értelemben nem örökléssel töltendő be a kalifatusi tisztség, mert nem a vér szerinti származás számít, hanem a feladatra való alkalmasság, felkészültség. A muzulmán közösség többsége elfogadta ezt az érvelést és Ali, a negyedik kalifa halálát követően a legerősebb törzsi-politikai-katonai csoportosulás az Omajjád szerezte meg a hatalmat. Az ötödik kalifával, Muávijával kezdetét vette az Omajjád dinasztia uralkodása (i. sz. 661-750).

A muszlim vallástörténészek, filozófusok, ideológusok értékelése szerint az első négy kalifa tekinthető a „helyes úton járó”⁴⁸, vagy másképpen „jog által megválasztott” kalifáknak, így különböztetve meg őket az utánuk következő, választás nélkül hatalomra jutott uralkodóktól. Életük és tetteik példaértékűek, uralmukra politikai irányadóként tekintenek vissza mind a mai napig.⁴⁹ Az első négy kalifa uralkodásának három évtizede alatt erősödött meg az iszlám és nem csak a térhódítás mértéke és gyorsasága volt lenyűgöző, hanem az is, ahogyan az uralmuk alatt élő muzulmán közösséget igazságosan és politikai, vallási viszályoktól mentesen irányították.

⁴² Az imámok Ali leszármazottaiként, Mohamed vér szerinti örököseiként hibátlanok („maszum”), minden bűnöktől mentesek.

⁴³ A Mahdit „Emam ol-Zámannak”, az „Idő Imámjának” is nevezik. FARNDON, John: *Merre tart Irán? Félelmek és tények*. In: HVG könyvek, Budapest, 2006. p. 32.

⁴⁴ A történelem folyamán számos síita vezető kiáltotta ki magát Mahdinak. Az amerikaiak ellen harcoló iraki ellenállók egyik legjelentősebb katonai szervezete, a Muktda asz-Szadr radikális iraki síita hitszónok által vezetett „Mahdi Hadserege” név szintén a 12. imámra utal.

⁴⁵ RESPERGER István: *Az iszlám világ hatása a biztonságra*. Egyetemi jegyzet, ZMNE, Budapest, 2003. p. 30.

⁴⁶ Irán (89%), Irak (60%), Bahrein (51%), Jemen (46%). Jelentős síita közösségek élnek Pakisztánban (20%), Szaúd-Arábiában (8%) és Kuvaitban (30%), emellett Afganisztánban, Azerbajdzsánban, Libanonban, Indiában és Törökországban is.

In: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/>, 2007. 10. 12.

⁴⁷ Arabul „ahl al-sunna wa l-jam’a” a hagyomány (szokás) és közösség népe. A szunniták szerint elnevezésük a „szunna” szóból ered, ami a Mohamed próféta viselkedését, magatartását magába foglaló arab fogalom megfelelője. Más források a hasonló formájú „középut” szóból eredeztetik a szunnita megnevezést, ami egyúttal arra is utal, hogy a szunniták számos értelemben semlegesebb, visszafogottabb álláspontot képviselnek, mint a szélsőségesebbnek tekintett síiták.

⁴⁸ Arabul „salafus saalih”: Ők azok, akik magától a Prófétától hallották a kinyilatkoztatásokat, az isteni üzeneteket, és közvetlenül az ő példája vezérelte őket az uralkodásuk során. A kifejezés használatos még a „helyesen vezetett”, „helyesen vezérelt” formákban is.

⁴⁹ SARDAR, Ziauddin – MALIK, Zafar Abbas: *Iszlám másképp*. Edge 2000 Kiadó, Budapest, 2005. p. 71.

A muszlimok többsége is a kalifátusnak ezt az időszakát tartja az ideálisnak, a követendőnek, az iszlám aranykorának, a muszlim reformerek ideológiájában pedig – az iszlám tiszta érvényesülésén keresztül – ennek a muszlimok számára dicsőséget, elismerést, hatalmat és jólétet hozó állapotnak a helyreállítása képezte és képezi máig is a legfontosabb célt.

(1. melléklet)

2.1.2. Aranykor és hanyatlás

Az Omajjád dinasztiát, amelynek uralkodását ugyan nem az igazságosság és a becsület fémjelezte, azonban az ipar fejlesztése terén és a hódítások folytatása tekintetében igen sikerek voltak, az Abbászidák felemelkedése követte. Az Abbászid kalifátus időszaka a muzulmán civilizáció aranykora. Virágzott az iszlám szellemiség, a tudás fejlesztésének igénye központi szerepet kapott a társadalomban.⁵⁰ A XV-XVI. századig nem csak a fűszerek áramlása volt egyirányú a középkori Európa felé, hanem a gazdasági, technológiai újítások mellett a tudásé is.

A hatalmas területeket magában foglaló iszlám kalifátus és egyben a muzulmán civilizáció hanyatlása több tényező kölcsönhatása eredményeként következett be. Egyfelől a nagy kiterjedésű területeket már nem lehetett a korábbi centralizált módon irányítani, ezért fokozatosan több, kisebb királyság jött létre a muzulmán többségű területeken. Ehhez járult a közösség megosztottsága, a belső harcok, az uralkodó osztály romlottsága, fényűző életmódja.

A hanyatlás Bagdad mongolok általi 1258-as elpusztításával vette kezdetét, majd Spanyolország 1492-es elvesztése már egyértelműen ennek a tendenciának a visszafordíthatatlan következménye volt.

Maguk a muszlimok a muzulmán civilizáció belső viszonyaiban, eszmei válságában látják a problémák forrását.⁵¹ A XIV. századra befolyásos társadalmi rangra emelkedett muzulmán hittudósok („*ulamák*”) a befolyásuk megőrzése érdekében teológiai korlátozásokat vezettek be, átértelmezték, leszűkítették a Korán tanításait, és általában véve olyan folyamatokat indítottak el, amelyek súlyos károkat okoztak a társadalomban.⁵² A fejlődés, az innováció helyébe az utánpótlás lépett, a Korán értelmezése belefagyott a történelembe, a muzulmán szellem pedig az új gondolatok és alkalmazkodó képesség hiányában megkövesedett, elmorogottá vált. Az addig virágzó civilizáció elvesztette lendületét és hanyatlásnak indult, a muzulmán társadalom pedig lassan önmagába zárkozott.

⁵⁰ Fejlődésnek indult a tudomány, különösen a matematika, a csillagászat és az orvostudomány terén ért el jelentős eredményeket. Virágzott az irodalom, a költészet, a zene, az építészet. A művészetek mellett az ipari technológiai fejlődés terén is nagy volt az előrehaladás, technikai újításokat vezettek be. A földrajzi felfedezések során eljutottak az ismert világ minden sarkába.

⁵¹ SARDAR, Ziauddin – MALIK, Zafar Abbas: *Islám másképp*. p. 128.

⁵² Az *ulamák* az „*ilm*” szó jelentését „minden tudásról” „vallásos tudásra” változtatták, az „*idzsma*” fogalmát a „közösség konszenzusa” helyett a „tanultak (*ulamák*) konszenzusaként” értelmezték, lezárták a „vallással kapcsolatos vélemények, értekezések” lehetőségét, azaz bezárták az „*idzsztihád*” kapuit. Amilyen gyorsan a muzulmánok átvették a papírkészítés tudományát a kínaiaktól, olyan sokáig (csaknem három évszázadig) sikerült az *ulamáknak* megakadályozni a nyomdák bevezetését az iszlám országokban. Érvelésük szerint a könyvek tömeggyártása nem a szent és klasszikus könyvek mélyebb megértését, hanem elferdítésüket és meghamisításukat segítette volna elő.

2.1.3. A vahabizmus

Az iszlám hanyatlásának megfékezésére tett első kísérletek egyike a XVIII. század közepén az Arab félszigeten vette kezdetét, ahol Mohamed ibn Abd al-Vahháb⁵³ összefogta a háborúskodó arab törzseket és modern államot alapított Arábiában. Az egységbe kovácsolt muszlim közösség előtt a hit megújításának egyszerűségéről és az iszlám ősi tanításaihoz való visszatérésről, továbbá fegyelemről, jámborságról és áldozatkészségről prédikált.⁵⁴ Élesen kikelt a korát jellemző, iszlámtól idegen hiedelmek és vallási gyakorlatok ellen. Állítása szerint a muszlim közösség visszasüllyedt a Mohamed próféta színrelépését megelőző barbarizmus és nemtörődömség, a „*dzsahilijja*”⁵⁵ állapotába. Elvetette a szentek és ereklyék kultuszát és doktrínájának középpontjába az egyistenhitet, a „*tauhidot*”⁵⁶ helyezte. A hitehagyott bálványimádókat halállal fenyegette. A Korán idegen hatásoktól való megtisztítása mellett szállt síkra és az iszlám eredeti, Mohamed próféta és követői idején gyakorolt tiszta érvényesítését hirdette. Vahháb az elveit könyörtelenül érvényesítette az általa uralt területeken.

Vahháb számára a „*dzsahilijja*” állapota adott igazolást arra, hogy harcot kezdjen saját muszlim társai ellen. Mivel a muzulmán közösséget mindig kínosan érinti az egymás elleni harc, a „*fitna*”⁵⁷ bekövetkeztének lehetősége, Vahháb a XIII. században élt Taki al-Din Ahmad ibn Tajmijja⁵⁸ értelmezéséhez nyúlt vissza, aki a muszlim társadalom szempontjából egyik legnehezebb periódusban, a mongol hódítás idején élt és egy hasonló helyzetben jogosnak ítélte a „*fitnát*”.⁵⁹

Vahháb politikai szövetségre lépett a térség törzsi vezetőjével (egyben vejével), Mohamed ibn Szaúddal és a XVIII. század végére meghódították majdnem a teljes Arab félszigetet.⁶⁰ Bár a törökök beavatkoztak és egészen Rijádig vetették vissza a Vahháb-Szaúd-féle szövetséget, az mégis túlélte az elkövetkező két évszázadot, sőt 1925-re visszahódították a félszigetet és megalapították a szaúdi királyságot (Szaúd-Arábia).

A Vahháb radikális nézeteit magáénak valló, az iszlám idegen behatásoktól való megtisztítására törekvő és az elődök életmódjához való visszatérést akár erőszak útján is hirdető híveiből jött létre az a vahabita mozgalom⁶¹, amely aztán az állandó harcok és üldöztetések

⁵³ Mohamed ibn Abd al-Wahhab (1703-1791) az iszlám megtisztításáért küzdő arab vezető és hitszónok volt.

⁵⁴ SARDAR, Ziauddin – MALIK, Zafar Abbas: *Islám másképp*. p. 143.

⁵⁵ Az arab „*jahiliyya*” szó azt a sötét, kaotikus, pogány, törvénytelen állapotot, illetve időszakot jelenti, ami az iszlám megjelenése előtt jellemezte az Arab félsziget törzseit.

⁵⁶ Az arab „*tawhid*” az egységes és egyetlen Isten melletti hitvallást jelenti, ez maga a monoteista világnézet megvallása: „Nincs más isten Allahon kívül”.

⁵⁷ Az arab „*fitna*” szó zendülést, viszályt, zavargást jelent és arra a muszlim testvérharcra utal, amikor Mohamed halála után a muszlim közösség polgárháborúba süllyedt és a konfliktus végül a síita-szunnita szakításhoz vezetett. Az egymás gyilkolására és a széthúzásra emlékeztető állapot kellemetlen történelmi emlék, és minden muszlimnak arra kell törekednie, hogy ez az állapot soha ne ismétlődjön meg.

⁵⁸ Taqi al-Din Ahmad ibn Taymiyya (1263-1328) arab hittudós, aki a hitehagyott muszlimok elleni harc (dzsihad) helyességére vonatkozó Korán-értelmezésével vált ismertté.

⁵⁹ Taymiyya kérdésének központi eleme az volt, hogy vajon törvényes volt-e dzsihadot hirdetni az iszlámra szintén áttért, ezért elvileg muszlimnak tekinthető mongolok ellen. Az igenre vonatkozó magyarázatát azzal támasztotta alá, hogy Dzsingisz kán mongoljai az iszlám törvénykezés, a saríja helyett a régi Yasa törvénykódot használták, amivel hitehagyottakká váltak, következésképp a saríja szerint halállal kell lakolniuk. Az igaz muszlimnak tehát ettől kezdve nem csak joga, de kötelessége is az ellenük való harc.

⁶⁰ Radikális módszereikben odáig mentek, hogy lerombolták a szent sírokat, beleértve a Mohamed próféta fölé emelt sírkövet is. Lemészárolták a szent város ellenálló muszlimjait és a zarándoklatra érkezőknek az általuk kialakított szigorú szabályokat kellett követniük. Betiltották a táncot, a zenét, az ékszerviselést, minden területen az iszlám gyökerekhez visszatérő puritán életmódot követeltek meg.

⁶¹ A vahabizmus az iszlám szunnita szárnyából kivált radikális, erőszakot alkalmazó muszlim irányzat. A szalafita irányzat része, de annak erőszakos, offenzív formája. Ennek ellenére gyakran egymás szinonímjaként használják. A vahabizmus Szaúd-Arábia fő állami és társadalmi eszmerendszere. A Szaúd-Arábiában felnőtt Oszama bin Ládén szintén vahabita.

során Vahháb követőinek az „*ikhván*”⁶²-nak, azaz a testvériségnek a közvetítésével eljutott Arábia középső és keleti területeinek nagy részére és máig tartó, ma is érezhető hatást gyakorol a különböző muszlim radikális csoportok tevékenységére.

Vahháb puritán mozgalma elsősorban az iszlám megújítását, az igaz hithez való viszonyteremtést szolgálta, de még nem terhelte a későbbi gyarmati sorba süllyedésből fakadó megállottság, lemaradottság súlya és az európaiak katonai és szervezeti fölényével szembeni tehetetlenség érzése.

A vahabizmussal szinte egyidejűleg hasonló reformmozgalmak bontakoztak ki a XVIII. században az iszlám világ más részeiben is, így például Afrikában a szanúszija⁶³, Indiában pedig az „indiai vahabiták” Szajjid Ahmed vezette mozgalma.⁶⁴

Az Arab félszigeten élő Vahhábhoz hasonlóan az indiai szubkontinensen a XVIII. század közepén egy szufi⁶⁵ tudós, Vali Allah sah próbálta meg felrázni az iszlám hívőket a tepedségükből. Nevéhez kötődik az iszlám rendszerének, a társadalmi igazságosságnak az objektív átgondolása, a modern iszlám történelemfilozófiai feldolgozása.⁶⁶ A XIX. század végén a követői – elsősorban Mohamed Kászim Nánavtavi – hozták létre az indiai Deobandban később híressé vált oktatási központot, a „Tudás Házát” (*Dar al-ulúm*).⁶⁷ Az iszlám idegen hatásoktól való megtisztítását célul tűző iskola, mint központ körül vallási iskolák hálózata alakult ki, s létrejött az ún. deobandi mozgalom, mégpedig az iszlám egyik legmerevebb értelmezését valló irányzataként.⁶⁸

Az európai hatalmak gyarmatosítókként való felemelkedése a felfedezések korával vette kezdetét. Az új gyarmatokból áramló nyersanyag, a kereskedelem fellendülése, majd az ipari forradalom hatására Európa nem csak felzárkózott az iszlám által dominált területek fejlettségéhez, de fokozatosan el is hagyta azokat. Európa gazdasági-társadalmi fejlődése maga

⁶² A vahabiták visszaautasítják a vahabita elnevezésüket. Magukat „az egyistenhívőknek” (*al-Muwahhiddun*), vagy „a testvériségnek” (*al-Ikhwán*) nevezik. Ez utóbbi fogalmat – és mozgalmi jelentését – használta fel később, 1928-ban Haszan al-Banna a „Muzulmán Testvériség” (*Ikhwán al-Muslimin*) elnevezésű szervezete létrehozásakor.

⁶³ Alapítójának, Mohamed ibn Ali asz-Szanúszinak a nézetei olyannyira szemben álltak az ortodox iszlámmal, hogy az al-Azhar Egyetem sejkje iszlámellenesnek nyilvánította azokat.

⁶⁴ ROSTOVÁNYI Zsolt: *Az Iszlám világ és a Nyugat. Interpretációk összecsapása, avagy a kölcsönös fenyegetettség mítosza és valósága*. Corvina Kiadó, Budapest, 2004. p. 62.

⁶⁵ A szufizmus egy a Korán előtti időkben származó életszemlélet, amely többre tartja a belső értékeket, mint az anyagi világot. Isten misztikus szeretetét hangsúlyozza elsősorban, nem pedig a hatalmát. Misztikussága, transzcendentális metafizikája inkább egyfajta filozófiai gondolatvilágot jelent semmint vallást. Bár az iszlám hit része, a fundamentalisták többsége nem szimpatizál vele a más vallásokkal szembeni toleranciája, rugalmassága és egyetemes megbocsátás-szemlélete miatt. FARNDON, John: *Merre tart Irán*. p. 39.

⁶⁶ SARDAR, Ziauddin – MALIK, Zafar Abbas: *Iszlám másképp*. p. 143.

⁶⁷ ROSTOVÁNYI Zsolt: *Az Iszlám világ és a Nyugat*. p. 142.

⁶⁸ A XVIII. században élt Vali Allah sah követői által 1876-ban létrehozott iskolából elindult mozgalom hívei, a deobandisták, az iszlám önazonosságuk megőrzése céljából csak a Korán és a Szunna (főleg a Hádís) előírásait fogadják el. Ennek oktatását a teológiai iskolákban, az ún. „*madraszákban*” (más arab nyelvjárásból átvett leírás szerint „*medresze*”), végezték és ennek a deobandi mozgalomnak a tanai terjedtek el később Pakisztánban is. Az eredeti deobandizmus elvetette a politikát és csak a vallásra, a Korán és a Hádís szó szerinti betartására koncentrált, azonban a pakisztáni belső viszonyok megváltoztatták a jellegét. Ez a neo-deobandizmus (általában már erre is csak a deobandizmus szót használják) a korábbi vallási konzervatizmustól elszakadva a politikai radikalizmus irányzatává vált. Szigorú, merev, puritán ideológiai tanait tekintve a vahabizmushoz áll közel. Élesen siíta-ellenes. A pakisztáni deobandi madraszákban tanulók (*talib*-ok, amely arab szó perzsás többszámú *talibán*) tömegei képezték később az afganisztáni talibán mozgalom tömegbázisát és jelenleg is a deobandi iskolákból kerül ki az afganisztáni terrorcsoportok személyi utánpótlásának zöme. ESPOSITO, John L.: *Unholy war – terror in the name of Islam*. p. 16.

után vonta a katonai-technológiai fölény kivívását is, ami a lassan hanyatló iszlám térségek irányába meginduló gyarmatosító politika felgyorsulását eredményezte. A XIX. század végére, a XX. század elejére a muzulmán területek többsége európai gyarmatosító hatalmak alárendeltségébe került.⁶⁹

A sok évszázados, felemelkedést és sikert hozó hódító politika után az iszlám közösség fejlődése megállt és hosszantartó politikai és kulturális hanyatlás vette kezdetét.

A nagyság elvesztése, a nyomorúságos valóság csak meglehetősen későn tudatosult a muszlim társadalomban, ezért a megújítási és reformmozgalmak is csak későn, a megalázó gyarmati sorba kerülés veszélyének felerősödésével kezdődtek el.

A régi idők dicsőségének elvesztésén bánkódó muszlimok számára a gyarmatosítás katasztrofális következményekkel járt.

„A gyarmatosítás lépésről-lépésre bontotta le a muzulmán civilizáció szerkezetét. A megszállás nem csak fizikai, de szellemi hatást is gyakorolt az elnyomottakra. Általa alsóbbrendűvé és értéktelenné vált minden, ami akár a legközvetlenebb formában az iszlámhoz kötődött. A gyarmati rendszer idején a muzulmánok kulturális értékrendje átalakult, mindennemű vagyonuk odalett és nyomorúságos szegénységre jutottak.”⁷⁰

A vallási reformok és az antiimperialista törekvések egymást erősítve indultak be szerette a muzulmán világban.

A „Kelet költő filozófusa” Mohamed Ikbál a XX. század eleji muzulmán felszabadítási mozgalmak fő ihletője volt. Költészete, filozófiai munkái és az iszlám megújításába vetett hite világszerte kedvező fogadtatásra talált a muzulmán közösségekben. Ikbál szerint a dogmatizmus megfosztotta az iszlámot eredeti alapjaitól, a területi és faji nacionalizmus agresszív csoportokra osztotta a muzulmánokat, a materialista filozófia pedig mindenkit a nihilizmus felé terelt. Ikbál eszméi nagy hatást gyakoroltak Pakisztán alapítóira, filozófiája pedig az iszlám reformtörekvések megkerülhetetlen részévé vált.

Az európai hatalmak behatolása az iszlám világ országaiba különböző, sok szempontból ellentétes hatást gyakorolt a közösségekre. A hanyatlást eredményező okok vizsgálata és magyarázata eredményeként három fő választípus alakult ki e közösségekben:⁷¹

- 1) követés, utánzás (*imitation*);
- 2) alkalmazkodás (*accommodation*);
- 3) konfrontáció (*confrontation*).

A követés a szekularizáció elfogadását, a muszlim társadalmak nyugati típusú átalakítását jelenti.

Az alkalmazkodás olyan típusú reformprogramok végrehajtását foglalja magában, amelyek az iszlám modern feltételek közepette való újraértelmezését eredményezik. Ezek

⁶⁹ 1798 és 1814 között a britek elfoglalták majdnem egész Indiát, 1850-re viszont már az egész szubkontinenst ellenőrzésük alá vonták. 1830-ban a franciák megszállták Algériát, 1839-ben a britek Jement (Ádent). A franciák 1881-ben Tunéziát, a britek 1882-ben Egyiptomot szállták meg. Szudánt 1889-ben foglalták el. Az olaszok 1912-ben bevonultak Líbiába, a franciák pedig Marokkóba. Az első világháború után a Török Birodalom tartományai francia és brit protekturátusok lettek, a közép-ázsiai muszlim közösségek pedig a Szovjetunió részeivé váltak.

⁷⁰ SARDAR, Ziauddin – MALIK, Zafar Abbas: *Islám másképp*. p. 135.

⁷¹ SAGEMAN, Marc: *Understanding terror networks*. Univ. of Pennsylvania Press, Philadelphia, 2004. p. 4.

révén a muszlim társadalmak felzárkózhatnak a Nyugathoz, egyszersmind megőrizhetik az iszlám lényegi jegyeit.

A konfrontációs stratégiák szintén az iszlám megújítását, eredeti értékeihez való visszatérítést fogalmazzák meg célként, amit egyrészt békés politikai aktivitással, majd ha ez nem vezet eredményre, akkor erőszakos eszközök alkalmazásával kell elérni. Ez utóbbi egyszersmind az iszlám védelmében meghirdetett harcot is jelenti.

A fenti három fő választípusból a muszlim közösségekben az alkalmazkodás és a konfrontáció vált meghatározóvá, amelyeknek mind politikai ideológiai, mind pedig politikai mozgalmi megnyilvánulási formája az *iszlám fundamentalizmus* lett.

A „fundamentalista” szó csak a nyugati szakirodalom terminológiájában kapott negatív értelmezést. Valójában ide tartoznak mindazok, akik akár a békés, mérsékelt, akár az erőszakos úton a Korán útmutatásai szerint, vallásos, hithű életet élnek (tehát a muszlim közösség túlnyomó többsége). A különbség a fundamentalisták között a módszerekben van, illetve az elérendő célokban. Ez utóbbit illetően azok is fundamentalistáknak tekinthetők, akik a modern idők kihívásaira reagálva, az iszlám alapjainak a szilárd megtartásával modernizálni kívánják a muzulmán társadalmakat és azok is, akik elvetnek mindent, ami modern és nyugati és csak az „igaz úton járó” elődök ősi (mindenféle újítástól, modern technikai eszközöktől, idegen behatásoktól mentes) életmódját fogadják el követendő példaként. A fundamentalizmus tehát olyan társadalmi-politikai-vallási változtatási igényt fejez ki, ami a nyugati civilizáció asszimilációs hatásával szemben értelmezhető, és a hangsúly a változás fő tartalmaként a régihez (ősök idején követett iszlám értékeihez) való visszatérésen van.⁷²

Az iszlám fundamentalizmus, mint politikai ideológia, olyan eszmetörténeti áramlat⁷³, amely teoretikusok során keresztül az iszlám vallás reinterpretációjára törekedett. Az iszlám eredeti, ráakódásoktól, szennyeződésektől mentes alapelveihez való visszatéréssel a fő cél a társadalom tiszta iszlám alapokra⁷⁴ helyezése, újraépítése. Ugyanakkor az iszlám eredeti tanításai (fundamentuma) alapján élni kívánó hívők között különbség mutatkozott a modernizáció szükségességét elfogadó és az ezt tagadó, a hangsúlyt a tradíciók feltétlen követésére helyező irányzatokban.

Ennek megfelelően megkülönböztetünk fundamentalista modernizációs és fundamentalista tradicionális irányzatokat. A radikálisok, a szélsőségesek (beleértve az intézményes iszlámot képviselő szaúdi vahabítákat és a primitív sivatagi iszlámot képviselő tálibokat is) ez utóbbi irányzathoz tartoznak. A fundamentalista tradicionális irányzaton belül az időbeniség szempontjából különbség tehető még az első fundamentalista reformmozgalom, a vahabizmus időszakára jellemző (rég) fundamentalizmus és a napjainkra jellemző neo-fundamentalizmus között is. Ezek a különbségek azonban a szakirodalomban többnyire összerosódnak és összefoglaló néven iszlám fundamentalizmusnak, illetve iszlamizmusnak nevezik az iszlám vallást

⁷² Változás értelemben a fundamentalizmus paradox módon a reformizmussal, vagy az integrizmussal is azonosítható, pontosabban éppen ezen tartalma miatt nagy a zavar a fogalom körül.

⁷³ Rostoványi Zsolt szerint a „fundamentalizmus” kifejezés helyett helyesebb az „iszlamizmus”, vagy a „politikai iszlám” kifejezések használata. Az iszlám fundamentalizmusról, mint politikai ideológiákkal teli eszmetörténeti áramlattól különválasztandó az iszlám fundamentalizmus, mint politikai mozgalom, mert bár látszólag egyik a másiból következik, a valóságban, ill. a gyakorlatban éles különbség van köztük: míg ugyanis a muszlimok többsége elfogadja a fundamentalizmust, mint vallási ideológiát, csak csekély részük válik tevételes résztvevőjévé a fundamentalizmusnak, mint politikai mozgalomnak. ROSTOVÁNYI Zsolt: *Az Iszlám világ és a Nyugat*. p. 114-116.

⁷⁴ A fundamentum, mint „alapzat” arab nyelvű megfelelője az „uszúlja”, amely az „uszúl ad-dín”-ből, a vallás gyökerei, fundamentumai kifejezésből ered. Esetenként használatos a „szalafija”, mint ősök, elődök kifejezés is.

követő azon muszlimok politikai mozgalmát, akik az iszlám eredeti értékeihez, fundamentumához való visszatérési törekvéseiknek politikai-ideológiai töltetet adnak.⁷⁵

2.1.4. A szalafizmus

Európa fenyegetése a követés és az alkalmazkodás helyett inkább a nyugati hódítókkal való szembenállást, a muszlim egységtörekvések felerősödését eredményezte, másrészt a megoldást a kalifátus-kori aranykorszak viszonyainak visszaállításában, az iszlám értékek akkori, tiszta formájához való visszatérésben látták. A Mohamed és a korai hívők társadalmát, a „szalaf”⁷⁶-ot utánozó, modellértékűnek tekintő, a Korán útmutatásai szerinti vallásos életmódhoz való visszatérést követelő tradicionális fundamentalista reformer irányzat hívei a szalafiták.⁷⁷

Az iszlám szunnita szárnyából a XX. század első harmadában elindult szalafita irányzat hívei számára a konfrontációs válasz volt az egyetlen elfogadható lehetőség. Értékelésük szerint az iszlám hanyatlásnak indult, mert követői letértek a helyes útról. Az iszlám közösség (*umma*)⁷⁸ csak akkor nyerheti vissza régi erejét és dicsőségét, ha visszatér a helyes, ősi útra. Ez a Próféta és követőinek, az első négy kalifának a hitéhez és gyakorlatához való visszatérést követeli meg.

A szalafiták az iszlám négy jogforrása⁷⁹ közül csak az első kettőt, a Koránt és a Próféta vonatkozó hagyományokat (*szunna*) fogadják el, az analógiát és a konszenzust idegen befolyás hatására keletkezett gyakorlatnak tartják, ami félremagyarázza, gyengíti Isten eredeti üzenetét, ezért elutasítják. Számukra csak az első két forrás autentikus, isteni eredetű, minden más, az iszlám ősi tradícióitól elrugaszkodó, szükségtelen és kiírtandó újítás. Véleményük szerint ezek a modern muszlim tradíciók és gyakorlatok okolhatók az isteni útról való letérést és az ezzel járó hanyatlásért. A szalafiták elutasítják a nyugati civilizáció minden formáját, és hatását, kivéve a modern technikai, technológiai eredmények átvételét. Ez utóbbiakat céljaik elérésének egyik fontos eszközének tartják.

⁷⁵ Rostoványi Zsolt az iszlám fundamentalizmus differenciálását a hozzá tartozó mozgalom, ill. szervezeteik három generációjának a megkülönböztetésével végezte el: „Első generációs” szervezetek az iszlám világ első modern fundamentalista szervezetei (egyiptomi Muzulmán Testvériség, pakisztáni Iszlám Szervezet). Ezek mára mérsékelt, a politikai játékszabályokat betartó, az iszlám államot parlamenti eszközökkel megvalósítani kívánó pártokká, ill. szervezetekké váltak. A „második generációs”, vagy neofundamentalista szervezetek azok a '70-es, '80-as években létrejött radikális-aktivista szervezetek, amelyek a társadalom és az állam iszlamizálása céljából iszlám forradalmat, vagy dzsihádot hirdettek és mindent megtettek az államhatalom birtokba vételért (Irán kivételével sikertelenül). A „harmadik generációs” (vagy neo-iszlamista, vagy neo-neofundamentalista) szervezetek ketté váltak: egyik szárny mérsékelt, az erőszakkal szemben ismét a politikai eszközökre helyezte a hangsúlyt. A másik szárny viszont radikalizálódott, ők képviselik a szalafita dzsihádzmus transznacionális hálózatát, amelyek terrorakciók sorát hajtják végre az egész világon. ROSTOVÁNYI Zsolt: *Az Iszlám világ és a Nyugat*. p. 134.

⁷⁶ A „szalaf” szó arabul elődöt, korai, vagy ősi generációt jelent. A Mohamed idejében élő azon három generációt felölelő muszlimokat foglalja magába, akik a Próféta, majd az utána következő „igaz úton járó” (*salafus saalih*) kalifák vezetése alatt tiszta, az eredeti iszlám útmutatásai szerinti tökéletes életet éltek. A magyar terminológiában a szalafitákra használják még a „szalafi”, „szalafista” kifejezéseket is.

⁷⁷ BURKE, Jason: *Al-Kaida. A terror árnyéka*. HVG Kiadói Rt., Budapest, 2004. p. 60.

⁷⁸ Az „umma” az iszlám vallást követő muszlimok világméretű közössége.

⁷⁹ Az iszlám vallási és jogi értelmezése hagyományosan négy oszlopon nyugszik: (1) a Koránon; (2) a *szunnán* (a Próféta intelmeinek, párbeszédeinek, mondásainak, az ún. *hádís*-oknak a gyűjteménye, valamint a Próféta és társai szokásrendszere, hagyományaik); (3) a *kijászon* (analógia, amit morális és gyakorlati útmutatóként lehet használni, ha a Korán és a szunna az adott területet nem szabályozza); és (4) az *idzsmán* (a konszenzus, vagy közmegegyezés, azaz a muzulmán közösség egységes megállapodása valamilyen őket érintő kérdésben). VISEGRÁDY Antal: *Jogi alaptan*. Egyetemi jegyzet, Pécs, 1996. p. 9.

A szalafita elemzés és értékelés hatásaként számos, ún. konfrontációs stratégia született.

Ezek egyik erőszaktól mentes formája Mohamed Iliász 1927-ben, Indiában alapított „*Tabligi Dzsamáat*” elnevezésű szervezete (Szervezet az Iszlám Terjesztéséért).⁸⁰ A Szervezet a politikát kerülve a hangsúlyt a vallási fegyelem fokozására helyezte annak érdekében, hogy a muszlimok ellen tudjanak állni a hindu vallás és a nyugati kultúra kisértésének. A fegyelem a Próféta és társai életmódjának, valamint az akkori tiszta iszlám értékeknek a szó szerinti követését jelentette. Ezen „újjászületési”, vagy „újjáéledési” mozgalom elindításával a Szervezet az Isten szavát megtartó hithű muszlimok és a korrupt környezetük közötti kapcsolat megszakítását kívánta elérni. A stratégia igen sikeresnek bizonyult azokon a helyeken, ahol a muszlimok kisebbségben éltek, továbbá azokban az esetekben, amikor egyének a hagyományos életmódot jelentő vidékről a szekuláris városokba költöztek. A XX. század végén ez a mozgalom ismét virágkorát élte, amikor is a nyugat-európai és más fejlett országokba emigráló muszlimok számára a legfontosabb kapaszkodót jelentette. A tabligi mozgalom maga békés, türelmes, az egyén felelősségtudatára apelláló gyakorlatával és látványos hagyományörzésével⁸¹ az elmúlt háromnegyed évszázad során jelentős hálózatot épített ki szerte a világon. Az egyik leghatékonyabb képviselője volt a XX. századi muszlim újjászületési, öntudatra ébredési törekvéseknek és egy hithű, valódi muszlim közösség (*umma*) létrehozásának. Az utóbbi időben a tabligi hálózatok sérülékennyé váltak a szalafita mozgalmak militánsabb szárnyaival szemben.⁸²

A másik, szintén békés szalafita, de inkább a fundamentalista modernizmus irányvoná-
lához tartozó stratégia olyan politikai tevékenység folytatását jelenti, ami az állami szerveken, intézményeken, illetve az ezekben való befolyásszerzésen keresztül vezet el a társadalom megváltoztatásához. Ennek legfőbb képviselője a XIX. század második felében élt Dzsamáladdin al-Afgáni⁸³, akit a muszlim „újjáéledési” és általában a pániszlám mozgalom úttörőjeként tartanak számon.⁸⁴ Afgánit utazásai során mélységesen felháborították azok a

⁸⁰ A XX. sz. végére az egyik legfontosabb reislamizációs tényezővé váló „*Tablighi Jamaat*” követőinek feladata az, hogy „járják be a világot, ilyen módon tegyék közösségüket mozgó iskolává, vándorló kolostorrá, s az igazság és a jó példa világítótornyává, mégpedig mindezt egyszerre”. KEPEL, Gilles: *Dzsihád*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2007. p. 84.

⁸¹ A mozgalom hívei a Próféta utánözva gyalogosan sétálnak mecsetről mecsetre, ahol hirdetik az ígét, megtérésre, a hagyományos hithez való visszatérésre ösztönzik a hallgatóságot. A követők a Próféta példájának betű szerinti követését tartják az egyedüli üdvözítő magatartásnak, pl. útközben ugyanazon fohászokat mondják, amelyeket a Próféta mondott hasonló helyzetben, úgy alszanak, ahogy a hagyomány szerint Mohamed aludt – a földön, jobb oldalára fordulva, egyik kezét feje alá téve, arccal Mekka felé. KEPEL, Gilles: *Dzsihád*. p. 83. A szervezet angliai aktivistái 2007. tavaszán Magyarországra is ellátogattak, a miskolci muszlim közösséget keresték fel.

⁸² 2001. előtt számos al-Kaida által toborzott személy azzal a szándékkal kért pakisztáni beutazási vízumot, hogy az ottani tabligi iskolákban folytasson tanulmányokat. A valóságban azonban Pakisztánból azonnal Afganisztánba utaztak az ottani al-Kaida kiképzőtáborokba.

⁸³ Jamal al-Din al-Afghani (1838-1897) eredetileg Perzsiában született, de több évet élt Afganisztánban, Indiában, Egyiptomban, Irakban és a Török Birodalom egyéb területein.

Afgáni eszméi nem csak a fundamentalista modernizmus híveinek szolgáltak alapul, hanem a szalafiták is magukénak vallják azon tételeit, melyek szerint ahhoz, hogy az iszlám világ csökkentsé lemaradását, felszámolja elmaradottságát, kitörjön a stagnálásból és meginduljon a korábbinál gyorsabb és több területre kiterjedő fejlődés útján, a fennálló helyzet megváltoztatására van szükség. Abban viszont már eltért az értékelésük, hogy mit, mennyire és milyen irányba kell megváltoztatni. RESPERGER I.: *Az iszlám világ hatása a biztonságra*. p. 35.

⁸⁴ A pániszlám mozgalom jelenkori képviselője a „*Hizb ut-Tahrir*” (Felszabadítás Pártja), amelynek a világ több, mint 40 országában kb. egymillió híve van. Prédikációval, békés úton terjesztik a hitet, céljuk a kalifátus

muszlim közösségekben tapasztalt tendenciák, amelyek a nyugati életmód elfogadását, a nyugati kultúra feltétel nélküli átvételét vetítették előre. Meggyőződése szerint a vallást politikai erőként kell felhasználni a muzulmán egység megteremtésére és az iszlám régi dicsőségének, értékeinek a helyreállítására. Visszautasította az istentelen nyugati materializmust, a haszonelvűséget, de csodálta a nyugati technikai vívmányokat, a modern tudományos és technológiai eredményeket. Elképzelése szerint az iszlám dicsőséges aranykorát a modern tudományok és az ősi, az „igaz úton járó” elődök értékeinek a kombinálásával lehet helyreállítani. Ennek érdekében a politikai szolidaritás megteremtését célul tűző pániszlám mozgalom elindítása mellett szállt síkra.⁸⁵

Az iszlám újjáéledési mozgalom újabb állomását a szalafita politikai szervezetek létrehozása jelentette. Különösen két szervezet megalakulása bírt igen jelentős befolyással a muszlim társadalmi (reform)mozgalomra.

Az egyik legfontosabb, máig ható jelentőségű szervezetet, a Muzulmán Testvériséget⁸⁶ Haszan al-Banna⁸⁷ hozta létre Egyiptomban, 1928-ban, a másikat, az Iszlám Szervezetet⁸⁸ Abu'l Ala Maudúdi⁸⁹ alapította Indiában 1941-ben.

Mindkét alapító ugyanazt a – munkáik, nézeteik, elveik alapján később szalafita irányzatnak elnevezett – nézetet vallotta, amely az ideális, a Korán törvényein és a Szunnán alapuló, az ősök életét modellértékűnek tekintő muszlim állam megteremtését tűzte ki célul.

Mind al-Banna, mind Maudúdi ezt a jövőt békés, az élcsapataik társadalmi aktivitására és jó példájára alapozott állhatatos erőfeszítései, „*dzsihádja*” révén képzelte el. A „*dzsihád*” erőfeszítést, küzdelmet, törekvést jelent, eredeti fogalmi értelmezése szerint a zsarnokság, a „*zulm*” elleni igazságos harcot. Nem szükségképpen jelent „szent háborút”, amint azt az

visszaállítása és a világ iszlám hitre térítése. In: <http://www.hizb.org.uk/hizb/index.php>, 2007. 01. 12.

⁸⁵ GERMANUS Gyula: *Allah Akbar*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1976. p. 237.

⁸⁶ Arabul „*Ikhwan al-Musulimin*” (Ikhwán el-Muszlimín)

⁸⁷ Hasan al-Banna (1906-1949) egyiptomi iskolai tanár volt, a Szezei-csatorna melletti Iszmáilijában tanított. Az iszlámot tökéletes, mindenre kiterjedő rendszernek fogta föl, amely a hívők társadalmi, politikai, személyes és vallási életét egyaránt szabályozza. Bár a muszlim társadalmon belüli igazságtalanság megszüntetését az igaz ösvényre való megalkuvás nélküli visszatérésben látta, nem volt elvakultan reakciós. Hitte, hogy a gyarmati uralom elleni, az iszlám megújulásáért folytatott küzdelmet (*dzsihád*) össze kell kapcsolni az írástudásért, műveltségért, szociális háló megteremtéséért folytatott harccal (*dzsiháddal*). Az általa vezetett szervezet és a belőle kivált csoportok csak a halála után radikalizálódtak és nyúltak terrorisztikus eszközökhöz. GAZDIK Gyula: *A palesztinai iszlámista szervezetek története az 1980-as évek végéig*. In: Kül-Világ. A nemzetközi kapcsolatok folyóirata, VI. évfolyam, 2007/2.

⁸⁸ Arabul „*Jamaat-i Islami*” (Kiejtési formák: Dzsamát-e Iszlámi, Dzsama’a Iszlámi, Gama’a Iszlámi)

⁸⁹ Mawlana abu al-Ala Mawdudi (1903-1979) indiai muszlim újságíró volt. Mivel Szajjidnak hívták, apai ágon Mohamed leszármazottjának lehet tekinteni. Modern elveket valló középiskolában tanult, ahol a nyugati gondolkodásmód együtt élt a hagyományos iszlám szellemmel. Írásaiban – „Kalifátus és monarchia” – olyan gondolatrendszert igyekezett kidolgozni, amelynek segítségével az indiai muszlimok mind a gyakorlatban, mind ideológiailag fölvehetnék a versenyt a Nyugattal. Politikai célja olyan iszlám állam megalakítása, amelyben az iszlám nem csak vallás hanem politikai program, gyakorlati cselekvési stratégia is. Mivel olyan korban alkotott, amikor a két totalitárius eszme, a fasiszmus és kommunizmus is virágkorát élte, az általa elképzelt iszlamizált társadalom a maga totalitárius ideológiájával és tömegszervezeti módszereivel szintén egy totalitárius államhatalmi formát képviselt. A célhoz vezető módszereket illetően azonban – al-Bannához hasonlóan – a törvényesség keretein belül kívánt maradni és a fokozatosság híveként az általa létrehozott szervezettel, mint élcsapattal jó példával elől járva kívánta terjeszteni a hitet, és a társadalom, illetve az államapparátus békés átalakításával megvalósítani az igazi iszlám államot. Ennek az államnak a megvalósításához szükséges óriási és állhatatos erőfeszítést nevezte *dzsihádnak*. Pakisztán 1947-es létrejötté után híveivel együtt keményen, de továbbra is erőszak nélkül fáradozott az új állam iszlamizálásán.

utóbbi időben szinonimaként használják rá. Sokkal inkább azon erőfeszítések összesége, amit a hívő tesz annak érdekében, hogy meg tudjon felelni az általa vállalt vallási kötelességnek.⁹⁰

Al-Banna és Maudúdi szilárdan hitték, hogy az ősök életmódjához, a „szalaf”-hoz való visszatéréssel, az ehhez tartozó jogi-vallási szabályok szigorú, szó szerinti betartásával, a személyes és közösségi szinten egyaránt folytatott harccal elérhetők azok a társadalmi és politikai reformok, amelyek aztán az újjászületett muszlimok számára iránytűként szolgálnak az élet minden apró területén.

Az általuk létrehozott szervezeteket, előőrsoeket, amolyan elkötelezett újjászületettek által alkotott központi magnak tekintették, amely egyaránt rendelkezik klasszikus iszlám, illetve modern tudományos műveltséggel, és akik az iszlám állam megvalósítása után a hatalomgyakorlás szűk körű elitjét fogják képezni.

Bár al-Banna és Maudúdi alapvetően a békés és fokozatos társadalom-átalakítás hívei voltak és nézeteik jelentős mértékben különböztek mind az erőszakos, szélsőségesen puritán vahabitákétól, mind pedig a szunnita politikai iszlamizmus harmadik nagy személyiségének, a harcias Szajjid Kutbnak a radikális elveitől, a mai iszlám militáns aktivisták őket tartják a modern, radikális politikai iszlamizmus atyjának.

A XX. század elejére, közepére sikereket hozó dekolonizációs folyamatok megerősítették a fundamentalista muszlimokat abban a hitben, hogy az igazi iszlám állam kivívása elérhető közelségbe került. Azonban a nacionalista, új muszlim vezetők nem folytatták az iszlám hagyományaihoz való visszatérés útját, hanem a nyugati civilizáció követésének, utánzásának stratégiáját választották. A szekularizmusra, népszuverenitásra, nacionalizmusra, a nők jogainak elismerésére és az alkotmányozásra irányuló erőfeszítéseik közvetlen konfliktusba kerültek a szalafita ideológiával, aminek képviselői azonnal megkérdőjelezték az új muszlim elit legitimációját. A konfliktus elkerülhetetlen volt és a hatalmat birtokló szekuláris állam kemény kézzel csapott le az iszlám fundamentalizmus híveire.

Törökországban Musztafa Kemál tábornok 1924-ben lemondásra kényszerítette Abdulmadzsíd szultánt. A török nemzetgyűlés kikiáltotta a köztársaságot és eltörölte a kalifátust. Olyan törvényeket vezettek be, amelyek erősen korlátozták a régi hagyományok és az iszlám hittudósok hatalmát. Korlátozták a működő mecsetek számát, eltörölték az iszlám jogrendszert. A vallás és a politika egysége megszűnt. Musztafa Kemál célja az európai szellem és kultúra vívmányainak teljes átvétele volt.

Iránban Reza Pahlaví sah mélyreható modernizálási programot indított el. Számos síita szokást betiltott, polgári törvénykezést vezetett be, világivá tette az oktatást, ellehetetlenítette a zarándokutakat. Megtiltotta a hagyományos iszlám öltözetek viselését. Extremizmusba hajló szekuláris intézkedéseivel az ország Nyugathoz való teljes felzárkóztatása volt a célja.

A muszlim világ többi függetlenné vált országában is hasonló reformfolyamatok mentek végbe, bár a szekularizáció mértékét tekintve jóval visszafogottabb formában, mint Törökországban és Iránban. Ennek ellenére a fundamentalista mozgalom hívei és különösen a szalafiták mélyen csalódtak az iszlám állam közeli megvalósulását, a muszlim közösség ösz-

⁹⁰ Maga Mohamed próféta is kétféle dzsihadot különböztetett meg: a nagyobbikat, amit az ember önmaga ellen folytat („a legnagyobb dzsihad önmagunk meghódítása”), vagyis harc az ego, a kapzsiság és a kielégíthetetlen vágyak ellen, egyszersmind a hit megtartása érdekében, és a kisebbiket, amit mások ellen. A mások elleni harc az agresszióval, az elnyomó hatalommal szembeni formában értelmezhető és ilyen értelemben inkább defenzív jellege van. A dzsihad szó értelmezését nehezíti, hogy tartalma már a szent szövegekben is különbözőképpen jelenik meg, azok születésének konkrét történelmi-politikai kontextusát tükrözi. A dzsihad nem pontosan körülírt jelentése adja meg azt a mozgásteret a radikális iszlám hívők számára, ami alapján a „zsarnok” nyugati civilizáció elnyomásával szemben is alkalmazhatónak vélik. Ezen szalafita irányzathoz tartozó, de erőszakot alkalmazó radikális dzsihad-értelmezőket nevezzük dzsihadistáknak és mozgalmukat dzsihadizmusnak.

szefogását illető várakozásaikban, sőt azt kellett tapasztalniuk, hogy az új, szekuláris nacionalista, helyenként szocialista hatalom sokkal keményebben áll ellen az iszlám megújítására, az ősi értékekhez való visszatérésre irányuló szándékaiknak, mint azt a gyarmatosítók tették.

Ez a csalódás, az államhatalom retorziói, valamint annak megtapasztalása, hogy a nyugati kultúra hatásai még intenzívebben éreztették hatásukat a muszlim közösségekben mint valaha, új lendületet adott a szalafita mozgalmaknak.

2.1.5. A szalafita dzsihadizmus

Az 1928-ban ifjúsági klubként létrehozott egyiptomi Muzulmán Testvériség története hitelesen tükrözi a fentebb vázolt folyamatot. A Testvériség muszlim nacionalista vezetőkkel való együttműködése azok hatalomra kerülése után ellenkezőjére fordult. Az üldöztetések, az egyiptomi kormány kemény fellépése hatására a Testvériség egyre erőszakosabb módszerekhez nyúlt. A Nasszer-kormánnyal való konfrontáció a szervezet törvényen kívülre helyezését eredményezte, ami a szervezeten belüli szélsőséges ideológia további erősödését vonta maga után. Ekkor került a szervezet élére a Muzulmán Testvériség harmadik vezetője, Szajjid Kutb Ibrahim⁹¹, akinek szellemi munkássága döntő hatást gyakorolt a szalafita mozgalomra, mindenekelőtt napjaink dzsihadista irányzataira. A börtönben írt 1964-es művében, a „Mérőföldkövek” című írásában kifejtette a szekuláris kormány elűzésére, az iszlám állam megteremtésére irányuló forradalom kirobbantására vonatkozó tételeit és az ehhez vezető eszközöket, módszereket is sorra vette. Munkáiban ötvözte Tajmijja hitetlenek elleni dzsihádjának gondolatait Vahháb „dzsahilijja” koncepciójával és az eredmény a globális dzsihád elveinek a lefektetése lett.

Kutbot 1966-ban az egyiptomi rezsim összeesküvés vádjával kivégeztette, de lázító hangvételű könyve máig nagy hatást gyakorol a különböző országok muszlim vezetőire és radikális szervezeteire.

Az afgán ellenállási mozgalom egyik vezetője, Burhanuddin Rabbani, lefordíttatta a könyvet darira, és az al-Kaida néhány alapítója, Ajman al-Zavahíri, Ali Amin Ali al-Rashídi és Szubhi Mohamed Abu Szittah szintén Kutb követői voltak.

Kutb elmélete képezi ma a dzsihadista ideológia krédóját:

„Az emberiség a szakadék szélén áll. Híján van azoknak a létfontosságú értékeknek, amelyek az egészséges fejlődéshez és a valódi haladáshoz szükségesek. A nyugati civilizáció nem kínálhat hiteles útmutatást, mert nincsenek értékei. Csak az iszlám rendelkezik az ehhez szükséges értékekkel. Sajnos az igazi muszlim közösség (umma) – amelynek a szabályai, ideológiái, koncepciói, magatartása, értékei Istentől valók voltak – már évek óta megszűnt létezni, mert eltávolodott az eredeti tanításoktól. Szükséges, hogy újraépítsük a muszlim közösséget, de olyan eredeti formájában, hogy ismét az igaz iszlám szabályai szerint működjön. A cél tehát egy a szellemi és a gyakorlati életet egyaránt magában foglaló változás, ami kilépést jelent a jelenlegi istentelen barbarizmus állapotából (dzsahilijjából). Mind a kommunizmus, ami megálázta az embereket, mind a kapitalizmus, ami pedig kihasználta őket, lázadás volt Isten hatalma ellen. ...Hogy újraélesszük az iszlámot egy előőrsre van szükség, hogy hordozhassa és hirdethesse Isten üzenetét. Ez az előőrsg fogja visszavezetni a muzulmán közösséget a Próféta és követői idején megtapasztalt igaz iszlám világába, ami a Korán és a Hadisz szigorú követésén alapul. A vallással kapcsolatos egyéb újítások eltorzították Isten üzenetének eredeti értel-

⁹¹ Sayyid Qutb Ibrahim (1906-1966) Egyiptomban született, eredetileg általános iskolai tanár, majd író volt. A militáns szunnita iszlám újjáéledési mozgalom egyik legismertebb úttörőjeként egész életében az egyiptomi társadalom megreformálásáért küzdött.

mét, ez eredményezett dzsahili társadalmat, amit teljes egészében fel kell számolni. Meg kell semmisíteni mindazon elnyomó politikai rendszereket, amelyek megakadályozzák az embereket, hogy szabadon dönthessenek az igaz iszlámhoz való visszatérésükről. Mivel minden jelenlegi muszlim társadalom dzsahili, az igaz muszlimnak kötelessége ellene harcolni. Ezen rendszerek elleni erőszakos felkelés (dzsihad) nem muszlim harca a muszlim ellen (fitna), hanem az Isten parancsát követő muszlimok harca a hitetlenek és bálványimádók ellen.”⁹²

A dzsihadisták számára az iszlám nem csak egy, a muszlimokra érvényes vallási irányzat, hanem Isten által az egész emberiségnek adott életmód, a létezés egyetlen elfogadható formája. Számukra mindenki, a saját muszlim hittársaik is az ellenséghez tartoznak, amennyiben nem az általuk elképzelt igaz iszlám értékeit követik.

Az Egyesült Államokat is megjárta⁹³ Kutb ugyanakkor nem utasította el teljesen a nyugati kultúrát. Szerinte olyan (iszlám) rendszerre van szükség, amely megőrizné és továbbfejlesztené az európai alkotó szellem anyagi eredményeit és az emberiség rendelkezésére bocsátaná azokat a Nyugaton korábban ismeretlen eszményeket és értékeket, amelyek helyreállíthatnák a világ harmóniáját az emberi természettel.⁹⁴

Kutb ugyanolyan eredeti gondolkodó volt mint elődei, emellett kiválóan – és erősen tendenciózusan – tudta összefoglalni, és közérthetően megjeleníteni a politikai iszlám neves képviselőinek korábbi nézeteit. Ő azonban már a békés út helyett az erőszakos fellépést⁹⁵ is megengedhetőnek tartotta, ezért követői számára a ma is hódító radikális politikai iszlamizáció egyik legnagyobb alakja.

Kutb írásai nagy hatással voltak egyik tanítványára a Muzulmán Testvériség nevű szervezetből kivált, radikális iszlám csoport, az Egyiptomi Dzsihad Szervezet vezetőjére, Mohamed Abd al-Szalam Farázsra⁹⁶, aki továbbfejlesztette a Kutbnál még csak formálódó dzsihadista koncepciót. „Az elhanyagolt kötelezettség” című írásában Farázs kifejtette, hogy ha az igaz iszlám államot nem lehet békés ígéhirdetéssel elérni, akkor a legradikálisabb eszközökhöz kell nyúlni. A jelenlegi helyzetet a Mongol invázió idején lévőhöz hasonlította, ami jogalapul szolgál arra, hogy a hitehagyott muszlimok ellen ugyanolyan erőszakos módon lehet fellépni, mint bármilyen más hitetlen ellen. A prioritás a közeli, nem pedig a távoli ellenség elleni harc. Ez a dzsihad minden igaz muszlimnak egyéni kötelessége, ezért nem szükséges hozzá külső (pl. szülői) engedély. Ilyen értelemben a dzsihad ugyanolyan természetes elvárás egy muszlimmal szemben, mint az ima, vagy a böjtölés.⁹⁷ Csak az igaz muszlimoknak van joga az életre, mindenki más halált érdemel. A dzsihad kötelezettségének az elhanyagolása azt

⁹² SAGEMAN, Marc: *Understanding terror networks*. p. 14.

⁹³ 1948-ban állami ösztöndíjat kapott és három évre az Amerikai Egyesült Államokba költözött, ahol nagy hatást gyakoroltak rá a nyugati kultúra tudományos eredményei és irodalmi művei, ugyanakkor megcsömörlött a nyugati társadalom dekadens, anyagi, kiüresedett és pogány világától. Emellett a sötét bőre miatt hátrányos megkülönböztetést is el kellett szenvednie, ami hozzájárult a Nyugattal szembeni ellenszenvéhez.

⁹⁴ BURKE, Jason: *Al-Kaida*. p. 73.

⁹⁵ A muszlim társadalom „dzsahili” (törvénytelen, tudatlan) állapota és a hitetlen szekuláris vezetők „takfir” (kiközösítendő) volta megengedi, sőt megköveteli az ellenük való erőszakos felkelést („jihad bis sayf”) és ez a harc az ellenség hitehagyott jellege miatt nem azonosítható a „fitnával”.

Az iszlám tanításban a „kufir” (gonoszság, istentelenség) szóból eredő „takfir” kifejezés azokra az istentelennek, kiközösítendőnek nyilvánított muzulmánokra vonatkozik, akiket a hívők közössége, az „umma” kiteszt magából és ettől kezdve semmilyen törvény nem védi őket: „vérük szabad”, bárki megölheti őket. KEPEL, Gilles: *Dzsihad*. p. 63.

⁹⁶ Muhammad Abd al-Salam Faraj (1954-1982) a Dzsihad Szervezet (Tanz-im al-Jihad) kairói csoportjának volt a vezetője. Ez a csoport követett el merényletet 1981-ben Anvar Szadat egyiptomi elnök ellen.

⁹⁷ JANSEN, Johannes: *The Neglected Duty: The creed of Sadat's assassins and islamic resurgence in the Middle East*. Macmillan, New York, 1986. p. 159.

a megalázottságot és szégyenletes megosztottságot tartósítja, amiben a világ muzulmánjai ma is élnek.

Farázs és a militánsabb Testvériség tagok által létrehozott Egyiptomi Dzsihad Szervezethez számos később ismertté vált személyiség is tartozott, pl. Omár Abed al-Rahman sejk, akit később elítéltek a new yorki WTC elleni 1993-as merényletért és Ajman al-Zavahíri, Oszama bin Ládén későbbi harcostársa.

A Kutbtól elinduló és számos követője által továbbfejlesztett szalafita dzsihadizmus, mint radikális fundamentalista muszlim ideológia és egyben újjászületési mozgalom ekkorra kialakult lényege és célja a közeli ellenség, a helyi szekuláris kormányzatok erőszakos úton való eltávolítása, és az ekkorra már minden elemében kikristályosodott, sőt dogmatizált új rend, a Próféta és követői által követett értékeken alapuló iszlám állam megteremtése.

2.1.6. A globális dzsihadizmus (globális szalafita dzsihadizmus)

A közeli ellenség teórián továbblépő és ilyen értelemben a globális szalafita dzsihadizmus felé vezető folyamat újabb mérföldkövét Abdullah Azzam sejk⁹⁸ színrelépése jelentette. Az Afganisztánba bevonuló oroszok elleni dzsihad harcos képviselőjeként jelentős szervező munkát végzett a világ különböző tájain élő muszlimok harcba hívásában, toborzásában. Igyekezett egyesíteni az afgán ellenállás különböző, egymással is szemben álló csoportjait, emellett világméretű elméleti és gyakorlati jellegű toborzó munkát folytatott. Vallási kinyilatkoztatásában „*fatvát*”⁹⁹ hirdetett az orosz betolakodókkal szemben, védelmi harcnak¹⁰⁰ nevezve az iszlám földjére betört ellenség elleni harcot.

Az „afganisztáni arabok” fő ideológusaként – bár nem volt olyan eredeti gondolkodó, mint Kutb, Maudúdi, vagy al-Banna – kiváló szónoki tehetsége révén, az aktuális politikai elemek történelmi és valláselméleti elemekkel való hatásos ötvöztetésével nagy hatást gyakorolt környezetére.¹⁰¹ Azzam az afganisztáni dzsihadot a hit hatodik oszlopának¹⁰² nevezte és min-

⁹⁸ Abdullah Azzam Sheikh palesztin hitszónok és filozófus volt. 1941-ben született Palesztinában és 18 évesen már az egyiptomi Muzulmán Testvériség tagja lett. A damaszkuszi egyetemen tanult iszlám jogot, majd harcolt Izrael ellen az 1967-es háborúban. Karizmatikussággal párosuló műveltsége kiváló szónokká tették, beszédei nagy hatást gyakoroltak a fiatal Oszama bin Ládénre is.

⁹⁹ A „*fatva*” mérvadó iszlám vallási vezető által egy adott probléma meghatározására, annak helyessége, vagy helytelensége kapcsán tett, az iszlám jogforrások által alátámasztható kinyilatkoztatás, útmutató vélemény. A magyar átírásban – egy másik arab nyelvjárásból fordítva – „*fatva*”-ként is használják.

¹⁰⁰ A hagyományos iszlám jogértelmezés különbséget tesz az „Iszlám háza” (*dar al-Islam*) és a „Háború háza” (*dar al-harb*) között. Az Iszlám házába (földjére) betolakodók ellen védelmi (defenzív) háborút (dzsihadot) folytatnak, a Háború házában (földjén) élő hitetlenek ellen - az iszlám terjesztésének a szándékával - támadó (offenzív) dzsihadot hirdetnek. Az egyik iskola jogértelmezése megkülönbözteti még az „Írás birtokosai”, a keresztények és a zsidók elleni küzdelmet is. Amennyiben az Írás birtokosai a harc során behódolnak és adót fizetnek, akkor ezt a területet a „Szerződés házában” (*dar al-suhl*) nevezik. ARMSTRONG, Karon: *Mohamed - Az iszlám nyugati szemmel*. Európa Kiadó, Budapest, 1998. p. 429.

¹⁰¹ Azzam nem csak toborzott, hanem azon is fáradozott, hogy elültesse az önkéntesek lelkében a mártíromság utáni vágyat: az ezért járó jutalmat hangsúlyozta és azt a hádisz-t idézte, amelyben Mohamed próféta minden bűn alól feloldozást ígér a mártírhalált vállalóknak, a „*sahid*”-oknak, továbbá azt ígéri, hogy a Paradicsomban 72 gyönyörű szűz vár rájuk, 80.000 szolga fogja lesni minden óhajukat, továbbá a mennyországba magukkal vihetik 70 családtagjukat. At-Tirmidhi: Sunan, Volume IV, chapters on „The Features of Heaven as described by the Messenger of Allah” Chapter 21: „About the Smallest Reward for the People of Heaven”, hadith 2687.

In: <http://www.resellerratings.com/forum/showthread.php?t=86363>, 2007. 05. 11.

¹⁰² Az iszlám vallás egész elmélete és gyakorlata öt fő tartópilléren nyugszik: (1) hitvallás (*saháda*): „Nincs Allahon kívül más isten és Mohamed az ő prófétája”, (2) istentisztelet (*szalát*): a napi ötszöri ima, (3) bűntörlés (*szaum*): a Ramadán, amely egy egész hónapon keresztül, napkeltétől, napnyugtáig az evéstől, ivástól való

den igaz muszlim egyéni szent kötelezettségévé tette. Legismertebb könyvében, „A muszlimok földjének védelme mindenkinek a legfontosabb kötelessége” című írásában Azzam nyilvánvalóvá tette, hogy Afganisztán csak a kezdet:

„Kötelességünk nem ér véget az afganisztáni győzelemmel. A dzsihád egyéni feladat marad, amíg minden egykori muszlim földet vissza nem foglalunk: hátra van még Palesztina, Buhara, Libanon, Csád, Eritrea, Szomália, a Fülöp-szigetek, Burma, Dél-Jemen, Taskent és Andalúzia.”¹⁰³

A globális dzsihadizmus atyjának tekintett és a „Dzsihád Emírjének” nevezett Azzam nem feltétlenül logikus és koherens munkáit jól ellensúlyozta hatásos, apokaliptikus eszméivel. Nézeteinek ideológiai hiányosságait elfedte a fegyveres dzsihádra¹⁰⁴ való elemi erejű felhívásával, a mártíromságra hívó megkapó magyarázataival, a jó és a rossz apokaliptikus harcáról szóló szónoklataival, amelyek határozott eltolódást eredményeztek a korrump muszlim rezsimek és a gonosz Nyugat elleni radikális, erőszakos módszerek alkalmazása irányába.

Azzam másik jelentős ideológiai hatása, hogy a muszlim közösség világszerte tapasztalható sérelmeinek feleleltetésével, továbbá a Nyugat által végrehajtott, nemzetállamokra való feldaraboltságának (ill. az ebből fakadó megalázottságnak) a hangsúlyozásával az umma nemzetközi összefogását sürgette. Ez a fajta internacionalizmus kifejezetten új fejlemény volt, és azzal, hogy megfelelt az Afganisztánba özőnlő önkéntesek sokféle származásának, egyúttal a globális dzsihád elméleti és gyakorlati alapjait is megteremtette.

A globális dzsihadizmus terjedéséhez az egyes személyiségek ideológiai alapozó tevékenysége mellett számos egyéb tényező is hozzájárult.

Az afganisztáni önkéntesek előtt az egyiptomi Muzulmán Testvériség számos alkalommal keveredett olyan konfliktusba a hatalommal, amikor is a szervezet militáns tagjai a kormány megtorló intézkedései elől a környező országokba menekültek, ezzel egyúttal terjesztették is a radikális ideológiájukat.¹⁰⁵ Az arab-izraeli háborúban önkéntesként részt vevő, majd a hazájukba visszatérő muszlim radikálisok szintén a mozgalom globalizálódását és erőszakos közegben szocializálódott tagokkal való gyarapodását eredményezte. Ezt a folyamatot segítette elő az iráni forradalom győzelme is, mert Irán új urai az iszlámot olyan forradalmi ideológiaként tálták, amelynek segítségével minden muszlim országban meg lehet dönteni a zsarnokságot és meg lehet teremteni a társadalmi és gazdasági egyenlőséget.¹⁰⁶

A muszlim reformmozgalmak radikalizmusa és globalizálódása azonban az afganisztáni szovjet beavatkozás után teljesedett ki. Az ideológiai és gyakorlati szervezőmunka orosz-lánrészét végző Azzam mellett ekkor tűnt fel egy lelkes és főleg gazdag segítő, Oszama bin

önmegtartóztatás időszaka, (4) a szegényadó fizetése (*zakát*): vallási, jótékonyági célra, a vagyon után, készpénzben, vagy természetben, meghatározott előírások szerint fizetett adó, illeték. (5) zarándoklat Mekkába (*haddzs*): minden hívő muszlimnak életében legalább egyszer – ha erre képes – el kell zarándokolnia Mekkába. GOLDZIEHER Ignác: *Az iszlám története*. (Reprint kiadás) Anno Kiadó, Budapest, 2001. p. 98.

¹⁰³ ESPOSITO, John L.: *Unholy war – terror in the name of Islam*. Oxford Univ. Press, New York, 2002. p. 7.

¹⁰⁴ Azzam hatásos szónoki fordulatainak egyike: „Csak a dzsihád és a puska: semmilyen tárgyalás, semmilyen konferencia, semmilyen párbeszéd”. ESPOSITO, John L.: *Unholy war – terror in the name of Islam*. p. 7.

¹⁰⁵ Az 1945-ös elcsalt választások után a Muzulmán Testvériség zavargásokat robbantott ki, továbbá számos politikai gyilkosságot követett el bírúk és politikusok ellen. Miután megölték Mahmud Fahmi Nokrashi egyiptomi miniszterelnököt, az egyiptomi kormány keményen fellépett velük szemben. Az ekkor külföldre, Jordániába, Szíriába, Szudánba és Szaúd-Arábiába menekülők végeredményben a mozgalom nemzetköziesedését segítették elő. SERVOLD, Gary M.: *The Muslim Brotherhood and Islamic Radicalism*.

In: http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/cpc-pubs/know_thy_enemy/servold.pdf, 2007. 10. 10.

¹⁰⁶ ESPOSITO, John L.: *The iranian revolution – Its global impact*. Florida International University Press, Miami, 1990. p. 41.

Láden¹⁰⁷, aki a szülőföldjén magába szívott vahabita, és a Kutb, ill. Farázs által hirdetett dzsihadista nézetekkel felvértezve egyre elkötelezettebben támogatta a globális muszlim küzdelem ügyét. Még nem lépett túl Azzam „közeli ellenség” elleni fellépés nézetein és ő is a keresztények muszlim földről való kiűzése mellett szállt síkra. Ekkor még – Azzamhoz hasonlóan – elutasította a muszlim országokon belüli harc szükségességét (azt *fitnának* tekintve) ugyanakkor már ő is a Marokkótól a Fülöp-szigetekig terjedő iszlám egység megteremtésére kívánta felhasználni az oroszok Afganisztánból való kivonulása után rendelkezésre álló, megerősödött dzsihadizmus erőforrásait.

Az 1984-ben az Afganisztánba tartó muszlim önkéntesek fogadására és utaztatásuk megszervezésére létrehozott „*Maktab al-Khidamat*”¹⁰⁸ (Szolgáltató Iroda - MAK) az évek során komoly tekintélyre tett szert a globális dzsihádot támogató önkéntesek körében. Számos szempontból – szándékát és főbb tartalmi elemeit illetően – ez a stuktúra tekinthető a későbbi al-Kaida csírájának.

A szovjetek kivonulása és Azzam 1989-ben bekövetkezett halála¹⁰⁹ után azonban a közös ellenség hiánya erodálni kezdte a szervezetet.¹¹⁰ Az amerikai, szaúdi és pakisztáni pénzekből megépített afganisztáni kiképző táborok afgán arabjai különböző frakciókba tömörültek és a saját hazájuk problémáit előtérbe helyezve a saját elnyomó és korrupt muszlim rezsimük ellen kívánták folytatni a harcot. Sokan haza is tértek és az Egyiptomban, Algériában és a többi muszlim országban ekkortól kezdve kibontakozó terrorizmus az ő számlájukra írható. Akik maradtak, a háborúban megedződött afgán veteránok, továbbra is hittek a dzsihád folytatásának szükségességében.

Az amerikai csapatok Szaúd-Arábiába történő megérkezése olaj volt a tűzre. A hitetlen katonák muszlim földre lépése új lökést adott a globális dzsihadizmusnak. Az afgán veteránok háborúban eltorzult ideológiája a vahabita radikalizmusnak és a szalafita dzsihadizmusnak a keveredésében gyökerezett. Messze volt már al-Banna társadalmi reformja, Maudúdi fokozatossága, sőt még Kutb politikai és ideológiai álláspontja is.¹¹¹ Helyére a radikális és erőszakos utópizmus lépett, ami a jó és a rossz kozmikus harca eredményeként vízionált „*szalaf*”-korabeli iszlám Kalifátus megteremtését és a teljes nyugati civilizáció elpusztítását tűzte célul. (1. melléklet)

¹⁰⁷ Valójában a név helyes leírása: Uszama ibn Ládín (egy a CIA-tól átvett téves elírás miatt került át a név a magyar közhasználatba is Oszama bin Ládenként). 1957. március 10-én született Rijádban. Apja vagyonos üzletember volt, aki minden gyerekét szigorú vallási és társadalmi előírások szerint nevelte. Nyugatias szellemű elitiskolába járt, ahol megtanult angolul (de sosem járt Nyugaton). Apja halálakor 10 éves volt. A középiskolát Dzsidában végezte el 1974-ben, majd beiratkozott az Abdal Aziz Egyetem közgazdasági és menedzsment szakára. 17 évesen nősült először, anyja egyik rokonát vette el. Egyetemista korában ismerkedett meg az iszlám radikális irányzataival. BURKE, Jason: *Al-Kaida*. p. 65.

¹⁰⁸ „Az afgán dzsihád enciklopédiája” c. könyv I. kötetéhez írt ajánlás: „Szeretett testvérünknek, Abdullah Oszama bin Ládennek, aki részt vett Sejk Abdullah Azzam dzsihádjában és a Szolgáltató Iroda megalapításában, aki minden napját a dzsihádnak szentelte.” BURKE, Jason: *Al-Kaida*. p. 65.

¹⁰⁹ Azzamot autóbomba ölte meg. Egyesek szerint az orosz titkosszolgálat állt a merénylet hátterében, sokan viszont az akkor már 32 éves Oszama bin Ládent gyanítják az értelmi szerzőként, akit egyrészt dühített, hogy Azzam a rokonait helyezi a MAK különböző pozícióiba, másrészt egyre inkább másképpen látta a globális dzsihád jövőjét és saját kezébe kívánta venni az egyébként is általa finanszírozott szervezet vezetését.

¹¹⁰ Ezekben az években rekordszintet ért el az amerikai, szaúdi és pakisztáni segély, ami fokozta az afgán parancsnokok, hadurak belharcát, korrupcióját. Emellett az afganisztáni arabok növekvő száma és radikalizmusa ellenérzést keltett az afgánokban. Felütötte fejét a törzsi, etnikai, nemzetiségi villongás, illetve az eltérő vallási irányzatok miatti ellentét is. Az afgánok nem kedvelték az arabokat, az arabok lenézték az ideológiai-lag képzetlenebb afgán mudzsahed vezetőket, akik többsége a pakisztáni szélsőségesekhez hasonlóan a neo-deobandi iskola tanait követte.

¹¹¹ BURKE, Jason: *Al-Kaida*. p. 101.

Ehhez az új ideológiához és mozgalomhoz Oszama bin Ládennek ekkor még kevés köze volt. 1989-ben néhány társa¹¹² segítségével létrehozott ugyan egy nemzetközi szintén bevethető katonai egységet (vannak, akik ezt tekintik az al-Kaida¹¹³-jelenség kezdőpontjának), azonban ez ekkor még csak egy volt a tucatnyi radikális fegyveres csoport között, amelyek készen álltak a nemzetközi léptékű harcra. Oszama bin Láden kis csoportjánál sokkal nagyobb jelentőséggel bírtak a kiképző táborokban maradt afgán *mudzsáhedek*¹¹⁴, afgán arab veteránok, a Pakisztánba és Afganisztánba a szovjetek kivonulása után is tömegesen érkező lelkes muszlim önkéntesek, és a megerősödött pakisztáni iszlám militáns¹¹⁵ csoportok.

Az afgán arabok által dominált globális szalafita dzsihadizmus újabb állomása Oszama bin Láden 1996. augusztus 8-ai deklarációja¹¹⁶ volt, amely Azzam defenzív dzsihad koncepciójának megfelelően a hitetlenek muszlim területekről való kiűzését tűzte ki célul. Másfél évvel később, 1998. februárjában az „Iszlám világfront a zsidók és a keresztiesek elleni dzsihadért” elnevezésű szervezet nevében (amely egyfajta ernyőszervezetként kívánt funkcionálni a muszlim világban működő radikális mozgalmak összefogására) bin Láden amerikai civilek és katonák elpusztítására felhívó fatvát¹¹⁷ adott ki. A harc jellegét azonban a defenzív formáról már az offenzívra helyezte át, és a távoli ellenség, az Egyesült Államok és általában a Nyugat ellen, annak földjére hirdetett szent háborút. Fatvájában kinyilvánította, hogy „*az amerikaiak és szövetségeseik – civilek és katonák – gyilkolása minden muszlim egyéni kötelessége, amit bárhol, bármelyik országban meg kell tennie, amikor és ahol csak teheti.*”¹¹⁸ E dzsihad igazolásaként Szaúd-Arábia amerikaiak általi megszállását, az Izraelnek nyújtott támogatást és az iraki gyerekek gyilkolását nevezte meg, amely tettek nyílt bizonyítékai a Nyugat Allah, a Prófétája és a muszlimok ellen indított háborújának.¹¹⁹

Az új mozgalom egyik fő vezetőjének, és ideológusának, Ajman al-Zavahírinek¹²⁰ a nyilatkozatai szerint az egyik legfontosabb feladat a muszlim tömegek mozgósítása, amihez

¹¹² A csoportnak mindössze tucatnyi tagja volt, főként egyiptomiak, köztük Ajman al-Zavahíri és Mohamed Atef. A vezető, az „emír” Oszama bin Láden volt. A csoport befolyása jelentéktelen volt, főleg miután Oszama bin Láden 1990-ben Szudánba ment, ahonnan csak 1996-ban tért vissza.

¹¹³ A szó az arab „*qaf-áin-dal*”-ból származik. Jelenthet bázist (mint katonai tábor), vagy más értelemben vett alapot (pl. ház), de akár egy szobor talapzatát is. Átvitt értelemben szabályt, elvet, képletet, módszert, modellt, mintát. Hétköznapi értelemben katonai bázisra használják a szót. BURKE, Jason: *Al-Kaida*. p. 25.

¹¹⁴ A „*mudzsáhed*”-ként és „*mudzsáhid*”-ként is használt arab szó „szent háborút folytató személyt” jelent. Többnyire az afganisztáni pastu törzsből származó harcosokat értettek alatta, akikhez, mint többséghez csatlakoztak a Közel-keletről érkező arab önkéntesek. A „*mudzsahedin*” a „*mudzsahed*” többes számú alakja.

¹¹⁵ A legismertebb pakisztáni szunnita terrorszervezetek: Dzsaisi Mohamed-JM (Mohamed Hadserege), Laskari Taiba-LT (Tiszták Hadserege), Harakat ul-Mudzsahedin-HM (Szent harcot vívók Mozgalma), Hizbul Mudzsahedin-HM (Szent harcot vívók Pártja), Tehriki Nifazi Sariat Mohamedi-TNSM (Mozgalom Mohamed Törvényeinek Alkalmazásáért). A pakisztáni siíták által a szunnita szektáriánus erőszakra válaszul létrehozott terrorszervezetek közé a Tehriki Dzsafria Pakisztán-TJP és a Sipahi Mohamed Pakisztán-SMP tartozik. A pakisztáni terrorszervezetek tevékenységére jelentős, talán meghatározó befolyást gyakorolt és gyakorol a mai napig a pakisztáni katonai hírszerzés (ISI), amely rendszeres anyagi és egyéb logisztikai támogatásban részesítette és részesíti ezen szélsőséges csoportokat.

¹¹⁶ A deklaráció elnevezése: „Háború a két szent hely földjét megszállva tartó amerikaiak ellen – Űzzük ki a hitetleneket az Arab félszigetről”.

¹¹⁷ CARAFANO, James Jay and ROSENZWEIG, Paul: *Winning the Long War. Lessons from the Cold War for Defeating Terrorism and Preserving Freedom*. The Heritage Foundation, Washington D.C., 2005., p. 251.

¹¹⁸ ESPOSITO, John L.: *Unholy war – terror in the name of Islam*. p. 20.

¹¹⁹ SAGEMAN, Marc: *Understanding terror networks*. p.19.

¹²⁰ Az 1953-ban Egyiptomban született al-Zavahíri legalább olyan jelentős személyisége a globális szalafita dzsihadizmusnak, mint Oszama bin Láden, sőt teológiaiag képzetesebb és a nemzetközi politikában is járatosabb. Ismerőik szerint al-Zavahíri erős hatást gyakorolt Oszama bin Láden vallási nézeteire, politikai gondolkodásmódjára. A 2001. szeptember 11-ei amerikai terrortámadás szellemi atyja is nagy valószínűséggel al-Zavahíri. A bin Láden mellett az al-Kaida másik befolyásos vezetőjének tekintett al-Zavahíri tehetős, művelt családban született. Nagypapja annak a kairói al-Azhar Egyetemnek a rektora volt, amelyik az iszlám világ legrégebbi és legpatinásabb vallási oktatási intézménye. Nagypapja emellett elnöke volt a Kairói Egyetemnek

először meg kell ismertetni velük a mozgalom céljait, azonosítani kell számukra az iszlám ellenségeit. Al-Zavahíri a nyugati hatalmakat és Oroszországot nevezte az iszlám ellen harcoló globális ellenségnek, amelyek az alábbi eszközöket használják fel céljaik elérése érdekében: (1) az ENSZ, (2) a muszlim országok nyugatiakkal szövetséges vezetői, (3) a multinacionális cégek, (4) a nemzetközi kommunikációs, és adatforgalmat folytató hálózatok, (5) a nemzetközi hírügynökségek és a műholdas csatornák, (6) a nemzetközi segélyszervezetek, amelyek a kémkedés, a hittérítés és a fegyverkereskedelem fedőszervezetei.¹²¹ Al-Zavahíri elképzelése szerint a különböző muszlim országok dzsihád mozgalmait magában foglaló iszlám koalíció fokozatosan növekedve és erősödve először létrehoz majd egy iszlám államot a muszlim világ központi területein, majd onnan kiindulva folytatja a harcot a Próféta hagyományain alapuló Kalifátus helyreállítása érdekében.

Al-Zavahíri mellett napjaink másik jelentős dzsihadista teoretikusa Abu Muszab al-Szuri¹²², aki 2004-ben jelentette meg az interneten a „Felhívás a világméretű iszlám ellenállásra” című könyvét. Műve a dzsihadista mozgalom hibáit elemzi és vázolja a jövő harcának sajátosságait, stratégiai céljait. Véleménye szerint a cél az, hogy a lehető legnagyobb anyagi és emberi veszteséget okozzák az Egyesült Államoknak és szövetségeseinek, amelynek eredményeként a hazai közvélemény nyomására végül ki fognak vonulni az iszlám területekről. A kifárasztás stratégiáját folytató ellenállók nem egységes központ alárendeltségében fognak harcolni, hanem egyének és kicsi, önálló csoportok laza hálózatában. Ezen „vezetés nélküli ellenállás” elnevezéssel bíró koncepciója mellett a jövő harcában fontos szerepet szán az iszlám vallási vezetőinek is, akik a jövő generáció kiképzésében és ideológiai felkészítésében nélkülözhetetlen tényezők. Az új dzsihadista generáció lesz az, amelyik az ellenálló harc során egyre növekedve és erősödve egy olyan önfenntartó mozgalmat fog létrehozni, amely végül elsöpri a régi rendet és létrehozza a Kalifátust.¹²³ (1. melléklet)

Ezt a hosszú, megpróbáltatásokkal és számos áldozathozattal terhes harcot 2001-ig az Oszama bin Ládén által finanszírozott és irányított, al-Kaida néven ismertté vált központ¹²⁴ dominálta. Az Egyesült Államok által 2001. szeptember 11-e óta folytatott világméretű terror-

is, amely Egyiptom vezető modern szekuláris intézménye. Al-Zavahíri 1967-ben csatlakozott a politikai iszlamista mozgalomhoz és 14 évesen tagja lett a Muzulmán Testvériség elnevezésű szervezetnek. A sebészorvosi diploma megszerzése után 1979-re már a radikális Iszlám Dzsihád szervezet tagja, majd egyik vezetője lett. A Szadat elleni merénylet után letartóztatták, börtönbe vetették, majd a szabadulását követően Afganisztánba ment, ahol csatlakozott a szovjetek elleni dzsihádhoz. Itt ismerkedett meg Abdullah Azzammal és Oszama bin Ládennel. Kapcsolatukból hosszan tartó mély barátság lett. Zavahíri fő műve a 2001-ben megjelent „A Próféta zászlaja alatti lovagok – Gondolatok a dzsihadista mozgalomról” című könyv, amelyben bemutatja a mozgalom kifejlődését és vázolja az általa elképzelt jövőjét.

In: <http://hvg.hu/vilag/000000000054A4BA.aspx>, 2004. 03. 19.

¹²¹ KEMÉNY János: *Az iszlám harci mozgalom kortárs teoretikusai*. In: Felderítő Szemle, 2007. június, VI. évfolyam 2. szám. p. 48.

¹²² Az eredetileg Mustafá Setmariam Nasar néven 1958-ban Szíriában született (ezért is használják rá becenévként „a szír” nevet) al-Szuri a Muzulmán Testvériségnek is tagja volt, majd a '80-as évek végén Afganisztánba utazott, ahol megismerkedett Oszama bin Ládennel. Tagja, sőt egyik vezetője lett az afgán önkéntesek kiképzését végző, később al-Kaidának nevezett központnak. Nem mindenben értett egyet bajtársaival, sőt a dzsihadista mozgalom jövőbeni sikerének szempontjából hibának tartotta a 2001. szeptember 11-ei merényleteket, mert a Nyugat megtorló csapásai és azóta követett stratégiája visszavetette az addig lendületesen fejlődő és nemzetköziesedő mozgalmat. Nem ért egyet a demokráciát elutasító nézetekkel sem, mert szerinte a demokrácia tökéletes eszköz a dzsihadista mozgalom számára az ideológiai terjesztésére és a muzulmán tömegek szimpátiájának elnyerésére.

¹²³ KEMÉNY János: *Az iszlám harci mozgalom kortárs teoretikusai*. p. 53.

¹²⁴ Az al-Kaidának nevezett struktúra csak igen rövid ideig, 1996-2001 között bírt valamifajta szervezeti jelleggel, de ekkor is inkább amolyan „szolgáltató központ”-szerű szerepe volt. Amely fogalom jelenleg a leginkább alkalmas rá, az a „hasonló ideológiát valló radikális muszlim csoportok laza hálózata”.

ellenes fellépésnek köszönhetően az al-Kaida hálózat szétesett, afganisztáni központját felszámolták. Ami létezik helyette az a radikális, militáns iszlám csoportok széles körű, heterogén összetételű mozgalma, amelynek résztvevői csupán a szalafita dzsihadista ideológiát illetően tartoznak össze, illetve esetenként a korábbi al-Kaidára jellemző terrorista műveleti módszerek alkalmazásában vannak közös vonásaik.¹²⁵

Irak és Afganisztán amerikai és nemzetközi koalíciós erők általi megszállása tovább erősíti a mozgalom kohézióját, növeli támogatottságát és alátámasztja ideológiai bázisát. Ugyanakkor a radikális mozgalom az erősödése és viszonylagos nemzetköziesedése ellenére továbbra is kisebbséget alkot a muszlim közösségekben. A muszlim világban zajló átfogó társadalmi mozgalomnak csupán egy militáns, erőszakos vadhajítását jelenti, amely utópisztikus ellenállam (*counter-state*) képével, a terrorizmus cselekvési logikaként (*terrorism as logic of action*) való alkalmazásával, és a gyilkolás örvényébe bonyolódásával az iszlám reformmozgalom egésze szempontjából egyértelműen zsákutcát jelent. Ugyanakkor rendkívül veszélyes jelenség, mert ezen csoportok a muszlim közösségeken belüli kis arányuk ellenére a látványos terrorakcióikkal messze felülreprezentálják súlyukat. Az ellenük fellépő Nyugat a nem megfelelő tartalmú ellenreakció esetén (amennyiben nem csak a szélsőséges csoportok ellen, hanem általában az iszlám és a muszlimok ellen lép fel) olyan hatást válthat ki, ami a hagyományörző fundamentalista muszlimokat is a fanatikus és intoleráns radikálisok táborába taszítja.

2.2. Összegzés

- A napjainkra kialakult radikális iszlám ideológiák egy hosszú történeti fejlődés eredményei, amelyek az egykor dicső napokat látott, de a XIII. századtól kezdődően hanyatlásnak induló muszlim közösség életének megreformálási szándékával indultak el. A békés és harcias teóriákat egyaránt magában foglaló reformfolyamat a XIX. század végétől társadalmi mozgalommá szélesedve igyekszik megtalálni a választ a muszlim közösség modernizálásának és felemelkedésének kérdéseire.
- Az egyes ideológiák, irányzatok, teóriák és iskolák között nehéz különbséget tenni, mert gyakorta csupán apró vallási, értelmezési, életmódbeli eltérésekben különböznek, esetleg ugyanazon gondolatok térben és időben máshol jelentkező formájában vannak jelen. Ugyanakkor a radikalizálódó iszlamizmus főbb fogalmi elemei, illetve szakaszai ideológiájuk szélsőséges irányú kifejlődése alapján az alábbiak szerint azonosíthatóak: fundamentalista modernizmus, fundamentalista tradicionalizmus, neofundamentalizmus. Ez utóbbi modernkori irányzatai: a szalafizmus, a vahabizmus (a szalafizmus erőszakos megjelenési formája), a szalafita dzsihadizmus, és a globális dzsihadizmus (globális szalafita dzsihadizmus).
- A muszlim társadalmi mozgalom „vadhajításainak” tekintett, a hangsúlyt az erőszakos fellépésre helyező reformirányzatok kialakulásának belső és külső okai egyaránt vannak, azonban a külső okok (gyarmatosítás, a nyugati kultúra világméretű térhódítása) erőteljesebben érvényesülnek a radikális csoportokat mozgató ideológiákban.
- A jelenlegi helyzet kialakulásához vezető ideológiák, irányzatok sorra vett képviselői mellett még számos egyéb mérvadó személyisége is van, illetve volt a mozgalomnak.

¹²⁵ Az e körbe tartozó irányzatok, szervezetek között számos olyan is található, amelyekre az értekezésem behatárolt terjedelme miatt nem kívánok kitérni, csupán utalásszerűen teszek róluk említést: ilyenek pl. a takfiri ideológiát valló (a kiközösítendő hitetlenek, hitehagyottak elleni harcot meghirdető) csoportok, amelyek a lényegét illetően nem különböznek a többi dzsihadista csoporttól, csupán a terrorjuk indokaként merítenek más ideológiából.

Ugyanakkor a legmeghatározóbb ideológusok első csoportjába a múlt század közepén élt al-Banna, Maudúdi és Kutb sorolható, a második, napjaink muszlim radikálisaira hatást gyakorló ideológusok csoportjába pedig Azzam, al-Zavahíri és al-Szuri tartozik.

- Oszama bin Láden nem a vezetője, nem a legmeghatározóbb, és nem is a legbefolyásosabb személyisége a mozgalomnak. A politikai jellegű sérelmeket vallási köntösben megfogalmazó muszlim társadalmi, gazdasági és politikai mozgalmat nem ő indította el, az tőle függetlenül is zajlik és halála esetén is folytatódik. Ugyanakkor bin Láden karizmája, globális szemlélete és nem utolsósorban anyagi eszközei jelentős lökést adtak a radikális irányzatok megerősödésének, globalizálódásának. Bin Ládent és az általa finanszírozott al-Kaidát a Nyugat hatalmának szimbolikus objektumai ellen elkövetett terrortámadások és a média ezzel kapcsolatos démonizáló magatartása tette a világ legismertebb terroristájává, a Nyugattal szemben álló megannyi iszlám szélsőséges csoport vezetőjévé. Ez a kép valójában távol áll a valóságtól, mert az iszlám megreformálása és a muzulmán közösség felemelkedése érdekében folytatott militáns, nyugatellenes muszlim csoportok egymástól széttagoltan, egymással nem koordinálva, és többnyire lokálisan küzdenek az általuk ellenségnek tekintett kormányzatok, vagy megszálló hatalmak ellen.
- A muszlim radikális csoportok jelentős kisebbséget alkotnak a világméretű muszlim társadalmi mozgalomban, ugyanakkor súlyukhoz képest – erőszakos tevékenységük és az erről tudósító média révén – jóval látványosabban jelennek meg a világ közvéleménye előtt. Az ellenük való fellépésnek nem szabad szem előtt tévesztetni ezt a partikuláris jelleget és a Nyugatnak nem a muszlim világ egésze és főleg nem az iszlám ellen kell fellépnie, hanem csak a radikálisok ellen. Amennyiben ez nem így történik, az a muszlim reformmozgalom radikalizálódását, szélsőséges irányzatainak a további erősödését fogja eredményezni. Ez a nyugati civilizáció ellen irányuló veszélyei mellett azért is járna súlyos következményekkel, mert a politikai iszlám a maga destabilizációs és destruktív jellegéből adódóan újabb hosszú évtizedekig elodázná a muszlim országok demokratizálódásának, felzárkózásának a folyamatát, megakadályozva ezzel betagozódásukat a fejlődést jelentő szekuláris világrendbe.¹²⁶

3. FEJEZET

A MUSZLIM VILÁGBAN ZAJLÓ TÁRSADALMI MOZGALOM

Az előzőekben sorra vettem a muszlim fundamentalista mozgalom kibontakozásának folyamatát és történelmi összefüggésekbe ágyazott főbb irányzatainak, személyiségeinek a bemutatásával eljutottam a napjainkban is megtapasztalható, virulens muszlim terrorizmus-hoz.

¹²⁶ BASSAM, Tibi: *The Challenge of Fundamentalism. Political Islam and the New World Disorder*. University of California Press, 2002. Abstract: In: <http://www.ucpress.edu/books/pages/6525/6525.abs.html>, 2007. 10. 02.

A muszlim radikális szervezetek létrejötte a muszlim társadalmi mozgalom kialakulásának folyamatában bekövetkezett változásokkal és az azokra adott társadalmi reakciókkal volt összefüggésben. Ezen „mozgalmi vadhajtasok” kialakulása nem feltétlenül szükségszerűen következett be, megvoltak a konkrét okai, amelyek a hasonló társadalmi mozgalmak tanulmányozása alapján törvényszerűségekbe rendezhetők. Ezen törvényszerűségek azonosítása, a történelmi hasonlóságok, párhuzamok alapján való felismerése hasznos segítséget nyújthat a jelenség egészének az értelmezéséhez és végső soron hozzájárulhat a megfelelő megoldások, kezelőmechanizmusok kidolgozásához.

Ha bizonyítható, hogy a muszlim társadalmi mozgalom eseményei nem valami eleve elrendelt, zűrzavaros, átláthatatlan, és egyedi történések, hanem jól ismert társadalmi folyamat-elemek, amelyeknek megvannak a maguk szabályai, sőt már léteznek más országok által leszűrt tapasztalatai is, akkor ezek bölcs felhasználásával befolyásolni, és kezelhető szintűre lehet csökkenteni a jelenlegi társadalmi következményeit is.

Az alábbiakban Rodney Stark amerikai szociológus társadalmi mozgalmak létrejöttére kidolgozott munkamódszerével kívánom megvizsgálni a muszlim világban zajló társadalmi mozgalmat. A vallásszociológus által kidolgozott – és az Egyesült Államok Nemzetvédelmi Egyetemének terrorizmus szakértői által is oktatott – módszer jelentőségét éppen az adja, hogy a térben és időben máshol zajló társadalmi folyamatra kialakított modelljét bármilyen más mozgalmakra is lehet alkalmazni. Az amerikai polgárjogi mozgalomra vonatkozó elemzését az összehasonlítás módszerének segítségével kívánom a muszlim világ viszonyaira alkalmazni. Az általa tudományos igénnyel megfogalmazott és körülírt szakaszokat, ill. törvényszerűségeket azonosítani fogom a muszlim társadalmi mozgalom folyamatában és megjelölöm azokat a lényeges eseményeket és tendenciákat, amelyek meghatározóak az arab térség radikális szervezeteinek létrejötte szempontjából.

Nem egy valamely kiválasztott ország mozgalmát fogom így megvizsgálni, hanem a muszlim világ egészében zajló folyamatot, amelyet komplex egészként befolyásoltak az egyes országokban bekövetkezett események, és az e térségre jellemző közös vonásokból (nyelv, vallás, kultúra) következően egy közös eredőként hatottak rá.

Az elemzés során a módszer bemutatásával kezdem, majd a történelmi párhuzamok bemutatása után azonosítom az adott szakasz muszlim társadalmi folyamaton belüli megfelelőjét.

3.1. A társadalmi mozgalom kibontakozásának Rodney Stark-féle modellje

Amikor emberek azért kezdenek szervezkedésbe, hogy elindítsanak vagy éppen megakadályozzanak társadalmi változásokat, tevékenységüket társadalmi mozgalomként azonosíthatjuk.¹²⁷

A történelem gazdag választékkal szolgál társadalmi mozgalmak kialakulására, amelyek az adott hatalom vagy állam reakciójától függően idővel elcsitultak [az állam politikailehetőség-struktúrája (Political Opportunity Structure-POS)¹²⁸] széles volt: a hatalom

¹²⁷ STARK, Rodney: *Sociology*. (Tenth ed.) Wadsworth, Belmont, 1992. p. 612.

¹²⁸ *Social Movement Theory: Political Opportunity Structure*.

politikai kompromisszumkészségének eredményeként a célul tűzött változások elérték a csillapodáshoz szükséges kritikus szintet], vagy erőszakos megmozdulásokba torkollottak (hatalomváltozást is maga után vonó forradalom, vagy elszánt személyek szűk csoportja által képviselt terrorizmus formájában).

A társadalmi mozgalmak fejlődési folyamatának meghatározott törvényszerűségei vannak, ezek ismerete révén az adott társadalomban elinduló mozgásokat kezelni lehet. És ellenkezőleg is igaz: ha a hatalom nem ismeri fel a történelmi párhuzamokat és a tudományosan igazolt törvényszerűségeket, vagy nem hajlandó az ellene megnyilvánuló elégedetlenséget létező, megoldandó társadalmi problémaként elismerni, akkor elmulasztja a folyamat kezelhetőségének az esélyét.

Társadalmi mozgalmak, válságok más és más eredményre vezettek Angliában, Franciaországban és Németországban, továbbá a XIX. századi Európán végigsöprő társadalmi mozgalmak erőszakhajtásai (anarchizmus és bolsevik forradalmi mozgalom) is más-más véget értek Nyugat-Európában és Oroszországban – attól függően, hogy az adott állam politikailehetőség-struktúrája mennyire volt nyitott, mennyire volt képes intézményesített politikai változtatásokkal, reformokkal integrálni a változásokért kiáltók igényeit. A cári Oroszországot elsöpörte a kezdetben csupán maroknyi entellektüel által képviselt, később azonban – a merev, feudális jellegű cári hatalom inadekvát reagálása miatt – masszív, széles tömegeket megmozgató forradalommá terebélyesedő társadalmi mozgalom. Nyugat-Európában a Karl Heinzen esszéjével („*Murder*”¹²⁹) induló anarchista mozgalom szintén széles körű erőszakhullámot generált, azonban idővel csillapodott a politikai erőszak, mert az államok nyitottak voltak a társadalomban felhalmozódott sérelmek orvoslását, csökkenését célzó engedményekre (szavazati, szakszervezeti jogok stb.).

A társadalmi mozgalmak létrejöttének okát illetően két alapvető megközelítés létezik:

Az *egyik* a „kollektív viselkedésre” helyezi a hangsúlyt, ennek lényege, hogy a társadalmi mozgalom az emberek csoportjának felhalmozódott sérelmekre adott kollektív válasza.¹³⁰

A *másik* megközelítés szerint a lényeg nem a sérelmeken van, hiszen sérelmek mindig, minden társadalomban léteznek, hanem az „erőforrás-mozgósítás” képessége az, ami a társadalmi mozgalom elindítása szempontjából mérvado feltétel. E szerint egy elit vezetői csoport célirányos szervezőmunkájával, továbbá elegendő és megfelelő emberi, illetve anyagi erőforrások révén bárhol és bármikor generálható társadalmi mozgalom.¹³¹

Az elmúlt évtizedekben zajló szociológiai kutatások eredményeként azonban a két megközelítés közötti ellentmondás feloldódni látszik: a társadalmi mozgalmak okát kutató szociológusok többsége szerint az igazság valahol a két különböző álláspont szintézisében rejlik.

A téma egyik elismert kutatójának számító amerikai Rodney Stark szociológus szerint minden társadalmi mozgalom nyolc jól azonosítható szakaszból, illetve elemből tevődik össze. Ezek közül négy előfeltétel szükséges ahhoz, hogy a folyamat egyáltalán elinduljon, négy pedig ahhoz, hogy sikeres legyen (2. ábra).

A mozgalom bekövetkeztének négy szakasza, előfeltétele

In: <http://macht.arts.cornell.edu/jss13/apsa95/node4.html>, 2007. 02. 10.

¹²⁹ RAMONET, Ignacio: *Unjustified means*. In: <http://mondediplo.com/2001/11/01unjustified>, 2007. 02. 11.

¹³⁰ MARX, Gary T. and McADAM, Douglas: *Collective behavior and social movements*.

In: <http://web.mit.edu/gtmrx/www/cbchap1.html>, 2007. 02. 10.

¹³¹ *Resource Mobilization*. In: http://faculty.babson.edu/krollag/org_site/encyclop/mobil_res.html, 2007. 02. 10.

- 1) Sérelmek felhalmozódása (*grievances*),
- 2) Remény a sikerre (*hope*),
- 3) Mozgósító esemény (*precipitating event*),
- 4) Csoportok hálózatának létrejötte (*network of attachment*),

A mozgalom sikerességének négy szakasza, feltétele

- 5) Emberek és erőforrások mozgósítása (*internal factors: mobilization of people and resources*),
- 6) Külső ellenállás/ellenmozgalmak beindulása (*counter-movements*),
- 7) Külső szövetségesek támogatása (*external allies*),
- 7) Szervezetek burjánzása és egyes csoportok különválása (*separate organizations/splits*).

2. ábra: A társadalmi mozgalom kifejlődésének feltételei, szakaszai

(Forrás: STARK, Rodney: Sociology. Fordította: Béres János)

Az egyes elemek, szakaszok megfoghatóságát, gyakorlati értelmezhetőségét konkrét társadalmi folyamatok vizsgálatával végzem el. A muszlim világban zajló társadalmi mozgalomban más térségbeli folyamatokból kiemelt történelmi párhuzamosságok bemutatásával és összehasonlító elemzés segítségével, igyekszem felismertetni, és azonosítani a Stark-féle szakaszokat. Mindenekelőtt az amerikai feketék polgárjogi mozgalma ad tág lehetőséget a tanulmányozásra, de az egyes szakaszok jól felismerhetők valamennyi társadalmi mozgalom, különösen az erőszakos végkifejletbe torkollók (gyarmati felszabadító mozgalmak, szeparatista lázadások, terrorizmus) esetében.

3.2. A muszlim társadalmi mozgalom létrejöttének feltételei, szakaszai

3.2.1. A sérelmek felhalmozódása

A *sérelmek* jelentik az adott társadalmi mozgalom elindulásának az alapját. Emberek csak akkor indítanak el valamifajta változtatást követelő folyamatot, ha elégedetlenek a létező helyzettel. Ha elég sokan osztják ugyanazon sérelmeket, akkor teljesen természetes, hogy megtalálják a közös nyelvet, összefognak, szervezkednek a helyzet javítása érdekében.

Az Egyesült Államok déli államaiban élő feketék az 1950-es évek végére érkeztek el arra a pontra, amikor is megelégtették a fehérek által kialakított átfogó, apartheid jellegű rendszert, amely három elemből tevődött össze: a fehérek gazdasági, politikai és individuális szín-

ten egyaránt dominanciát gyakoroltak a feketék fölött.¹³² A szegregációs törvényekben lefektetett és a mindennapi gyakorlatban megélt megaláztatások az ötvenes évek végére kummulatív módon törtek fel és indították el a feketéket az egyenjogúságért folytatott küzdelem útján.

A muszlim világban tapasztalható óriási sérelemhalmaz kialakulása az iszlám XIII. században elkezdődött hanyatlásával vette kezdetét. Bár a XVI. századig még virágzott az iszlám kultúra és szellemiség, a hódítások és a sikerek már megkoptak és a legyőzhetetlenség hite már a múlté volt. A muszlim közösség és vezetői egyre inkább úgy tekintettek a Próféta és követői korára, mint ideális, tökéletes, újra vissza nem hozható eszményi időszakra. Az aranykorszak, mint régmúlt viszonyai és dicsősége iránti vágy által elindított reformkezdeményezések kevés kézzelfogható sikerrel jártak, és az európai államok fejlődésével, felzárkózásával a muszlimok frusztrációja csak növekedett. A muszlimok számára Napóleon expedíciós csapatainak 1798-as, az egyiptomi mamelukok felett aratott győzelme tette nyilvánvalóvá azt a tényt, hogy a többszáz évvel korábbi erőviszonyok a két civilizáció között gyökeresen megváltoztak, és – mai szóhasználattal – a nemzetközi rendszerben elfoglalt pozíciók felcserélődtek.¹³³

Az igazi sokkot azonban mégis a gyarmatosítások időszaka jelentette, amikor a muszlimok megtapasztalták a keserű alávetettség, megalázottság, kiszolgáltatottság és elnyomatottság érzését. Erre a nagyjából az első világháborúig tartó szakaszra a nyugati civilizáció muszlim világon belüli térhódítása volt jellemző. Amellett, hogy a nyugati eszmék, struktúrák és intézmények gyors ütembe beépültek a muszlimok tradicionális eszméi, struktúrái és intézményei közé és erodálták az ősi értékeket, a szegénység és a gazdasági elmaradottság a Nyugattal való viszonyrendszerben egyre fájdalmasabb kudarcélményben és növekvő kisebbségi komplexusban öltött testet.

A nyugatiak lekezelő, kizsákmányoló magatartása, a jelenlétükkel szembeni tehetetlenség, és az iszlám vallás elleni, a modern nyugati szokásokban és főként a misszionáriusok térítő munkájában megjelenő fenyegetés széles körben manifesztálódó sérelemhalmazt alakított ki a muszlim közösségben.

Az akkumulálódott sérelmek a XIX. század húszas éveire egy a kialakult helyzet megváltoztatására irányuló, vallási és nacionalista elemeket egyaránt magában foglaló társadalmi mozgalom kibontakozásában öltött testet.

3.2.2. Remény a sikerre

Egy-egy társadalmi mozgalom csak akkor tudott megerősödni, ha a résztvevőknek volt valami *reményük a sikerre*. Ha az emberek úgy hiszik, hogy semmi esélyük a változásokra, és muszáj tudomásul venniük a helyzetüket, akkor a legszörnyűbb szenvedéseket is sztoikus belenyugvással viselik el.¹³⁴ Ha azonban az emberek rájönnek, hogy a dolgokon lehet javítani, sőt jelentős esély van a sorsuk jobbítására, akkor bekövetkezik az a helyzet, amit a társadalomkutatók a „növekvő várakozások forradalmaként” aposztrofálnak (*revolution of rising expectations*).

A lehetőség, hogy a fennálló körülményeket meg lehet változtatni, arra ösztönzi a résztvevőket, hogy meg is kell változtatni. A változtatás lehetősége (reménye) növeli a vára-

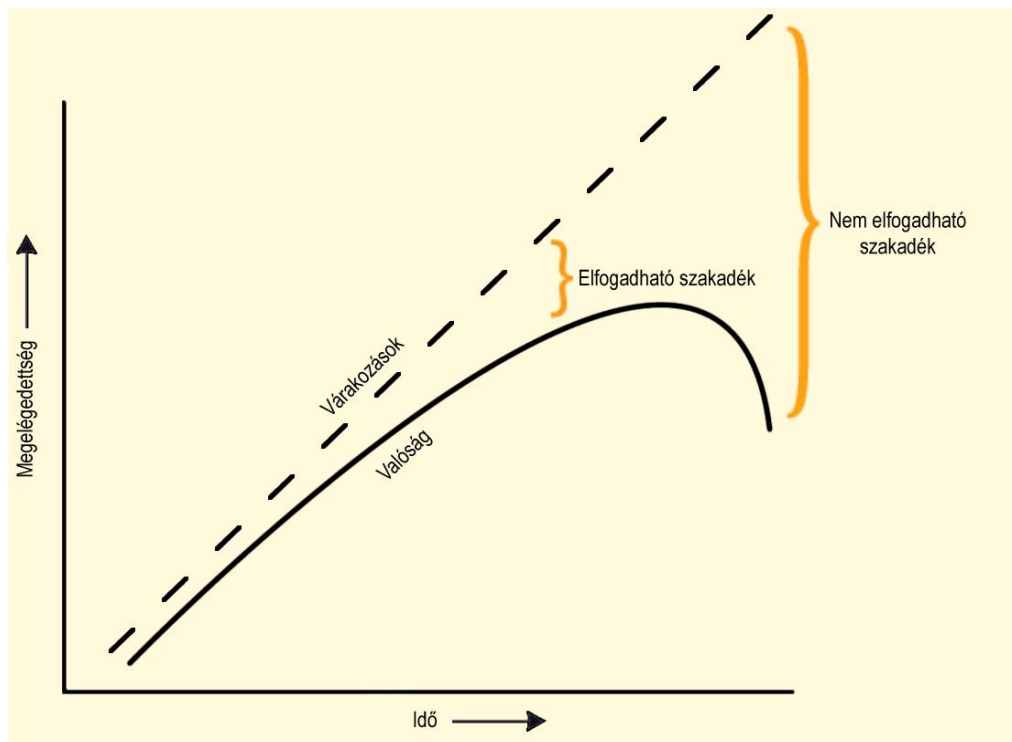
¹³² STARK, Rodney: *Sociology*. p. 614.

¹³³ ROSTOVÁNYI Zsolt: *Az Iszlám világ és a Nyugat*. p. 58.

¹³⁴ *Legal Control of the Southern Civil Rights Movement*. In: [http://links.jstor.org/sici?sici=0003-1224\(198408\)49%3A4%3C552%3ALCOTSC%3E2.0.CO%3B2-O](http://links.jstor.org/sici?sici=0003-1224(198408)49%3A4%3C552%3ALCOTSC%3E2.0.CO%3B2-O), 2007. 02. 11.

kozásaikat és ezzel együtt az elszántságukat. A változás iránti vágy cselekvésre ösztönzi őket, és ennek eredményeként – normál esetben – el is indul egy változási folyamat. A változás iránti remény és a tényleges változások egy ideig párhuzamosan haladnak egymás mellett, ha azonban a változások nem olyan üteműek, mint az emberek várakozásai, ha a valóság és az igények között mélyül a szakadék, akkor ez társadalmi krízishez vezet.

James C. Davies társadalmi krízist szemléltető J-görbe-teóriája szerint, amíg az emberek azt látják, hogy a sérelmeik meghallgatásra találhatnak (a remény és a valóság párhuzamos egyenesek), nincs válság, ha azonban a problémák orvoslásához elvárt változások leállnak vagy lelassulnak, akkor a valóság elszakad a várakozásoktól (a valósággörbe elhajlik; J-görbe), és ekkor következik be a társadalmi krízis (3. ábra).¹³⁵

3. ábra: A Davies féle J-görbe

(Forrás: Michael H. GLANTZ: Davies J-Curve. Fordította: Béres János)

Az Egyesült Államok déli államaiban az 1950-es évekre – a szegregációs törvények ellenére – az átlagos fekete jóval műveltebb, képzettebb lett, mint akár csak egy generációval korábbi szülei. Az amerikai társadalomban zajló fejlődés a feketék körében – a jelentős lemaradáshoz képest – jóval nagyobb ütemű volt, mint a fehér közösségben, és ez a szellemi felzárkózás óhatatlanul maga után vonta az egyéb területeken tapasztalt elmaradottság, elnyomottság megszüntetésének igényét. A javulás, a változás iránti remény különösen akkor kapott lendületet, amikor a legfelsőbb bíróság 1954-ben többször is a feketék javára döntött a szegregált iskolák ügyében. A változások iránti várakozások növekedtek, és immár csak rövid idő és megfelelő helyzet kérdése volt, hogy az igények robbanásszerűen törjenek elő.

A muszlimok számára ideológiai értelemben és mindenekelőtt az iszlám vallás felsőbbrendűségébe, mindenhatóságába vetett hit jelentette a legfontosabb reményt. Konkrét vonatkozásban a Nyugat igájától való megszabadulás, a függetlenné válási törekvések sike-

¹³⁵ GLANTZ, Michael H.: *Davies J-curve Revisited*.

In: http://www.fragilecologies.com/jun27_03.html, 2007. 02. 11.

re¹³⁶ keltette fel a reményt, hogy a muszlim közösség a saját kezébe veheti sorsa irányítását. A technikai fejlődéssel az addig elszigetelt muszlim közösségek öntudatra ébredése megkezdődött, a közös érdekek felismerése és a közöttük lévő kapcsolatok bővülése is a siker iránti reményt erősítette. Gazdasági értelemben az arab országok alatt található olajkincset¹³⁷ olyan Isten által adott ajándéknak tekintették, amellyel megreformálhatják társadalmukat, és technikailag felzárkózhatnak a fejlett nyugati országok színvonalához.

3.2.3. Mozgósító esemény

A *mozgósító esemény* nagyon gyakran valamilyen mindenkit megrázó súlyos igazságtalansághoz kötődik, és az emberek az akkumulált sérelmeik szimbólumaként élik meg. Ez az a történet, amely a résztvevők csoportjából azt a kollektív vágyat váltja ki, hogy „elérkezett az idő a cselekvésre”.

Az amerikai polgárjogi mozgalomban kétségtelenül Rosa Parks lépése volt az a szikra, amely beindította az eseményeket. A színes bőrűek jogaiért küzdő országos szervezet helyi részlegének titkárnőjeként dolgozó nő megtagadta, hogy átadja a helyét egy fehér férfinak a buszon. Tette Alabama állam buszszegregációs törvénye értelmében letartóztatást vont maga után, és ez az esemény volt az, ami szimbolikus sérelemként egy emberként ébresztette fel és mozgósította a fekete tömegeket.

A muszlim társadalmi mozgalom kibontakozása első időszakában, a függetlenné válási szakaszban inkább csak az egyes országok szintjén következtek be az adott ország közösségét megmozgató események. Az arab térség muszlim közösségének egészét először az Izrael-től elszenvedett 1967-es vereség rázta fel. Ennek eredményeként tudatosult bennük az egész térségre jellemző modernizációs válság, valamint a szekuláris nacionalista/szocialista ideológiák és a rájuk épült társadalmi-politikai rendszerek kudarca.¹³⁸ Ezt megelőzően az arab nacionalizmus és az iszlamizmus egyaránt sokféle társadalmi osztályt igyekezett maga köré gyűjteni, az előbbieket egy magasztos arab egységben feloldva, az utóbbiak a hívők virtuális közösségévé kovácsolva őket. A hatnapos háborút követő vereség azonban aláásta a nacionalizmus ideológiai alapját, és olyan úrt támasztott, amely megkönnyítette az új iszlamista eszmék beszívargását a társadalomba.¹³⁹ Az elemi erővel feltörő változtatási igény a Nyugatról importáltak minősített szekuláris ideológiák helyett a fundamentalizmust, a reiszlamizációt helyezte előtérbe, mintegy felgyorsítva az iszlámon alapuló politikai mozgalom térnyerését. Ennek a folyamatnak volt évekkel később újabb mozgósító eseménye az iráni sah megdöntő 1979-es iráni forradalom, amely bebizonyította a muszlim világnak, hogy a nyugati kultúrával szemben létrehozható egy kizárólag az iszlámon alapuló teokratikus állam (bár az Iránra jellemző abszolutisztikus teokrácia, mint államforma nem népszerű a szunnita többségű országok vezetőinél). Végezetül a muszlim társadalmi mozgalomra – de főként annak militáns, radikális

¹³⁶ Elsőként, 1932-ben Irak nyerte el függetlenségét (amennyiben Egyiptom britektől 1922-ben kapott formális függetlenségét nem tekintjük tényleges függetlenségnek), Szíria 1944-ben, Jordánia 1946-ban, India és Pakisztán 1947-ben, Algéria 1962-ben.

¹³⁷ A legnagyobb olajkészletekkel rendelkező muszlim országok (2006-ban, milliárd hordóban): Szaúd-Arábia (264,3), Irán (132,5), Irak (115,0), Kuvait (101,5), Egyesült Arab Emírségek (97,8), Líbia (39,1). *Greatest Oil Reserves by Country, 2006*. In: <http://www.infoplease.com/ipa/A0872964.html>, 2007. 10. 14.

¹³⁸ ROSTOVÁNYI Zsolt: *Az Iszlám világ és a Nyugat*. p. 59.

¹³⁹ Iszlamista körök 1967-et utólag a vallás megtagadása miatt bekövetkezett isteni büntetésnek állították be, s az 1967-es háborút – ahol az egyiptomi katonák „Föld! Levegő! Tenger!” csatakiáltással indultak rohamra – szembeállították a katonailag sikeresebb 1973-as háborúval, ahol a csatakiáltás „Allah akbar” volt. KEPEL, Gilles: *Dzsihád*. p. 113.

ideológiákat előnyben részesítő csoportjaira – az igazán komoly mozgósító hatást a szovjetek afganisztáni bevonulása jelentette. A szovjet csapatok afganisztáni jelenlétét a muzulmán világ hitetlenek általi megszállásának és megalázásának tekintették, amely ellen minden muszlimnak szent kötelessége küzdeni. A megszállók elleni sikerek pedig azt erősítették a muszlim harcosokban, hogy le lehet győzni a világ egyik legerősebb hadseregét. Tehát nem számít a technológiai elmaradottság, összefogással a muszlimok mindent elérhetnek.

Összességében tehát az Izrael elleni vesztes háború, majd az iráni és az afganisztáni események tekinthetők olyan szikráknak, amelyek a fokozatosan vallási területre áttolódó sérelmeket („hitetlenek betolakodása az iszlám területekre”) lánggra lobbantották. Ezek eredményeként a világ legkülönbözőbb pontjain élő muszlimok közül egyre többen váltak a fundamentalizmus híveivé és érezték úgy, hogy az idő a cselekvésre elérkezett.

3.2.4. Csoportok hálózatának létrejötte

A társadalmi mozgalom *csoportok hálózatának* létrejöttével teljeseedik ki. Ezek a csoportok olyan támogatói bázist jelentenek a mozgalomnak, amelyeken keresztül a kohézió erősödik, a kitűzött közös célok pedig szervezettebben érhetők el. A társadalmi mozgalmakat nem magányos személyek csinálják. Ez hosszú folyamat eredménye, amelyben az egyén legfeljebb a szikrát jelentheti¹⁴⁰, azonban ilyenkor is rendkívül lényeges, hogy az adott személy a társadalom melyik szintjén és az adott közösségen belül milyen pozíciót foglal el. Minél ismertebb, elismertebb valaki, minél több interperszonális kötődése van a különböző csoportok, közösségek tagjaihoz, annál nagyobb az esélye annak, hogy valamely csoport felkarolja a tettét, csoportérdekként azonosítja azt, és immár a csoport az, amelyik a tényleges mozgalmat elindítja – és tagjain keresztül, azok más csoportokhoz való kapcsolódása révén kiszélesíti.

Rosa Parks esetében a mozgalom elindulása magától értetődő volt, mert prominens személyként egy olyan csoport-hálózat középpontjában helyezkedett el, amelyik később kiváló bázisul szolgált a társadalmi mozgalom létrejöttéhez szükséges tömegbázis kialakításához. E tömegbázis kialakulását elősegítette a fekete közösségekben már létező számos más csoport léte (templomi kórusok, iskolai és egyetemi csoportok, sportkörök, gazdasági vállalkozások), amelyeket Rosa Parks letartóztatása után munkahelyi kollégái sorra felhívtak és mozgósítottak egy, a közös tiltakozást szimbolizáló cél, a montgomery-i buszok bojkottja érdekében. Az addig különálló közösségek tehát fokozatosan csoportok hálózatává értek össze, amint a felhalmozódott sérelmek egy mozgósító esemény eredményeként a széles körű összefogás és érdekérvényesítés igényében manifesztálódtak.

A muszlim világban a tömegek szociális segítésének és tanításának szándékával oktatási és karitatív tevékenységet végző szervezetek sokasága alakult meg, illetve alakult újjá, amelyek a hagyományos feladatok mellett beépítették rendszerükbe a mozgalom céljainak elérését szolgáló ideológiai elemeket is. Elsősorban a vallási iskolák száma növekedett meg, amelyek a nacionalizmussal és a szekularizációval szemben a fundamentalista reformizmus szellemében, az ősi iszlám értékekhez visszatért generációk felnevelésében, oktatásában látták a muszlim felemelkedés jövőjét. Az azonos gondolkodású hívők egymásra találását, a köztük lévő kapcsolatok ápolását számos szervezet létrehozásával segítették. Tipikus példája az arab világ egyéb országaiban is létrejövő ilyen csoportoknak az egyiptomi Muzulmán Testvériség 1928 és 1940 közötti tevékenysége, melynek során a szervezet, amely maga is ifjúsági klubként jött létre, iskolákat, klubokat, és sportközpontokat működtetett, később pedig már üze-

¹⁴⁰ Ilyen volt például Tőkés László szerepe az 1989-es romániai forradalom kitörésében.

meket és mecseteket is épített. A szervezet karitatív, szociálisan rászorultakat támogató tevékenysége (ingyenételek) kiterjedt az ország egész területére és betöltötte azt a rést, ami a szociális valóság és a kormányzat szociális politikája között tátongott. Az állam az államban szervezetként működő Muzulmán Testvériség az ezen időszakban kiépített hálózata révén elérte a társadalom minden rétegét és tömeges reislamizációt hajtott végre.¹⁴¹

Egyiptomon kívül más muszlim országokban is gombamód szaporodtak a különböző szervezetek¹⁴² és hamarosan nemzetközi szintű kapcsolatokat építettek ki egymással. Ezen kapcsolatok az iszlamizáció, mint prioritás és mint közös nevező platformjáról kiindulva felölelték a politikai, gazdasági és egyre inkább a katonai jellegű kapcsolattartást is. Vendéglátók látogattak el a szomszédos ország egyetemére, az ulamák (hittudósok) rotációban tanítottak a különböző arab vallási iskolákban és hirdették az ígét a különböző mecsetekben. A segélyszervezetek szociális támogatói munkája immár átívelt a határokon és az adománygyűjtés is nemzetköziesedett. Gazdasági és pénzügyi területen általánossá vált a muszlim informális „banki, ill. pénzáttutalási rendszer”, a „*havala*”¹⁴³ használata.

A muszlimok által lakott hatalmas földrajzi térségben a nemzetállami felosztottság ellenére egyre több szállal kötődtek egymáshoz az iszlám megreformálásáért küzdő különböző személyek, csoportok és szervezetek.

3.3. A muszlim társadalmi mozgalom sikerének feltételei, szakaszai

3.3.1. Emberek és erőforrások csoportosítása (belső faktor)

Társadalmi mozgalom nem vihető sikerre a *belső faktor* megléte, az emberek és erőforrások mozgósítása nélkül. Ha a kialakuló mozgalomnak nincs elegendő, a változtatás iránt elkötelezett és a siker lehetősége által motivált résztvevője, a folyamat csak lassan bontakozik ki. E személyek léte igen fontos szempont, mert bár sokan igénylik a változást, az első időszakban csak kevesek merik vállalni az aktív részvétellel járó veszélyeket, áldozathozatalt, esetleg a tettük utáni megtorlás lehetőségét. Egyéni karrierok, családi sorsok kerülhetnek veszélybe, ezért a kezdeti időszak aktív résztvevői többnyire a jelentős egzisztenciával, továbbá az eltartottak iránti felelősséget igénylő családi háttérrel nem bírók közül kerülnek ki (diákok,

¹⁴¹ SERVOLD, Gary M.: *The Muslim Brotherhood and Islamic Radicalism*.

In: http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/cpc-pubs/know_thy_enemy/servold.pdf, p. 46. 2007. 10. 10.

¹⁴² Különösen a nemzetközi segélyszervezetek és NGO-k (Non-Governmental Organization - NGO) száma szaporodott meg. 1951 és 1978 között a nem kormányzati szervezetek száma meghúszszorozódott. Néhányat később betiltottak a terrorizmus támogatásának vádjával, pl. The Islamic American Relief Agency (IARA), Help African People and Mercy International Relief, Al-Rashid Trust and Wafa Humanitarian Organization. AAL, Pamela: *Guide to IGOs, NGOs and the Military in Peace and Relief Operations*. United States Institute of Peace Press, Washington D.C., 2000. p. 89.

¹⁴³ A „*havala*” rendszer pénzügyekkel foglalkozó, egymástól távol élő személyek közötti bizalmi kapcsolaton alapszik. Működése: A havala bankár átveszi a pénzt a küldő személytől, elkéri a pénz címettjének a címét és telefonszámát, majd ad neki egy jelszót, amit a küldő közöl a címzettel. Ezután a bankár felhívja az adott országban, városban élő havala partnerét és utasítja, hogy az adott összeget jelszó ellenében fizesse ki a címzettnek. Miután az adott országban élő havala partner megkereste a címzettet, azonosította és kifizette neki a pénzt, ezt visszajelzi a küldő havala bankárnak. Az ügylet során készpénz nem mozog, a havala bankár és partnere egy későbbi időpontban személyesen számolnak el egymással, vagy az is lehet, hogy a következő alkalommal a partner lesz a feladó bankár és a másik a fogadó partner. A pénzügyi különbözetet utólag, személyesen rendezik egymás között. A rendszerbe, amelyben egymáshoz kapcsolódó különböző havala csoportok is működhetnek, a biztonság kedvéért különböző kódszavakat, jelszavakat iktatnak be. DANISZEWSKI, John – WATSON, Paul: *Age-Old Way of Moving Cash Leaves Little Trail*. In: Los Angeles Times, 2001. szeptember 26.

egyetemisták, nőtlen, elvált emberek, váteszi tudattal bíró altruisták és – természetesen – kalandorok). Az elkötelezett személyek mellett elengedhetetlen feltétel a hatékony vezetés léte. A mozgalmat vállaló csoportnak kell hogy legyen olyan vezetője is, aki birtokában van a hatékony stratégia és taktika kidolgozásához szükséges tapasztalatoknak és képességeknek, továbbá képes a résztvevők tevékenységének, akcióinak a koordinálására. Végül az elkötelezett tagok és a képzett vezetők mellett a belső faktorhoz tartozó harmadik feltétel a különböző fajta anyagi erőforrások megléte. Itt mindenekelőtt az univerzálisan használható pénzeszközök szükségességéről van szó, de adott helyzetben egyéb anyagi eszközök (például gépkocsik, épületek, számítógépek, másológépek) biztosítása is elégséges lehet.

Az amerikai polgárjogi mozgalomban az akció iránt elkötelezett résztvevők nagy száma a templomi csoportok kollektív – tehát nem egyének egyéni döntésen alapuló – csatlakozási elhatározásából és a csoportok élén álló népszerű és elhivatott lelkészek szerepéből következett. Ezek az egyházi vezetők tapasztalt és képzett szervezők voltak, akik nem függtek a fehérek anyagi juttatásaitól, továbbá rendelkeztek a mozgalom életben tartásához szükséges anyagi erőforrások megteremtésének lehetőségével is (egyházi adományok gyűjtése). Mindemellett Martin Luther King személyében olyan tehetséges és hatékony vezetőjük volt, akinek irányítói és kiváló szónoki képessége jelentős hozzáadott értéket képviselt a csoportok mozgósításában és általában a mozgalom sikerében. Óriási érdeme, hogy tekintélye révén erőszakmentesek maradtak az események, pedig jó néhány helyzet adódott az indulatok szélsőséges formában való kitörésére. Az anyagi erőforrások tekintetében a feketék által időközben megalakított központi szervezet, a Montgomery Fejlődéséért Szövetség (*Montgomery Improvement Association - MIA*) sikeresen megszervezte a kb. húszezer ember napi munkába járását (a középosztályhoz tartozó feketék gépkocsijainak szervezett igénybevételével), miközben a buszbojkott következményeként a városi buszvállalat csődközelbe került.

Ami a muszlim világ egyik fő problémája, a gyors népességnövekedés, az egyben a társadalmi mozgalom egyik fő hajtóereje is. A XX. század közepén a muszlimoknak csak egy részét alkotó arab világ lakossága 76 millió volt, 1975-re elérte a 144, 2000-re a 287 milliót. Mindössze 25 évre volt szükség a lakosság megduplázódásához.¹⁴⁴ A legtöbb közel-keleti arab országban (Egyiptom, Bahrein, Egyesült Arab Emírátság, Szíria, Jemen, Pakisztán) a 70-es és 80-as években tetőzött a fiatalok demográfiai hulláma, amikor is a 15 és 24 év közé eső népesség elérte a teljes népességhez viszonyított 20% feletti csúcspontját. A legtöbb arab államban újabb tetőzési hullámra lehet számítani és a munkát kereső huszonéves fiatalok száma 30-50%-kal fog emelkedni.¹⁴⁵ Ez a szociális nehézségekkel küszködő óriási embertömeg az állami oktatás hiányosságaiból következően a vallási, karitatív szervezetek kiépített hálózatára támaszkodva már fiatal korától kezdve olyan oktatásban részesül, ami a szekularizációval és a modern tudományokkal szemben a reiszlamizációt helyezi előtérbe.

Az iszlám tanait az egyik legmerevebb módon értelmező deobandi mozgalom az általa létrehozott madraszák hálózatán keresztül sokezer diákkal („*tálíb*”) sajátította el a szigorú, puritán deobandi tanokat.¹⁴⁶ Az állami oktatási rendszer hiányosságai miatt az indiai muszlim,

¹⁴⁴ ROSTOVÁNYI Zsolt: *Az Iszlám világ és a Nyugat*. p. 147.

¹⁴⁵ RESPERGER István: *Az iszlám világ hatása a biztonságra*. p. 40.

¹⁴⁶ 1947 és 1975 között 868 deobandi madrasza működött Pakisztánban, többségük az afganisztáni-pakisztáni határ közelében. A hetvenes évek közepén számuk rohamos növekedésnek indult: 1996-ra Pakisztán Afganisztánnal határos területein 2512 olyan madrasza működött, amelyekben egyenként több, mint 200 diák végezte tanulmányait (ez elsősorban írást, olvasást és iszlámismeretet jelentett). 2001-ben az Ázsiában működő deobandi madraszák számát összesen 15000-re becsülték, ebből mintegy 4000 működött Pakisztánban. A deobandi madraszák, amelyek a kairói al-Azhar egyetem után a világ második legfontosabb iszlám oktatási intézményeinek számítanak, 2001-ben 65000 diákot bocsátottak ki szerte a világban.

a pakisztáni és az afganisztáni fiatalok számára sokszor ezek a vallási iskolák biztosították az egyetlen tanulási lehetőséget.¹⁴⁷

A madraszák rendszerén kívül a felsőoktatási intézmények szintén a vallási reformmozgalom fellegvárainak számítanak. Különösen a legrégebb óta működő kairói al-Azhar Egyetem adott teret az iszlám megreformálásán dolgozó ismertebb személyiségeknek, itt tanult és szerezte meg doktori fokozatát a mai globális dzsihadista mozgalomra nagy hatást gyakorló Abdullah Azzám palesztin származású teoretikus is. Rajta és a már előzőekben említett Kutbon, Maudúdin, al-Bannán, al-Zavahírin, al-Szurin és kortársaikon kívül még számos más arab ország vallási intézményeiben is feltűntek neves teoretikusok¹⁴⁸, akik a maguk körében ugyan, de ugyanazokat a globalizálódó fundamentalista tanokat hirdették, és a mozgalom szellemi, vagy sok esetben gyakorlati vezetőivé váltak.

Az ideológiai háttérrel biztosító teoretikusok mellett a mozgalom fejlődése szempontjából fontos szerepet kap az anyagi eszközök léte is. Az olajban gazdag országok, különösen Szaúd-Arábia, mind a mai napig dollármilliárdokat költenek a szegényebb arab országok segélyezésére, illetve az általuk kiválasztott – többnyire radikális – csoportok közvetlen támogatására. A bipoláris szembenállás idején az Egyesült Államok a nacionalista/szocialista arab rezsimek ellensúlyozására rendszeres pénzügyi támogatásban részesítette azok „természetes” ellenségét, a vallási szélsőségeket. A szovjetek afganisztáni inváziója második időszakában, 1986-ban rekordszintet ért el az amerikai, a pakisztáni és a szaúdi segély.¹⁴⁹

Az előzőekben említetteken túl a mozgalmon belüli belső faktor megléte szempontjából feltétlenül említést érdemel Oszama bin Laden (és a köréje csoportosuló központi mag) szervezői és vezetői képessége, ideológiai elkötelezettsége, és nem utolsósorban anyagi háttere.

3.3.2. Külső ellenállás/ellenmozgalmak beindulása

A *külső ellenállás* mindig az adott mozgalom ellenpárjaként jelenik meg. A társadalmi mozgalmak ugyanis nem vákuumban keletkeznek, hanem olyan környezetben, ahol törekvéseiknek ellenzői is vannak. Sőt a változást igénylők mozgalma eredményeként a helyzet változatlanágában érdekeltek hasonló, de ellenkező irányú mozgalmat indítanak. Ettől kezdve a

THORNTON, Ted: *Deobandi Muslims*. In: <http://lawnorder.blogspot.com/2005/10/deobandi-muslims.html>, 2007. 10. 02.

¹⁴⁷ ROSTOVÁNYI Zsolt: *Az Iszlám világ és a Nyugat*. p. 142.

¹⁴⁸ A modern iszlám fundamentalizmus kiemelkedő teoretikusának tekinthető Mohamed Rasíd Ridá is, aki 1923-ban publikálta a „Kalifátus vagy a legfelső imamátus” című munkáját. Rajta kívül az 50-es és 60-as években alkotó Malek Bennabi algériai társadalomfilozófus is ismert személyiség, aki bevezette a „gyarmatosíthatóság” fogalmát. Véleménye szerint az iszlámba a XIII. század végén beszivárgott igazságtalanságok azok, amelyek olyan környezetet alakítottak ki, ami alkalmassá tette a muzulmán világot a gyarmatosíthatóságra. A problémákat tehát nem a gyarmatosítás eredményezte, hanem az azt megelőző belső bajok. A pakisztáni Fazlur Rahman a '80-as években a Korán etikai és rendszertani szempontból való újraértelmezése mellett érvelt. A palesztin Iszmail al-Faruki „A tudás iszlamosítása” című 1982-es kiadású könyvében egy generációkon átívelő tervet vizionált, amely a modern ismereteket ötvözi az iszlámmal és az eredmény az iszlamosított modern tudás, amely a muzulmán társadalmak szellemi és gazdasági felszabadításának eszköze lesz. A tunéziai Abu Bakr Nazsi a nyugati stratégiai gondolkodás, a szervezélmélet, a modern hadtudomány, a politikaelmélet és a szociológia megismerésére buzdítja a muszlimokat, hogy egyrészt sikeres saját stratégiát tudjanak kifejleszteni, másrészt megismerjék a Nyugat erős és gyenge oldalait. Végül, de nem utolsósorban az iszlamizáció teoretikusai között kell említeni Haszan al-Turábit, a Szudánban katonai puccsal hatalomra jutott iszlamista ideológust és az iráni Ruhollah Khomeini ajatollahot, akik elméletüket a gyakorlatban is megvalósították.

¹⁴⁹ BURKE, Jason: *Al-Kaida*. p. 94.

felek folyamatosan keresik azokat a szövetségeseiket, akik gazdasági, politikai vagy jogi-törvényi támogatást tudnak nekik nyújtani a másik féllel szemben.

A külső ellenállás szorosabbra vonja a mozgalom sorait, egyfajta kiválasztódást indít el, ennek során az igazán eltökéltek és elkötelezettek kerülnek a középvezetői és döntési pozíciókba. Mindemellett a résztvevők között kialakul a mozgalomhoz tartozás kollektív érzése, ennek velejárója a „mi” és „ők” tudat elhatalmasodása és a frontvonalaknak a markáns politikai, gazdasági, ideológiai stb. kérdések világos, másiktól megkülönböztető értelmezése mentén való felkeményedése.

Alabama állam fehér közösségében már a szegregációs iskolákkal szembeni legfelsőbb bírósági döntés nyomán elindult egy szerveződés, ennek célja a szövetségi hatóságok szegregáció felszámolására irányuló erőfeszítéseinek a megakadályozása volt. A szerveződések eredményeként létrehozták az élet különböző területein aktivizálódó fehér állampolgárok tanácsait, ezek a feketék öntudatra ébredését, jogkövetelését voltak hivatottak letörni. Kezdetben csak a fehér társadalom alsóbb rétegeihez tartozók alkották ezeket a tanácsokat, a buszbojkott folytatódásával és a „mi” és „ők” képlet letisztulásával párhuzamosan azonban egyre több, a város prominens csoportjához tartozó személyiség is csatlakozott a fehér ellenmozgalomhoz. A fehérek bojkottra adott válasza fokozatosan eszkalálódott: kezdetben csupán a fekete bejárónők, háztartási alkalmazottak elbocsátását szorgalmazták, ez azonban visszaütött, mert a kényelemhez szokott fehér háziasszonyok nem akarták nélkülözni a segítőiket, sőt sok esetben ők maguk mentek értük a saját autóikkal. Újabb lépés volt a rendőrség fekete gépjárművezetők elleni fellépése, amikor is koholt szabálysértési vádakkal folyamatosan bíróságolták őket. Egy idő után már a jogosítványokat is bevonták, továbbá megkezdték a reggeli munkába szállításra váró feketék „lebzselés, csavargás” jogcímen való letartóztatását. Végül bombát robbantottak a fekete vezető, Martin Luther King lakásának ajtajánál. A fehérek ellenlépései ellenére a bojkott folytatódott, sőt az egyre erőteljesebb lépések és a fokozódó közhangulat következtében egyre nagyobb nyilvánosságot kapott az országos médiában. Mindezek eredményeként a MIA törekvései – és a fehérek ellentörekvései – óriási publicitást kaptak, és ettől kezdve a bojkott már nem egyszerű helyi ügy volt.

A muszlim társadalmi mozgalom kezdeti szakaszában a külső ellenállást egyértelműen a gyarmatosító hatalmak magatartása jelentette, amelyek minden eszközt és módszert megragadtak a kibontakozó reformmozgalmak leállítására, a fennálló helyzet konzerválására. Ezen magatartás mintapéldája a britek indiai stratégiája, amely egyfelől a vallási köntösben jelentkező ellenállás letörésére, másrészt az egymással is vetékedő irányzatok megosztására irányult („oszd meg és uralkodj”-elv). Az indiai deobandi iskola, majd mozgalom az iszlám idegen elemektől való megtisztításának szándékán túl nem kis mértékben a brit elnyomó törekvésekre válaszul jött létre.

Az igazi külső ellenállást, ezáltal a fundamentalista mozgalom felgyorsulását a függetlenné válási folyamat eredményeként hatalomra kerülő szekuláris rezsimek elnyomó politikája jelentette. Sajátos helyzetre utal az a tény, hogy a szekuláris/nacionalista erők a függetlenségi mozgalmak megvívásának időszakában a vallási csoportokkal szoros együttműködésben harcoltak a megszállók kiűzéséért. Ezen harc lezárultával azonban a szekuláris rezsimek a belső viszonyok stabilizálásában voltak érdekeltek, amely szándéknak ellentmondott a vallási reformmozgalmak iszlám jellegű államhatalom elérésére irányuló elképzelése. Ez a konfrontációs helyzet végül összeütközéshez vezetett és a szekuláris erők kemény kézzel törték le a fundamentalisták próbálkozásait. Ez a megtorló politika egyrészt a mozgalomban résztvevők eltökéltségét (és radikalizmusát) erősítette, másrészt az adott ország bűnüldözői elől a muszlim világ különböző országaiba menekült aktivisták révén az ideológia exportját és végül soron a mozgalom (és különböző csoportjai, szervezetei) teljes muszlim térségben való

proliferációját segítette elő. Jó példa erre a szaúd-arábiai helyzet, ahol az 1927-ben függetlené vált ország vezetője ibn Szaúd szakított az őt hatalomra segítő vahabítákkal, sőt olyan mértékű megtorlást alkalmazott velük szemben, hogy a Testvériség („*Ikhwan*”) tagjai Egyiptomba és a többi arab országba menekültek – terjesztve ezzel a vahabizmus radikális ideológiáját is. Egyiptomban az 1923-as szekuláris alkotmány elleni tiltakozásul – és nem kis mértékben a Szaúd-Arábiából menekült Testvérek hatására – al-Banna 1928-ban létrehozta a Muzulmán Testvériség nevű szervezetet.¹⁵⁰ Amikor az 1945-ös parlamentáris választásokon veszítettek, és emiatt terrorkampányba kezdtek, a kormány törvényen kívülre helyezte a szervezetet, és üldözni kezdte a tagokat, akik közül sokan Jordániába, Szíriába és Szaúd-Arábiába menekültek – és vitték magukkal a radikális iszlám ügyét.

A radikális muszlim csoportok gyorsan felismerték, hogy az ügyükkel szembeni külső ellenállás erősíti eltökéltségüket, szélesíti a mozgalmuk hazai és nemzetközi (muszlim világ) támogatottságát, társadalmi bázisát.

Az 1990-es években Oszama bin Láden és társai felismerve ennek jelentőségét, tudatosan szították a külső ellenállást, azaz szándékosan provokálták az arab földön állomásozó „hitetleneket” és főként az azok vezetőjének tekintett Egyesült Államokat. Olyan helyzet kialakítására törekedtek, amelyben az általuk elkövetett merényletekre az ellenség túlzott reakcióval válaszol, felháborodást és radikalizálódást kiváltva (és fundamentalista önkéntesek további hullámát elindítva) ezzel az addig békés muszlim közösségekben is. Bin Láden elgondolása szerint az akció-retorzió-akció elvének alkalmazása¹⁵¹ olyan ördögi kört hoz létre, amely csak kezdetben igényli egy irányító központ létezését (ez volt az al-Kaida). A későbbiekben a muszlim világ tömeges csatlakozása, a harcolni vágyók szervezett kiképzése és nem utolsósorban a jó (muszlimok) és a rossz (keresztények) apokaliptikus harcáról vallott globális dzsihadista ideológia elterjedése révén a folyamat önfenntartóvá és öngerjesztővé válik. A mozgalomban immár a központ szerepe nélkül, de annak hatása alatt és szándéka szerint egyesülnek majd a különböző muszlim országok különböző szervezetei, amelyek korábban többnyire lokális, nemzeti célok érdekében (és gyakran egymás ellen) folytatták harcukat és közös erővel a fő ellenség, a keresztény világ ellen fordulnak, hogy annak elpusztítása révén ismét helyreállítsák a Kalifátus régi dicsőségét.

3.3.3. Külső szövetségesek támogatása (külső faktor)

Társadalmi mozgalom ritkán érhet el sikert *külső szövetségesek* nélkül. Mint ahogy a társadalmi mozgalom nem vákuumban, hanem bizonyos társadalmi környezetben zajlik, úgy játszhatnak e környezet főbb sajátosságai meghatározó szerepet a mozgalom sorsában. A legfontosabb sajátosság és egyben feltétel a demokratikus környezettel járó demokratikus játékszabályok.

A feketét meg lehetett büntetni, le lehetett tartóztatni, de a demokratikus keretek egy bizonyos határon túl már korlátot emeltek a fehérek törekvései elé. Megosztottá váltak a fehérek, sokan közülük túlzottnak és igazságtalannak kezdték tartani a feketékkel szembeni eljárást. Ezzel együtt az ország északi területeiről egyre hangosabbak voltak a támogatói hangok,

¹⁵⁰ SERVOLD, Gary M.: *The Muslim Brotherhood and Islamic Radicalism*.

In: http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/cpc-pubs/know_thy_enemy/servold.pdf, p. 45. 2007. 10. 10.

¹⁵¹ Oszama bin Láden „akció-retorzió-akció”-elvre épülő elgondolása egyébként több alkalommal is remekül működött. Amikor 1997-ben Afganisztánba érkezett és a tálib vezetés elutasítóan viselkedett vele szemben, ő mindent elkövetett, hogy megnyerje a bizalmukat, de mindhiába. Végül a kenyai és tanzániai terrorista merényleteire adott amerikai válasz, a cirkálórakétákkal végrehajtott „*Infinite Reach*” hozta meg a várt eredményt. Az amerikai válaszcsepp egyrészt elismertséget és tiszteletet hozott bin Láden számára a muszlim szélsőségesek körében, ezzel lelkes önkéntesek hullámait indítva el a kiképzőtáborai felé, másrészt biztosította a tálibok „vendégszeretét” és logisztikai támogatását.

sőt masszív anyagi támogatás kezdett áramlani az északi fehér és fekete egyházközségekből és egyéb szervezetektől a montgomery-i egyházközségekhez, illetve a MIA-hoz. Egy idő után a külső támogatás demonstrálásaként prominens északi feketék látogattak el a városba, miközben Martin Luther King más településeket keresett fel, hogy mozgósítsa az ott élőket is. Az országos média tevékenysége jóvoltából a buszbojkott nemzeti ügyévé vált. A bojkott sikere 1956 novemberében vált teljessé, amikor is az amerikai legfelsőbb bíróság alkotmányellenesnek ítélte Alabama állam szegregált buszokra vonatkozó törvényét. A szövetségi szint tehát beavatkozott, gátat vetett az Alabamában egyre keményebb eszközöket és módszereket bevető fehér ellenintézkedéseknek. A fehérek pedig végső soron alávetették magukat a szövetségi döntésnek, annál is inkább, mert az nem abszolút módon követelt változásokat, csupán egy szűk területen, a buszhasználatban. Az éttermekben, színházakban, hotelekben és kórházakban továbbra is érvényben maradt a szegregáció. A kialakult helyzet azonban mindkét oldalt csillapította valamelyest: a feketék elérték a céljukat, a buszokon immár nem volt elkülönítés. A fehérek nem szenvedtek nagy vereséget, mert a mindennapi élet egyéb területein egyelőre megtartották privilégiumaikat. A szövetségi döntés tehát azt szolgálta, hogy csillapítsa az indulatokat, megakadályozza az erőszak elharapódzását (csak szórványos erőszakos fellépések voltak, többnyire a békés megnyilvánulások domináltak), de a problémát nem oldotta meg. A politikailag lehetséges-struktúra rugalmas volta megakadályozta az erőszakos konfrontációt, a mozgalom azonban – békésen – tovább folytatódott.

A muszlim társadalmi mozgalom számára a külső szövetségesi kritérium a világ különböző országaiban élő muszlimok mozgósítását és támogatását jelenti. Itt nyilvánul meg annak a kettősségnek az előnye, hogy miközben a muszlim világ a vallásában, nyelvében, kultúrájában és szokásaiban többé-kevésbé egységes, a nemzetállami keretek olyan korlátot jelentettek és jelentenek az egyes elnyomó rezsimek számára, amelyen ritkán tudtak túllépni. Mindeközben a mozgalom térítő aktivistái, vagy később a megtorlások elől menekülő egyes csoportjai probléma nélkül léphettek, léphetik át a határokat. A páningarab együttműködés sokkal hamarabb valósult meg ezeken az egyéni és csoportszinteken, mint a nemzetállamok szintjén.

A hidegháború idején a kormányzati szintű összmuszlim együttműködést a nagyhatalmakhoz való eltérő viszony akadályozta. A kétpólusú nemzetközi rendszer az iszlámon belül is világosan kirajzolódott. A függetlenné válás után a muszlim országok többsége a radikális nacionalizmust követte és a Szovjetunió, illetve a keleti blokk országainak voltak a szövetségesei, ezért a nyugati országok és főleg az Egyesült Államok a saját hatósugarában lévő néhány muszlim országot kiemelten preferenciális bánásmódban részesítette. Paradox helyzetet tükröz az a tény, hogy a hidegháború idején a szekuláris berendezkedésre törekvő nacionalista/szocialista arab csoportokat az Egyesült Államok a szélsőséges vallási csoportok támogatásával igyekezett ellensúlyozni. Ez a gyakorlat nem volt példa nélküli, pl. a jelenleg az iszlám fundamentalizmus egyik bástyájának tekintett Muzulmán Testvériség születésénél maguk a gyarmattartó britek bábáskodtak, később pedig az izraeliek (és az amerikaiak) is felhasználták azt mindazon világi és társadalmi törekvések fékentartására, amelyek az önrendelkezést célozták az iszlám világban. Izrael például kezdetben támogatta Ahmed Jaszin sejket – a Muzulmán Testvériség helyi vezetőjét a megszállt palesztin területeken – a vallási jellegű Hamasz megalapításában, mégpedig azzal a bevallott céllal, hogy ezáltal meggyöngítse Jasszer Arafat szekuláris, nacionalista Fatah mozgalmát.¹⁵²

A két pólus között a muszlim térségben is igen korlátozott volt a kormányok közötti átjárás, ez azonban messze nem volt érvényes a tömegekre, amelyek szükség esetén gond nélkül telepedtek át egyik muszlim országból a másikba. A hidegháborús ideológiai szembenál-

¹⁵² DREYFUSS, Robert: *Devils' Game / How the United States helped unleash fundamentalist islam*. Metropolitan Books, New York, 2005. p. 67.

lás mellett a szélesedő, pánarabosodó iszlám reformmozgalommal kapcsolatos kormányok közötti egyeztetéseket az egyes országok közötti területi viták is akadályozták.¹⁵³

A mozgalom tagjai és csoportjai kiválóan kihasználták ezeket a szekuláris kormányok közötti megosztottságokat és tevékenységük szervezésében, esetleg üldöztetésük esetén mindig megtalálták a megfelelő külső szövetséges muszlim országot, amelyik biztosította a szükséges háttértámogatást a mozgalom túléléséhez, esetleg revitalizálásához.

3.3.4. Szervezetek elszaporodása és egyes csoportok különválása

Végezetül, de nem utolsósorban a társadalmi mozgalom nyolcadik elemét a mozgalom beteljesedéseként létrejövő különböző *szervezetek elszaporodása*, „burjánzása”, esetleg az addig egyetlenként működő szervezetből újak, radikálisabbak, vagy éppen pacifistábbak kiválása képezi.

Amikor egy az ügyért küzdő nagy létszámú embercsoport jelentős emberi és anyagi erőforrások fölött kezd diszponálni, a mozgalom keretein belül megjelennek a különböző részérdekeket megjelenítő kisebb csoportok, ezek versenyre kelnek az erőforrásokért. E csoportok – a nagy cél érdekében – gyakorta együttműködnek, azonban a részcélokban, a taktikában, a módszerekben egyre inkább különböznek egymástól. A hatalom társadalmi mozgalomra adott reakciójától, problémamegoldási, sérelemkezelési hajlandóságától (a politikailehetőség-struktúra nyitottságától) függően e csoportok különböző befolyásra tesznek szert a mozgalom anyagi és emberi erőforrásai felett. A hatalom rugalmassága, jó integrációs képessége esetén a csoportok csaknem egyenlő súllyal bírnak, nem képesek tartósan egymás fölé nőni. Sőt az állam abszolút rugalmasságát feltételezve egy idő után megszűnik a mozgalom, mert elfogynak az erőforrásai és nincs mozgóerő, ami pótolná a hiányt. A hatalom hajthatatlansága, merevsége, gyenge integrációs képessége esetén azonban a radikális csoportok jelentősen megerősödnek a mérsékelttel szemben, és az adott csoportok érdekérvényesítési módszereiben egyre inkább és elkerülhetetlenül dominánssá válnak az erőszakos fellépések. Végso esetben az adott csoport önálló, új radikális célokat fogalmaz meg, ezeket erőszakos eszközökkel igyekszik érvényre juttatni. A hatalom retorziójának eredményeként a csoport idővel kiválik a mozgalomból és illegálisba vonul.

Az amerikai polgárjogi mozgalomban nem következett be az erőszakos csoportok megerősödése, mert az amerikai politikailehetőség-struktúra megfelelő mechanizmusokat nyújtott a feketék igényeinek a kielégítéséhez. Fokozatosan szélesedtek a jogaik, a külső szövetségesek¹⁵⁴ támogatásának eredményeként mindig sikerült új eredményeket felmutatniuk a mozgalomban. A J-görbe soha nem hajlott el olyan mértékben, hogy veszélyes társadalmi krízist eredményezzen. Ezzel együtt érvényesült a Stark-féle folyamatára utolsó eleme, megkezdődött a feketék központi koordinációs szervezetének, a MIA-nak a szétforgácsolódása. Rövid időn belül számos új szervezet jött létre, ezek hol együttműködtek, hol versengtek egymással, de a fő célt, a feketék egyenjogúságát nem tévesztették szem elől. Bár „polgárjogi mozgalom” nevű szervezet soha nem létezett, valójában azonban a különböző szervezetek akarati eredőjeként így nevezhetjük azt a folyamatot, ami csaknem két évtizeden keresztül zajlott az Egyesült Államokban és végül a feketék fehérekkel való törvény előtti teljes egyenjogúságával végződött.

¹⁵³ Néhány példa: Irak és Kuvait, Szíria és Libanon, Pakisztán és Afganisztán.

¹⁵⁴ A feketék melletti szolidaritás egész országra való kiterjedése eredményeként az ország különböző részeiből fehér „Szabadság Nyár” önkéntesek (*Freedom Summer volunteers*) érkeztek Mississippibe, és hatékony segítséget nyújtottak a feketéknek a jogaik (például szavazás) érvényesítéséhez.

A muszlim világban zajló társadalmi mozgalom kezdettől fogva különböző személyiségekhez, teoretikusokhoz kötődő szervezetekben, iskolákban, vallási és politikai irányzatokban manifesztálódott. Az iszlám megreformálásával, a muszlimok felemelkedésével kapcsolatos kezdeményezések az iszlám vallási és politikai kettősségéből következően kezdettől fogva erős politikai tartalmat kaptak. A társadalmi mozgalom 1920-as években tapasztalható kibontakozása kezdetben a függetlenségi törekvések jegyét, ideológiáját hordozta magán, azonban már benne volt az iszlám évszázadok óta várt megreformálásának (a fundamentumokhoz, az iszlám eredeti értékeihez való visszatérésnek) a szándéka is. Ilyen értelemben a mozgalom egésze, mozgatórugója szempontjából az évtizedek során csak a fő ideológia jellege változott: nacionalizmus, szocializmus, iszlamizmus (fundamentalizmus), az elérendő cél, a muszlim civilizáció felemelkedése, a társadalom iszlám értékek szerinti modernizálása ugyanaz maradt. Az ezen cél megvalósítását szolgáló szervezetek, irányzatok az egyes muszlim országok politikailéletheletőség-struktúrájának nyitottságától, ill. rugalmasságától függően eltérő módon fejlődtek ki, de az esetek túlnyomó többségében – a POS merevségéből adódóan – a békés, politikai úton folytatott küzdelmet mindenhol az erőszak alkalmazásának stratégiája váltotta fel, illetve egészítette ki.

Az arab világban létrejövő iszlamista szervezetek többsége az egyiptomi Muzulmán Testvériség nevű szervezet nemzetközi (muszlim térségbeli) burjánzásából jött létre. Ez egyfelől egységet ad a mozgalomnak, másfelől rámutat a mozgalom páranab jellegére, mert a rohamos térhódítása azt jelenti, hogy a sérelmeknek, a vallási és politikai reformtörekvéseknek nem csak egyiptomi sajátosságuk volt, hanem az egész muszlim térségre kiterjedő relevanciájuk. Az 1928-ban Egyiptomban létrejött szervezetnek egyrészt ma szerte az arab világban vannak társszervezetei, másrészt szerte az arab világban vannak ezen politikai szervezetekből kivált, radikalizálódott terrorcsoportjai.¹⁵⁵ Már a Nokrashi egyiptomi miniszterelnök 1945-ös meggyilkolását követő első üldöztetésük idején létrehozták a szíriai, szudáni, jordániai és palesztin fiókszervezeteiket. Az első arab-izraeli háború előestéjén csak Palesztinában 38 fiókszervezet működött.¹⁵⁶ A Muszlim Testvériség inspirációjára jött létre Kairóban a Palesztin Diákok Szövetsége, amely magában foglalta a későbbi Palesztin Felszabadítási Szervezet (PFSZ) legmarkánsabb vezetőit, Jasszer Arafatot, Szalim Zanutot, és Abu Ijadot. Ez idő alatt a palesztin Hamasz későbbi vezetője Ahmed Jaszin sejk a gázai és a palesztin térségben a Muzulmán Testvériség helyi szervezetét, a Muszlim Egyesülést irányította.

Az egyiptomi Muzulmán Testvériségen kívül a többi muszlim országnak is megvannak a maguk olyan politikai szervezetei, amelyekből az elmúlt időszakban más, radikális csoportok váltak ki.¹⁵⁷

Pakisztán a másik legjellemzőbb példája a terrorcsoportok burjánzásának, ahol a deobandi iskolákban nevelkedett, globális dzsihadista elveket valló vallási szélsőségesek

¹⁵⁵ A paletta igen széles, kezdve a az egyiptomi „*Al-Takfir wa'al Hidzsra*”-tól (az „Egyházból Kiközösítettek és Emigráltak” szervezete a '70-es években jött létre a hitetlenek elleni erőszak alkalmazásának céljával. Az évek alatt különböző sejteket hozott létre Marokkóban, Algériában, de Olaszországban és az Egyesült Államokban is) a palesztinai „Hamasz”-ig.

¹⁵⁶ SERVOLD, Gary M.: *The Muslim Brotherhood and Islamic Radicalism*. p. 47.

¹⁵⁷ Az „Algériai Iszlám Üdvfrontból” (FIS) az Afganisztánból hazatért veteránok hatására a radikális fellépést sürgető „Fegyveres Iszlám Csoport” (GIA) vált ki. A GIA-ról 1998-ban egy a szervezet céltalan öldöklését (a GIA mindenkit „*takfir*”-nak, azaz hitetlen, kiközösítendő személynek tekintett, aki nem csatlakozott a szervezethez, ezért fálvak, ártatlan civilek százait mészárolta le) elutasító, a globális dzsihadizmushoz közeledő csoport, az „Igehirdetés és Harc Szalafita Csoport” vált le. Ez a sok szakértő szerint már eleve al-Kaida kötődésű szervezet 2007. elején felvette az „al-Kaida az Iszlám Maghreb Földjén” nevet. KIS-BENEDEK József: *Észak-afrikai iszlám radikális csoportok tevékenysége Európában*. In: Felderítő Szemle, 2007. március, VI. évfolyam 1. szám. p. 81.

(amelyeket a pakisztáni katonai hírszerzés is támogatott, sőt gyakorta felhasznált olyan nemzeti célok segítésére, mint pl. a síiták elleni szektariánus hadviselés, vagy az indiaiak elleni kashmíri támadások) 2001-ig komoly bázisát, ill. utánpótlását jelentették az afganisztáni bázisú al-Kaida hálózatnak, de még ma is jelentős részt képviselnek a koalíciós erők ellen küzdő iraki és afganisztáni terrorcsoportokban.

3.4. A muszlim társadalmi mozgalom erőszakba torkollása

Normál körülmények között, illetve a társadalmi mozgalom Stark-féle elméleti modellje szerint (ami csak igen ritkán érvényesül tiszta formájában, hiszen az egyes szakaszok nem elkülönülten, hanem egymást átfedve működnek), a mozgalomban először a békés, erőszakmentes eszközöket alkalmazó csoportok, szervezetek alakulnak meg, majd csak akkor következik be a radikalizáció, ha az akkumulálódott sérelmek többsége nem nyer orvoslást. A társadalmi mozgalom fejlődési iránya tehát meghatározó módon függ az állam, a hatalom reakciójától. Ha az adott állam politikai intézményrendszere eléggé stabil és rugalmasan reagál a társadalmi kihívásokra, akkor a mozgalom békés keretek között marad (ez nem jelenti azt, hogy sporadikus erőszakra nem kerül sor).

A mozgalom csoportjainak tevékenysége tehát – a hatalom reakciójától, illetve attól függően, hogy céljaikat milyen mértékben érték el addig – a továbbiakban békés vagy erőszakos formát ölthet. Sok esetben a mozgalomnak vannak mindkét módszert követő szervezetei, azonban a cél teljesültségétől, a sérelmek orvosltságától függően egyik vagy másik dominánssá válik.

Az indiaiak brit elnyomás ellen küzdő mozgalma békés úton győzött, így ott nem volt szükség fegyveres fellépésre. Az algériaiai függetlenségi mozgalma kezdetben csak sporadikusan alkalmazott erőszakot és inkább a fegyvertelenül elérendő sikerben bízott. Csak a franciák brutális fellépése radikalizálta olyan mértékben a mozgalom résztvevőit, hogy az erőszakos fellépést tartották az egyetlen célravezető módszernek. Az ETA – bár 1959-ben már kivált a gyengének és hasznavehetetlennek tekintett baszk anyapártból – az első szervezett akcióját csak 1961-ben hajtotta végre a Franco-rezsim tisztviselői ellen.

A muszlim világban zajló társadalmi mozgalom reformtörekvései szintén békés vallási, majd politikai, majd ismét vallási formában jelentkeztek.¹⁵⁸ Az útkeresés folyamán a békés törekvések sikertelensége, a modernizációs válság eredményeként megtapasztalt kudarcok, az Izrael által képviselt Nyugattól elszenvedett vereség és a mindezek következtében kialakult frusztráció fokozatosan tolta a radikálisabb fellépés felé a különböző szervezetek türelmetlen, elégedetlen csoportjait.

A társadalmi mozgalomból kivált radikális politikai csoportok kezdetben csak alkalmanként¹⁵⁹, idővel azonban domináns módon használnak erőszakos eszközöket (a hatalom

¹⁵⁸ A muszlim világban mindig is az iszlám volt az a „szövet”, amely a civilizációjuk egészét áthatja, amelybe az emberek beleszületnek, és ami meghatározza viselkedésüket, gondolkodásmódjukat, világlátásukat. Az első reformtörekvések az iszlám újragondolását, az iszlám értékeihez való visszatérést szorgalmazták. A '60-as évekig azonban a régió – főként az arab térség – domináns ideológiája a szekularizált nacionalizmus/szocializmus lett, az iszlám ebben az időben határozottan visszaszorult. A szekularizáció muszlim hagyományokat elutasító túlkapásai eredményeként – és nem utolsósorban a korábban már említett 1967-es háború kudarca után – erősödött fel ismét a fundamentalizmus (reiszlamisztáció).

¹⁵⁹ Az egyiptomi Muzulmán Testvériség nevű szervezeten belül, már a II. vh. idején létrejött egy belső radikális paramilitáris szárny, a „Titkos Apparátus” (amelyik fegyvereket lopott, katonai kiképzéseket szervezett), de alkalmazására 1945 előtt csak igen szórványosan került sor. SERVOLD, Gary M.: *The Muslim Brotherhood and Islamic Radicalism*. p. 47.

megtorlásaira válaszul „önvédelemhez” folyamodnak) az általuk gyűlölt hatalommal, illetve szimbolikus képviselőivel szemben (rendőrök, politikusok, bankárok). A hatalommal szembeni politikailag motivált erőszak alkalmazásának módja alapjaiban meghatározza az adott radikális csoport helyét. Ezért fontos az adott helyzet, ill. erőszakcsoport világos elvek és kritériumok alapján történő elemzése, értékelése, és a megfelelő következtetés levonása (végső soron azon kérdés megválaszolása, hogy terrorizmussal vagy felkeléssel állunk szemben).

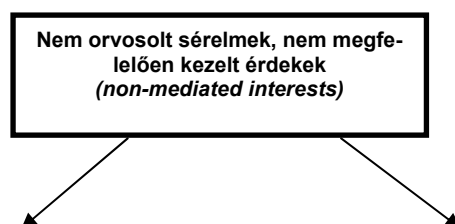
3.4.1. A muszlim társadalmi mozgalom erőszakba hajlásának Donatella della Porta által kidolgozott modellje

Donatella della Porta olasz szociológus a társadalmi mozgalmakat és a földalatti szervezetek létrejöttének sajátosságait elemző munkájában az olasz baloldali terrorizmus jegyei alapján olyan modellt állított fel, amely alkalmas a világ bármely térségében létrejött, politikai erőszakot alkalmazó csoportok kialakulásának tanulmányozására.

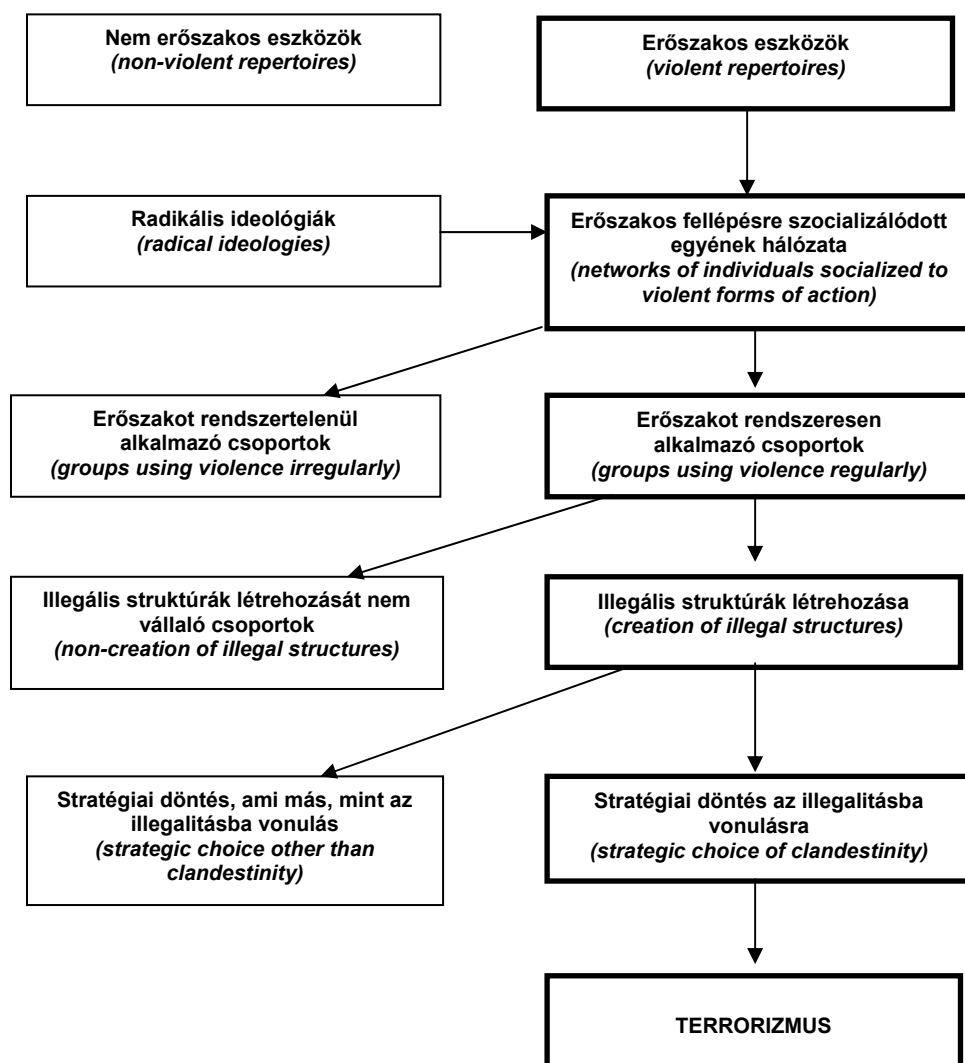
Elmélete szerint egy társadalmi mozgalom továbbfejlődése alapvetően az adott ország politikailehetőség-struktúrájának (POS) a függvénye. Értelmezése szerint a POS potenciálisan nyerhető és veszíthető lehetőségeket jelent a társadalmi mozgalmából kinövő, erőszakot használó csoportok számára. Alapvetően az adott ország, állam azon belső lehetőségeit foglalja magában, amelyek alapján: relative nyitottnak (rugalmasnak) vagy zártnak (rugalmatlannak) lehet minősíteni a politikai hatalmat; megmutatkozik a politikai intézményrendszer stabilitása, avagy instabilitása; az államhatalom megfelelő védekező-megtorló erővel és mechanizmusokkal rendelkezik; olyan potenciális politikai szövetségesek jelenlétét feltételezi, amelyek lehetőséget biztosítanak a csoportok számára ezen politikai aktorokkal való szövetkezésre. A politikailehetőség-struktúra tehát moderálja az adott csoport adott társadalmi-politikai helyzetben való viselkedését. Összetevői folyamatosan változnak és a mozgalom különböző csoportjaira esetleg különböző hatást gyakorol.

Leegyszerűsítve fogalmazva, egy rugalmas POS-ral bíró ország képes a társadalmi mozgalom békés leszerelésére, míg a merev, rugalmatlan nem tudja kezelni az egyes csoportok követeléseit, érdekeit, ami a mozgalom kiszélesedését, a csoportok további burjánzását és tevékenységük domináns módon történő erőszakba hajlását eredményezi.

A Stark-féle szakaszolásban bemutatott és létrejött csoport(ok)ra a Donatella della Porta-féle modell szerint az alábbi folyamat jellemző (4. ábra)¹⁶⁰:

¹⁶⁰ PORTA, Donatella della: *Left-Wing Terrorism in Italy*. In: CRENSHAW, Martha (ed.): *Terrorism in Context*. University Park, Pennsylvania State University Press, 2003. p. 156.

4. ábra: A földalatti mozgalmak kifejlődésének modellje

(Forrás: PORTA, Donatella della: Left-wing Terrorism in Italy. Fordította: Béres János)

Az egyes országok modern kori történelmében számos példa van társadalmi mozgalmakból kinőtt csoportok radikalizálódására, amely tevékenység végül felkelésbe (fegyveres politikai küzdelembe), vagy terrorizmusba torkollott. Paradox módon, Európában a legtöbb mozgalmából akkor váltak ki radikális csoportok, és akkor nyúltak terrorisztikus erőszakhoz, amikor egyébként a környezet, a körülmények a korábbi évekhez, évtizedekhez képest jelentősen javultak, demokratizálódtak. Már Franco Spanyolországában is létezett a baszk ellenállási mozgalom, de a kemény elnyomó politika ellenére nem történtek erőszakos megnyilvánulások. Az ország demokratizálódása után azonban váratlan fordulatot vett a baszk mozgalom, és széles körű erőszakhullám bontakozott ki a spanyol hatalommal szemben. Hasonló folyamat játszódott le Írországon is, ahol az ír szélsőségesek a demokratikus, jóléti állam keretei között sokkal erőszakosabb és több életet követelő módszereket alkalmaztak a britekkel szemben, mint a függetlenné válás előtti időszakban, például az 1916-os húsvéti felkelés idején. Nyugat-Európában az ötvenes évek újjáépítési, szociális nehézségei idején nem alakultak ki erőszakos végkifejletbe torkolló társadalmi mozgalmak, a hatvanas évek végére, a demokrácia kiteljesedése és a jóléti társadalom megerősödése idejére azonban Nyugat-Németországban és Olaszországban is megjelent, sőt tombolt a politikai erőszak. Az ellent-

mondás azonban csak látszólagos. Valójában arról van szó, hogy egyrészt a sok évtizedes elfojtott indulatok a szabadság és a demokratikus véleménynyilvánítás keretei között megsokszorozódva törnek a felszínre, másrészt viszont azt a *starki* tételt erősítik, miszerint egy mozgalom csak a remény, a siker esélyének léte esetén tud kibontakozni. Diktatúrák, rendőrállamok sikerrel fojtanak el már csírájukban bármiféle ellenzéki megnyilvánulást, ezért ilyen körülmények között csak kivételes esetben lehet sikeres egy társadalmi mozgalom. Ilyenkor viszont szinte mindig alapvető társadalmi változások következnek be, és a hatalomváltásra véres forradalom eredményeként kerül sor (iráni forradalom, romániai forradalom). A demokratikus államoknak azonban meg kell küzdeniük a szabadabb környezet, a jóléti társadalom „melléktermékeként” jelentkező társadalmi mozgalmakkal, amelyek sokszor régi, elfojtott, orvosolatlan sérelmeket hordoznak. Emellett nem ritka a korábban elnyomott tömegek kollektív öntudatra ébredéséből, öntudatos szabadságvágyából fakadó – és az ezt a „régimódszerekkel” korlátozni akaró hatalommal szembeni – fellépés sem. Az esetek többségében ez zömében a fiatalabb, radikalizmusra hajlamosabb generációt mozgósító megmozdulásokban ölt testet, mint ahogyan ez a hatvanas évek Német Szövetségi Köztársaságában is történt, ahol ötvenezres diáktüntetések robbantak ki a szabadságjogokat korlátozó, rendőrállami jegyeket magán hordozó szükséghelyzeti törvény elfogadása ellen.¹⁶¹ A nyugat-németországi társadalmi megmozdulások kirobbanása, folyamata, a hatalom ezzel szembeni megnyilvánulása tipikus példája egy mozgalom kiszélesedésének, majd erőszakba, végül terrorizmusba torkollásának.¹⁶²

¹⁶¹ MERKL, Peter H.: *West German Left-Wing Terrorism*. In: CRENSHAW, Martha (ed.): *Terrorism in Context*. University Park, Pennsylvania State University Press, 1995. p. 173.

¹⁶² Nyugat-Németországban a balliberális ideológiával áthatott társadalmi mozgalom (diákmozgalom) a hatvanas évek második felére fejlődött ki. Ideológiai töltetének egyik részét a marxizmus adta, egyszersmind a konkrét sérelemrészét a szükséghelyzeti törvények miatti indulatok váltották ki (1958–1968-ig). A kormányzó kereszténydemokraták által kezdeményezett törvények ellen – amelyek szellemisége tervezet-formájukban valóban jobban hasonlított a bismarcki autoritárius elvárásokra, mint a háború utáni Németország demokratikus törekvéseire – széles körű összefogás alakult ki. Ebben az ellenzéki koalícióban (parlamenten kívüli ellenzék; APO) a diákcsoportok mellett helyet kaptak a szakszervezetek, valamint különböző szocialista és liberális csoportok is. A társadalmi mozgalom és az azt vezető APO aktivitása különösen akkor erősödött fel, amikor 1966-ban a parlamentben nagykoalíció jött létre és a parlamenti többség képessé vált az alkotmány módosítására is. A hatalomkoncentráció a náci Németország totalitárius kormányzati módszereinek visszatértevel fenyegetett, és ez a baloldaltól széles körű tiltakozáshullámot váltott ki. Bár a törvénytervezetet végül módosították és kivették belőle a legellentmondásosabb passzusokat, a baloldal és a benne részt vevő diákszervezetek továbbra is náci típusú autokratikus uralomra törekvőként azonosították a kormányon lévőket. Mindezen érzéseket csak tovább erősítette a diákok ellenérzése a háború előtt szocializálódott német hivatalnoki gárdával, egyetemi tanári karral és rendőri állománnyal szemben. A szükséghelyzeti törvény elleni tiltakozásokban megerősödött diákság újabb tüntetéseket szervezett, hol a demokratizálódást, hol a pacifikációt, hol pedig az imperializmus elleni fellépést tüzték zászlajukra. A diáklázadások evolúciójának sok apró oka volt, de ami radikalizálta a résztvevőket és végső soron az erőszakos megnyilvánulások elharapódzásához vezetett, az a rendőrség kemény fellépése volt a tüntető fiatalokkal szemben, továbbá az egyetemi vezetés és a városi hatóságok merev, elutasító hozzáállása a diákok követeléseikhez. Az összecsapások rendre a rendvédelmi szervek „győzelmével” végződtek, ez frusztrálta és egyben dühítette a tüntetőket. A megmozdulások eseménysorában az iráni sah 1967. júniusi látogatásakor következett be újabb mozgósító esemény, amikor is a tüntetők elleni rendőri fellépés következtében meghalt az egyik diák. Az országos felháborodást csak fokozta a kormány és a média (különösen a mérvadó újságok) diákok iránti közönye, sőt ellenségesége. A mozgalom résztvevőiben egyre inkább megerősödött az a vélemény, hogy meg kell védeni magukat a törvénytelen, önkényes és erőszakosan represszív hatalommal szemben, amely láthatóan a saját törvényes és alkotmányos standardjait sem tartja tiszteletben. Az erőszakspirál beindult, és a radikalizálódott egyetemisták áruházaikat, sajtóirodákat (Springer) gyújtottak fel. Az 1968-as több tízezer fős tüntetések már a mozgalom azon fázisának a kezdetét jelentették, amikor is elindult a számos csoportot, érdeket, szándékot és politikai nézetet magában foglaló diákmozgalom dezintegrálódási folyamata, és megkezdődött az új identitású önálló szervezetek létrejötte, elszaporodása. Az 1970 májusában megalapított Vörös Hadsereg Frakció (RAF) kezdetben csak egyike és nem is a legerőszakosabb eleme volt az egykori diákmozgalomból kivált különböző erőszakos csoportoknak. Robbantgatásaik, gyújtogatásaik, a bűnüldöző szervek személyi állománya ellen válogatás nélkül elkövetett

A muszlim világban zajló társadalmi mozgalom eredményeként létrejött csoportok, szervezetek körében az arab országokat jellemző demokrácia-deficit és a merev, zárt politikailehetőség-struktúra miatt rohamos gyorsasággal ment végbe a Porta-modell szerinti folyamat. Az iszlám dicső múltjának megkopása miatt bánkódó, majd a gyarmatosítók alávetettségebe kerülő elnyomott, kizsákmányolt, változásra éhes muszlim tömegek szempontjából az iszlamizmus egyfajta kiútkeresés volt a válságból. Az idegenek elűzése, iszlám felemelkedése céljából kialakított együttműködés a nacionalista/szocialista ideológiával bíró szekuláris politikai csoportokkal, majd az ezt követő csalódás és kiábrándulás¹⁶³ újabb lökést adott a reiszlamizációs reformfolyamatnak, egyúttal utat nyitott a radikalizmus előretörésének.

Összességében véve, a korábbi időszakok fejlődési modellkísérleteinek kudarcá nyomán kialakult frusztráció, alávetettség és kisebbségi érzet természetes módon vezetett az „iszlám az egyedüli megoldás”-típusú retradicionalista stratégiához, amely a békés megoldások mellett rövid időn belül a radikális módszerek használatát is felölelte.

A mozgalom radikális megnyilvánulásait elszenvedő muszlim kormányok jellemzője, hogy bár a szélesebb tömegeket megmozgató mozgalmat igyekeztek, igyekeznek kordában tartani, a belőlük kiszakadó radikális csoportokkal már nem tudnak mit kezdeni. Bonyolítja a helyzetet, hogy a különböző, terrorisztikus módszereket alkalmazó szervezetek között vannak olyanok, amelyek a felkelés jelleget (*insurgency*) hordozzák magukon és a terrorizmust, mint módszert (*terrorism as method of action*) alkalmazzák, és vannak, amelyek már olyan mértékben radikalizálódtak, hogy értelmes kompromisszumra képtelenné válva a tiszta terrorizmus (*pure terrorism / terrorism as logic of action*) logikáját követik. Látszólag mindkét forma az adott országban hatalmon lévő elit ellen, a hatalom megszerzéséért harcol, azonban a távolabbi célok már jelentősen eltérnek. Az igazságosabb teherviselésért, az emberhez méltóbb életért, az iszlám értékeinek a társadalmi élet középpontjába helyezéséért való küzdelem jelentős mértékben ütközik a globális dzsihadizmus utópisztikus iszlám-világuralmi elképzeléseivel, amelyben a holisztikus és Isten-központú iszlám világnézet helyét egy totalitárius, teokrata világrend foglalja el, az érvekkel felvértezett morális Isten helyére pedig egy politikai akarnok lép.¹⁶⁴

Nyilvánvaló, hogy az eltérő módszereket használó, eltérő célokért küzdő csoportok ellen¹⁶⁵ a hatalomnak is differenciált módon kell fellépnie, hiszen éppen az azonos tartalmú

merényleteik egyértelműen a klasszikus értelemben vett terrorista csoportok közé sorolják őket.

A német állam a kezdeti merev és elutasító reagálás után idővel rugalmasabbá vált: egyfelől 1970-ben amnesztiát hirdetett meg, ezzel igyekezett leválasztani az erőszakot választó csoportokról a tömegbázist: a Brandt-adminisztráció pacifikálni és a „rendszeren belülre” integrálni szándékozott a több ezer fiatal lázadót. Másfelől javította, erősítette a bűnüldöző, terroristaellenes szervek képességeit, hogy a megbékélésre és integrálódásra nem hajlandó terrorista csoportokat mielőbb felszámolhassa. Tevékenységének kétségkívül voltak jelentős eredményei, mert bár az ország éveken keresztül küzdött a belső terrorizmus jelenségével, az mégiscsak egy elszigetelt terroristacsoport maradt, amely nem volt képes kialakítani tömegbázist a német társadalomban és kudarcot vallott abban, hogy a mozgalmat a német társadalmi berendezkedést alapjaiban megváltoztató forradalommal fejlessze. MERKL, Peter H.: *West German Left-Wing Terrorism*. p. 173-179.

¹⁶³ Szíriában a radikális mozgalom élcsapatának számító Muzulmán Testvériséget gyakorlatilag majdnem teljes egészében – fizikailag – megsemmisítették. Az 1982-es „hamai mészárlásban” a vezetőkkel és a közel 15000 taggal való leszámolással megszűnt minden remény a mozgalom sikerre vitelére. A szíriai történések ismét csak azt a *starkí* tételt erősítik, mely szerint társadalmi mozgalom nem vihető sikerre, illetve ki sem alakulhat minimális demokratikus feltételek hiányában. Ugyanez igaz Szaúd-Arábiára, vagy a többi kisebb öbölmenti arab országra is.

¹⁶⁴ SARDAR, Ziauddin – MALIK, Zafar Abbas: *Iszlám másképp*. p. 157.

¹⁶⁵ A helyzet tipikus megjelenési területe Irak és Afganisztán, ahol a nacionalista, az ország területének idegen megszállás alóli felszabadításáért küzdő ellenállók mellett a hitetlen nyugatiakat az iszlám földjéről kiűzni akaró, a globális dzsihadizmus ideológiáját valló fanatikus muszlim terroristák is jelen vannak.

megtorló magatartás az, ami további sérelmeket támasztva a radikálisok malmára hajtja a vizet. Ez a fajta stratégia azonban megköveteli, hogy az egyes muszlim országok a saját mérsékelt és szélsőséges csoportjaikat és sérelmeiket külön-külön értékelve, a kezelésükre, visszaszorításukra szolgáló stratégiát és taktikát külön-külön kialakítva lépjen fel a mozgalom csillapítása, békés mederbe terelése érdekében. Ez nem egyszerű feladat és az egyes országokon belüli átfogó jellegű analitikus munka mellett országok közötti koordinációt és együttműködést is igényel. Némileg megkönnyíti a munkát, hogy bár az egyes országok csoportjainak, szervezeteinek megvan a maguk országspecifikus sajátossága, egy bizonyos kiinduló alapot, az egyiptomi Muzulmán Testvériség szervezeti és ideológiai örökségét illetően majd mindegyik ugyanazon forrásból táplálkozik. Éppen ezért érdemes megvizsgálni e több évtizedre visszatekintő és ma is világméretű hálózattal rendelkező szervezet gyökereit, mozgatórugóit, mert ezáltal megérthető, hogy miért tekinti a legtöbb radikális csoport a Testvériséget anyaszervezetének.

3.4.2. A Muzulmán Testvériség, mint a modern radikális iszlám csoportok Anyamozgalma

„Isten a célunk, a Próféta a vezetőnk, a Korán az alkotmányunk, a Dzsihád az utunk, és Isten ügyéért meghalni a leghőbb vágyunk”¹⁶⁶

Első szakasz (*non-mediated interests*): A szervezet létrehozása a közel-keleti térség muszlim társadalmában és különösen az iszlám befolyásában immár évszázadok óta érezhető hanyatlásban és az ezzel szembeni reformtörekvésekben gyökeredzett. A régi, nem orvosolt sérelmek mellett a gyarmatosító hatalmak hagyományos muszlim értékekre gyakorolt erodáló hatása, és a Török Birodalom befolyása volt az a két konkrét ok, amely az egyiptomi politikai instabilitás és a társadalmi elégedetlenség talaján életre hívta a Muzulmán Testvériséget. A szervezet megalakulására nagy hatást gyakorolt az alapító, al-Banna ideológiai háttére és a Szaúd-Arábiából előző évben elűzött és Egyiptomban megtelepedő vahábita Ikhvánok (Testvérek) befolyása.

Második szakasz (*non-violent/violent repertoires*): Al-Banna a békés módszerek és fokozatosság elvének híveként oktatással, példamutatással, ígehirdetéssel kívánta átalakítani a létező társadalmat és az azt irányító államapparátust. 1928 és 1940 között mint vallási-társadalmi mozgalom működött, iskolákat, klubokat, mecseteket, jótékonyági szervezeteket létrehozva, és országos méretű szociális ellátó hálózatot kiépítve.

Az 1940-es évekre a Testvériség tevékenysége átpolitizálttá vált, a brit megszállás és a cionista telepések elleni palesztin felkelés hatására politikai szervezetként deklarálta magát. Politikai hitvallásuk szerint a Koránra és a Szunnára alapozva olyan új rendszert kell létrehozni, amely lehetővé teszi a muszlimok modern társadalmakhoz való felzárkózást.

A szervezeten belül lassan elkezdődött a radikalizálódás¹⁶⁷, a második világháború idején létrehoztak egy belső paramilitáris szárnyat, a „Titkos Apparátust”.¹⁶⁸ Ezzel a lépéssel elindultak az erőszak használata irányába, ami 1945-ben, a Faruk király által elcsalt parlamenti választásokat követően robbanásszerűen jelent meg az egyiptomi politikai szférában. Politi-

¹⁶⁶ Ez a jelmondat a Haszan al-Banna által 1928-ban alapított Muzulmán Testvériség hitvallása. *Politics in God's name*. Al-Ahram Weekly, Issue No. 247. 16-22 November 1995.

In: <http://weekly.ahram.org.eg/archives/parties/muslimb/polgod.htm>, 2006. 11. 05.

¹⁶⁷ Al-Banna Hitlertől és Mussolinitől is segítséget kért a megszálló britek elleni harchoz.

¹⁶⁸ LESHM, Ron and COHEN, Amit: *Islamic Terror: A History of the Muslim Brotherhood*. In: <http://erdikmen.org/?p=29>, 2006. 07. 10.

kai gyilkosságok, mozirobbantások, zsidó üzletek felgyújtása, utcai zavargások sorozata következett, és az erőszakhullámra válaszul a kormány törvényen kívül helyezte a szervezetet, amelynek tagjai a környező országokba menekültek a megtorlások elől. A külföldre menekült aktivisták jelentették a szervezet nemzetköziesedésének első hullámát, de ezt a folyamatot hamarosan tovább erősítette az egyiptomi egyetemek Testvériség tanai által befolyásolt oktatóinak tevékenysége, akik az arab világból érkező hallgatók ezreit ismertették meg a Testvériség ideológiájával.

Harmadik szakasz (*networks of individuals socialized to violent forms of action*): Az 1948-as első arab-izraeli háborúban több ezer Testvériség tag szerzett harci tapasztalatokat, ezzel – és az 1945-ös egyiptomi zavargások menekültjeivel – kialakulóban volt egy erőszakos fellépésre, magatartásra szocializálódott egyének, csoportok hálózata, amely a radikalizálódó politikai iszlám ideológiájától hajtva egyre agresszívebben lépett fel az egyiptomi kormány ellen. Al-Banna már egyre kevésbé volt képes kontrollálni a rendszertelenül ugyan, de mégiscsak erőszakot használó paramilitáris szárny tevékenységét. A kormány, amely a radikális baloldal megfékezése végett korábban gyakran támaszkodott a mozgalomra, most keményen lépett fel ellene, és ez a kiújult erőszak az egyiptomi miniszterelnök meggyilkolásában csúcsosodott ki. Amikor az egyiptomi titkosrendőrség a miniszterelnök elleni merénylet megtorlásaként meggyilkolta al-Bannát, a Testvériségen belül megnyílt az út az erőszakosabb fellépést követelők előtt.¹⁶⁹

Negyedik szakasz (*groups using violence regularly*): Az 1952-es forradalom során a korrupt Faruk monarchia megdöntése céljából szoros együttműködés alakult ki a puccsot végrehajtó radikális baloldali Szabad Tisztek és a Muszlim Testvériség között, ez a viszony azonban két évvel később megromlott¹⁷⁰, és a kiújult erőszak a Testvériségen belüli szélsőséges ideológiák térnyerésének kedvezett. A szervezet immár rendszeresen nyúlt az erőszak eszközhöz, ami ismételten a törvényen kívülre helyezését eredményezte.

Ötödik szakasz (*creation of illegal structures*): A föld alá kényszerült mozgalom sejtjei, fiókszervezetei illegalitásban működtek. Kutb célja a szekuláris kormány megdöntése és az egész társadalmat megmozgató, az igazi iszlám állam eljövételét eredményező forradalom – ha kell erőszakos eszközökkel való – kirobbantása lett. A korábban mérsékelt vezetőt és teoretikust élete utolsó szakaszában nagyfokú radikalizálódás, konfrontatív szemlélet és az „arab szocializmust” éljenző társadalom éles kritikája jellemezte. Az iszlám forradalom útján való érvényre juttatásának elméletét kifejtő „Mér földkövek” című műve „*a mindent lerombolás, és újjáépítés szándéka, a másik tagadása, a dialógus elutasítása, minden kompromisszum elvetése*”¹⁷¹. Kutb 1966-ban történt kivégzése, majd az Izrael elleni 1967-es vesztes háború az immár társadalmi mozgalommá vált Muzulmán Testvériség társadalmi bázisának szélesedését és reiszlamizációs ideológiájának további népszerűségét vonta maga után. A Nasszer halálát követően hatalomra kerülő Anvar Szadat – aki maga is szimpatizált a Testvériség ideológiájával – igyekezett megbékíteni a szervezetet. Számos politikai gesztust tett, liberalizálta az egyiptomi politikai rendszert, azonban az 1978-as Camp David-i Békeegyezmény ismét szembefordította a Testvériséggel. A politikai válság, amit a gazdasági problémák miatt szo-

¹⁶⁹ KJELEN, Tore: *Muslim Brotherhood-Egypt, Encyclopaedia of the Orient*.

In: http://i-cias.com/e.o/mus_br_egypt.htm, 2007. 07. 03.

¹⁷⁰ A Testvériség vezetője, Kutb egy időben a Szabad Tisztek tanácsadója volt, azonban a hatalomra jutás után a baloldali tisztek vezetője, Nasszer a modern, szekuláris állam megteremtését tűzte célul, ami éles ellentétben volt a Testvériség iszlám állam létrehozására irányuló törekvéseivel.

¹⁷¹ ROSTOVÁNYI Zsolt: *Az Iszlám világ és a Nyugat*. p. 120.

ciális elégedetlenségi megmozdulások is erősítettek, a hatalom sorozatos megtorlásait vonta maga után.¹⁷²

Hatodik szakasz (*strategic choice of clandestinity*): A társadalmi elégedetlenség látán és Kutb erőszakos fellépést is megengedő ideológiájára támaszkodva a militáns Testvériség-tagok kiváltak a szervezetből és Mohamed Abd al-Szalam Farázs vezetésével létrehozták az Egyiptomi Dzsihád Szervezetet. A széles társadalmi mozgalmat képviselő Muzulmán Testvériségből – mint a számukra immár túlságosan mérsékelt szervezetből – való kiválás, és a szűk körű, illegális szervezkedés, ami Szadat elnök meggyilkolásához és egy három napos terrorkampány végrehajtásához vezetett¹⁷³, már egyértelmű bizonyíték a csoport anyaszervezettől független terrorszervezetté válására.

Szadat meggyilkolása után Mubarak elnök került hatalomra, aki átfogó felkelés-elleni stratégiát (*counter-insurgency strategy*) dolgozott ki a Muzulmán Testvériség és a belőle kivált erőszakos csoportok visszaszorítására. Ennek eredményeként a Testvériség a Kutb-féle erőszakos forradalmi ideológiától visszatért az al-Banna-féle moderált, fokozatosságot hirdető irányvonalhoz. A Testvériség igyekszik távolságot tartani a belőle kivált militáns szervezetektől és ideológiájában is visszalépett az iszlám társadalom erőszakos úton való létrehozásának teóriájától. A rendszer megváltoztatását a fennálló politikai rendszer keretei között, annak eszközeivel kívánja elérni. Ez a stratégia a XIX. század második felében élt Dzsamáladdin el Afgánihoz, a muszlim „újjáéledési” mozgalom atyjához kötődik és olyan politikai tevékenység folytatását jelenti, ami az állami szerveken, intézményeken, illetve az ezekben való befolyásszerzésen keresztül vezet el a társadalom megváltoztatásához.

A politikai pártként még mindig törvényen kívül helyezett szervezet aktív tevékenységet fejt ki az egyiptomi politikai rendszerben, pl. a legális ellenzéki pártokon keresztül képviselőket juttatott a parlamentbe és a szakmai szervezetek többségében is jelentős befolyást szerzett.

A Muzulmán Testvériség stratégiáját a Mubarak-kormány megfelelő ellenőrzés alatt tartja, illetve a kiterjedt felkelés-elleni stratégiája sikeresnek bizonyul. A politikai életet illetően kontroll alatt tartja a Testvériség politikusait, akiket egyrészt egyéni jelöltekként enged indulni, másrészt azonban mindent elkövet a sikertelenségük érdekében. Ugyanakkor a politikai szférán kívüli szerepvállalásukat aktívan támogatja és ezirányú aktivitásuk szélesítését ösztönzi. Mubarak politikájának sikerességét és a Muzulmán Testvériség visszaszorulását mutatják a legutóbbi egyiptomi választási eredmények, amelyek során a szavazásra jogosultak 79 százalékanak szavazatai alapján Mubarak 94 százalékot kapott. Népszerűségében nyilvánvalóan szerepet játszik a gazdasági fejlődés, és az átfogó infrastruktúra-építési program, ami egyértelműen a javuló egyiptomi életszínvonal jele.¹⁷⁴ Mindemellett a jelentős katonai és biztonsági erők részéről erős támogatásnak örvend, amit jól kiegészít az üzleti szférában és a nemzetközi politikában szerzett tekintélye, elismertsége.

A felkelés-elleni stratégia politikai, gazdasági és társadalmi elemei mellett a biztonsági intézkedések sem elhanyagolhatóak: a több tízezer fős egyiptomi börtönök lakóinak egy jelentős része azon Testvériség-tagok soraiból kerül ki, akik csatlakoztak a szélsőséges terrorista csoportok Egyiptom három milliárd dolláros turistaipara elleni kampányához.¹⁷⁵

¹⁷² Az 1977-es lázongások eredménye: 79 halott, 1000 sebesült, 1250 bebörtönzött.

SERVOLD, Gary M.: *The Muslim Brotherhood and Islamic Radicalism*. p. 50.

¹⁷³ KJELEN, Tore: *Muslim Brotherhood-Egypt, Encyclopaedia of the Orient*.

¹⁷⁴ A GDP növekedése 6%-os és a privatizáció folytatása tovább javítja az ország gazdasági fejlődésének feltételeit. SERVOLD, Gary M.: *The Muslim Brotherhood and Islamic Radicalism*. p. 52.

¹⁷⁵ 1996-ban az Iszlám Csoport (Al-Gamaa al-Islamiya) elnevezésű szélsőséges terrorcsoport fegyveresei 18

A Muzulmán Testvériség egyiptomi központi szervezete mellett számos más külföldi Testvériség-fiók, sejt, vagy egyszerűen csak a vele való közvetlen kapcsolat nélkül, de az ideológiája, a szellemisége alapján működő csoport létezik. A Jordániában, Tunéziában, Algériában, Szudánban, Libanonban, Irakban, a Palesztin területeken és egyéb, pl. európai országokban hálózat-szerűen működő szervezet létszámát nehéz megbecsülni, annál is inkább, mert a szervezethez tartozó különböző egyéb, pl. nem kormányzati szervezetek (NGO-k) száma szintén rohamosan bővül.¹⁷⁶ Emellett a szervezetnek a világ különböző országainak egyetemén¹⁷⁷ is vannak sejtjei, ill. gyárakban, üzemekben is működnek informális struktúrái¹⁷⁸, amelyek a gyakorlati tevékenységen keresztüli kollektív mozgósítás érdekében dolgoznak. A szervezet deklarált céljai:¹⁷⁹

- 1) a muszlim egyén személyiségének kialakítása (hit, viselkedés, akaratérő, becsület, stb),
- 2) a muszlim család-ideál felépítése, követése,
- 3) a muszlim társadalom felépítése (az egyéneken és családokon keresztül),
- 4) a muszlim állam felépítése,
- 5) a Kalifátus létrehozása (a muszlim államok egyesítésével),
- 6) a világ iszlamizálása.

A célokat a Korán és a Szunna szigorú követésével kívánják elérni és a célul tűzött eszményi iszlám társadalomnak a Próféta és „igaz úton járó” első négy kalifa időszakát tekintik.

A muszlim világ különböző országaiban, társadalmában betöltött szerteágazó tevékenységéből adódóan sok szempontból a Muzulmán Testvériség fundamentalista tradicionális mozgalma jelenti magát a muszlim társadalom reformmozgalmát. A mozgalom az egyes országokban különböző fejlettségi fokon áll, illetve a Stark-féle és a Porta-féle folyamatábrák eltérő szakaszaiban működik. Egyes muszlim országokban még csak formálódik a mozgalom, máshol sikerült megakadályozni az erőszakba torkollását (Jordánia), illetve visszavezetni a békés stádiumába (Egyiptom). Megint más országokban, illetve térségekben (Palesztina) a békés forma jelenléte mellett a radikális csoportok kiválása van folyamatban, ill. helyenként (Irak, Szudán) a Testvériség békés ideológiája már a múlté és tombol a felkelés, vagy a terrorizmus.¹⁸⁰

A Muzulmán Testvériséghez való eszmei kötődését még vállaló (a palesztin Hamasz-Iszlám Ellenállási Mozgalom), vagy attól már deklaráltan eltávolodó (egyiptomi Iszlám Cso-

görög turistát gyilkoltak meg Kairóban. Az Iszlám Csoport és az Egyiptomi Iszlám Dzsihád az 1997-es luxori vérengzés során 68 külföldi turistát ölt meg. A kormány megtorló intézkedései eredményeként 20000 főre emelkedett az egyiptomi börtönök rabállománya.

Egyiptomi terrorista csoportok. Publikon – Társadalomtudományi portál. In: <http://www.publikon.hu/htmls/cikkek.html?ID=23&articleID=344>, 2007. 06. 18.

¹⁷⁶ Néhány ismertebb Muzulmán Testvériséghez tartozó NGO: Islamic Relief, Mercy International, Muslim Association, Muslim Arab Youth Movement, Holy Land Foundation.

¹⁷⁷ University of South Florida (US), Oxford College (UK), West Glamorgan Institute of Higher Education (UK), Cairo and Al Azhar University (Egyiptom), Khartoum University (Szudán), Amman University (Jordánia), The University of Medina (ezt a Testvériség is alapította Szaúd-Arábiában), Islamic University (Pakisztán).

¹⁷⁸ A Testvériség alapegysége az ötfős sejt, amit „családnak” neveznek. Hetente kiscsoportos találkozókat (halaqua), havonta pedig nagyobb összejöveteleket (*katibah*) szerveznek, emellett kirándulásokon, táborozásokon, konferenciákon és egyéb rendezvényeken végzik a tagok elméleti képzését, indoktrinálását.

¹⁷⁹ Muslim Brotherhood Movement honlap: In: <http://www.ummah.net/ikhwan/>, 2007. 11. 03.

¹⁸⁰ Mubarak egyiptomi elnök 1994-ben a The New Yorker című újságnak az alábbiakat nyilatkozta: „El kell mondanom önnek, hogy ez az egész közel-keleti terrorizmus probléma a mi illegális Muzulmán Testvériségünknek a melléktermékei – akár Iszlám Dzsihádnak, Hezbollahnak, vagy Hamasznak hívják őket.” CAMPAGNA, Joel: *From Accommodation to Confrontation: The Muslim Brotherhood in the Mubarak Years.* In: Journal of International Affairs, Summer 96, Vol. 50, Issue 1.

port, palesztin Iszlám Dzsihad), az erőszakot domináns módon alkalmazó csoportok a globalizálódó terrorizmus körülményei között természetes módon kerültek egy ernyő alá a globális szalafita dzsihadizmus ideológiáját valló más országok, más körülményei közepette megalakult terrorista szervezeteivel. Mára minden jelentősebb radikális iszlám csoport, beleértve az afganisztáni háborúk afgán veteránjai által létrehozottakat is, a globális dzsihadizmus ideológiáját követi és közvetve vagy közvetlenül részét képezi az ezen harcot megtestesítő világméretű al-Kaida hálózatnak, ill. jelenségnek.

3.4.3. Az al-Kaida-jelenség

A szovjetek Afganisztánból való kivonulása után az afganisztáni és pakisztáni kiképzőtáborokban maradt arab és afgán harcosok között felerősödő etnikai, nemzetiségi ellentétek megkérdőjelezték a dzsihad nemzetközi szintén való folytathatóságának esélyét. A széthúzás láttán csalódottá vált Oszama bin Ládén is visszatért hazájába, Szaúd-Arábiába, hogy folytassa a családi vállalkozását. Kuvait Irak általi megszállása, majd az amerikai csapatok szaúdi földre érkezése nagy traumát okozott bin Ládennek, szembefordította a szaúdi kormánnyal, ugyanakkor az új hitetlen ellenség megjelenése felébresztette benne a globális dzsihad folytatásának a lehetőségét. Miután konfrontálódott a kormányával, 1991 áprilisában visszatért Afganisztánba, ahol azonban ismételen csalódnia kellett, mert a szovjeteket legyőző iszlám erők immár egymással vívtak véres harcot.¹⁸¹ A káoszba, interetnikus és szektáriánus háborúba süllyedt Afganisztánból 1992-ben Szudánba ment, ahol az 1989-ben puccsal hatalomra került Omár al-Basír ezredes és a Nemzeti Iszlám Front vezetője, Haszan al-Turabi iszlám köztársaságot hoztak létre. Az országban menedéket találó bin Ládén az intenzív infrastruktúra fejlesztés és országos építkezések mellett aktív – elsősorban pénzügyi – segítséget nyújtott a Nyugat ellen fellépő radikális iszlám harcosoknak. Miután masszív nemzetközi nyomásra 1996 májusában Szudán kiutasította, Oszama bin Ládén Afganisztánba menekült, ahol a hatalom birtokosai, a tálibok támogatásával erőteljes szervező munkába kezdett. Tevékenysége elsősorban nagyarányú pénzügyi támogatásban mutatkozott meg, ami katonai kiképző létesítmények építését, fenntartását és a különböző muszlim országokból érkező harcosok kiképzését jelentette. Ezt nem szervezeti keretek között tette, bár nyilvánvalóan volt körülötte egy szűk csoport (a szovjetek elleni háborúban megismert megbízható afgán arab bajtársak), amelyik segítette a munkáját. Az általa létrehozott és pénzelt táborokban (*al-Kaida*) lehetősége nyílt a globális dzsihadista ideológia hirdetésére, pontosabban ez a fajta ideológiai oktatás szerves részét képezte a kiképzésnek. Ez az ideológia ugyanakkor nem volt egységes, inkább amolyan tág és ösztönző keretet adott az egyes országokból érkezett, különböző vallási irányzatokhoz tartozó tagok militáns gondolatainak. A bin Ládén megbízható afgán arab veteránjai által vezetett táborok így módon tömegesen képezték ki az új típusú globális mozgalom indoktrinált, a terrorista és a gerilla harcmódot elsajátító, szakszerű katonai kiképzésen átesett harcosait, akik az elkövetkező években felelőssé tehetőek a világ különböző országaiban végrehajtott terrortámadásokért.¹⁸²

A kiképzőtáborokba két módon érkeztek harcosok. Egyrészt a világ különböző területein élő egykori arab afgán veteránok toborzómunkája eredményeként, másrészt a bin Ládén és segítői által célirányosan felkeresett terrorszervezetekből, amelyek többnyire örömmel kaptak az ingyenes kiképzési infrastruktúra használatának ajánlatán. Oszama bin Ládén célja ezzel egyrészt az általa vallott Nyugat-ellenes világnézet globális terjesztése volt, másrészt a kiképzett személyeken keresztül ettől kezdve befolyást szerzett a kiválasztott terrorszerveze-

¹⁸¹ ESPOSITO, John L.: *Unholy war – Terror in the name of Islam*. p. 12.

¹⁸² WIEVIORKA, Michel: *The Making of Terrorism*. The Univ. of Chicago Press, Chicago, 2003. Preface xix.

tekben. A táborokat elhagyó és hazájukba visszatérő kiképzett és indoktrinált harcosok ugyanis kapcsolatban maradtak mind az ott megismert bajtársaikkal, mind pedig kiképzőikkel (pl. későbbi terrorakcióik pénzügyi fedezetét tőlük teremtették elő). Az így, a katonai és ideológiai képzésen keresztül létrehozott személyek és szervezetek laza kapcsolatrendszere kezdte felvenni azt a hálózat jelleget, ami később és jelenleg is az al-Kaida-jelenség egyik legjellemzőbb sajátossága. 1998-ban, közvetlenül a kelet-afrikai amerikai külképviseltek ellen elkövetett kettős merénylet után Clinton elnök a következőkben határozta meg a megtorlásul elrendelt rakétatámadás célpontját: „*az Oszama bin Ládennel, a világméretű terrorizmus jelenleg talán első számú szervezőjével és szponzorával kapcsolatban álló és általa pénzelt radikális csoportok hálózata*”.¹⁸³

Clinton elnök tehát még 1998-ban is csupán bin Láden hálózatáról beszélt, nem pedig a szervezetéről, és kiváltképpen nem az al-Kaidáról.

Oszama bin Láden nem vezetni kívánta ezt a terrorizmusra kiképzett tömeget, hanem felkészíteni a harcra, majd pedig – saját példával is elől járva – elindítani a küzdelmüket, ami aztán a reményei szerint mozgósítja majd a muszlim tömegeket, így egy idő után már önfenntartó lesz. Az amerikai terrortámadások után, 2001. december 27-én Oszama bin Láden egy videonyilatkozatában a következőket mondta: „*Akár megölnék, akár nem, hála legyen az Istennek, mert az ébredés megtörtént!*”¹⁸⁴

Az „al-Kaida” kifejezést – mint szervezetet – az amerikai FBI nyomozói használták először 1995 körül. Bár a nyomozásuk során nyilvánvaló volt, hogy a szót használó arabok inkább katonai tábor és kiképzési elvet értettek az al-Kaida alatt, ennek ellenére nagyon szerettek volna találni egy azonosítható csoportot, vagy vezetőt, aminek nevet adhatnak. Oszama bin Láden kiképzőtáborai, kiképzési rendszere, valamint a kiképzett harcosokból formálódó hálózata tehát az ellenség konkrét fogalomként való megfoghatóságának, néven nevezhetőségének vágyától vezérelt FBI-nyomozóktól kapta az al-Kaida nevet.¹⁸⁵

A valóságban Oszama bin Láden és csoportja egy olyan központot tartott fenn, amely ideiglenesen összefogta és kiképezte a modern militáns iszlám irányzatokat követő külföldi csoportokból és közösségekből érkező személyeket. Kiképzést, pénzt, fegyvert, radikális ideológiai továbbképzést és szükség esetén menedéket biztosítottak ezeknek a világ különböző országaiból önkéntesként érkező egyéneknek és csoportoknak, majd a további segítség és kapcsolattartás lehetőségét nyitva hagyva elváltak tőlük.

Ezt a fajta központ szerepet a legmarkánsabban 1996 és 2001 között töltötte be az al-Kaida, amelynek fogalma akkor három fő elemet takart:

- 1) Az al-Kaida központi magja, amely bin Ládent, al-Zavahírit, al-Billalt és még vagy három tucatnyi régi afgán veteránt foglalt magában. Bár régi harcostársak voltak, de még őket sem lehet valamifajta hierarchikusan működő vezetésnek tekinteni, mert erősen különböztek egymástól a politikai nézeteiket, a vallási alapokat és a követendő módszereket illetően.
- 2) A közvetítők azok az egykori afgán arabok, akik visszatérve a hazájukba továbbra is kapcsolatot tartottak az afganisztáni bajtársaikkal. Kéréseikre, vagy önálló elhatározásukból toboroztak különböző feladatokra alkalmas, megbízható személyeket, akiket aztán kiképzésre Afganisztánba küldtek. Gyakorta segédkeztek a kiképzé-

¹⁸³ BURKE, Jason: *Al-Kaida*. p. 29.

¹⁸⁴ BURKE, Jason: *Al-Kaida*. p. 9.

¹⁸⁵ BURKE, Jason: *Al-Kaida*. p. 30.

sen átesett személy, vagy csoport konkrét terrortámadásra való felkészítésében, fegyverrel, robbanóanyaggal, információval való ellátásában.

- 3) Modern radikális iszlám mozgalmak, személyek. Ide tartoznak a muszlim világ különböző országaiban fellelhető, fanatikusan vallásos, militáns, dühös, félrevezetett, vagy megszállottan bosszút állni akaró milliányi személy, csoport, apró sejtek és nagy szervezetek. Ezeket a központi mag képviselői személyesen, vagy a közvetítők útján igyekeztek elérni, vagy az ő jelentkezésük esetén segítették a merénylet-terveik megvalósítását.

Az al-Kaida működési mechanizmusa egyszerű volt: az általa kiképzett, majd utólag, valamilyen terrortámadás kivitelezéséhez segítségért (általában fegyverért vagy pénzért) hozzá forduló személy vagy csoport kérését a vezetés elbírálta. Ezt követően, amennyiben az akciót kivitelezhetőnek tartották, biztosították hozzá a kért pénzügyi, vagy egyéb feltételeket.

Ezt a fajta működési mechanizmust hasonlíthatjuk egy kutatóintézet alapítványának tevékenységéhez, amelyik a hozzá forduló, különböző projekteket kidolgozó kutatók elképzeléseit elbírálja, majd az arra alkalmasak végrehajtását meg is finanszírozza. Az alkalmatlan projekteket visszaadja átdolgozásra (esetleg segít az átdolgozásban), majd ha az új elképzelés kivitelezhető biztosítja hozzá az anyagi fedezetet.

Oszama bin Ládén az így kialakított rendszert az építési cége élén megtanult modern vállalatvezetési és kereskedelmi menedzsment technikákkal működtette. Még az egymással, illetve a közvetítőkkel történő kapcsolattartás során is a mindennapi kereskedelembe kialakult szóhasználatot (mint „virágnyelvet”) alkalmazták.

2001-ig kiválóan működött ez a rendszer, az amerikaiak 2001 utáni fellépését követően azonban a helyzet gyökeresen megváltozott. A 2001 szeptemberét követő világméretű terrorizmus-ellenes kampány eredményeként az al-Kaida kemény magja szétszóródott vagy megsemmisült, így korábbi formájában már nem létezik. Aminek ma tanúi vagyunk az a 2001 előtti terrorista logisztikai központ ideológiáján, kiképzési rendszerén, módszerein és táborai-ban „szocializálódott” személyek által létrehozott, az al-Kaida nevet szimbolikus értelemben, amolyan „márkanévként” használó, egymással nem, vagy csak lazán koordináló (bár a kapcsolatot folyamatosan kereső) csoportok, személyek laza hálózata. Ez a „hálózatok hálózata” bár nem egy egységes szervezet, az egyes személyek és terrorcsoportok szélsőséges iszlám ideológia iránti vak elkötelezettsége, nemzetközi kapcsolatrendszereik, al-Kaida-szerű módszereik és az ehhez kapcsolódó kíméletlen terrorista-támadásaik külön-külön létezve is veszélyessé teszi őket.

Főleg annak a folyamatnak a tükrében jelentenek növekvő veszélyt, mely szerint a 2001 szeptemberét követő dezintegrációs jegyek után napjainkban már inkább a reintegrációs tendenciák jellemzőek rájuk. A napjainkban is zajló iraki és az afganisztáni háború sajnálatos módon újratermeli azt a nemzetközi dzsihadista réteget, amelyik – az egykor oroszok ellen harcoló „afgán arabokhoz” hasonlóan – komoly harci tapasztalatokra és ideológiai indoktrináltságra szert téve, továbbá egymással harcban edzett, szoros kapcsolatokat ápolva térnek vissza szülőhazájukba. Ezek a nagy tekintélynek örvendő veteránok a hazatérésük után aktívan bekapcsolódnak a helyi szélsőséges csoportok tevékenységébe, és túl azon, hogy a nemzetközi dzsihadista kapcsolatrendszerükön keresztül pénzügyi-logisztikai támogatást szereznek, befolyásuk révén a helyi ügyért folyó küzdelmet a globális dzsihadizmus célkitűzéseiért folyó harccá tudják szélesíteni.

Aminek pedig napjainkban Afganisztánban és Irakban tanúi vagyunk az nem más, mint a dzsihadista teoretikus, Abu Muszab al-Szuri „vezetés nélküli ellenállás” elnevezéssel

bíró koncepciójának gyakorlati megvalósulása. Ezen elgondolás szerint a dzsihadista mozgalmak jövőbeni harcának fő jellemzője a kifárasztás stratégiája, amelynek alkalmazása során a terroristák nem egy egységes központ alárendeltségében fognak harcolni, hanem egyének és kicsi, önálló csoportok laza hálózatában. Céljuk kis és közepes intenzitású, de folyamatos akciók révén az ellenség ellenálló erejének felőrlése, és végső soron olyan mértékű anyagi és emberi veszteség okozása az Egyesült Államoknak és szövetségeseinek, ami az otthoni lakosság türelmének fogyását érzékelő politikai vezetőik számára végül vállalhatatlanná teszi a megszállás folytatását.

Bár a dzsihadista csoportok nem rendelkeznek tömegbázissal, és az általuk képviselni óhajtott tömegektől elszigetelten, sőt, gyakorta azok ellenében hajtják végre terrorista akcióikat, a muszlim táboron belül felgyülemlett jelentős sérelemhalmaz miatt (és ennek bin Ládén és követői általi interpretálása eredményeként) a tömegtámogatás kialakulásának a veszélye egyértelműen létezik.

Amennyiben a muzulmán közösségen belül nem jönnek létre megfelelő mechanizmusok ezeknek a „muszlim mozgalmi vadkinövéseknek” a belső kezelésére, esetleg az USA és szövetségesei további fellépése nem a csillapítás, hanem a sérelmek növekedése irányába hat, akkor a muzulmán világon belüli folyamatok a Nyugat számára valóban kezelhetetlenekké válhatnak. Ennek a veszélye egyelőre nem nagy, a szélsőségesek muzulmán közösségeken belüli befolyása relatív összehasonlításban nem jelentős. Jelentőségüket nem is létszámuk, vagy konkrét erejük adja, hiszen a jelenlegi hadszíntereken (Irak, Afganisztán) ezek a valódi terrorizmust (*pure terrorism*) alkalmazó, többségében külföldről beszivárgott terrorcsoportok erős kisebbségben vannak az ottani felkelők létszámához és eredményességéhez viszonyítva.

Veszélyességüket inkább kiszámíthatatlan potenciális lehetőségeik adják, amik a nemzetközi kapcsolatrendszerüket, ideológiai megrögzöttségüket, elszigetelt, önálló, kis költségigényű műveleti képességeiket, feltételezett tömegpusztító fegyverekhez jutási lehetőségeiket és a mindezzel okozható jelentős célországi társadalmi-gazdasági zavarkeltési képességüket takarják.

Összefoglalva:

- A muszlim társadalmi mozgalom folyamatában nem az al-Kaida nyúlt először erőszakos eszközökhöz, de ez a struktúra volt az első, amelyik a hitetlen ellenségnek tekintett keresztény világ ellen ideológiailag megalapozott, globálisan szervezett, szisztematikus és közvetlen fegyveres harcot szorgalmazott, továbbá ehhez hatékony logisztikai támogatást is biztosított.
- Mi NEM az al-Kaida?
nem koherens, hierarchikus terrorista csoport; nincs egyszemélyi vezetése; nincs állandó és fegyelmezett állománya; nincsenek telepített, alvó ügynökei; nincs egységes ideológiája; nincs központi irányítás és feladatszabás.
- Az al-Kaida, ami a valóságban soha nem bírt a hagyományos értelemben vett szervezeti jelleggel, 1998 és 2001 között egyfajta terrorista logisztikai központként működött

a világ különböző országaiból érkezett militáns muszlim személyek és csoportok számára. Ezen személyek és csoportok globális dzsihadista mozgalmon belüli helye szempontjából a bin Ládén által finanszírozott és veterán társai által igazgatott, kiképzőtáborok és tanácsadói irodák sajátos kombinációját mutató központ amolyan koordináló-katalizátor-kovács szerepet töltött be.

- 2001 előtt eredményesen radikalizálta a különböző sérelmekkel teli muszlim világ bizonyos rétegeit és sikereket ért el a különböző országokban lévő muszlim terrorszervezetek összefogásában, ezáltal a Nyugat ellen meghirdetett harc globálissá tételében. Sikereit a pénzügyi háttérrel biztosító bin Ládén stratégiai helyzetfelismerésének és kitűnő vezetői képességeinek köszönhetően érte el.
- A bin Ládén és társai által kiépített struktúra inkább egy modern üzleti vállalkozás felépítését és működési mechanizmusát követte, amelyben a kemény mag modern vállalatvezetési és kereskedelmi menedzsment-technikák segítségével koordinálta a kiképzőbázisok működtetését, a globális szalafita ideológia terjesztését, a nemzetközi terrorcsoportokkal való kapcsolatfelvételt, esetleg akcióik szponzorálását, az öngyilkos akciókra hajlandó személyek beszerzését, kiképzését és a konkrét terrorakciók végrehajtását. Bin Ládén és szűkebb köre továbbá a radikális iszlám mozgalom különböző országokban lévő különböző szervezetei közötti kapcsolatot többnyire a szovjetek elleni afganisztáni harcokban összekovácsolódott harcostársak tartották. Ezek az afgán veteránok képezték az összekötő kapcsot és egyben látták el az előzetes szűrőfunkciót az al-Kaida és a vele kapcsolatot kereső számos szélsőséges szervezet között. A fentiek szerint kialakított rendszer 2001 októberéig kiválóan működött.
- 2001 után a korábbi al-Kaidát jelentő személyek és elemek megsemmisültek, vagy szétszóródtak a világban. Aminek ma tanúi vagyunk az az al-Kaida nevet, mint védjegyet és szimbólumot használó, a globális dzsihadizmus befolyása alá került helyi csoportok és személyek laza hálózata. Ezek al-Kaida-szerű módszerekkel, al-Kaida-szerű taktikával és al-Kaida szerű ideológia alapján hajtanak végre terrorista (*pure terrorism*) akciókat, amelyeket nem koordinál és nem szponzorál semmilyen külföldi al-Kaida-szerű központi szervezet sem. Veszélyességüket éppen ez az egyediségük, erőszakosságuk és kiszámíthatatlanságuk adja. Mindemellett aggasztó tendenciaként értékelhető, hogy az al-Kaida-szerű csoportok egymáshoz való viszonyát a korábbi, 2001 utáni dezintegrációs jegyek helyett mára már ismét a reintegrációs folyamatok jellemzik. (8. melléklet)

3.4.4. A muszlim közösségeket magukban foglaló nyugati típusú társadalmak veszélyeztetettsége

Civilizációs, kulturális különbségek

Az arab térség muszlim országainak 1950-es, '60-as évekbeli függetlenné válása óta, a különböző indíttatású ottani bel- és külpolitikai krízisek hatására, továbbá a nyugat-európai munkaerő igény következtében a muzulmánok egyre növekvő számban vándoroltak nyugatra. Európában ennek a folyamatnak kialakult rendje volt azáltal, hogy a világ különböző muszlim államaiban élő egyének és családok rendszerint az egykori gyarmattartóiknál kerestek új otthonot. Az ekkor kialakult gyakorlat szerint Indiából, Pakisztánból és Bangladesből Nagy Britanniában, Algériából, Marokkóból és Tunéziából pedig Franciaországban telepedtek le a legtöbben. Az indonézoknak Hollandia biztosított új hazát, a törökök pedig a háború utáni Né-

metországban végzett több évtizedes vendégmunkás tevékenységükből következően jelentős számban maradtak és telepedtek le az országban.

Az elmúlt évtizedekben több hullámban zajló muszlim bevándorlás eredményeként ma 20 millió körüli az európai muszlimok létszáma.¹⁸⁶

Franciaországban a 2001-es felmérések szerint 4 millió 155 ezer fő volt a muszlim lakosság nagysága, ami a becslések szerint mára mintegy ötmillióra emelkedett. Ezen bevándorlók több, mint fele Észak-Afrikából érkezett az országba.¹⁸⁷ A németországi muszlimok számát 3,2 millióra becsülik (50 ezer a német áttértek száma), amiből a törökök képviselik a kétharmados többséget.¹⁸⁸ Nagy-Britannia 1,7 millió fős muszlim kisebbségének túlnyomó többsége a pakisztániak közül kerül ki. Belgiumban a 2003-as adatok szerint 400 ezer muszlim él, az összlakosság öt százaléka. A többi európai ország is jelentős muszlim bevándorolt kisebbséggel rendelkezik, amelynek létszáma folyamatosan nő.

A bevándorlás kezdeti, egyértelműen pozitív következményei mellett hamarosan nyilvánvalóvá váltak a nagymértékű bevándorlásnak az őshonos lakosságra nézve negatív hatásai és következményei is. Az őslakosság és a muszlim bevándorlók közötti problémák sokrétűek.

Mindenekelőtt az okozta és okozza a problémát, hogy a muszlim kisebbség demográfiai mutatói az őshonos lakosokéhoz képest teljesen ellentétesen alakulnak. Míg az őshonos népesség jó esetben is csak igen kis mértékben növekszik (de sok helyütt már csökken), addig a muszlim kisebbség növekedési üteme igen jelentős.¹⁸⁹ Ezt a létszámot a jóléti állam már egyre kevésbé képes kezelni, ami gazdasági és szociális problémákat okoz. A jóléti állam modelljének fokozódó működési zavarai – amely helyzetért sokan a vendégmunkások tömegét tették felelőssé – az őshonos lakosság körében idegengyűlöletet váltott ki.

A demográfiai problémakör mellett számos más ellentét is terheli az őshonos európaiak és bevándorló muszlimok közötti viszonyt. Ilyenek például a civilizációs különbségek, ami az egyén helyzetét illető nyugati és iszlám civilizáció különbözőségében nyilvánul meg. A nyugati civilizációban az individualizmus áll a központi helyen, az iszlám civilizációban a kollektívizmus, a közösséghez való tartozás határozza meg az egyén helyét, értékét a társadalomban. Ebből is következik, hogy a közösséghez tartozó muszlim bevándorló sokkal kevésbé képes az új hazája társadalmába integrálódni, mintha individumként dönthetne a sorsáról.

A következő fontos kulturális ellentét a vallás jellege. Az iszlám vallás az egyén életének minden területére kiterjedő totalitásával, szabályozási igényével gyakran ütközik a nyugati szekuláris gyakorlattal, ami az iszlámmal ellentétben kifejezetten törekszik arra, hogy a politikát és a vallást különválassa. Az őshonos lakosság nehezen tolerálja az iszlám hagyományok ilyen mértékű befolyásoló szerepét és ebből a konfliktusból származnak a „fejkendő-ügyek”¹⁹⁰, amelyek valójában csak a jéghegy csúcsaként szimbolizálják a két kultúra különböző elveinek napi ütközését.

¹⁸⁶ KARLSSON, Ingmar: *The Clash of Civilizations – A European Perspective*.

In: <http://www.abisf.com/pdf/TheClashOfCivilizationsAEuropean.pdf>, p. 16. 2007. 09. 17.

¹⁸⁷ VIORST, Milton: *The coming instability*. Washington Quaterly, Fall 97.

In: <http://www.foreignaffairs.org/19971101faessay3813/milton-viorst/algeria-s-long-night.html>, 2007. 10. 21.

¹⁸⁸ ROSTOVÁNYI Zsolt: *Az Iszlám világ és a Nyugat*. p. 372.

¹⁸⁹ Nemcsak a demográfiai mutatói rosszabbak az őshonos lakoságnak, de a korösszetétele is sokkal kedvezőlenebb, mint a muszlim bevándorlóké. Brüsszelben, az EU „fővárosában” 2003-ban az újszülöttek 57%-a muszlim volt. VIDINO, Lorenzo: *No Safe Heaven. Belgium ought to look within*. In: <http://www.nationalreview.com/script/printpage.p?ref=/comment/comment-vidino062503.asp>, 2007. 10. 22.

¹⁹⁰ Franciaországban (de Németországban is) máig ható konfliktusokat eredményezett a muszlim lányok iskolában történő fejkendőviselésének engedélyezése: 1989 októberében egy francia középiskola három muszlim diáklányának megtiltották, hogy az órákon fejkendőt viseljenek. Az ügyből országos vita bontakozott ki, végül az Allamtanács elvi állásfoglalásában az oktatási intézmények hatáskörébe utalta a vallási megkülönböztetők viselésének engedélyezését. In: <http://www.karpatinfo.net/article12763.html>, 2006. 02.06.

A nyugat-európai „muszlim probléma” következő aspektusa a bevándorlók alkalmazkodási, integrációs hajlandósága. Az új, szekularizált közegbe érkező vallásos muszlimok első reakciója a hagyományaitól teljesen idegen, romlottnak tekintett nyugati életmód elutasítása, és a tradicionális értékekhez való megújult ragaszkodás. Ez egyfelől azt a paradoxont eredményezi, hogy az új országban merevebb vallási szabályokat követnek, mint a saját hazájukban tették, másrészt a bevándorló generáció az utódaikban erőteljes iszlám identitást akar kialakítani. Ehhez járul még hozzá a kettős identitástudat problémája, ami az új haza és a tágabb értelemben vett világméretű muszlim közösséghez (umma) való tartozást együttesen jelenti, ugyanakkor az új haza őshonos lakosainak esetleges ellenséges magatartása az iszlám identitást, az „ők”-kel szemben a „mi” tudat elkülönülését erősíti bennük. A muszlim közösségek külföldről érkező, ott tanult vallási vezetői szintén a külső kapcsolataikat erősítik, az integrációt elváró fogadóországgal szemben.

Az integrációra kevés hajlandóságot mutató, vallásukban, szokásaikban, hagyományaikban, életmódjukban elkülönülő muszlimokkal szemben természetes módon alakul ki ellenérzés a befogadó ország őshonos lakosaiban. Ez a mindennapok rasszista megnyilvánulásai mellett a politikai szélsőséges szervezetek megalakulásában¹⁹¹ is tetten érhető tendencia a muszlim közösségből is ellenreakciót, tiltakozást, félelmet, vagy éppen radikalizmust vált ki. Különösen a másod és harmadgenerációs fiatalok mutatnak nagy fogékonytságot a radikális iszlám ideológiák iránt. A fogadóországban született állampolgárokként, szüleik bevándorló komplexusától már nem terhelve, de gettókban, szegregált körülmények között, munkanélküliségtől sújtva sokkal inkább fogékonyak a saját iszlám vallásuk tanai iránt, és ez sokszor az egyetlen kapaszkodó számukra saját kilátástalan helyzetük megmagyarázására. A többségi társadalom elutasító magatartásával, esetleg rasszizmusával szemben az iszlám egyfajta dacos, kulturális önmeghatározás, ami a kitaszítottnak a valahova tartozás reményét adja. A muszlim közösségeket magukban foglaló európai országok számára ezek a dühös, frusztrált egyének jelentenek komoly veszélyt, akik az atyáikat befogadó országban megélt sérelmeiket a radikális iszlám ideológia elfogadásával és szélsőséges csoportokhoz csatlakozásukkal kívánják orvosolni (*homegrown terrorists*).

A muszlim radikalizmus felerősödése

Az Európában élő muszlim közösség egésze szempontjából a radikális ideológiára fogékonyak létszáma elenyésző, mindössze egy ezrelékről van szó, azonban ez is több ezer főt jelent.¹⁹² Ugyanakkor a muszlimok túlnyomó többsége – különböző mértékben megtartva az iszlám vallását és kultúráját, de – alkalmazkodik a többségi társadalom elvárásaihoz.

A franciaországi muszlim kisebbségek körében az iszlám háromféle megnyilvánulását tartják számon: a „nyugodt iszlám”, a szekularizált iszlám, és a reiszlamizáció. Az első kettő azokat öleli fel, akik megőrizve vallásukat és kultúrájukat beilleszkedtek az őshonos társadalomba. A harmadik kategória viszont azokat a külvárosi, marginalizálódó rétegeket foglalja

¹⁹¹ A 2003. májusi belgiumi választásokon a szélsőjobboldali, és élesen bevándorlóellenes álláspontot képviselő Vlaams Blok a szavazatok 20%-át szerezte meg. A 2004-es belgiumi EP választásokon a flamand szélsőjobb vezetője 14,3%-ot szerzett. *Választási eredmények Auszriától Szlovéniáig*. Népszabadság Online. In: <http://www.nsz.prim.hu/cikk/321920/>, 2004. 06. 13.

¹⁹² KIS-BENEDEK József: *A nemzetközi terrorizmus jelenlegi tendenciái Európában*. In: Felderítő Szemle, V. évfolyam, Különszám, 2006. január, p. 12..

magában, akik szociális és egyéb problémáikat az iszlám egyfajta radikális interpretációja segítségével kívánják orvosolni.

Nagyjából hasonlóképpen csoportosít a német szakirodalom is. A németországi muszlim kisebbség körében három fő áramlat mutatható ki: a liberálisok, a konzervatív-mérsékelték és az iszlamisták. A liberálisok erős kisebbségben vannak. A konzervatív-mérsékelték álláspontja szerint az iszlám állam, mint forma csakis egy többségi iszlám társadalom esetében alkalmazható. Egy iszlám kisebbség számára a szekuláris állam is elfogadható, ameddig biztosítja a vallásszabadságot. Az iszlamisták viszont a befogadó országot a „háború házának” (*dar al-harb*) tekintik, ahol a muszlimoknak nem szabad integrálódniuk, hanem a hitetlen környezetben, egyfajta „gettó-izlám” keretében, az iszlám előírásainak minél teljesebb mértékben érvényt szerezve kell élniük.¹⁹³

Egy Németországban 1997-ben megjelent felmérés¹⁹⁴ szerint, amelyik 1221 fő 15 és 21 év közötti németországi török fiatal körében végzett empirikus vizsgálat eredményét adta közre, a harmadik generációs török fiatalok többsége radikális, fundamentalista, az erőszakot támogató álláspontot képviseli. Ez arra utal, hogy a muszlim kisebbségek német társadalomba történő integrálódásának problémái a második és a harmadik generáció esetében nemhogy nem szűntek meg, de még csak nem is csökkentek.¹⁹⁵

Bassam Tibi, a Szíriában született, de közel 45 éven keresztül Németországban élő, és a Göttingen Egyetemen tanító iszlám szakértő kidolgozta az „Euroiszlám” koncepciót, mely szerint a jelenlegi kölcsönös elutasítás a betelepülő muszlimok és az őshonos lakosság között – annak tükrében, hogy Németország mostani 20 százalékos, etnikailag nem német lakossága 50 év távlatában 50 százalék fölé emelkedik – egy lehetséges „polgárháború receptje”. Véleménye szerint a megoldás az, hogy Európának kicsit iszlamizálnia (vagy az iszlámnak európaizálnia) kell annak érdekében, hogy a muszlimok integrálódjanak bele és elsősorban oda, semmint a nemzetközi muszlim közösséghez tartozónak vallják magukat. Egyfajta követendő modellnek a középkori iszlám Spanyolországot tekint, ahol muszlimok, keresztények és zsidók békében és viszonylagos harmóniában éltek egymással.¹⁹⁶

A muszlim bevándorlókkal szemben kiemelkedően toleránsnak tekintett Nagy-Britanniában több, mint másfél milliós létszámú, szegregált muzulmán közösség él. Egy felmérés szerint legalább a fele felszámolná a nyugati társadalmat, egyharmaduk bevezetné a saríját (iszlám törvénykezést), 16 százalékuk pedig ezen célok elérése érdekében még a terrorista módszereket is elfogadhatónak tartja. Az egyik brit kutatóközpont vizsgálatai kimutatták, hogy a brit muzulmánok 81 százaléka tekinti magát először muzulmánként, és csak azt követően hazája állampolgárának.¹⁹⁷

Amerikai terrorszakértők véleménye szerint Európa azért sérülékeny a szélsőséges iszlám ideológiával szemben, mert amellet, hogy mindig is menedéket kínált a hazájukból politikai, vagy gazdasági okokból elűzöttek számára, a nagylelkű jóléti rendszerrel párosuló liberális bevándorlási törvényei révén elsősorban az identitásuk megőrzését bátorította, semmint

¹⁹³ ROSTOVÁNYI Zsolt: *Az Iszlám világ és a Nyugat*. p. 372-373.

¹⁹⁴ HEITMEYER, Wilhelm – MÜLLER, Joachim – SCHRÖDER, Helmut (eds.): *Verlockender Fundamentalismus. Türkische Jugendliche in Deutschland*. In: Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1997.

¹⁹⁵ ROSTOVÁNYI Zsolt: *Az Iszlám világ és a Nyugat*. p. 371. Lásd még: Benke László: *Önkéntes apartheid*. In: <http://hetilap.hetek.hu/index.php?cikk=62943>, 2007. 01.12.

¹⁹⁶ LOWERY, George: *Europe's failure to integrate Muslims called a „recipe for civil war”*. In: Cronicle Online. <http://www.news.cornell.edu/stories/Sept07/Tibi.gl.html>, 2007. 09. 26. Bassam Tibi professzort az „Euroiszlám” („*leitkultur*”) elmélete nyilvánosságra hozatalát követően a német média „nemkívánatos személyné” nyilvánította, ezért áttelepült az Egyesült Államokba, ahol jelenleg a new yorki Cornell Egyetemen tanít.

¹⁹⁷ *NBH évkönyv-2006*. In: <http://www.nbh.hu/evk2006/06-0041.htm>, 2007. 05. 02.

asszimilációjukat, esetleg integrációjukat. Ez a nem-asszimilációs politika azt eredményezte, hogy a bevándorló és demográfiai képességük révén rohamosan növekvő muszlim közösség elkülönült a többségi társadalomtól, amely izoláció egyben megakadályozta őket abban is, hogy a hagyományos európai kultúra, társadalom és szemléletmód részeivé váljanak. Ebből következően az Európába bevándorolt muszlim diaszpóra számára a fogadó országok inkább lakhelyként szolgálnak, semmint új hazaként.¹⁹⁸

A fenti, kedvezőtlen folyamatok ellenére a bevándorló muszlim közösségek integrációjának problémája a madridi és londoni terrorista merényletek előtt elsősorban szociológiai és társadalomkutatói, nem pedig biztonságpolitikai terület volt.

Madrid és London azonban új helyzetet teremtett az európai muszlim radikalizmus értelmezésében és kezelésében. Az előzőekben már említett civilizációs különbözőségek mellett fontossá vált megvizsgálni a konkrét okokat, illetve azokat a folyamatokat, amelyek a merényletek végrehajtásához vezettek.

A muszlim országok kormányainak szélsőségesek elleni fellépése következtében a külföldre menekülők egy része nem arab országban telepedett le, hanem Nyugat-Európában kért politikai menedékjogot, amit többnyire meg is kaptak. Ezen folyamat eredményeként az a paradox helyzet állt elő, hogy a nyugati típusú modernizációt elutasító, radikális iszlám ideológiát vallóknak Nyugat-Európa biztosított menedéket, ők pedig a multikulturális társadalomra jellemző toleranciát kihasználva ezekben az országokban folytatták tovább az iszlám radikalizmust terjesztő tevékenységüket.

Ezen betelepülő iszlamistákra, valamint a bennszülött (*homegrown*) muszlimok egy részére, akiknél a már korábban említett vallási, szociális indíttatásból szintén lezajlott egy belső radikalizációs folyamat, nagy hatást gyakoroltak az iszlám térségből érkező olyan hírek, amelyek az „iszlám ügy” térnyeréséről számoltak be. Különösen az 1979-es iráni események járultak hozzá jelentős mértékben a nyugat-európai muszlimok szemléletének megváltozásához, akik úgy érezték, hogy az iszlám alternatíva térnyerésére esély van a befogadó országokban is. Az iráni síita befolyást ellensúlyozni akaró szaúd-arábiai szunnita irányzat pénzügyi segélyei eredményeként mecsetek tucatjai épültek Európa-szerte, ahova egymás után érkeztek a muszlim identitás és egység megőrzését hangoztató külföldi hitszónokok.¹⁹⁹

A radikalizációs folyamat fontos elemévé lépett elő az internet is, amin keresztül az erre fogékony muszlimok folyamatosan figyelemmel kísérték az „iszlám harcának” eseményeit. Ugyanakkor megfigyelhető, hogy az így radikalizálódott egyének többsége inkább a külföldi „szent háborúban” való részvételt kereste, mint a befogadó ország elleni fellépést. Emögött nem valamifajta fogadó ország iránti lojalitás húzódott meg, hanem az, hogy az internetes tudósítások, propaganda filmek az iszlám földjére betolakodó fegyveres ellenséggel szembeni harcban részt vevő „szent harcosokat”, mudzsahedeket heroikus, szimbolikus jelentőséggel ruházta fel, és az ezen szent küzdelemben való részvétel fontosságára helyezte a hangsúlyt. Az egyének azért is voltak fogékonyak ezen felhívásokra, mert a saját átlagos, esetleg elnyugatiasodott életmódjukat, ill. az ezzel kapcsolatban érzett „bűnüket”, a nemes iszlám ügyért való hősiessé kiállással kívánták kompenzálni. Változást a helyszínben – de a lényeg megtartásával – a szalafita dzsihadizmus ideológiájának a szélesebb térnyerése hozott, amely az igaz muszlim „autonóm ellenállására” áthelyezve a hangsúlyt azt hirdette, hogy hitetlenek ellen bárhol, bármikor fel lehet lépni.

A nyugat-európai muszlimok nézeteire igen jelentős befolyást gyakorló másik esemény a szovjetek elleni afganisztáni háború volt, amelyben több tízezer „arab afgán” önkéntes vett részt. Az iszlám győzelmét hozó fegyveres harcban radikalizálódott veteránok a hazatéré-

¹⁹⁸ Radicalization in the West: The homegrown threat. In: http://sethgodin.typepad.com/seths_blog/files/NYPD_report-Radicalization_in_the_West.pdf, p. 84. 2007. 10. 11.

¹⁹⁹ KIS-BENEDEK József: *Észak-afrikai iszlám radikális csoportok tevékenysége Európában*. p. 78.

sük után saját országuk korrump rezsimjeinek, szekuláris politikai rendszereinek a megdöntésére törekedtek, ami ezen kormányok megtorló fellépésére újabb menekülthullámot indított el Európa irányába. Az iszlám ügyét világszerte sikerre vinni kívánó, a hitetlenek elleni dzsihadizmus ideológiáját valló, de hazájukból elűldözött veteránoknak ismét az az európai térség adott biztos menedéket, amelyet a saját szekuláris kormányaik után a legnagyobb ellenségüknek tartottak. Az al-Kaida színre lépésével ezek az Európában letelepedett, de a beilleszkedést elutasító egyének és csoportok természetes kötelességüknek tekintették az iszlám globális ügyének a támogatását, emellett azonban kapcsolatokat építettek ki a hazájukban a kormány ellen harcoló terrrorszervezetekkel is. A kezdeti időszakban elsősorban pénzügyi segélyekkel – bár önként jelentkezők révén is – segítették ezt a globalizálódó harcot, de egyre nyilvánvalóbb volt – főleg hogy a Nyugat támogatta az otthoni szekuláris rendszert –, hogy a harc színtere előbb-utóbb áttevődik a befogadó ország területére is. Az afgán veteránok kapcsolatai révén a muszlim világ különböző terrrorszervezetei jelentős bázisokat alakítottak ki a nyugat-európai országokban és – pénzügyi, logisztikai támogatás érdekében – folyamatos kapcsolatot kerestek mind a bennszülött iszlám militánsokkal, mind pedig azon illegálisan Európába érkezett, alacsony iskolázottságú, gyakran bűnözésből élő muszlim egyénekekkel, akik a fogadó országban elszenvedett sérelmeiket, frusztrációjukat kívánták megtorolni az iszlám radikális megoldást kínáló tanainak elfogadásával, illetve az ezt hirdető szélsőséges csoportokhoz való csatlakozásukkal.

A muszlim világban létrejött terrrorszervezetek majd mindegyikének van valamifajta bázisa Európában és a tengeren túli országokban. A Hezbollah és a Hamasz mellett ugyanakkor Európára elsősorban az alábbi észak-afrikai terrrorszervezetek jelenléte jelent veszélyt.²⁰⁰

- az algériai „Fegyveres Iszlám Csoport” (*Groupe Islamique Armée – GIA*);
- a GIA-ból kivált „Igehirdetés és Harc Szalafita Csoport” (*Groupe Salafist pour la Prédication et le Combat – GSPC*), amely 2007 januárjában felvette az „Al-Kaida az Iszlám Maghreb Földjén” nevet;
- a „Líbiai Iszlám Harci Csoport” (*Libian Islamic Fighting Group – LIFG*);
- a „Tunéziai Harci Csoport” (*Tunisian Combatant Group*);
- a „Tunéziai Iszlám Front” (*Tunisian Islamic Front*);
- a „Marokkói Iszlám Harci Csoport” (*Groupe Islamique Combattant Marocain*);
- az egyiptomi „Egyházból Kiközösítettek és Emigráltak” (*Al-Takfir wa'al Hijra*), amelynek Európán kívül több sejtje működik Marokkóban, Algériában, az Egyesült Államokban és Kanadában is. Ezen szervezettel állt kapcsolatban a holland Theo van Gogh filmrendezőt meggyilkoló személy is.²⁰¹

Az észak-afrikai és egyéb külföldi terrrorszervezetek jelenléte ellenére (amelyek helyi képviselői többnyire csak segélygyűjtéssel és toborzással foglalkoznak, tényleges művelleti munkával igen ritkán), az igazi veszélyt nem ezek a szervezetek, hanem a spontán radikalizálódott („megtért”) egyének jelentik. Ezek a nyugati társadalmak tisztos, többé-kevésbé asszimilálódott, vagy csak integrálódott állampolgárai látszólag az életmódjukra vonatkozó minden konkrét, jelentősebb körülmény, vagy behatás nélkül, életük egy bizonyos szakaszában váratlanul megváltoznak és egy két-három éves radikalizációs folyamat eredményeként a globális szalafita dzsihadizmus fanatikus híveivé válnak. Ez az egyéni szinten végbemenő, de csoportos formában realizálódó radikalizáció az őshonos többségi társadalom számára a muszlim kisebbség önkéntes kulturális izolációja következtében kevésbé látható, de még a muszlim közösségen belül is nehezen detektálható. Veszélyességét a vírusos fertőzésekhez hasonló jellege adja, ami azt jelenti, hogy egy adott közösségen belül – bizonyos később részletezendő specifikumokkal – bárkit, bármikor megtámadhat és különböző mértékben betegít-

²⁰⁰ KIS-BENEDEK József: *Észak-afrikai iszlám radikális csoportok tevékenysége Európában*. p. 81-84.

²⁰¹ Bár a merényletet az amszterdami Hofstad-csoport követte el, ennek tagjai és az Egyházból Kiközösítettek és Emigráltak szervezetének tagjai között a személyi kapcsolatokon keresztül szoros kötődés mutatható ki.

het meg. Van, akinek a szervezete ellenállónak bizonyul, van, aki már a kezdeti stádiumban kigyógyul belőle, és van, akit nem csak, hogy lever a lábáról, de tőle sok más emberre is átkerülhet a fertőzés.

A new yorki rendőrség terrorellenes szakértői a közelmúltban a nyugati országok ellen végrehajtott terrorcselekményeket feldolgozva tanulmányt²⁰² készítettek a bennszülött (*homegrown*) muszlim kisebbség radikalizációjának jellemzőiről. (7. melléklet)

A 2004. márciusi madridi, a 2004. novemberi amszterdami, a 2005. júliusi londoni, a 2005. novemberi ausztráliai (Sydney/Melbourne), és a 2006. júniusi kanadai (Torontó) eseteket feldolgozó tanulmány megállapítja, hogy a globális szalafta dzsihadizmus ideológiáján radikalizálódó egyének négy szakaszon át jutnak el terrorcselekmények végrehajtásához: (1) az ideológiával való megismerkedés, az ideológiával szembeni sérülékennyé válás korai-radikalizációs szakasza (*pre-radicalization*), (2) az ideológiával való azonosulás szakasza (*self-identification*), (3) az indoktrinációs szakasz, amelyben az egyén fenntartás nélkül, már a cselekvésre is készen áll (*indoctrination*), (4) a dzsihadizáció szakasza, amely egy konkrét akció megtervezését, előkészítését és végrehajtását foglalja magában (*jihadization*).

Az öt különböző nyugati ország területén bekövetkezett terrorakció muszlim résztvevőinek elemzése kapcsán a folyamatba („radikalizációs inkubátorba”) bekerülő terrorista általános profilját az alábbiak szerint rajzolták meg:

- 35 év alatti férfi (bár az utóbbi időben a muszlim nők is növekvő mértékben kötelezik el magukat a dzsihadista ideológia mellett, szerepük – Nyugaton – elsősorban támogatói feladatok ellátására korlátozódik);
- az adott demokratikus berendezkedésű nyugati ország állampolgára és lakója;
- változatos etnikai háttérű, másod-, vagy harmadgenerációs bennszülött;
- a középosztályhoz tartozik, szociálisan nem hátrányos helyzetű;
- tanult, legalább felsőfokú iskolai, esetenként egyetemi végzettséggel rendelkezik;
- korábban nem volt radikális, de még elkötelezetten vallásos beállítottságú sem;
- általános, hétköznapi élete és munkája van;
- büntetlen előéletű, esetleg apróbb szabálysértések, kihágások jellemzik;
- amennyiben a közelmúltban tért át az iszlámra, ez különösen sérülékennyé teszi.

A fenti tanulmány megállapításai is alátámasztják azt az általános véleményt, hogy a nyugati típusú demokráciák veszélyeztetettsége immár új fázisba lépett azzal, hogy a területükön élő békés muszlim közösség kulturális-civilizációs okok miatt kevésbé integrálódott egyes tagjai nem csak, hogy rendkívül sérülékennyé váltak a globális dzsihadista ideológiával szemben, de a tőlük távoleső válságkörzetek mellett immár a születési helyükön is készen állnak merényletek elkövetésére.

A helyzet veszélyességét az adja, hogy nem konkrét, szervezett terrorcsoportok tevékenysége ellen kell fellépni, hanem viszonylag rövid időn belül – 2-3 év – radikalizálódott egyének, vagy azok spontán megalakult csoportjai ellen. Ráadásul ezek az egyes egyénekben lezajló folyamatok nem láthatók előre, ritkán érzékelhetők a külvilág számára, és a folyamatosan növekvő muszlim közösség bármelyik tagjánál bekövetkehetnek.

A jelenség elleni fellépést illetően kétségtelen, hogy a biztonsági szolgálatoknak az ilyen típusú terrorizmus kezelése során nagyobb figyelmet kell szentelniük az okok szociológiai aspektusaira. Ugyanakkor ezzel párhuzamosan a fő feladat e biztonsági és rendvédelmi szervek előrejelző, felderítő képességeinek a javítása. Az elmúlt időszak ugyanis bebizonyította, hogy az újabb terrormerényletek elmaradása nem a radikalizálódott bennszülött

²⁰² Radicalization in the West: The homegrown threat. In: http://sethgodin.typepad.com/seths_blog/files/NYPD_Report-Radicalization_in_the_West.pdf, 2007. 04. 05.

muszlimok hajlandóságának a csökkenésében keresendő, hanem a biztonsági szervek szívós munkája akadályozta meg újabb robbantások végrehajtását.²⁰³

A biztonsági szervezetek képességeinek erőteljes fejlesztése szükséges és nélkülözhetetlen, ugyanakkor a probléma egésze szempontjából mégiscsak tüneti kezelést jelent. Az igazi megoldás egy átfogó, európai integrációs politika bevezetése lenne, amit a muszlim közösségekkel való intenzív párbeszéd lefolytatásának, problémáik megismerésének és lehetőség szerinti megoldásának a szándéka kellene, hogy megelőzzön. Ez a feladat annál is inkább sürgető, mert a folytatódó bevándorlás és a muszlimok közötti magas születési arány miatt az Egyesült Államok Nemzeti Hírszerzési Tanácsának (NIC) becslése szerint az európai muszlim lakosság 2025-re megduplázódik.²⁰⁴

Ezen tendencia ismeretében felvetődik a kérdés: Az előregerdő európai őshonos lakosság a muszlimok létszámának növekedése, és az iszlám előretörése közepette hogyan tudja majd fenntartani a társadalmi kohéziót, a jóléti társadalom vívmányait és végső soron az elmúlt évszázadok eredményeként kialakult polgári szabadságjogokat és nyugati típusú liberális demokráciáját.

3.5. Összegzés

- A muszlim társadalmi mozgalom kibontakozásának főbb szakaszai, illetve elemei jól azonosíthatóak a Rodney Stark által kidolgozott modellben. Ugyanígy jól meghatározhatóak a mozgalom erőszakba torkollásának okai és szakaszai a Donatella della Porta által vázolt folyamatábrán, amelyen világosan végigkövethető a Muzulmán Testvériség, mint napjaink militáns muszlim csoportjai anyamozgalmának radikalizálódási folyamata.
- A radikalizálódási folyamat eredményeként mára kialakult a legszélsőségesebb iszlám fundamentalista ideológiai irányzatot, a globális szalafita dzsihadizmust követő muszlim terrorcsoportok világméretű, de egymással nem összefüggő hálózata, amelynek egy részét az al-Kaida-jelenség képviseli. Az al-Kaida nem szervezet, hanem hálózatok hálózata, amelynek összekötő eleme az afganisztáni dzsihádban szocializálódott afgán arab veteránok bajtársi kapcsolatrendszer. A név mára „márkanév” jelent a Nyugat elpusztítását és a „szalaf”-korabeli idilli iszlám állam visszaállítását egy világméretű Kalifátus keretében megvalósítani kívánó szélsőséges muszlim terrorista csoportok számára.
- A nyugati típusú társadalmakat demokratikus államberendezkedésük, liberális bevándorlási szabályozásuk sérülékennyé teszi. Az 1960-as évek munkaerő igénye következtében bevándorolt muszlimok őshonos lakosságot messze meghaladó demográfiai mutatói, valamint ezen tömegek többségi társadalomtól való kulturális elkülönülése sürgősen kezelendő problémát jelent az egyes országok számára. További veszélyforrás a muszlim kisebbség egyes tagjaira befolyást gyakorló globális dzsihadista ideológia, amely a fogadó országban megélt egyéni sérelmeket kollektivizálja, így a saját társadalmára ellen forduló egyén erőszakos fellépését vállalható, nemes kötelezettséggé emeli. Ennek a folyamatnak a megállítása rendkívül összetett intézkedéssort követel,

²⁰³ KIS-BENEDEK József: *A nemzetközi terrorizmus jelenlegi tendenciái Európában.* p. 12.

²⁰⁴ Radikális muszlimok Európában. In: <http://hvg.hu/hvgfriss/2007.50/200750HVGFriss125.aspx>, 2007. 11. 12.

ami a globalizáció körülményei közepette nem választható el a tágabb értelemben vett muszlim világon belül zajló társadalmi folyamattól és annak kimenetelétől. Ilyen értelemben a nyugat-európai társadalmak a saját muszlim közösségeik szélsőséges ideológiával való megfertőződését, radikalizálódásának megállítását az elhárító jellegű belbiztonsági intézkedések mellett egyrészt egy újfajta, átfogó európai integrációs politika bevezetésével, másrészt viszont az arab térségben zajló muszlim társadalmi mozgalmakba való közvetett, okos, megfontolt, csillapító jellegű beavatkozással tudják elérni.

4. FEJEZET

A MUSZLIM TÁRSADALMI MOZGALOMBÓL KINŐTT SZÉLSŐSÉGES IRÁNYZATOK VISSZASZORÍTÁSÁNAK LEHETŐSÉGEI

A muszlim társadalmi mozgalom előző fejezetekben sorra vett értékelésének eredményeként bemutattam azokat a veszélyeket és globális kihívásokat, amelyekkel a világ országai, de különösen a nyugati típusú társadalmak kénytelenek szembe nézni. A helyzet vázolása és az egyes problémák azonosítása után a cél a társadalmi mozgalom békés mederben tartása, egyszersmind a radikalizálódott kisebbség, a terror örvényében sodródó muszlim csoportok és ideológiáik visszaszorítása, lehetőség szerinti felszámolása. Ez a XXI. századi rendkívül összetett tartalmú kihívás komplex és koordinált fellépést követel meg. A probléma megszün-

tése, visszaszorítása céljából olyan széleskörű eszköztárat kell alkalmazni, ami a lehető legtöbb lehetőség igénybevétele révén egy terrorizmus elleni globális stratégiává áll össze. A szükséges eszköztár általam vizsgált csoportja a politikai, gazdasági, kulturális, pszichológiai, diplomáciai, titkosszolgálati és katonai területekből tevődik össze.

A problémákkal szembesülő országok, nemzetek általában türelmetlenek, hozzászoktak ahhoz, hogy mielőbb azonosítsák a problémát, nevesítsék az ellenséget, majd a lehető legjobb fegyverek alkalmazásával katonai csapást mérjenek rá. Az erőszak alkalmazása az emberi természet része, könnyen és gyorsan nyúlunk hozzá, pedig hacsak nem abszolút módon alkalmazzuk, akkor inkább a probléma diverzifikálódását érjük el vele. A XXI. század muszlim terrorizmusnak nevezett kihívása szintén ebbe a kategóriába tartozik. Látszólag katonai természetű kihívással van dolgunk, amit ennek megfelelően erőszakos, katonai eszközök alkalmazásával lehet legyőzni. Esetünkben azonban a látszat csal, az erőszakos formában manifesztálódó ellenség visszaszorításának, legyőzésének a katonai eszköztár csak része, valójában sokkal jobb eredményt érhetünk el a probléma gyökereit megcélzó politikai, gazdasági, és egyéb lehetőségek komplex kihasználásával. Stratégiai megközelítésre van szükség, ami felöleli a felkelés-elleni eszköztár teljes spektrumát. A muszlim világot, mint egészet kell megcélozni, de az egyes országokat külön-külön olyan műveleti térségként szükséges kezelni, ahol az adott nemzetállamok sajátosságaira szabott felkelés elleni stratégia alkalmazható. Az egyes államok a stratégia összetevőit, arányait illetően nyilvánvalóan eltérő megközelítést igényelnek, ugyanakkor azok az általánosan figyelembe veendő területek, amelyeket minden ország esetében részét képezik a problémának – és így a megoldásnak is – az alábbiak.

4.1. Politikai lehetőségek

A Nyugat és a muszlim világ között napjainkban érzékelhető ellentét nem kibékíthetetlen, nem öröktől való, csupán a jelenlegi évtizedek sajátossága. Az iszlám és a kereszténység közötti kapcsolatrendszer a történelemben mindig is igen szoros volt, mert bár hajlamosak vagyunk az összeütközésekhez viszonyítani, a két vallás és a köréje fonódó kultúrák a történelem folyamán egymással szoros kölcsönhatásban fejlődtek, gazdagodtak. Már magának az iszlám vallásnak a létrejöttében is nagy szerepe volt a zsidó-keresztény hatásnak. Mohamed prófétára a nézetei, tanai kialakításában nagy hatással voltak a keresztény prédikációk, a Bibliát hiteles és mértékadó szent iratnak ismerte el.²⁰⁵ Az emberiség fejlődése arról tanúskodik, hogy a nagy civilizációk sohasem egymástól elszigetelten fejlődtek, hanem különböző eszméket, technikai újításokat vettek át más civilizációktól. Az iszlám civilizáció bizonyos történelmi időszakban erőteljesen hellenizálódott, befogadta és a saját civilizációja részévé tette a hellenisztikus örökséget, majd alkotó módon továbbfejlesztve azt, továbbadta a nyugati civilizációnak.²⁰⁶

Az iszlám és a kereszténység közötti három nagy történelmi összecsapásnak²⁰⁷ köszönhetően ugyanakkor a Nyugatban kialakult az agresszív és fenyegető iszlám képe, a muszlim világban pedig a nyugati civilizáció jó és rossz hatásaira válaszul gyűlt össze az az

²⁰⁵ RESPERGER István: *Az iszlám világ hatása a biztonságra*. p. 16.

²⁰⁶ ROSTOVÁNYI Zsolt: *Az Iszlám világ és a Nyugat*. p. 83.

²⁰⁷ Az első időszak az iszlám keletkezését követően a XVII. századig tartott, melynek során a muszlimok meghódították Ibériát és Szicíliát, eljutottak egészen a Loire völgyéig, illetve a törököket csak Bécsnél sikerült megállítani. A második időszak a XIX. századtól a XX. század közepéig tartó gyarmatosítás korszaka. A harmadik, legerőteljesebb hatást gyakorló időszak napjainkat jellemzi, amikor az iszlám civilizációt az univerzális nyugati kultúra és az átütő erejű technológia részéről éri támadás. N. RÓZSA Erzsébet: *Hogyan látja az iszlám a kereszténységet?* In: Limes, 2003. 1. szám. p. 39-54.

emocionális teher, ami a muszlimok keresztényekhez való viszonyulására a mai napig ellentmondásos hatást gyakorol. (4. melléklet)

Ugyanakkor tagadhatatlan, hogy a nyugati modernitás muszlim világban érzékelhető penetrációja ma már olyan mértékű, amelyet realitásként kell kezelni, és ha e helyi viszonyokhoz igazítva is, de minden fejlődő, modernizálódó államnak be kell építenie a maga politikai, gazdasági, társadalmi struktúráiba. Ez tehát egy feltartóztathatatlan modernizációs folyamat, amelyben ugyanakkor az egyes országok különböző szinteken vannak és éppen ez az, ami a Nyugat számára az egyik fő problémát okozza. Az iszlám világ politikailag nem egységes, és politikai rendszereiket tekintve is differenciált kezelést igényelnek. Az autokratikus, ám nyugatbarát kormányok a Nyugat fő céljában, a demokratizálásban nem érdekeltek. A szekuláris, nacionalista kormányok pedig nem igazán nyugatbarátok és a nyugati típusú demokratizálódási folyamatot ők is sajátosan képzelik el. A Nyugat szempontjából további kihívást jelent a demokrácia-paradoxon problémája, amely főleg az iszlamista erők megerősödése esetén azzal járhat, hogy a demokrácia szabályainak betartásával a demokráciát ellenzők kerülhetnek hatalomra. Ennek megakadályozása katonai fellépést igényel, ami tehát azt a paradoxont eredményezi, hogy antidemokratikus eszközökkel kell megvédeni a demokráciát. Felvetődik a kérdés, hogy vajon ez szükségszerű gyakorlat? Nem lenne célszerűbb inkább engedni az „iszlám demokrácia” létrejöttét és csupán garanciákat követelni a demokratikus intézményrendszer fenntartására?

A fenti problémákkal együtt is nyilvánvaló, hogy az egyetlen járható út a demokrácia elemeinek a meghonosítása a muszlim államok társadalmi-politikai struktúráiban. Mivel az iszlám világban viszonylagos demokrácia csak egy országban létezik, Törökországban, a demokrácia hiánya pedig problémák sorának az okozója, a muszlimoknak is elemi érdekük a demokratizálódás. Ez azonban nem a nyugati típusú demokratikus intézményrendszer automatikus exportálását, átültetését kell, hogy jelentse, hanem olyan folyamat meggyorsítását, amely végül elvezet a demokratikus intézményrendszer kialakulásához, megerősödéséhez. Nem a demokrácia névleges, formai jegyeinek (*nominal forms of democracy*) az erőszakolására van szükség (pl. szabad választások kiírása), hanem a tartalmi elemek (*substantive forms of democracy*) időigényes, fokozatos és alapos kiépítésére: erős civil társadalom, jogállami körülmények és független igazságszolgáltatás, nyílt és versenyképes gazdasági struktúrák, az emberi és politikai jogok tisztelete, vallásszabadság, független média, kisebbségek jogainak védelme, női egyenjogúság, erős, független szakszervezetek, a hadsereg fölötti civil kontroll.²⁰⁸ A legfontosabb tehát a tartalmi elemek megteremtése, mert a formai, ám látványos elemek erőltetése demokrácia-paradoxont²⁰⁹ eredményezhet, mint ahogyan már eredményezett is. A poszt-szovjet utódállamok példája mutatja, hogy egy jó választás megtartása rossz feltételek közepette a demokratikus átalakulás fékezőjévé válhat.²¹⁰ Bűnözők, antiszemiták, vallási szélsőségesek kerülhetnek hatalomra teljesen szabályos, demokratikus körülmények között, mint ahogyan a később háborús bűnökkel vádolt szerb Szlobodan Milosevics 1992-ben bekövetkezett hatalomra jutása is az első szabad választások eredménye volt.²¹¹

A lassan demokratizálódó muszlim országokban a működő, stabil demokratikus intézményrendszer megteremtésének első lépései tehát nem szabad, hogy a „szabad és tisztességes választások megtartásának” követelése legyen, mert bár egy korábban elnyomott népes-

²⁰⁸ ABAYA, Narciso L.: *Democracy, National Security and Foreign Policy: A Philippine Perspective*. In: <http://www.ndu.edu/inss/symposia/Pacific2005/abaya.pdf>, p. 3. 2006. 07. 06.

²⁰⁹ BOLGÁR Judit – SZTERNÁK György: *A terrorizmus társadalmi és személyiség-lélektani háttere*. In: <http://www.zmne.hu/dokisk/hadtud/Szternak2.pdf>, p. 86. 2006. 11.10.

²¹⁰ *Free Thoughts On Iran*. In: http://freethoughts.org/archives/2005_06.php, 2006. 07. 06.

²¹¹ DAWISHA, Karen: *The Unintended Consequences of Electoral Reforms*. In: <http://www.sais-jhu.edu/programs/res/papers/dawisha.pdf>, Executive Summary, 2006. 07. 07.

ség számára ennek nagy a szimbolikus jelentősége, az ilyen kapkodva lebonyolított választásokon hatalomra került politikai kalandorok komoly problémákat okozhatnak a demokratikus fejlődés folyamatának egészében.

Mindemellett az is nagyon fontos feltétel, hogy a demokratizálódási kísérlet ne külső, kívülről érkező legyen, hanem a helyi viszonyokra, sajátosságokra támaszkodjon, mert az adott társadalmi fejlettségi és struktúráltsági szinten a demokrácia éppenséggel nemkívánatos hatásokkal is járhat.

A demokráciának az iszlám világban is megvannak a hagyományai²¹², ráadásul az utóbbi évtizedekben kibontakozni látszik egy belső indíttatású demokratizálódási folyamat. Külső és belső hatások miatt bizonyos társadalmi rétegek eljutottak arra a szintre, hogy a demokratizálódásban érdekelték legyenek. Ezt a folyamatot kell a Nyugatnak különböző, indirekt módon erősítenie, de úgy, hogy nem a maga – iszlámtól idegen – univerzalista, liberális demokráciáját ösztönözze, hanem a demokrácia iszlám hagyományokkal egyező elemeit. Az iszlám szélsőségesek ugyanis a demokrácia nyugati típusú univerzalista elemeit támadják, azt azonosítják a demokráciával. A muszlim országok mérsékelt erői számára tehát az egyik fő feladat ennek a szándékolt „összemosásnak” a tisztázása, és az iszlámmal összeegyeztethető demokrácia tömegeknek való felkínálása révén egyúttal a politikai hatalomra törő szélsőségesek vallási fundamentalizmus alternatívája is visszaszorítható lesz.²¹³

Ebbe a folyamatba azonban kívülről, direkt módon nem szabad beavatkozni, mert a Nyugat bármilyen közvetlen részvétele az ellenkező hatást váltaná ki.

Minden jó szándéka ellenére ezt a hibát követi el az amerikai fundamentalizmus képviselője, Bush elnök és kormánya is. A neokonzervatív republikánusokat, megtért baptistákat és egyéb protestánsokat tömörítő, nacionalista-hegemonista ideológiákat valló amerikai fundamentalisták bigott küldetéstudata szembe megy a nyugodt, kiegyensúlyozott körülményeket igénylő muszlim demokratizálódási folyamattal. Az isteni gondviselés általi irányítottság a terrorizmus elleni háborúnál ha lehet, egy fokkal még erőteljesebb szerepet játszik a Közel-Kelet, illetve az arab világ demokratizálásának grandiózus tervében. Bush és környezete számára ez már egy igazi messianisztikus küldetés, hiszen nem csupán a gonosz legyőzéséről, hanem egy egész régió átalakításáról van szó.²¹⁴ A muszlimok számára ugyanakkor ez a gondolkodásmód nem más, mint a keresztesháborúk szervezőinek reinkarnációja. A régi sérelmek ismételt megjelenése és a muszlimok ebből fakadó zsigeri elutasítása pedig éppen az ellen a demokrácia-építési szándék ellen hat, ami az amerikai kormány deklarált fő törekvése.

²¹² Amennyiben a demokráciát az eredeti „néphatalom” fogalommal azonosítjuk és megkülönböztetjük a napjainkban ’mainstream’-nek tekintett liberális demokrácia elméletektől, akkor számos iszlám országtól egyáltalán nem idegen a népszuverenitás érvényesülése. Történelmileg is számos iszlám demokráciaelmélet létezik, amelyek a nyugati demokrácia-értelmezéstől alapvetően abban különböznek, hogy az abszolút autoritást Istenhez rendelik. Az emberek Isten képviselői, akik megválaszthatják vezetőiket. A vezetőknek és a népnek ugyanakkor nem az a dolga, hogy saját törvényeket hozzanak, hanem a már meglévő isteni törvényeket kell követniük. A demokrácia eltérő értelmezését jól szemlélteti a személyi szabadságjogok kérdésének eltérő megközelítése is. Nyugati értelmezés szerint az emberi szabadság az emberi hajlamokban és vágyakban gyökerezik és az egyik egyed vágyai megvalósításának korlátját nem valamiféle általános szabályozó keret jelenti, hanem egy másik egyed hasonló korlátlan szabadságra törekvése. Az iszlám demokráciafelfogás szerint ugyanakkor az ember csak úgy tud harmonikus, emberhez méltó életet élni, ha az Isten által megalkotott korlátok közé szorítja materiális, testi vágyait.

ROSTOVÁNYI Zsolt: *Az Iszlám világ és a Nyugat*. p. 323-324.

²¹³ BASSAM Tibi: *The Challenge of Fundamentalism. Political Islam and the New World Disorder*. In: Univ. of California Press, 2002. Abstract: <http://www.ucpress.edu/books/pages/6525/6525.abs.html>. 2007. 04. 12.

²¹⁴ ROSTOVÁNYI Zsolt: *Az Iszlám világ és a Nyugat*. p. 163. Lásd még: Eörsi István: *Amerika és a világrend*. In: Élet és Irodalom, 47 évfolyam, 10. szám.

A muszlim világban elinduló politikai reformok, amelyek maguk után vonják a demokratikus intézményrendszer átalakulását, a „jó kormányzás” bevezetését, a gazdasági és szociális körülmények javulását, összességében igen kedvező hatást gyakorolnak a felemelkedésért indított társadalmi mozgalomra, és végső soron csökkentik a radikalizmusra hajlók tömegbázisát.

A muszlim országok közül a demokratizálódás szempontjából két ország érdemel különös figyelmet: Pakisztán és Szaúd-Arábia. Nem azért, mert ezen országok jelenthetik a folyamat katalizátorait, hanem éppen ellenkezőleg: a szélsőséges iszlám fundamentalizmus bástyáiként ez a két ország képviseli jelenleg a demokratizálódás legnagyobb akadályát. Pakisztán a maga radikális ideológiákkal terhelt vallási központú oktatási rendszerével tömeges utánpótlást jelent a politikai iszlám számára, a vahabita Szaúd-Arábia pedig a jelentős pénzügyi támogatása révén mozgásban tartja, sőt világszerte terjeszti és erősíti a globális szalafita dzsihadizmus erőit.

Megítélésem szerint a muszlim világ tényleges politikai átrendeződésének, demokratizálásának az említett két országban elősegítendő, kikényszerítendő változásokkal kell elkezdenie.

4.2. Gazdasági és pénzügyi lehetőségek

A muszlim világban zajló társadalmi mozgalom békés mederben tartásának, illetve az erőszakos vadhajtasai, a terrorszervezetei visszaszorításának nagyon fontos instrumentuma a gazdasági és a pénzügyi terület. A gazdasági fejlődés elősegítése, a gazdasági-társadalmi elmaradottság felszámolása, mint a terrorizmus tömegbázisát csökkentő tényező egyfelől, a pénzügyi szféra szabályozása, ellenőrzése, mint a terrorizmus finanszírozását visszaszorító intézkedéscsomag másfelől képezi ennek a területnek az eszenciáját.

4.2.1. Gazdasági területen

A gazdasági területet illetően óvatosan kell bánni az összefüggésekkel, mert a közéleti térségre vonatkozó, a gazdasági és társadalmi viszonyokat boncolgató egyik mérvadó tanulmány szerint a szegénység és a terrorizmus közötti kapcsolat csupán közvetett, bonyolult és meglehetősen gyenge is.²¹⁵ Az elemzők végső következtetése szerint a terrorizmus jelensége nem a gazdasági elmaradottságra és szegénységre, hanem inkább a politikai problémákra adott válasz, továbbá hosszantartó sérelmek, méltánytalanság és frusztráció következménye. A gazdasági elmaradottság a gyenge államokra jellemző egyéb összetevőkkel együtt inkább sérülékennyé teszi az adott ország lakosságát a terrorizmus ideológiái iránt és végső soron a terrorizmus kialakulásának táptalajává szolgál. Éppen ezért bír nagy jelentőséggel ennek az összetevőnek a stabilizálása, mert hozzájárulva az ország belső viszonyainak, jogi, politikai intézményrendszerének megerősödéséhez, a társadalom terrorizmussal szembeni sérülékenységét jelentős mértékben csökkenti.

A muszlim világban a gazdasági terület egyike azon szféráknak, amelyekre az iszlám hatóköre nem terjed ki. Az iszlám világ országai ugyanis a globális világgazdaság részei, pon-

²¹⁵ KRUEGER, Alan and MALECKOVA, Jitka: *Education, Poverty, Political Violence and Terrorism: Is There a Causal Connection?* May 2002. In: <http://www.krueger.princeton.edu/terrorism2.pdf>, p. 34. 2007. 10. 10.

tosabban szerves részét képezik a Nyugat által ellenőrzött világ gazdaságnak, ugyanakkor az abban elfoglalt alárendelt, periférikus pozíciójukból következően óriási köztük és a nyugati országok közötti aránytalanság és kiegyensúlyozatlanság.

Az arab országok összesített bruttó hazai termékének értéke 1999-ben 586,4 milliárd dollár volt, alig negyede Németország hasonló mutatójának. Ráadásul a '60-as és '70-es évek viszonylag gyors növekedéséhez képest visszaesés tapasztalható. 2000-ben az egy főre jutó GDP alacsonyabb értéket mutatott, mint 1980-ban.²¹⁶

Makrogazdasági mutatóik továbbra is gazdaságaik egyoldalú, nyersanyag-kitermelő és exportáló jellegét tükrözik. A külföldi tőke beáramlása a Közel-Kelet és Észak-Afrika országaiba lényegesen alacsonyabb mértékű, mint a délkelet-ázsiai, vagy latin-amerikai fejlődő régiók esetében, mert a térség nem rendelkezik a tőke számára vonzó befektetési lehetőségekkel. Még az olajban gazdag arab országok közvetlen befektetéseinek is csupán csekély hányada, 15%-a irányul a szomszédos arab országokba, tőkéjük nagyobb részét más régiókban, főként Nyugaton fektetik be.²¹⁷ Mindemellett az iszlám országainak jelentős része komoly adósságproblémákkal küzd, az elmúlt évtizedekben szinte kivétel nélkül rákényszerültek a nemzetközi pénzügyi szervezetektől történő hitelfelvételre. Ezen hitelek többségének célja a gazdaság strukturális átalakítását célzó programok beindítása volt.²¹⁸ Ugyanakkor, mint ahogy az olajban gazdag arab országoknak is csak részlegesen sikerült az olajbevételektől való függőségüket csökkenteni, a többi arab ország esetében a diverzifikált gazdasági szerkezet kiépítésére felvett hitelek nem hozták meg a kívánt eredményeket, sőt sok szempontból csak fokozták a problémákat.

A fenti problémák ellenére a muszlim országok gazdasági elmaradottsága nem eleve elrendeltetett. Néhány évtizeddel ezelőtt a Japánban gyártott eszközök az olcsó, rossz minőségű termékek szinonímája volt. A nyugati országok közvéleménye meg volt győződve arról, hogy a saját és a gyenge japán termékek közötti különbség oka a fejlődő világhoz hasonló ázsiai kultúrában, az ott lakók kreativitásának hiányában és gyenge munkamoráljukban gyökerezik. A történelem ma mást igazol: a japán termékek ma már egyenrangúak a legmodernebb nyugati termékekkel.²¹⁹

A muszlim világ és azon belül az arabok is rendelkeznek a gazdasági fejlődéshez szükséges potenciállal. Maga az iszlám sem mond ellent a nyugati típusú kapitalista fejlődésnek, amennyiben Mohamedet és korát vesszük kiinduló alapul. A jövedelmező kereskedelmet folytató Mohamed tevékenységéből következően mind a Korán, mind a hadís megerősíti a muszlimok magántulajdonnal, üzleteléssel, kereskedelemmel kapcsolatos jogát.²²⁰

Irán az iszlám forradalom 1979-es győzelme után sem lépett fel radikálisan a nyugati tőkével szemben és változatlanul eszközölt tőkebefektetéseket a nyugati országokban. A Krupp-cég igazgatótanácsának iráni tagjai kicserélődtek, de ugyanúgy mindig a nyugati tőkések mellett szavaztak.²²¹

A fentiekből természetes módon következik az a következtetés, hogy a muszlim világ sem áll antagonisztikus ellentétben a gazdasági fejlődéssel, csupán meg kell találni a módját az e térségben alkalmazható modell, ill. fejlődési folyamat elindításának. Ebben a feladatban

²¹⁶ *The Arab World Competitiveness Report 2002-2003*. In: Oxford University Press, New York, 2003. p. 22-23

²¹⁷ *The Arab World Competitiveness Report 2002-2003*. p. 111.

²¹⁸ A „Versenyképességi Jelentés” az alábbi fő problémákat emeli ki, amelyek megoldása elengedhetetlen a strukturális reformok megvalósítása érdekében: politikai és szociális instabilitás, erős állami szerepvállalásból és túlszabályozásból adódó kedvezőtlen beruházási feltételek, az emberi tőke alacsony minősége, a privatizáció hiánya, valamint a politika és a gazdaság összefonódása.

²¹⁹ ESPOSITO, John L.: *Unholy war – terror in the name of Islam*. p. 123.

²²⁰ ESPOSITO, John L.: *Unholy war – terror in the name of Islam*. p. 129.

²²¹ ROSTOVÁNYI Zsolt: *Az Iszlám világ és a Nyugat*. p. 378.

hárul óriási felelősség a Nyugatra és az általa dominált világ gazdaság nemzetközi pénzügyi intézményeire. A különböző nemzetközi pénzügyi szervezetek koordinált bevonásával ki kell alakítani azokat az országspecifikus modelleket, amelyekkel az adott országok gazdasága mozgásba lendíthető. A nyugati országok gazdasági szakemberei által kialakított, a komparatív előnyöket figyelembe vevő, a gazdasági szerkezetátalakítástól kezdve a foglalkoztatáspolitikáig mindent felölelő modellt aztán masszív technológiai és pénzügyi segítekkel kell meg támogatni. Ebből a szempontból kulcsfontosságú szerep hárul az Egyesült Államokra, amelynek külföldi segélypolitikája – 2001 szeptembere után különösen – integráns részét képezi a nemzetbiztonsági stratégiájának.²²²

Az USA a „Dawes Terv” révén már az I. világháború után is komoly segítséget nyújtott (110 millió dolláros segélyt) a megszálló hatalmak felügyelete alatt álló weimari Németországnak. A háború után, 1947. június 5-én a Truman adminisztráció masszív pénzügyi segítséget hagyott jóvá Görögországnak és Törökországnak annak érdekében, hogy a kommunista befolyással szemben a demokratikus országok táborában tartsa őket. Az igazán jelentős segélyprogrammá azonban az amerikai kongresszus által 1948-ban elfogadott „Economic Recovery Administration” elnevezésű törvény vált, melynek eredményeként 1948 és 1952 között a „Marshall Terv” keretében 17 ország kapott összesen 17 milliárd dolláros pénzügyi segélyt (mai értéken számítva ez kb. 100 milliárd dollárnak felel meg).²²³ A Terv az egyes európai országok kormányaival, helyhatóságaival együttműködésben a helyi körülményekhez, elvárásokhoz, igényekhez igazodott. A stratégiai befektetések felgyorsították az újjáépítést és megteremtették az alapjait a gazdasági növekedésnek. Az elkötelezett vezetéssel bíró, átfogó gazdasági és politikai reformokat kidolgozó országok nagyobb támogatást kaptak, mint a kevésbé célirányosan munkálkodó országok.

A segélyekért cserében elvárt gazdasági és politikai reformok azon koncepció részét képezték, amely végül a Bretton Woods-i rendszer kialakításába illeszkedett bele.

A Marshall Terv volt az amerikai segélyezési politika három fő hullámának első része. A második hullám előzménye a John F. Kennedy elnök utasítása alapján 1961-ben létrehozott U.S. Agency for International Development (USAID), amely a segélyezési politikának feladatul szabott stratégiai irányokban segítette az amerikai törekvések érvényre jutását. Kennedy elgondolásának középpontjában az állt, hogy a gazdasági eszközöket stratégiaiilag alkalmazza a gazdasági nehézségekkel küszködő, de a demokratikus berendezkedést választó országokban. Az 1960-as évek végétől kezdve a segélyezési politika fókuszába nem a célországok gazdasági fejlesztésének elősegítése került, hanem a segélypolitikát egyfajta jutalomként alkalmazták az amerikai külpolitikát kiszolgáló országok irányába. Ugyanezen időszakban az immár gazdaságilag felépült nyugat-európai országok külföldi segélyezési politikája sem a reformokat, a gazdasági növekedést ösztönözte, hanem a nyomorban élők tömegei életkörülményének javítását tűzte célul. Az 1980-as években a Reagan adminisztráció megpróbált visszatérni a gazdasági növekedéshez kötött segélypolitikához, de az ekkorra már kialakult érdekek, elkötelezettségek megakadályozták a gazdasági tényezők prioritássá válását. Az 1990-es évektől kezdődően az USAID-et inkább az Egyesült Államok nem kormányzati szervezetein (NGO) keresztül működtették, ezzel is háttérbe szorítva a segélyező politika állami szintű hatásait.

2001. szeptember 11-e után a Bush adminisztráció ismét stratégiai szerephez kívánja juttatni az USA segélyezési politikáját. Bár a minta a Marshall Terv idején bevált politika és gyakorlat, a kérdés, hogy mennyire tanultak a történelemből és mennyire képesek ismét a po-

²²² 2002 szeptemberétől a segélypolitika formálisan is a nemzetbiztonsági stratégia részét képezi. *The National Security Strategy of the United States*. In: <http://www.whitehouse.gov/nsc/nss.html>, 2005. 04. 04.

²²³ CRONIN, Audrey Kurth and LUDES, James M., (editors): *Attacking Terrorism*. CRONIN, Patrick M.: *Foreign Aid*. In: Georgetown University Press, Washington, D.C., p. 242.

litikai téren (a terrorizmus elleni globális háborúban) együttműködő, adott esetben elnyomó, merev diktatúrák jutalmazása helyett a valóban bajban lévő muszlim célországok gazdasági fejlesztésének a szolgálatába állítani a segélypolitikát.

A XXI. század elején a világ fejlett országai által felajánlott kb. 55 milliárd dolláros hivatalos fejlesztési támogatásból (*Official Development Assistance-ODA*) az Egyesült Államok 11 milliárdot biztosított. Mindehhez az USA további évi 5 milliárdot tesz hozzá a „Millennium Challenge Account” (MCA) program keretében.²²⁴

A fejlesztési támogatás és a hozzátartozó MCA program elsődleges célja azon reformer célországok gazdasági fejlődésének elősegítése, amelyek a lakosságuknak politikai és gazdasági szabadságot biztosítanak, és amelyek maguk is aktívan, elkötelezetten járulnak hozzá a megfelelő programok kidolgozásához, valamint a fejlesztési segélyek célirányos, gazdasági fejlődést ösztönző felhasználásához. A fejlesztési támogatás második célja a gazdasági-politikai szabadság szempontjából egyelőre még elégtelenül teljesítő országok olyan helyzetbe hozása – speciális programok, támogatások révén –, ami alkalmassá teszi őket az MCA programban való részvételre. A fejlesztési támogatás harmadik célja az instabil, vagy működésképtelen államok támogatása, megerősítése, humanitárius katasztrófák megelőzése. Végül, de nem utolsósorban a fejlesztési támogatás célja még a globális, vagy nemzetközi feladatok megvalósításából részt vállaló országok kompenzálása, ezáltal az adott ország, országcsoport megfelelő irányú biztonsági és politikai elkötelezettségének a fenntartása (katonai együttműködés, klímaváltozás, AIDS elleni küzdelem, stb.).

Az amerikai fejlesztési támogatás, és különösen az MCA elvileg jó kiinduló alapot jelent a muszlim világ gazdasági talpraállítására. Az arab térségbe irányuló, a Marshall segélyhez hasonló program, amelynek kulcsfontosságú szakasza annak idején Európában 3-4 év alatt zajlott le, a muszlim országokban is beindíthatna egy kedvező irányú gazdasági-politikai folyamatot, ami végső soron a terrorizmus visszaszorulásához, a muszlim világ oly régen várt gazdasági és kulturális felemelkedéséhez vezetne. Az eddig preferált Egyiptom és Indonézia segélyezése kedvező tapasztalatokat mutat, mindkét országban jelentős gazdasági fejlődés tapasztalható. A továbblépést, a muszlim kör bővítését illetően ugyanakkor aggodalomra ad okot az a tény, hogy a GDP arányos amerikai külföldi segély összege a korábbi 0,5%-ról napjainkra 0,1%-ra esett vissza.²²⁵

Mindennek ellenére az amerikai kormány továbbra is elkötelezettnek látszik a külföldi segélyezési politika vezetésében, és különös hangsúlyt kívánnak helyezni arra, hogy az elmúlt öt évtized segélyezési gyakorlatának leghasznosabb tapasztalatait adaptálják a terrorizmus elleni harcot segítő globális stratégiába. Az eddigi tapasztalatok azt mutatják, hogy amikor a gazdasági eszköztárat világos stratégiai célokra fókuszálták, majdnem mindig elérték a várt eredményeket, legyen szó az európai újjáépítésről, az ázsiai tigrisek gazdasági felemelkedéséről, vagy egyéb specifikus fejlesztési célokról. A kérdés ezek után az, hogy az Egyesült Államok a terrorizmus elleni globális harc részének tekinti-e a muszlim világhoz tartozó országok gazdaságának a fejlesztését, és a gyenge, vagy működésképtelen államok megerősítését.

4.2.2. Pénzügyi területen

Még ha a terrorizmus egyik fő jellemzője az, hogy az eszköztára viszonylag olcsón, kevés pénzből előteremthető²²⁶, a terrorcsoportoknak ez esetben is szükségük van gyorsan és

²²⁴ *Official Development Assistance increases further - but 2006 targets still a challenge.*

In: http://www.oecd.org/document/3/0,2340,en_2649_201185_34700611_1_1_1_1,00.html, 2007. 05. 10.

²²⁵ CRONIN, Patrick M.: *Foreign Aid*. p. 247.

²²⁶ A 2001. szeptember 11-ei terrortámadást végrehajtók kevesebb, mint 500 ezer dollárból teremtették meg az

feltűnésmentesen mozgatható pénzügyi eszközökre. Ezeknek a pénzügyi csatornáknak a megszüntetése a globális terrorizmus elleni harc kritikus feltétele. A terrorizmusra felhasználható pénz legális és illegális forrásokból is előteremthető. A legális források esetén a pénz célbajuttatásának a módját kell megakadályozni, az illegális források kapcsán viszont magának a pénz előteremtésének a módját kell felfedni és megszüntetni. A tevékenység mélyen konspirált jellege miatt egyik feladat sem egyszerű. Széles körű nemzetközi összefogásra és a nemzetek tevékenységének a szoros koordinálására van szükség annak érdekében, hogy felfedhető legyen a transznacionális terrorista szervezetek pénzügyi hálózata.

A terroristák igen változatos módszerekkel igyekeznek pénzügyi támogatáshoz jutni, illetve ezen pénzeket a célországba, illetve a célterületre juttatni. A kormányzatok, alapítványok és egyének által szervezett humanitárius és jótékonyági akciókból, vallási jellegű gyűjtésekből, törvényesen működő, profitot termelő vállalkozások adományaiból, valamint a bűncselekményekből (személyazonosság lopás, bankkártya csalások, tiltott szerencsejáték, drog-, ember- és fegyverkereskedelem, nagyértékű nyersanyagok, pl. gyémántok csempészése, zsarolás, kalózkodás, emberrablás, stb.) szerzett pénzeszközök nagy része a legális nemzetközi pénzügyi struktúra gyengéit ügyesen kihasználó terroristák ügyműködése segítségével mosódik tisztára.²²⁷ Bonyolult pénzügyi-technikai manőverekkel, a drokartellektől elcsúszott módszerekkel dolgozva igénybe veszik az adóparadicsomok kínálta lehetőségeket, a terrorizmust támogató országok pénzügyi intézményrendszerét, sőt közvetlen, vagy közvetett módon saját bankokat, ill. más pénzügyi intézeteket hoznak létre.

A különböző módon megszerzett és összegyűjtött, majd tisztára mosott pénzt a legmodernebb elektronikus utakon, vagy éppen az „ősi”, informális „*havala*” pénzáttutalási módszer²²⁸ segítségével juttatják el a célterületekre. Az immár nemzetközi méretekben működő pénzügyi támogatási rendszer legfontosabb szervezője és működtetője Szaúd-Arábia. Számos mérvadó szakértő véleménye szerint a globális iszlám mozgalom mögött a vahabita ideológiával átítatott szaúdi rendszer áll, amelynek királyi családhoz közelálló olajmilliárdosai szervezik, irányítják az arab, és immár a nyugati országokat is behálózó iszlám alapítványok, segélyszervezetek és NGO-k bonyolult nemzetközi rendszerét.

Céljuk kettős: egyfelől a radikális iszlám ideológia terjesztéséhez szükséges infrastruktúra kiépítése (*Daa'wa* – „*prédikációs*” – rendszer), másrészt az ideológiailag meggyőzött szélsőséges muszlim szervezetek és egyének nemzetközi terrorista tevékenységének pénzügyi finanszírozása.

A nemzetközi szintén működő terrorszervezetek pénzügyi forrásainak, illetve finanszírozási csatornáinak szétrombolására már 2001. szeptember 11-e előtt is tett erőfeszítéseket

akció feltételeit. A terrortámadás többmilliárd dolláros közvetlen és közvetett kárt okozott.

²²⁷ A „pénzmosás” kifejezés minden olyan eljárást magában foglal, amely arra irányul, hogy lehetetlenné tegye az illegálisan szerzett – bűncselekményből származó – pénz eredetének azonosíthatóságát, és azt legális forrásból származónak tüntesse fel. A pénzmosás nem önálló, hanem járulékos bűncselekmény. A pénzmosást mindig meg kell előznie egy másik bűncselekménynek, amelynek jövedelmét legalizálni, tisztára mosni próbálják, majd visszaforgatják a legális gazdaságba.

²²⁸ A dél-ázsiai eredetű, ősi, alternatív pénzáttutalási rendszer, a „*havala*” az arab „*hawal*” szóból eredeztethető, ami váltást és átutalást is jelent. A „*havala*” szó váltópénzt, vagy ígérvényt egyaránt jelent, és „*hawala safar*” összetételben utazási csekket is jelöl. A szó farszi és urdu nyelvű változata az eredeti jelentés megtartása mellett kiegészült a bizalom és a hivatkozás jelentésekkel is, ami nyilván a rendszer működési módjára utal. Indiában és Pakisztánban a „*hawala*” szinonimájaként a szanszkrit „*hundi*” szó is használatos, ami gyűjtés-t jelent. A „*hawala*” rendszer működtetője a „*hawaladar*”, vagy (Indiában és Pakisztánban) a „*hundiwala*”. JOST, Patrick M. and SANDHU, Harjit Singh: *The Hawala Alternative Remittance System and its Role in Money Laundering*.

In: [http://www.apgml.org/frameworks/docs/8/Hawala%20ARS%20&%20its%20role%20in%20ML%20-%20FinCEN%20and%20Interpol%20\(Jost%20&%20Sandhu\)%202000.pdf](http://www.apgml.org/frameworks/docs/8/Hawala%20ARS%20&%20its%20role%20in%20ML%20-%20FinCEN%20and%20Interpol%20(Jost%20&%20Sandhu)%202000.pdf), p. 2. 2007. 05. 11.

a nemzetközi közösség²²⁹, de a terrorakciók után meghatározódtak az erre irányuló intézkedések. A nemzeti kormányok gyorsan és hatékonyan reagáltak az eseményekre, megalkották a szükséges törvényeket, szigorú jelentési rendszert vezettek be a pénzügyi intézeteknél, továbbá ügynökségek és nemzetközi nyomozócsoportokat hoztak létre a terroristák nyomainak felkutatására, logisztikai és pénzügyi hátterük felderítésére. Nemzetközi szinten nagy jelentőségű intézkedésként kibővítették az 1989-ben létrehozott Pénzügyi Akciócsoport (*Financial Action Task Force-FATF*)²³⁰ feladatkörét. A FATF elsődleges feladatává a pénzmosás, valamint a kábítószer és illegális fegyverkereskedelem mellett a terrorizmus finanszírozása elleni fellépést tették. Más nemzetközi intézmények, csoportok és szervezetek is aktív részt vállaltak ebből a küzdelemből, így például az ENSZ, az EU, a NATO, a G-8 országai, a Nemzetközi Valutaalap és a Világbank is konkrét akciótervet dolgozott ki a terrorizmus pénzügyi hátterének a szétrombolására.

A nemzetközi összefogás sikerre vitele érdekében további erőfeszítésekre van szükség, mindenekelőtt a FATF által kidolgozott negyven, illetve azon belül is a nyolc, ún. különleges ajánlás²³¹ következetes végrehajtására:

1. Az ENSZ vonatkozó határozatainak ratifikációja és nemzeti jogrendbe illesztése.
2. A terrorizmus finanszírozásának és a hozzá kapcsolódó pénzmosásnak a kriminalizálása.
3. A terrorizmushoz kapcsolódó vagyontárgyak, pénzeszközök elkobzása, befagyasztása.
4. A terrorizmushoz köthető, gyanúra okot adó tranzakciók jelentése.
5. A nemzetközi együttműködési szerződések és egyéb egyezmények rendszerén keresztül történő szorosabbra vonása, formalizálása.
6. Nyilvántartani és engedélyezési eljáráshoz kötni az üzleti tevékenységgel összefüggő alternatív pénzáttalalási formákat.
7. Pontos és a lényegi elemekre vonatkozó eredetigazolás igénylése a banki átutalásoknál.
8. A nonprofit szervezetek szabályozásának rendszeres felülvizsgálata, szükség esetén módosítása.

A fenti ajánlások megvalósításán alapuló, a terrorizmus pénzügyi forrásainak elapasztására irányuló küzdelem még a résztvevő országok együttműködési szándékának megléte esetén sem könnyű feladat²³², de különösen nehezzé teszi az együttműködést a nyu-

²²⁹ Ezen szabályozásoknak, pl. az ENSZ 1999-ben kidolgozott, a Terrorizmus Finanszírozásának Visszaszorítására szolgáló Nemzetközi Konvenciónak, vagy az ENSZ BT 1373-as számú határozatának kevés hatása volt a terrorizmus elleni harcra.

²³⁰ A OECD Pénzmosás Elleni Pénzügyi Akciócsoportját a legfejlettebb államok G-7 csoportja 1989-ben hívta életre azzal a céllal, hogy elősegítse a nemzetközi fellépést a pénzmosás megelőzése és megakadályozása terén. A 33 országból (a legjelentősebbek az EU-tagállamok mellett az USA, Kanada, Ausztrália, Japán, Svájc), valamint két nemzetközi szervezetből (Európai Bizottság és Öbölmenti Együttműködési Tanács) álló FATF-nek hazánk nem tagja.

²³¹ Az akciócsoport évente értékeli az egyes országok pénzmosás elleni fellépésének hatékonyságát, s ehhez az értékeléshez 25 pontból álló negatív kritériumrendszert dolgozott ki. E rendszer alapján először 2000 nyarán adott ki az FATF egy úgynevezett „feketelistát” a nem kellően együttműködő országokról és térségekről. 2001-ben Magyarország is a listára került a megfelelő jogi szabályozás kidolgozásának elmulasztása miatt. *FATF: 9 Special Recommendations (SR) on Terrorist Financing (TF)*. In: http://www.fatf-gafi.org/document/9/0,3343,en_32250379_32236920_34032073_1_1_1_1,00.html, 2007.10.02.

²³² Például a pénzmosás elleni küzdelemben, amelynek alapvető fontosságú eleme a hatóságok ellátása az ügyfelek azonosítására szolgáló információkkal, már a nyugati országokon belül is két rendszer különül el: 1. Az egyik az úgynevezett amerikai típusú modell, ahol meghatározott összeghatár feletti készpénzes fizetés ese-

gati és nem nyugati (különösen a muszlim) országok között. Mindemellett az egyes terrorista jellegű szervezetek politikai és fegyveres szárnya közötti különbségtétel, a muzulmán humanitáriánus és jótékonyági szervezetek, alapítványok tevékenysége, valamint a gomba módra szaporodó nem kormányzati szervezetek (NGO-k) aktivitásának megítélése is homlokegyenest eltérő. Egyes muszlim országok – különösen az ilyen típusú nemzetközi szervezetek létrehozásában és működtetésében kulcsfontosságú szereppel bíró Szaúd-Arábia, illetve ennek királyi családhoz közelálló, nagy pénzeszközök fölött rendelkező kormányzati tényezői – előszeretettel használják ezen struktúrákat fedésként a terrrorszervezetek támogatására (aktivisták utaztatása, pihentetése, dokumentumok, pénzeszközök célba juttatása).²³³ Nehezíti az e téren való egységes fellépést az is, hogy egyes muszlim országok betiltott jótékonyági szervezetei más muszlim országokban törvényesen működhetnek.²³⁴ A hawala rendszer megítélése sem egységes. A nyugati országokban, de Pakisztánban és Indiában is illegálisnak minősül, ugyanakkor a muszlim világ nagyobbik részén – a modern banki rendszerhez viszonyított jelentős költséghatékonyságából következően – jól működik, sőt virágzik.

Az eddig elért kétségtelen eredmények ellenére tehát további erőfeszítésekre van szükség a nemzetközi közösség fellépésének koordinálására a terrorizmus finanszírozásának visszaszorítása érdekében. Ez a koordináló munka is nagyrészt az Egyesült Államokra hárul, amelynek megvannak a kellő diplomáciai, gazdasági, stb. eszközei a vonakodó országok együttműködésének kikényszerítésére, és az ellenszegülők szankcionálására. Ugyanakkor a fellépést nehezíti az a kettősség, ami a terrorizmust támogató, de olajban gazdag és jelentős amerikai, nyugat-európai befektetésekkel bíró arab országok megítélésében mutatkozik. Ennek a problémának a feloldása igen komplex és bonyolult feladat, de mindenekelőtt határozott – a gazdasági érdekeket háttérbe szorító – politikai döntést igényel. Éppen ez, a politikai és gazdasági érdekek ütközése az a tényező, ami kétségesse teszi a pénzügyi világgazdaságot működtető fejlett országok politikai szándékának határozottságát, elkötelezettségét. A megoldás nyilván abból a paradox helyzetből fog kialakulni, hogy minél nagyobb veszélyt jelent majd az iszlám fundamentalizmus a nyugati típusú társadalmakra, azok kormányai annál inkább érdekeltté válnak a politikai döntések gazdasági-pénzügyi érdekekkel szembeni érvényesítésére.

4.3. A kulturális lehetőségek

4.3.1. Kulturális különbségek

tén a szolgáltatónak azonosítania kell ügyfelét, és az így birtokába jutott adatokat meg kell küldenie az adóhatóságnak (az azonosítás és a bejelentés egybeesik egymással). A bejelentési kötelezettséget itt az összehatár elérése keletkezteti, és a szolgáltatónak nincs mérleghatár joga a bejelentés megtétele tekintetében. 2. A másik az úgynevezett kontinentális modell, ahol meghatározott szakmák képviselőit, tevékenységek üzőit arra kötelezi a jogalkotó, hogy bizonyos esetekben (például üzleti kapcsolat létesítésekor, vagy amennyiben az ügylet értéke eléri vagy meghaladja a 15 000 eurót) azonosítsák ügyfeleiket. Ebben a modellben az azonosítás és a bejelentés elválik egymástól. Az azonosítást követően a bejelentést a hatóság részére csak abban az esetben kell megtenni, ha az ügylet pénzmosás-gyanús. Annak eldöntéséhez, hogy mikor tekinthető az ügylet pénzmosás-gyanús, a hatóságok nyújtanak segítséget. A szolgáltatók számára előírt bejelentési kötelezettség elmulasztásához büntetőjogi felelősségrevonás kapcsolódik. A magyar szabályozás a kontinentális modellt követi. IMRE Balázs: *Az EU bankrendszerre vonatkozó legfontosabb szabályozásai*.

In: http://www.e-tudomany.hu/etudomany/web/uploaded_files/20040101.pdf, p. 14. 2007. 11. 03.

²³³ TARJÁN István: *A katonai elhárítás helye, szerepe és problémái a terrorizmus elleni harcban*.

In: Felderítő Szemle, V. évfolyam, Különszám, 2006. január. p. 38.

²³⁴ Az al-Kaidával kapcsolatban álló Haramain Jótékonyági Alapítvány tevékenységét Szaúd-Arábia felfüggesztette, Indonéziában azonban engedélyt kapott iskola létesítésére.

Huntington szerint a világpolitikai események legfontosabb szereplői jelenleg a nemzetállamok, és a jövőben is azok maradnak, de érdekeiket, társulásaikat és konfliktusaikat egyre inkább kulturális és civilizációs tényezők alakítják.²³⁵

A nemzetközi rendszer különböző, a nemzetállamokkal nem egyező kulturális közösségekből és ezek legnagyobb egységeiből, a civilizációkból áll. Míg az államok világát a szereplők konszenzusa alapján a nemzetközi jog szabályozza, addig a kultúrák világában ilyen univerzális szabályozó rendszer nem működik. Az államok világa territoriális, geográfiai tér, a kulturális tér azonban nem követi a földrajzi tér határokkal történő felosztását, azokon átnyúló térszerkezettel rendelkezik.²³⁶ A két „világ” egyáltalán nem független egymástól, egymást szükségszerűen áthatja, sőt a kulturális faktor az államok különböző lépéseit egyre inkább befolyásolja. Bizonyos szempontból maguk az államok is geopolitikai aktorokból geokulturális aktorokká váltak.²³⁷ A magukat kulturális terminusokban megfogalmazó aktorok a nemzetközi rendszer közvetlen és fontos szereplőivé váltak, egymással közvetlen – békés, vagy konfliktusos – kapcsolatba kerültek. Mindkét esetben nyilvánvalóak az érdekkülönbségek, s miután a háttérben kulturális meghatározottság áll, megnőtt az eltérő érdekek kulturális befolyásoltságának szerepe. (4. melléklet)

A különböző kultúrák saját értékrendjüknek megfelelően határozzák meg prioritásait, és különböző tényezőknek tulajdonítva nagyobb jelentőséget még ugyanazon eseményeket is gyakran teljesen eltérő szempontrendszer alapján értelmezik. Legjellegzetesebb példa az 1990/91. évi Öböl-háború esete, ahol a nyugati, államcentrikus megközelítés a territorialitás és a szuverenitás jogi terminusai alapján értelmezte a történeteket, az iszlám civilizáció viszont az „ummán” belüli szolidaritás alapján az igazságosság kategóriájának adott elsődlegességet. Mindezek alapján teljesen ellentétes volt az iraki, illetve az amerikai lépések megítélése. A két ország külpolitikája, illetve diplomáciája más-más érvrendszert használt és bizonyos értelemben a kultúrák konfrontációjának is előidézője volt. Nem véletlen, hogy a szakirodalom egy része az Öböl-háborút kifejezetten civilizációk háborújaként interpretálja.²³⁸

Napjainkban a globalizáció hatásának is tulajdoníthatóan felerősödtek a kulturális háttér, illetve indítatású folyamatok. A globalizáció háttérében egyértelműen a nyugati civilizáció amerikai alrendszerének a filozófiája húzódik, a globalizáció folyamata lényegében az amerikai értékrendet közvetíti a világ minden részének. A globalizáció egyfelől ugyan homogénizál, másfelől viszont fragmentál, tudatosítja a kulturális különbségeket, sőt szélsőséges esetekben kulturális fundamentalizmushoz vezet. A nem nyugati civilizációkon belül még a globalizáció előnyeit élvező országok is előszeretettel hangsúlyozzák a civilizációs-kulturális-értékrendbeli eltéréseiket a Nyugattól, sőt esetenként kifejezetten a nyugatitól eltérő értékrenddel magyarázzák az elért sikereket. A globalizáció hátrányaiból részesülő országok és társadalmak pedig még határozottabban fogalmazzák meg kulturális különbségüket, gyakran szembe is fordulva a globalizációval és az annak háttérében feltételezett nyugati (amerikai) értékrenddel.²³⁹

A civilizált világ nyugati civilizációval való azonosítása nem más, mint a nyugati felsőbbrendűség-tudat megnyilvánulása, és az amerikai neokonzervatív vezetés ilyen és ehhez hasonló dogmatikus kinyilatkoztatásai, továbbá a „barbár dzsihad” iszlám civilizációból tör-

²³⁵ HUNTINGTON, Samuel P.: *A civilizációk összezapása és a világrend alakulása*. Európa Kiadó, Budapest, 1998. p. 41.

²³⁶ ROSTOVÁNYI Zsolt: *Az Iszlám világ és a Nyugat*. p. 46.

²³⁷ BUSHRUI, Suheil – AYMAN, Iraj – LÁSZLÓ Ervin (szerk.): *Transition to a Global Society*. Oneworld Publications Ltd., Oxford, 1993. p. 57-58

²³⁸ ROSTOVÁNYI Zsolt: *Az Iszlám világ és a Nyugat*. p. 46.

²³⁹ ROSTOVÁNYI Zsolt: *Az Iszlám világ és a Nyugat*. p. 48.

ténő levezetése csak tovább növelik a nyugati értékrenddel szembeszálló táborát. A nyugati értékek és értékrendek egyetemességét hirdető, azok küldetészerű terjesztése mellett állást foglaló nézetek pedig a muszlim világ többségi mérsékeltjeivel szemben szintén azokat erősíti, akik a nyugati típusú értékek bárminemű megjelenésében egyfajta civilizációs keresztes háborút látnak.

A fenti eszmefuttatásból is következően a Nyugat számára a muszlim világ kezelése kulturális szempontból is igen problematikus. Különösen az európai multikulturális társadalmak számára nagy kihívás a muszlim kisebbségek kérdése, amelyek nem kívánnak integrálódni az őket befogadó társadalmakba (politikailag, gazdaságilag és talán szociálisan igen, de kulturálisan semmiképp). Ez mind a bevándoroltak, mind a befogadók részéről erősíti a kulturális fundamentalizmus – rasszizmus, xenofóbia – veszélyét.

A muszlim világ egyéb országaiban is inkább a nyugati kultúrától való elhatárolódás jelensége figyelhető meg, annál is inkább, mert ezekben a térségekben a nyugati kultúra olcsó, „műanyag” változata érzékelhető. A valójában szubkultúrát közvetítő média segítségével a muszlim tömegekhez elsősorban a fogyasztói társadalom kulturálisan értéktelen elemei jutnak el, amelyek méltán váltanak ki ellenreakciót és ellenpontként az iszlám erkölcs és a tradíciók fontossága hatványozottan jelenik meg.

Ebben a kilátástalannak tűnő helyzetben az egyetlen megoldás egyfelől az iszlám kultúra és civilizáció partnerként való elfogadása, ami azt jelenti, hogy vissza kell lépni a nyugati értékrend amerikai típusú, küldetészerű és erőszakos érvényre juttatásától. E téren is a türelmesebb, bár időigényesebb megközelítés a célravezetőbb.

4.3.2. A tudás „iszlamosítása”

Igazi áttörést az általános érvényű tudás megszerzésére törekvés stratégiájának muszlim világban való széleskörű elterjesztésével lehetne elérni. Azonban a tudás terjedése előtt az arab világban komoly akadályok tornyosulnak. 2003 októberében hozták nyilvánosságra az arab szakértők sorának közreműködésével készült „*The Arab Human Development Report 2003*” című kiadványt²⁴⁰, amelynek alcíme: „*A tudásalapú társadalom építése*”. A kiadvány tragikus képet fest a humán tényező arab világbeli helyzetéről és arra a megállapításra jut, hogy a tudás terjedése az arab világban jelentős akadályokba ütközik. Jóllehet az oktatás mennyiségi mutatói az utóbbi évtizedekben számottevően javultak, ez a fejlődés még mindig elmarad más fejlődő régiók átlagához képest. Az írástudatlanok aránya – különösen a nők körében – továbbra is igen magas. Az arab világban 1000 főre mindössze 53 újság jut, ezzel szemben a fejlett országokban 285. Az 1000 főre jutó számítógépek száma 18, szemben a 78-as világtátlaggal. A népesség csupán 1,6%-a rendelkezik internet-hozzáféréssel. Az írásos információkhoz jutás tekintetében az egymillió főre jutó lefordított művek száma 4,4 darab, miközben ugyanez a szám Magyarország esetében 519. Ugyanakkor az arab világban publikált könyvek 17%-a vallási jellegű, szemben az 5%-os világtátlaggal. A tudomány és technika helyi bázisai rendkívül fejletlenek. Igen nagy mértékű az „agyelszívás”, a *brain-drain*. 1995-96-ban az arab egyetemeken diplomát szerzett 300 ezer fő 25%-a emigrált, mindenekelőtt a nyugati országokba. (5. és 6. melléklet)

A kiadvány foglalkozik az iszlám vallás kérdésével is, megállapítva, hogy a vallás és a tudomány nincsenek ellentmondásban egymással. Azt a történelmi időszakot, amikor az arab

²⁴⁰ *The Arab Human Development Report 2003. Building a Knowledge Society*. United Nations Development Programme – Arab Fund for Economic and Social Development. New York, 2003.
In: <http://www.undp-pogar.org/publications/other/ahdr/ahdr2003e.pdf>, 2007. 10. 11.

tudomány virágzott és a legfejlettebbek közé tartozott a világon, az iszlám képviselte vallás és a tudomány közötti erős szinergia jellemezte. Kritikusan állapítja meg azonban, hogy a függetlenség elnyerését követően az iszlám különböző olyan interpretációi terjedtek el, amelyek gátolják a fejlődést, s nem teszik lehetővé a szabad véleménynyilvánítást.

A kiadvány felvázol egy öt pilléren nyugvó stratégiai víziót a tudás alapú társadalom megteremtésére az arab világban:

- 1) A véleménynyilvánítás és a gyülekezés szabadsága, törvényen és jogrenden alapuló kormányzás.
- 2) A magas színvonalú oktatás mindenki számára történő biztosítása.
- 3) A kutatás-fejlesztési kapacitások kiépítése és megszilárdítása, a tudomány megerősítése.
- 4) Gyors elmozdulás a tudásalapú termelés irányába.
- 5) Autentikus, széles látókörű és felvilágosult arab tudásmodell kifejlesztése.

A jelentés ötpontos stratégiája tartalmi szempontból és a célt illetően nagyon hasonlított az 1986-ban elhunyt palesztin gondolkodó, Ismail al-Faruki elképzeléseire, aki a „tudás iszlamosítására” vonatkozó koncepciójával nemzetközi mozgalmat indított. Faruki szerint az iszlám szellemétől áthatott, „iszlamosított” modern tudás a muszlim társadalmak szellemi és gazdasági felszabadításának eszközévé válhat.²⁴¹

Bizakodásra adnak okot az olyan fejlemények, mint pl. az iszlám közgazdaságtan megszületése, ami az utóbbi két évtized terméke, saját fogalomrendszerrel, elemző módszerekkel és intézményekkel. A tudományág keretein belül a társadalmi jólét, a munkanélküliség, a gazdaságfejlesztés, az államadósság és a globális gazdasági struktúra kérdéseit vizsgálják az iszlám normák és értékek szűrőjén keresztül.

4.3.3. Az oktatás „világiasítása”

A tudás és a fejlődés stratégiai aspektusán túl érdemes megvizsgálni még egy területet, ami a konkrétságával ugyan szűkebb témát ölel fel, azonban a terrorizmus elleni harc szempontjából gyakorlatiasabb és rövidebb távú eredmények várhatók tőle. A muszlim világ vallási iskoláiban, a madraszákban való oktatás kérdése az utóbbi években egyre inkább a fókuszba kerül. A jövő generációjának nevelésében ugyanis meghatározó jelentőséggel bírnak azok az iskolás évek, amelyekben a gyermekek legfogékonyabbak az ismeretekre. Egy szélsőséges környezetben tanuló, nevelkedő egyén egyenes és rövid úton kerül be a terrrorszervezetek hálójába. A terrorizmus elleni harcot tehát az alapoknál, az oktatásnál kell elkezdeni, mindenekelőtt a dzsihadizmus természetes és tömeges utánpótlását biztosító, szélsőséges ideológiát oktató vallási iskolákat kell felszámolni, továbbá az egyszerű emberekre nagy hatást gyakorló hittudósokat, az ulamákat kell megcélolni.

A vallási gyűlöletet terjesztő madraszák elleni fellépés elsődleges helyszíneként Pakisztánt kell megjelölni, amely ország indoktrinált fiatalok ezreit termeli ki évente – akik azonnali és folyamatos utánpótlást jelentenek a koalíciós erők ellen harcoló afganisztáni felkelő és terrorista csoportok számára. A pakisztáni madraszák elleni fellépés nem lesz egyszerű feladat, mert ez a fajta oktatási rendszer éppen a működésképtelen állami oktatási rendszer alternatívájaként jött létre és erősödött meg.²⁴² Ebből következően Pakisztán esetében a madraszák visszaszorítására, az ott folyó oktatás moderálására irányuló kampánynak együtt

²⁴¹ SARDAR, Ziauddin - MALIK, Zafar Abbas: *Islám másképp*. p. 165.

²⁴² ABBAS, Hassan: *Pakistan's Drift Into Extremism: Allah, the Army, and America's War on Terror*. Armonk, New York, M.E. Sharpe, 2005. p. 34.

kell járnia az állami oktatási rendszer megerősítésével. Ez masszív külföldi pénzügyi támogatást feltételez, ráadásul mielőbb, mert a jelentős mértékű demográfiai mutatókkal bíró országban a madraszák által kitermelt embertömegeket egyre kevésbé lesz képes kordában tartani a többé-kevésbé nyugatbarát politikát folytató állami és katonai vezetés. Ez a fajta fellépés ugyanúgy része a terrorizmus elleni globális küzdelemnek, mint bármilyen katonai hadművelet, és ugyanolyan alapos tervezést, illetve végrehajtást is igényel, hogy ne ismétlődessen meg az a kudarcc, amibe a Musarraff elnök által, hasonló céllal indított kampány fulladt. Az öt évvel ezelőtt elkezdett, a madraszák megregulázására, a dzsihadista csoportok betiltására, a szektariánus²⁴³ erőszak visszaszorítására indított kormányzati reformprogram mára kifulladásban van és a kezdeti időszakban elért sikereket lassan elhomályosítják az ismét megnyíló madraszák, mecsetek, valamint az ismét működő dzsihadista csoportok.²⁴⁴ A madraszákkal szembeni fellépésnek a széleskörű nemzetközi diplomáciai és pénzügyi támogatás mellett olyan részterületeket kell magában foglalnia, mint a madraszák nyilvántartásba vétele, az ezzel szembeszegülők megszüntetése; egy madrasza-specifikus törvény megalkotása, amely betiltja az erőszakos dzsihadista és szektariánus tanítást, szabályozza a tananyagon belüli vallási rész arányát, jellegét, kötelezővé teszi államilag jóváhagyott vallási tananyag kidolgozását, meghatározza a finanszírozás rendjét, az oktató hittudósok hivatalos állami státuszát, kidolgozza a madraszákban szerzett diploma állami intézményekben szerzett diploma szintjének való megfelelését.

A madrasza-probléma rendezése nem csak pakisztáni feladat, bár itt a legkritikusabb a helyzet. A madraszák tevékenységének, tananyagának fentebb jelzett tartalmú áttekintése, szabályozása minden muszlim ország alapvető feladatát kell, hogy képezze. Ugyanakkor az is nyilvánvaló, hogy a madrasza-hálózat visszaszorítása csak egy valóban jól működő, az egyes országok minden régióját behálózó, a mérsékelt vallási oktatás mellett modern, gyakorlatias tudást adó állami oktatási rendszer megteremtésével lehet elérni. Az oktatás „világiasítása” valójában a deiszlamisztációját jelentené, amennyiben a vallási ismeretek mellett, illetve helyett elsősorban a mindennapi életben jól hasznosítható modern ismeretek elsajátítására helyezi a hangsúlyt.

Az oktatás területén a másik fontos feladat a hittudósok, az ulamák helyzetének, közösséget befolyásoló szerepüknek az újraértelmezése. A hívő muszlim számára a Korán tanításainak követése, a tettek és cselekedetek Korán szellemének való megfelelése rendkívüli jelentőséggel bír. Ugyanakkor sajátos helyzetet eredményez az a tény, hogy a Koránból gyakorlatilag bármilyen fellépés levezethető és annak az ellenkezője is igazolható. A különböző történelmi időszakokat, különböző élethelyzeteket bemutató szent szövegeket értelmező személyek felkészültségének, vallási beállítottságának éppen azért van óriási jelentősége, mert az egyszerű, hétköznapi emberek a Korán nehéz nyelvezetének értelmezésében rá vannak utalva ezekre a hittudósokra. Amint a szélsőséges tanokat hirdető ulama – megfelelő Korán, vagy hadisz idézetekkel – mozgósítani tudja a tömegeket, egy felkészült, mérsékelt beállítottságú hittudós – hasonló, de ellenkező tartalmú idézetekkel – ugyanígy le is tudja csillapítani, meg is tudja győzni az embereket a békés úton maradás szükségességéről. A jemeni kormány által felkért mérsékelt hittudósok komoly eredményeket értek el azzal, hogy a börtönbe került szélsőséges csoportok egyszerű tagjait néhány hetes oktatás után visszatérítették a helyes útra. A

²⁴³ Pakisztánban komoly méreteket ölt a szunnita többség síita kisebbséggel szembeni erőszakos fellépése. Mindkét közösségnek vannak kifejezetten a másik fél elleni harcra létrehozott terrorszervezetei, amelyek gyakorta követnek el megfélemlítő szándékú gyilkosságokat, robbantásos merényleteket az ártatlan lakosság ellen.

²⁴⁴ International Crisis Group: *Pakistan: Karachi's Madrasas and Violent Extremism*. In: Asia Report No.130, 29 March 2007.

hagyományokhoz, a vallási törvényességhez ragaszkodó muszlimok számára tehát az ulamák szava, jóváhagyása, avagy tiltása alapvető jelentőséggel bír a tervezett cselekedeteik helyes-sége szempontjából. Telefonlehallgatásokból származó francia titkosszolgálati jelentések szerint a különböző terrorcselekményekre készülő terroristák jelentős, a családtagjaikkal való kapcsolattartást is háttérbe szorító beszédforgalmat bonyolítottak le különböző vallási vezetőikkel, hogy pontos vallási magyarázatot, megfelelő „törvényi” felhatalmazást kapjanak tervezett akcióik végrehajtásához.²⁴⁵

A nyugati típusú társadalmakban élő muszlim kisebbség szempontjából is meghatározó jelentőséggel bír az ulamák személye. A gyűlöletbeszédek tartó, dzsihadizmusra uszító hitszónokok esetében Anglia és Franciaország immár rendszeres gyakorlatként dönt a közösségből való eltávolításuk, az országból való kitoloncolásuk mellett. A skandináv országok a külföldről érkező, az adott európai ország sajátosságait nem ismerő ulamák helyett igyekeznek elérni, hogy a saját muszlim közösségeikből származó hitszónokok tanítsanak a mecsetekben, illetve adott esetben pénzügyileg is támogatják a vallási továbbképzésüket.

Az ulamák befolyását nem lehet eléggé hangsúlyozni, és erre a területre nagy hangsúlyt kell fektetni a muszlim társadalmi mozgalom ki- és továbbfejlődésének értelmezésében. Meg kell találni a módját a nagy tekintélynek örvendő, moderált vallási vezetők megnyerésének, illetve a szélsőségesek tömegektől való elszakításának. Az ulamák közösségét megmozgató nemzetközi konferenciákon, egyetemeken, különböző vallási szervezetekben, tanácsokban állandó vita tárgyává kell tenni az erőszak elleni fellépést és a békés út, a békés fejlődés melletti elkötelezettségük kialakítására kell törekedni.

4.4. Diplomáciai és pszichológiai eszköztár

“...Az ellenségeinkkel az a probléma, hogy a XX. századra nyilvánvalóvá vált a kultúrájuk szánalmas kudarca. Képtelen a versenyre és nem egyszerűen azért, mert bármi is akadályozta volna. A probléma sokkal inkább az alapokkal van: maga a kultúra hordozta magában a saját kudarca elemeit. Azok az arab államok, ahol fejlődés, jólét tapasztalható, a nyersanyagvagyon véletlenszerű birtoklása eredményeként emelkedtek ki a többi arab állam közül. Az olaj-exportból csúcstechnológiás infrastruktúrát hoztak létre. Nyugati autókat használnak, nyugati mobiltelefonokkal telefonálnak. Nyugati stílusú modern épületeket emelnek, nyugati technológiával épített autópályákon autóznak. Minden tekintetben a nyugati jólétet valósították meg, pontosabban ezt sem ők tették, hanem az általuk fizetett nyugati mérnökök, szakemberek serege. És ezt ők is tudják. Semmit sem a saját erejükből értek el és még a létrehozott rendszerek működtetését sem képesek ellátni. Jól fizetett, de a helyiektől elszigeteltségben élő nyugati menedzserek, mérnökök, munkások hada felügyel a jólétet biztosító rendszer működésére. Ha ezek elmennének, az egész infrastruktúra összeomlana. Minden amijük van és amijük modern, azt a Nyugattól kölcsönözték. Ez parazitikus és szégyenletes. Az ellenségeink beteg kultúrája mindazon bajoktól terhelt, ami a Ralph Peters-féle értelmezésben a működésképtelen államok jellemzője²⁴⁶. Azok a nemzetek és népek, amelyek ellenségeink kulturális zónájába tartoznak

²⁴⁵ BURKE, Jason: *Al-Kaida*. p. 116.

²⁴⁶ Ralph Peters író, az Egyesült Államok szárazföldi haderejének egykori hírszerző tisztje megfogalmazta a versenyképtelen, vesztes államok hét fő jellemzőjét, amelyek adott országon belüli előfordulása és aránya meghatározza az ország működésképtelenségének, a XXI. század kihívásaira való alkalmatlanságának a szintjét: (1) az információk szabad áramlásának korlátozása, (2) a nők elnyomása, (3) képtelenség az egyéni vagy kollektív kudarc felelősségének az elfogadására, (4) a társadalmon belüli szerveződés alapvető egységeit kiterjedt családok és klánok képezik, (5) korlátozó jellegű vallás dominanciája, (6) az oktatás alacsony ér-

teljes kudarcban leledzenek. A gazdaságuk katasztrofális, a tudományhoz, a technikai fejlesztésekhez, a világ kulturális eredményeihez semmilyen módon nem járulnak hozzá. Senki sem tiszteli őket. A lakosságuk elszegényedett, szánalmas, sérelmekkel és gyűlölettel telt, akik pedig nem szegények, azok hazugságban élnek. És gyűlölnék bennünket. Gyűlölnék, mert a mi kultúránk minden, ami az övéké nem. Gyűlölnék, mert mi vagyunk azok, amik ők valaha voltak és amik szeretnének lenni. Mert mi vagyunk a sikeresek, a gazdagok, a vibráló kultúrával, tudománnyal, és csúcstechnológiával rendelkezők, valamint a hadseregünk révén mi vagyunk az erősebbek is. És mindezt azzal értük el, amire a vallásuk azt mondja, hogy rossz és bűnös. Minden lehetséges területen és minden mérési kritérium szerint jobbak vagyunk, mint ők és ezt ők is tudják. Mi azért nem tehetjük őket sikeressé, mert nem mi vagyunk a bajaik okozói. A mélyen és alapjaiban deformálódott kultúrájuk nem engedi őket fejlődni. (...)

Az arab világ három lehetséges módon válaszolhat a XXI. század kihívásaira: az első választípus a jelenlegi helyzet konzerválása. Folytatódik a stagnálás, a mindennapi túlélés, a kudarcok sorozata. A második választípus a reform. Felismerik a vallásukban és kultúrájukban leledző fékek negatív hatását, és valamilyen kompromisszumos megoldással elfogadják a modernizáció szükségességét. Szekularizálják a társadalmat, felszabadítják a nőket, a Korán tanulmányozása helyett a tudományt és a technikát oktatják az iskolákban. A harmadik, úgy tűnik általuk leginkább preferált választípus a visszavágás, az erőszak. Saját elmaradottságukat úgy kívánják eltüntetni, hogy elpusztítanak mindent, ami fejlettebb náluk. Nem feltöltéssel kívánják szintbe hozni a teret, hanem minden olyan dolog földig rombolásával, ami kicsit is kiemelkedik az alaphól. Úgy kívánnak megnőni, hogy lelőnek mindenkit, aki magasabb náluk. Nem bosszút akarnak tehát állni valamilyen vélt vagy valós sérelemért, hanem az alkalmatlanságukat, a saját nyomorúságos helyzetüket kívánják úgy megszüntetni, hogy elpusztítanak mindent, ami erre a szégyenletes állapotra emlékezteti őket. A dzsihádisták azt szeretnék, ha kivonulnánk az arab területekről, hogy ne legyen jelen semmi, ami az elmaradottságukra utal. Ne legyen televízió, rádió, újság, könyv és internet sem. Ha nincs jele a fejlődésnek, a magasabb színvonalú életnek, akkor nincs miért szégyenkezni, és megtartható a jelenlegi fejlődésképtelen kultúra és a maradi vallás hatalma is. (...)

Ez a fajta erőszakos választípus vezetett a jelenlegi háborúhoz. Nem mi akartuk, nem mi kezdtük. Ők hozták el a Nyugatra, hogy csillapítsák szégyenérzetüket, saját hibáikból, alkalmatlanságukból fakadó kudarcaikat, megalázottságukat. Ez a háború a modern kor és a hagyományos arab kultúra, szemléletmód között dül. Addig amíg csendes volt és az egymás közötti viszályokkal csillapították, nem törődtünk sokat vele. Most azonban elhozták a mi országunkba és ezt már nem nézhetjük tétlenül. Fel kell lépniünk ellene és a veszélyt alapjaiban kell megszüntetnünk. Szét kell zúznunk az elnyomított arab kultúrát, rájuk kell erőszakolnunk a reformokat. Nem miattuk, hanem miattunk, a saját érdekünkben. Eddig türelmesek voltunk, igyekeztünk lassan és megértően segíteni a fejlődésüket. Ez a lassúság azonban nem folytatható tovább, mert csak elodázza a fájdalmas döntéseket. Erőszakot kell alkalmazni, és olyan reformokat kikényszeríteni, ami a Ralph Peters-féle kritériumok mindegyikét rendezi. Olyan mértékben kell legyőzni és megszegényíteni őket, hogy a kudarcukat személyes, nemzeti és kulturális szinten egyaránt elismerjék és belássák, hogy nincs más kiút, mint az alapvető változások végrehajtása. (...)

XIV. századi kultúrával állunk szemben, amelyik XIV. századi háborút folytat ellenünk. A probléma azonban az, hogy XX. századi fegyverekkel rendelkeznek, ami esetleg még a nukleáris arzenált is magában foglalja. Ezért nem várhatunk tovább, ezért kell határozottan fellépni ellenük és rákényszeríteni őket a reformokra, ami idővel országaikat is modernné és sikeressé teszi. Addig azonban minden eszközzel, ha szükséges fegyveres erővel is, de ki kell

téke és színvonala, (7) a munka alacsony presztízse.

PETERS, Ralph: *Spotting the Losers: Seven Signs of Non-Competitive States.*

In: <http://carlisle-www.army.mil/usawc/Parameters/98spring/peters.htm>, 2007. 06. 04.

kényszeríteni belőlük a reformokat. Ezt talán egyesek kulturális genocídiumnak neveznék. Azonban be kell látni, hogy mindezért a jelenlegi háborút kikényszerítő arab kultúra a felelős. Ezért kell szétzúzni, megsemmisíteni.”²⁴⁷

A fenti idézet jól tükrözi az Egyesült Államok kormányzatára nem elhanyagolható befolyással bíró militáns körök²⁴⁸ muszlim, illetve elsősorban arab világgal szembeni szemléletmódját, hitvallását, céljait, ami a civilizációk összecsapásának elkerülhetetlenségéről való meggyőződöttségüket támasztja alá.

A '90-es években teret nyerő amerikai protestáns fundamentalizmus²⁴⁹ 2001 szeptembere után meghatározó módon kezdett érvényesülni az amerikai külpolitikában. Ennek egyik megnyilvánulási formája az amerikai értékek egyetemességéről vallott szilárd meggyőződés, a másik pedig a küldetéstudat, vagyis az amerikai értékek világméretű terjesztésének szándéka. A 2001. óta eltelt időszakban azonban bebizonyosodott, hogy az univerzális értékeket hangsúlyozó retorika hátterében az amerikai nemzeti érdekek érvényesítésének határozott szándéka is meghúzódik²⁵⁰, ami az unilaterális külpolitikai lépések gyakorlatával párosulva felerősítette – és nem csak a muszlim világban – az Amerika-ellenességet, és bizonyos értelemben aláásta a 2001. után kialakult USA iránti szimpátiát és támogatást.

A mára már az USA-ban is inkább helytelen döntésként értékelt unilaterális fellépést ismét felváltotta a szövetségesi támogatás visszaszerzésének és az ehhez párosuló konszenzuserősítésnek a politikája. Az iraki és afganisztáni katonai műveletek elhúzódó volta, bizonyos értelemben eszkalációja, a katonai opció elsődlegességének a felülvizsgálatát és az egyéb eszközök, mindenekelőtt a diplomácia ismételt előtérbe helyeződését eredményezte. Bizonyosságot nyert az európai államok többségének azon korábbi álláspontja, hogy a muszlim terrorizmus jelensége elleni fellépés a leegyszerűsített amerikai értékelésnél összetettebb probléma, ezért összetett megoldást is igényel. Ennek a megoldási, pontosabban

²⁴⁷ PETERS, Ralph: *A Case For War*. In: <http://www.jrwhipple.com/war/caseforwar.html>, 2007. 06. 04.

²⁴⁸ Ralphoz hasonló elveket vall Thomas BARNETT, az amerikai haditengerészeti akadémia tanára és egyben a védelmi miniszter tanácsadója. Elmélete szerint (*Barnett's Core Map*) a világ országai a globalizációs folyamathoz való csatlakozottságukat tekintve sikeres, demokratikus országokra („A Mag” - „The Core”) és elnyomó rezsimekkel, szegénységgel és terrorizmussal terhelt vesztes országokra („A Szakadék” - „The Gap”) osztható. Az Egyesült Államok hadseregének a „Szakadék” országait kell megcéloznia, de mindenekelőtt szoros kapcsolatot kell kiépítenie a Szakadék országait határoló „szegély-országokkal” (*seam-countries*) a térség határainak a lezárása céljából, hogy onnan ne juthassanak ki a terroristák, illetve általában véve a „Mag” ellenségei. Ezen klasszikus szegély (vagy varrat) országok: Mexikó, Brazília, a Dél-Afrikai Köztársaság, Marokkó, Algéria, Görögország, Törökország, Pakisztán, Thaiföld, Malajzia, a Fülöp-szigetek, és Indonézia.

In: BARNETT, P. M. Thomas: *The Pentagon's New Map: War and Peace in the Twenty-First Century*. G.P. Putnam's Sons, New York, 2004. p. 174.

Lásd még (előadásának hanganyagát): <http://www.ted.com/index.php/talks/view/id/33>, 2007. 08. 11.

²⁴⁹ Az Egyesült Államok legnagyobb protestáns felekezete a Déli Baptista Egyház, amelynek tagjai „újjászületetteknek” (*born again*) tekintik magukat. Ez a bigottan vallásos fundamentalista keresztény csoport radikálisan lép fel a szekularizáció ellen, ill. az „isteni rend” mellett szálnak síkra. A magát szintén „újjászületettnek” tartó, mélyen vallásos George W. Bush az isteni elrendelés küldötteként a muszlim terrorizmus elleni harcot a jó és a rossz közötti konfliktusnak tekinti, amelyben „megáldott országgént” Amerika vezeti a civilizált világot a Gonosz elleni titáni küzdelemben. A cél, hogy Isten ajándékát, a szabadságot visszaadja az emberiségnek, és a terroristáknak megtanítsa az „amerikai igazság” jelentését. Bush értelmezésében a terrorizmus elleni háborút, az arab világ demokratizálásának tervét az isteni gondviselés irányítja.

ROSTOVÁNYI Zsolt: *Az Iszlám világ és a Nyugat*. p. 159-172.

²⁵⁰ Az amerikai idealizmus általában minden háborúból keresztes hadjáratot csinál, amelynek nem nevezi néven a valós okát (specifikus gazdasági, nemzetbiztonsági célok), hanem inkább általános nemes, magasztos elveket határoznak meg (szabadság, demokrácia, gonosz elleni harc) okként.

HUNTINGTON, Samuel P.: *A katona és az állam*. Zrínyi Kiadó-Atlanti Kutató és Kiadó, Bp., 1994. p. 148.

kezelési eszköztárnak az egyik legfontosabb eleme a diplomáciai, pszichológiai lehetőségek tárházának igénybevétele.

4.4.1. A diplomácia feladata

A határokon átnyúló terrorizmus az egyes nemzetek együttműködését, politikájuk koordinálását igényli. A diplomácia fő feladatává vált ennek a koordinációnak a levezénylése, nevezetesen olyan nemzetközi konszenzus kiépítése, ami egyfelől a jog eszköztárának a használatára révén minden országban bűncselekményként határozza meg a terrorizmust, másrészt minden országgal prioritásként fogadtatja el a terrorizmus ellen való határozott és konkrétumokban megnyilvánuló fellépést. A diplomatáknak mozgásba kell hozniuk egy sor különböző, de egymást kölcsönösen erősítő intézkedéscsomagot, ami elősegíti az egyes terrorszervezetek felszámolását, tevékenységük visszaszorítását. Ezeknek az intézkedéseknek magukba kell foglalniuk a nemzetközi és a nemzeti terrorizmus-ellenes törvények kidolgozását, harmonizálását, a terrorizmus ellen közvetlenül küzdő szervezetek, intézmények képességének javítását, kiképzésük koordinálását, finanszírozását, felszereltségük fejlesztését és különböző olyan programok kidolgozását, amelyek elősegítik a különböző országok hasonló problémáinak közös értelmezését és együttes megoldását.

Mindemellett hozzájárulnak az olyan egységes fellépést igénylő intézkedések kidolgozásához, mint például a szankciók bevezetése, vagy a közös katonai fellépés. A diplomatáknak óvatosan, nagy körültekintéssel kell végrehajtaniuk ezeket az átfogó programokat, figyelembe véve az adott régiók, nemzetek sajátosságait. A bilaterális, regionális és nemzetközi szintű diplomáciai erőfeszítések révén kialakult végeredménynek egy olyan nemzetközi terrorizmus elleni front létrejöttében kell manifesztálnia, amelyben az egyes országok jogilag egységesen ítélik meg az ellenség elleni harcot, prioritásnak tekintik az egyes terrorszervezetek elleni fellépést, koordinálják egymással az ezek ellen folytatott rendőri és titkosszolgálati tevékenységüket és általában véve is mindent elkövetnek a terroristák elrettentése vagy megsemmisítése érdekében.

A diplomatáknak különleges felelősségük van abban, hogy a küldő országaikat képviselve állandóan fenntartsák és erősítsék a terrorizmus elleni fellépésre vonatkozó politikai akaratot. Ha ugyanis ez megvan és fennmarad, akkor a konkrét lépések (szervezetek együttműködése, eljárásuk, kiképzésük, felszerelésük egységesítése) megtétele már csak technikai jellegű feladat. A terrorizmussal szemben zéró toleranciát meghirdető, szilárd politikai akarat megléte elősegíti a terrorizmus elleni fellépéssel nem maradéktalanul egyetértő országok megnyerését, esetleg együttműködésre kényszerítését is. E téren mindenekelőtt a terrorszervezeteknek menedéket nyújtó országok befolyásolásáról van szó, illetve egy olyan közös akarat kinyilvánításáról, amely a Fülöp-szigetektől Észak-Afrikáig lehetetlenné teszi a terroristák számára biztonságos hátország találását. Egy ilyen – minimum a nemzetközi politika meghatározó országait magába foglaló – hatékony és folyamatosan fenntartható szintű terrorizmus-elleni koalíció megakadályozhatja a nemzetközi terrorizmus további térnyerését, a terroristák műveleti képességeinek javulását, és mindenekelőtt a tömegpusztító fegyverekhez jutásukat.

A diplomáciai téren eddig elért egyik legfontosabb eredmény az ENSZ BT 2001. szeptember 28-án elfogadott, 1373-as számú határozata, amely kötelezővé teszi minden állam számára a terrortevékenység finanszírozásának tiltását, a terrorizmus céljait szolgáló pénzügyűjtés megakadályozását, az ilyen jellegű bankszámlák befagyasztását. A terrorizmus pénzügyi hátterének szétzúzása mellett a határozat előírja az olyan jelentős nemzetközi intézmények közötti koordinációt és információmegosztást, mint az Interpol, vagy a Pénzügyi Akciócsoport (*Finance Action Task Force-FATF*). Ezen kívül felállításra került a Terrorizmus Elleni Bizottság (*Counter Terrorism Committee – CTC*), ami az ENSZ BT határozat tagál-

lamok általi implementációját hivatott elősegíteni, továbbá az egyes tagországok részére nyújtandó technikai és egyéb jellegű támogatás koordinálása lett a feladata.²⁵¹ A határozat mérföldkő volt az ENSZ terrorizmus-elleni konvencióinak sorozatában. Az addig mintegy 12 különböző ENSZ konvenció ugyanis a terrorizmus olyan általános jellegű megnyilvánulási formái ellen lépett fel, mint a tússzedés, vagy a gépeltérítés. A 1373-as számú határozat egyediségét az adja, hogy a tagállamokra nézve kötelező jelleggel írja elő a terrorizmussal szemben barátságtalan nemzetközi környezet megteremtését.²⁵²

Az Egyesült Államok kulcsszerepet vállalt az ENSZ BT határozatának tagállami elfogadásának és gyakorlatba ültetésének elősegítésében. J. Cofer Black nagykövet, a terrorizmus elleni küzdelem külügyminisztériumi koordinátora szerint „*A diplomácia az a hatalmi eszköz, mely megteremti a politikai hajlandóságot és megerősíti a nemzetközi együttműködést. A diplomáciai kapcsolatokon keresztül elősegítjük a baráti nemzetekkel való együttműködést a terrorizmus elleni küzdelemben, növeljük szövetségeseink erejét, felveszük a harcot a terroristákkal, és végül elvágjuk őket forrásaiktól, amelyektől létük, működésük függ.*”²⁵³

Az Egyesült Államok a terrorizmus elleni harc közvetlen gazdasági és politikai támogatása céljából számos programot dolgozott ki. Ezek közül az egyik leghatékonyabb eszköznek a Külügyminisztérium Terrorizmus Elleni Támogató programja (*Department of State's Anti-Terrorism Assistance – ATA*) bizonyult, amelynek keretében (évi 250-300 millió dolláros költségvetésből) több ezer bűnügyi és nemzetbiztonsági területen dolgozó külföldi szakembert képeztek ki a terrorizmus elleni hatékonyabb fellépésre. Az ilyen programok a politika és a diplomácia egyéb eszköztárával együtt jól szolgálják a terrorizmus elleni nemzetközi koalíció fenntartását és a résztvevő országok terrorizmus elleni képességének, hatékonyságának a javulását. Az Egyesült Államok számos más területen is a nemzetközi terrorizmus elleni harc élére állt és a terrorista csoportok felszámolásán túl a muszlim világban zajló társadalmi mozgalom befolyásolásának, mindenekelőtt az arab országok demokratizálásának is a legfőbb motorja. Rendkívüli politikai és katonai hatalmát ennek a célnak rendeli alá, az amerikai kormányzati lépésekre, a társadalom szemléletmódjára, az ország bel- és külpolitikájára a terrorizmus elleni globális háború nyomja rá a bélyegét.

Amire a hidegháború negyven éve alatt egyszer sem volt példa, azt 19 terrorista összehangolt pusztító tevékenysége egy nap alatt elérte: a NATO 2001. szeptember 12-én életbe léptette alapító szerződésének kollektív védelemről szóló 5. cikkelyét.²⁵⁴ Ezzel a formális akcióval a NATO egyúttal hivatalosan is deklarálta, hogy erősít, fő erőfeszítését a korábbi hagyományos katonai szembenállásról áthelyezte a XXI. század egyik legveszélyesebb új típusú fenyegetése, a terrorizmus elleni harcra. Természetesen a NATO már korábban is felismerte ennek az új jelenségnek a veszélyeit. Az Észak-Atlanti Szerződés Szervezete 1999-ben megfogalmazott Stratégiai Koncepciójának 24. cikkelyében már egyértelműen a biztonságot fenyegető tényezőként veszi számba a terrorizmust: „*a terrorista akciók fenyegetést jelentenek a szövetség biztonságára és stabilitására.*”²⁵⁵ A NATO egészének és tagállamainak szemléletmódjában azonban kétségtelenül csak a 2001. szeptember 11-ei terrortámadások után kapott prioritást a nemzetközi terrorizmus elleni harc. Az azóta eltelt időszakban a NATO vezetőinek valamennyi nyilatkozatában, a szervezet csúcstalálkozóin²⁵⁶ és gyakorlati fellépé-

²⁵¹ Az ENSZ BT 1373-as számú határozata. In: <http://www.state.gov/p/io/rls/othr/2001/5108.htm>, 2006. 11. 11.

²⁵² O'BRIEN, Kevin: *International Anti-terrorism: Co-operation and Co-ordination*. In: Jane's Defence Weekly, 11 September, 2002.

²⁵³ KELLERHALS, Merle D. Jr.: *Foreign Terrorist List Vital in Global War on Terrorism*. In: <http://usinfo.state.gov/dhr/Archive/2004/Jan/06-111724.html>, 2006. 11. 10.

²⁵⁴ GÁLIK Zoltán: *A NATO és a terrorizmus elleni harc*. TÁLAS Péter (szerkesztő): *Válaszok a terrorizmusra*. In: SVKH-Chartapress, Budapest, 2002. p. 189.

²⁵⁵ *A Szövetség Stratégiai Koncepciója*. In: <http://www.nato.int/docu/pr/1999/p99-065e.htm>, 2006. 02. 13.

²⁵⁶ Az elmúlt években – a Szövetség prágai (2002. november), isztambuli (2004. június), és rigai (2006. november) – csúcstalálkozóin folytatódott a Szövetség megújulása, amely szinte mindenre kiterjedt: a műveletekre,

seiben az a központi törekvés volt érzékelhető, hogy a Szövetséget képessé tegyék a jelenkor biztonsági kihívásainak kezelésére, mindenekelőtt a nemzetközi terrorizmus elleni hatékony fellépésre. A NATO tevékenységében ugyanakkor diplomáciai-pszichológiai szempontból rendkívül fontos annak a megközelítésnek a hangsúlyozása, miszerint „*a Szövetség az általános értékek védelmében lép fel és nem esik bele a terroristák csapdájába, akik kultúrák és vallások közötti konfliktust kívánnak előidézni.*”²⁵⁷ Ezzel együtt a NATO törekvéseinek határozott amerikai identitása van és a Szövetség katonai jellegéből következően elsősorban a terrorizmus elleni küzdelem katonai aspektusaira vonatkozik.

A 2001. szeptember 11-ei terrortámadás az Európai Unió politikájában is mélyreható változásokat eredményezett. Egyfelől a biztonság belső és külső dimenzióit illetően látványos és konkrét előrelépéseket indukált, másfelől felgyorsította az Unió politikai-intézményi jövőjéről folyó tárgyalásokat. Az EU terrortámadásra adott válasza magán hordozta annak jegyeit, hogy a támadás nem Európát, hanem az USA-t érte, és miközben egyértelműen kinyilvánította szolidaritását és együttműködési készségét az Egyesült Államokkal, kezdettől fogva specifikus európai pozíciót képviselt: egyfelől nemzetközi diplomáciai feltételekhez kötötte az USA-nak nyújtandó európai támogatást (célzott és arányos válaszadás az ENSZ rendelkezésével összhangban), másfelől rendkívüli óvatosságra intett a konfliktus vallási, kulturális és civilizációs alapú interpretációival szemben. Az EU valamennyi megnyilvánulásából az tükröződött és tükröződik, hogy önálló elképzeléssel²⁵⁸ rendelkezik saját nemzetközi szerepét és funkcióját illetően. Ebben az is benne foglaltatik, hogy a muszlim világból érkező új típusú fenyegetést tágabb dimenziókba illesztve kívánja értelmezni, aminek részét képezi a felzárkóztatási-fejlesztési politika, az emberi és demokratikus jogok békés úton történő előmozdítása, és nem utolsósorban – nyilvánvalóan az EU-n belül élő sokmillió muszlim közösségre tekintettel – a kulturális sokszínűség tiszteletben tartása.²⁵⁹ Az EU politikáját, amely eredendően érzékenyebbnek mutatkozik a fejlődő világ problémái, a globalizáció negatív mellékhatásai iránt, azóta is áthatja ez a fajta megközelítés: az új kihívásokkal összefüggő válságokat árnyaltabban közelíti meg, mint az amerikai adminisztráció. Az EU terrorizmus elleni intézkedései ennek megfelelően nem elsősorban a konkrét visszavágásra vonatkozó amerikai elvárásoknak kívántak megfelelni, hanem sokkal inkább az Unió mélyülő integrációjába illeszkedő, a probléma szélesebb értelmű, tematikus megközelítését és kezelését szolgálták.²⁶⁰ Az EU

a partneri kapcsolatokra, a képességekre és a struktúrákra is. A 2008. áprilisi bukaresti csúcstalálkozón várhatóan folytatódik a megújulás politikája, amelynek elemei elsősorban a Szövetség afganisztáni és koszovói szerepvállalásával összefüggésben domborodnak majd ki.

²⁵⁷ *A Szövetség Stratégiai Koncepciója*. In: <http://www.nato.int/docu/pr/1999/p99-065e.htm>, 2006. 02. 13.

²⁵⁸ A különbözőség abban is megmutatkozik, hogy míg például az amerikai elemzők inkább a „harc” és „háború” fogalmát használják a fellépés kapcsán, addig az európai megközelítés – nagyobb hangsúlyt adva a nem katonai eszközöknek a terrorizmus elleni fellépésben – szívesebben beszél „küzdelemről”. TÁLAS Péter: *A nemzetközi terrorizmus és a szervezett bűnözés hatása a nemzetközi biztonságra és Magyarország biztonságára*. In: http://www.mtaki.hu/docs/all_in_one/talas_peter_nemzetkozi_terrorizmus.pdf, p. 7. 2007. 10. 02.

²⁵⁹ Az Európai Unió állam- és kormányfőinek, az Európai Parlament elnökének, az Európai Bizottság elnökének, valamint a Közös Kül- és Biztonságpolitikai Főképvisele 2001. szeptember 14-én Brüsszelben kiadott közös nyilatkozata. In: http://premier.fgov.be/topics/press/f_press22.html, 2006. 02. 13.

²⁶⁰ Ebben nyilvánvalóan az is szerepet játszott, hogy a terrorcselekményekről vezetett nemzetközi statisztikák szerint az al-Kaida típusú szervezetek által elkövetett merényletek csak a töredékét tették ki a Nyugat-Európában elkövetett terrorcselekményeknek. Európa tehát nem tekinti végzetszerűnek az iszlám közösségek radikalizálódását és az új típusú terrorista cselekmények gomba módra való szaporodását. Mindemellett az európai országok óvatossággal kívánják kezelni a terrorizmus elleni küzdelem miatti intézkedések és a civil társadalom szabadságjogainak korlátozása közötti kényes egyensúly kérdését. A nyugati típusú társadalmak ugyanis a demokratikus szabadságjogok minden lényeges korlátozásával tulajdonképpen a terroristák céljait teljesítenék be önmagukon. TÁLAS Péter: *A civil társadalom – és a terrorizmus elleni harc*.

In: Felderítő Szemle, V. évfolyam, Különszám, 2006. január. p. 35, 37.

terrorizmus elleni válaszlépéseinek főbb területei²⁶¹ az alábbiak: bel- és igazságügyi együttműködés²⁶², diplomácia, közös kül-, biztonság- és védelempolitika²⁶³, humanitárius segítségnyújtás²⁶⁴, a légi közlekedés biztonsága²⁶⁵, gazdasági és pénzügyi intézkedések²⁶⁶, polgári szükséghelyzetre való felkészülés²⁶⁷.

Az EU szempontjából az elkövetkezendő időszak feladatai a terrorizmus elleni küzdelem jegyében hozott döntések, határozatok, irányelvek gyakorlatba ültetése, valamint az Egyesült Államokkal való viszony fejlesztésével egyidejűleg a muszlim világ problémáinak az Unió szellemében, illetve az Unió hagyományainak megfelelő kezelése.

4.4.2. A pszichológiai aspektus

„A terrorizmusnak nem materiális okai vannak, hanem eredete az eszmék világában keresendő. A szegénység, frusztráció, megalázottság csak alkotórészek, nem ezek vezérlik a muszlim radikálisokat, hanem az ideológia. Ez a hajtóerő. Nincs ebben semmi új. Ideológiák indítottak el társadalmi mozgalmakat, a legtöbb hosszú háborút is eszmék vívták egymással. Minden háború az eszmék háborúja is, és a háborút az emberek fejében kell megnyerni.”²⁶⁸

Az utóbbi időben mind Bush elnök, mind a nyugat-európai politikusok nagy hangsúlyt fektetnek arra, hogy nyilatkozataikban az iszlám vallást és békés híveit különválasszák az iszlámot szélsőséges módon értelmező muszlim terrorista csoportoktól, és cáfolva a civilizációk konfliktusáról szóló huntingtoni nézeteket, visszaszorítsák a nyugati társadalmakon belül erősödő iszlámellenességet. Ez rendkívül fontos feladat, mert amennyiben a kölcsönös miszpercepciók spirálja elindul, nem zárható ki, hogy az ellentét valóban civilizációs konfliktus

²⁶¹ Az EU terrorellenes intézkedéseinek részletes leírása tevékenységi területenként a Bizottság honlapján található. In: http://europa.eu/documents/comm/index_hu.htm, 2007. 10. 21.

²⁶² Főbb intézkedések: (1) A bel- és igazságügyi együttműködésre vonatkozó, a belga elnökség által összeállított 46 pontos Útiterv (SN 4019/01, Brüsszel, 2001. szeptember 26.), (2) Az 1999-es tamperei ET csúcstalálkozó rendőri és igazságügyi együttműködés kapcsán hozott döntéseinek megerősítése, (3) Az Európai Parlament 2001. szeptember 5-én elfogadott határozata az EU szerepéről a terrorizmus elleni küzdelemben, (4) Javaslatok az Európa Tanács számára a terrorizmus definíciójára, a szankciók összehangolására, valamint az európai letartóztatási parancsra vonatkozóan (COM 521), (5) A bel- és igazságügyi miniszterek 2001. december 6-7-ei találkozóján jóváhagyott, a terrorista szervezeteket és egyéneket felsoroló lista.

²⁶³ Főbb intézkedések: (1) Az Európai Unió állam- és kormányfőinek, az Európai Parlament elnökének, az Európai Bizottság elnökének, valamint a Közös Kül- és Biztonságpolitikai Főképviseletének 2001. szeptember 14-én Brüsszelben kiadott közös nyilatkozata, (2) A közös kül- és biztonságpolitika fejlesztése (CFSP), (3) Az európai biztonság- és védelempolitika működőképessé tétele (ESDP), (4) Megállapodás az amerikai rendőri szervek és az Europol között, (5) Az EU trojka diplomáciai aktivitása a válságövezetben található országokban (Pakisztán, Irán, Szíria, Egyiptom, Szaúd-Arábia, India, Üzbegisztán stb.), (6) Az EU és Oroszország terrorizmus elleni erőfeszítéseinek összehangolása.

²⁶⁴ Az EU – különösen a tagállamok együttműködési és fejlesztési minisztereinek 2001. október 11-ei találkozója után – jelentősen növelte a terrorizmus elleni küzdelemben érintett fejlődő országok humanitárius és újjáépítési jellegű pénzügyi támogatását, valamint preferenciális gazdasági megállapodásokat kötött velük.

²⁶⁵ Az EU tagállamok közlekedési minisztereinek 2001. december 11-ei találkozóján kötelező intézkedések sorát fogadták el a légi közlekedés biztonsága érdekében, továbbá döntöttek egy olyan vizsgálati szerv létrehozásáról, amely az előírások betartását ellenőrzi.

²⁶⁶ Ennek kapcsán mindenekelőtt az Európai Parlament által 2001. október 4-én jóváhagyott, 27 terrorista egyén és szervezet pénzügyi forrásainak befágyasztásáról szóló rendelet érdemel említést, valamint a pénzmosás elleni fellépést szabályozó uniós irányelv EP általi elfogadása.

²⁶⁷ E téren a Bizottság által 2001. október 12-én elfogadott Polgári Védelmi Mechanizmus létrehozása és az ebben felsorolt kezdeményezések képezik az EU legfontosabb lépéseit.

²⁶⁸ CARAFANO, James Jay and ROSENZWEIG, Paul: *Winning the Long War – Lessons from the cold war for defeating terrorism and preserving freedom.* p. 176.

tussá fajul.²⁶⁹ Nagyfokú óvatosságra és a kölcsönös előítéletek tudatos, szisztematikus és kölcsönös leépítésére van szükség. A helyzet ugyanis az, hogy mint ahogyan nincs egységes keresztény civilizáció, úgy az iszlám világ népeinek történeti-kulturális sajátosságai is jelentősek. Emellett az is tény, hogy a muszlim közösségeken belül – bár sokan szimpatizálnak a szélsőségesek által vallott eszmékkel – a cselekvő terrorizmust vállalók száma elenyésző a békés együttélésben gondolkodó muszlim lakossághoz képest.

A Nyugat tehát akkor jár el helyesen, ha egyfelől a békés többség és a militáns kisebbség közötti markáns különbségtételre törekszik, másfelől pedig sohasem az iszlámot támadja, hanem a vallást szélsőségesen (félre)értelmező, az erőszakot az iszlám köpenyébe burkolva használó muszlim terrorcsoportokat. Ez pszichológiai szempontból alapvető fontosságú, bár kétségtelen, hogy ezt a megközelítést alá kell támasztani a muszlim radikalizmust tápláló olyan konkrét problémák megoldásával is, mint az arab-izraeli konfliktus, az időnként kettős mércét alkalmazó amerikai külpolitika, a gazdasági-szociális elmaradottság, vagy az oktatási-kulturális egyoldalúság. A Nyugatnak tényleges és összehangolt lépéseket kell tennie a muszlim „szívek és lelkek megnyeréséért”²⁷⁰, amit aktív dialógus, a média által felkarolt támogató- és segélyprogramok, továbbá egyéb – közvetett – támogatási formák révén érhet el.

Az „eszmék háborújában” – mint a globalizált világban általában – kiemelkedő szerepe van a médianak²⁷¹. Ezt az eszközt kell tehát felhasználni, ez az a lehetőség, ami – kölcsönösségi alapon, a nyugati és az iszlám társadalmakban mélyen gyökerező sztereotípiákat lebontva, a békés együttélés propagandáját hirdetve – viszonylag rövid idő alatt hatásos eredményekhez vezethet.

A konkrét tennivalókat illetően a nyugati – és a muszlim – média számára a legfontosabb célpont a szélsőséges csoportok szándékainak az ízekre szedése, a homályos ideológiai fejtegetések konkrét programokban való számonkérése. A legtöbb radikális csoport ugyanis nélkülözi az általuk meglovagolt társadalmi-szociális nehézségekből való kilábaláshoz szükséges átfogó tervet, programot. A Muzulmán Testvériség társadalmi problémákra adott egyetlen válasza például „*Az Iszlám a megoldás*” szlogen. Ugyanilyen eredményre vezetett Asszad Abu Khalid libanoni író interjúja is, aki a Hezbollah vezetőjét, Mohamed Huszein sejket kérdezte arról, hogy milyen programja van a Hezbollahnak az elszegényedett dél-libanoni síiták megsegítésére. Husszein válasza az volt, hogy „*Nincs szükségünk programokra. Ott van a Koránunk.*”²⁷²

²⁶⁹ A nyugati médiában az iszlám világról gyakorta hallható propagandisztikus megállapítások, az intoleráns megnyilvánulásokról érkező hírek, a másik oldalon pedig az iszlám ellen indított „új keresztes hadjárat” szembeni összefogásra felszólító agitációk, a heves Amerika-ellenes demonstrációk, az erőszakba is átcsapó indulatok ezt a tendenciát erősítik. Bár a Nyugat és az iszlám világ jelenlegi konfliktusát Huntington még nem nevezi a civilizációk konfliktusának, viszont már jogosnak tartaná ezt a megjelölést, amennyiben az USA és szövetségeseinek katonai műveletei más iszlám országokra is kiterjednének. Ebből a szempontból az USA Iránnal szembeni fenyegető fellépése és a „demokrácia-export” erőszakos megvalósítására vonatkozó tételei aggodalomra adnak okot. GAZDIK Gyula: *A terrorizmus elleni koalíció és az iszlám világ*. p. 249.

²⁷⁰ A „szívek és lelkek megnyerése” („*winning hearts and minds*”) stratégia a vietnami háborúra vezethető vissza és az amerikai fél azon szándékát takarta, amikor átgondolt, célirányos magatartással meggyőzni és a maga oldalára kívánta állítani a többségi lakosságot.

Lásd aktuális, brit változatát: *Preventing violent extremism – winning hearts and minds*.

In: <http://www.communities.gov.uk/documents/communities/pdf/320752>, 2007. 10. 18.

²⁷¹ A média szerepe szempontjából beszédes az ún. „CNN effektus”. Shalikasvili négycsillagos amerikai tábornok 1992-ben az alábbiakat mondta: „*Te nem győzol, csak ha a CNN közli, te vagy a győztes.*” A média szerepének egy hasonló, de másik oldalról történő megközelítése: Colin Powell, az Egyesült Államok külügyminisztere szerint „*senki nem tett annyit az al-Kaida ügyéért, annak népszerűsítéséért, mint az al-Dzsazíra.*”

²⁷² KHALID, Abu Asad: *A Viable Partnership: Islam, Democracy, and the Arab World*.

In: Harvard International Review, Winter 93, Vol. 15 Issue 2. Khalid ugyanezen interjút feldolgozó írásában arra is rámutat, hogy: „*Míg a vallási vezetők megtehetik, hogy kizárólag a Koránra hagyatkozzanak, a sze-*

A koherens szociális-gazdasági stratégia hiánya komolyan megkérdőjelezheti a szélsőségesek legitimációját. A szélsőségesek elszigetelése helyett célravezetőbb lehet ellenőrzött médiaszerephez juttatásuk és dogmáik ütköztetése a kormány, vagy a szekulárisabb ellenzék gyakorlatias, szakmai szempontok szerint kidolgozott programjával²⁷³. Továbbgondolva ezt a lehetőséget, megfontolandó nem akadályt gördíteni a populista vallási ideológiát hirdető pártok hatalomra jutása elé. A dilemma az, hogy bár az így hatalomra került pártok a demokratikus körülmények fennmaradása esetén rövid idő alatt elveszítenék népszerűségüket, ugyanakkor a hatalomra kerülésük nagy valószínűséggel a demokratikus választási rendszer végét, és az iszlám társadalom erőszakos megvalósítására hivatott autoritárius rezsim bevezetését is jelentené. A helyzet megoldása az lehetne, ha az adott ország politikai erői megállapodnának a demokratikus intézményrendszer főbb elemeinek a minden körülmények közötti fenntartásáról és ezt a megállapodást nemzetközi szervezetek, vagy nagyhatalmak garantálnák.

Ennek a folyamatnak az első elemei a vallási csoportok pártként való bejegyzése, a velük való együttműködési területek azonosítása, a jogi, gazdasági, kormányzati területen az iszlám jogalkotás szempontjából teljesíthető követeléseik megvalósítása, illetve általános értelemben a dialógus megkezdése. A dialógus maga után vonja ezen vallási-politikai szervezetek valamifajta politikai domesztikációját, ami csökkenti a társadalmon belüli feszültség mértékét és végső soron a szélsőségesek befolyásának erősödését is.²⁷⁴

A vallási alapon szerveződött pártok, szervezetek ellenőrzött körülmények között való politikai szerephez juttatása mellett a pszichológiai eszköztár alkalmazásának másik, gyakorlatiasabb módja olyan „információs kampányok” szervezése, amelyek célja a Korán békés tanainak hirdetése. Az egyes muszlim országok kormányainak az eddigieknél szélesebb körben kellene élniük ezzel a lehetőséggel. Jól képzett hittudósok felkérésével (kinevelésével, felkészítésével) kijelölhetők azok a vallási területek, amelyeken a Korán vonatkozó elemeire való hivatkozással le lehetne szerelni a szélsőségesek ellenkező tartalmú tanait. A kormány által koordinált médiakampány révén a legszélesebb tömegekhez is el lehetne juttatni a dzsihád erőszakmentes értelmezését, az iszlám békére, erőszakmentességre és az emberi élet szentségére vonatkozó tételeit. A megfelelően képzett és felkészített hittudósok támogatásával az eddigi szekuláris megközelítések helyett vallási alternatíva biztosításával lehetne visszaszorítani a radikálisok erőszak-kampányát, a Korán tanainak szélsőséges irányú elferdítését.²⁷⁵

A Nyugat és elsősorban az Egyesült Államok beavatkozása a muszlim világon belüli fentebb jelzett folyamatokba csak közvetett lehet (elsősorban anyagi, logisztikai támogatás, tanácsadás), mert bármilyen közvetlen részvétel az ellenkező hatást váltaná ki.

gény parasztok és munkások nem használhatják a Koránt a számláik kifizetésére és gyermekeik etetésére.”
²⁷³ A jordániai Muzulmán Testvériség helyi választásokon pozícióba került aktivistái többségének rövid időn belül le kellett mondaniuk hivatalukról, mert a választási retorikájukban használt szlogenjeiket nem tudták tényleges és látható eredményekre váltani. A Szudánban hatalomra került, a Muzulmán Testvériség eszméihez közel álló katonai rezsim 10 év után szakított a Szudáni Muzulmán Testvériség pártjával, annak programját tartva felelősnek a rohamosan növekvő szudáni gazdasági-társadalmi válságért. A Szudáni Muzulmán Testvériség mára teljesen elveszítette a lakosság és a katonaság támogatását. Hasonló változás következett be mára Iránban is, ahol a fundamentalista klérus elveszítette a lakosság többségének a támogatását, és a mérsékelt vezetőik hatalomra jutását csak választási visszaélések útján, erőszakos, diktatórikus eszközökkel tudják megakadályozni.

²⁷⁴ Jordánia működőképes példája ennek a folyamatnak. A jordániai Muzulmán Testvériség a jordán társadalom szerves része, a politikai folyamatok részese. A szervezet a társadalom befolyásolására kapott lehetőségeiből következően nem radikalizálódott, vallási-politikai céljait a létező keretek között kívánja elérni.

²⁷⁵ SERVOLD, Gary M.: *The Muslim Brotherhood and Islamic Radicalism*. p. 74.

Az Egyesült Államok Védelmi Minisztériuma által létrehozott „Stratégiai Befolyásolás Hivatala” (*Office of Strategic Influence-OSI*) számos költséges akciót hajtott végre Afganisztánban, hogy „megnyerje az afgánok szívét és lelkét” és ért is el eredményeket²⁷⁶, azonban a megszállás tényéből adódó közvetlen tapasztalatok, az amerikai katonák agresszív, erőszakos magatartása semmissé tette a Védelmi Minisztériumon belüli Információs Műveleteket (*IO*) végző lélektani hadviselési csapatok (*psyop troops*) által elért legtöbb eredményt. Az OSI tevékenysége – számos kedvező eredmény²⁷⁷ ellenére – végső soron nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, ezért 2002-ben megszüntették.

Éppen az OSI fiasco volt az egyik ok, ami miatt az amerikai kormány az információs hadviselés frontján a jövőben elsősorban a médiára kíván támaszkodni. Tekintettel azonban arra, hogy az iszlám világban az USA-nak igen korlátozottak a médialehetőségei, továbbá az általános Amerika-ellenesség miatt a hitele is erősen megkérdőjelezhető, az Egyesült Államoknak semmiképpen nem lenne szabad erőltetnie a közvetlen befolyásolást. Ebben a helyzetben a legcélravezetőbb megoldás az lenne, ha az USA közvetett médiasegítséggel, tanácsokkal és pénzzel támogatná a muszlim világ ilyen segítségre nyitott kormányait. Ezen kormányok pedig, felvéve a kesztyűt az ideológiai harcot szorgalmazó iszlám radikálisokkal, nem ódzkodnának a teológiai vitáktól, hanem a politikai és vallási vezetők, újságírók, hiteles helyi képviselők segítségével az iszlám békés interpretálására törekednének.²⁷⁸

A terrorizmusnak nem materiális okai vannak, hanem eredete az eszmék világában keresendő. Ezt az ideológiai/lélektani háborút kell megnyerni, mert mint minden háború, az eszmék háborúja is a fejekben dől el. És ahogy az ellenség veresége a parancsnok fejében kezdődik (Clausewitz), úgy a muszlim szélsőségesek elleni háború sikere is a mögöttük álló tömegek fejében végrehajtandó változásokkal veszi kezdetét.

4.5. Nemzetbiztonsági válaszok

4.5.1. Nemzetközi vonatkozások

2001. szeptember 11-e radikális fordulóponthoz jelentett a világ legtöbb országának biztonságpolitikai szemléletmódjában. A hagyományos nagyhatalmi szembenállást és az állami szintű veszélyforrások helyét a terrorizmus elleni harc, a nem állami szintű ellenséges tényezők elleni fellépés vette át. Ez a hidegháborús időszakról merőben különböző aszimmetrikus fenyegetés a szemléletmód változáson túl gyökeres intézményi-szervezeti változásokat generált minden jelentősebb országban és jelenleg is lázasan zajló reformokhoz vezetett a honi terület biztonságáért felelős speciális szolgálatok sorában.

²⁷⁶ Az Afganisztánban zajló amerikai katonai hadműveleteket gyakorta kísérte a „psyop csapatok” tevékenysége, amelyek a műveletek célját megmagyarázó rölapokat szórta a hadműveleti területre, továbbá rádióadásokban (Szabad Afganisztán Rádió) tájékoztatták a lakosságot.

²⁷⁷ Jó eredményeket ért el az arab nyelven sugárzó Közel-keleti Rádió Hálózat (*Middle East Radio Network*), amely nyugati médiamódszereket alkalmazva az arab világ fiataljait célozta meg. A Radio Sawa öt arab dialektusban folyó sugárzása jelentős hallgatói közönséget mondhat magáénak a célországokban (Egyiptom, Szudán, Jemen, Jordánia, a Palesztin Hatóság, Irak, a Perzsa-öböl térsége). LORD, Carnes: *Psychological-political Instruments*. In: CRONIN, Audrey Kurth and LUDS, James M., (Editors): *Attacking Terrorism*. Georgetown University Press, Washington, D.C., p. 227.

²⁷⁸ LORD, Carnes: *Psychological-political Instruments*. p. 232.

A nemzetbiztonsági szolgálatok átalakításban, tevékenységük megreformálásában az új típusú terrorfenyegetés első számú érintett országa, az Egyesült Államok járt elől. A Bush adminisztráció által vezérelt átfogó és hihetetlenül komplex biztonsági intézkedések az új típusú feladatokra való felkészülést szolgálták.

A madridi és a londoni merényletek után Európa más országaiban is komoly változtatásokat eszközöltek a nemzetbiztonsági szolgálatok szervezetében, feladatkörében, egymáshoz való viszonyulásukban. Ezen folyamat kapcsán két fő tendencia figyelhető meg, az egyik a szolgálatok összevonása, vagy tevékenységük rendkívül szoros koordinálása, a másik széles körű, illetve korábban nem létező jogosítványokkal való felruházásuk. Az adott ország nemzeti sajátosságaihoz illeszkedő reformfolyamat többnyire jól előkészített és kidolgozott törvények, utasítások mentén történik. Az átalakítással a fő cél nem elsősorban a nemzetközi szervezetek, koalíciós partnerek elvárásainak való megfelelés, hanem nyilvánvalóan a saját nemzetbiztonság megóvása, a nemzeti érdekek hatásos érvényre juttatása.

A terrorizmus elleni védelem javítása jegyében zajló, mindenre kiterjedő felkészítő munka nyomán az elmúlt évek során fokozatosan kikristályosodtak azok a változtatási igények, amelyek a nemzetbiztonsági szolgálatokat a XXI. század új típusú fenyegetései elleni küzdelemre kívánják felkészíteni. Ez a rendkívül összetett, sok szempontból koncepcionális változás mindenekelőtt a hírszerzés szerepét illető szemléletmódot alakította át gyökeresen. A hírszerzés elsődleges feladata a honi terület terrorizmus elleni preventív jellegű védelme lett. Ezen belül:

- A hírszerzést immár nem a hidegháborús elvek szerint működő, gyakran csak indirekt hatású elemnek tekintik. A mai hírszerzéstől, amelyet a terrorizmus elleni küzdelem közvetlen és aktív részesének tekintenek, azonnal felhasználható, operatív jellegű információkat várnak.
- A korábbi szemlélettől eltérően a hírszerző közösségnek nem védekező, reagáló, amolyan „következmény-menedzsment” jellegű stratégiát kell követnie, hanem minden erő és eszköz a prevencióra irányul. Megelőzni az ellenséget, felderíteni és meggátolni szándékait még mielőtt végrehajtaná az ország elleni akcióját.
- A külföldi hírszerzést folytató és a belföldi felderítő munkát végző szolgálatoknak egyrészt erőfeszítéseiket a korábbi hagyományos ellenségképtől a terrorizmus irányába kell átirányítaniuk, másrészt egymással szoros együttműködést kell kialakítaniuk az országon belül és kívülről gyűjtött információk megosztása és elemzése terén.

Az egyes országokon belül a hírszerző és elhárító munkát folytató nemzetbiztonsági szolgálatok feladatainak koordinálása, az egymással való szorosabb együttműködésük kialakítása többnyire az alábbi intézkedések végrehajtásával kezdődött:

- Kidolgozták az ország új típusú fenyegetésekkel szembeni védelmét, mindenekelőtt a terrorizmus elleni harcot segítő különböző doktrínákat és stratégiákat. Ezek az alapküldetéseket az egymást átfedő feladatkörökkel egyfajta rétegzett védelem megteremtését tették lehetővé.
- Olyan törvények kerültek kidolgozásra és elfogadásra, amelyek révén egyértelműbbé váltak a hatáskörök. Meghatározásra került, hogy melyik szolgálatnak vannak belföldi, melyeknek külföldi jogosítványai és mikor, milyen körülmények között kell átadni egymásnak az adott ügy bonyolítását. Az USA-ban az „emberi erőforrásokon keresztül

megvalósuló” külföldi hírszerzés végzése egyértelműen a CIA hatáskörébe került, amelyiknek egyszersmind jogában áll a hírszerző közösség egyéb elemeit, ill. azok lehetőségeit igénybe venni az amerikai érdekeket veszélyeztető információk gyűjtésére.²⁷⁹

- Megerősítették a kritikus infrastruktúra védelmét.
- Átszervezték a nemzetbiztonsági szolgálatokat, kibővítették hatáskörüket, hatékonyabbá tették az egymás közötti együttműködésüket. Ezen belül a legjellemzőbb változások:
 - A nemzetbiztonsági szolgálatok képességeiket az adott feladatok végrehajtására szolgáló misszió-orientált hírszerző munkacsoportokba integrálták (az USA-ban pl. Nemzeti Hírszerző Központnak – *National Intelligence Centers* – nevezett részlegeket hoztak létre). Az elképzelés szerint az adott feladatra kijelölt munkacsoport mind a szükséges információszerzési, mind pedig az elemzői képességekkel rendelkezik és az egyes szolgálatok nem végezhetnek ezzel párhuzamos hírszerző munkát, minden a témával kapcsolatos információt a munkacsoportnak kell átadni.
 - A legtöbb helyen létrehoztak egy, a terrorizmus elleni munkát koordináló központi szervezetet. Az Egyesült Államokban a Nemzeti Terrorelhárító Központ (*National Counterterrorism Center – NCTC*) az, amely egyrészt a szolgálatok terrorizmus elleni stratégiai feladatainak megtervezését végzi, másrészt az egyes szolgálatoktól érkező terrorizmussal összefüggő információk fúziós bankját képezi. Ezen szervezet – amely a különböző szolgálatoktól delegált képviselőket is magában foglalja – feladata az is, hogy a lehető legátfogóbb képet állítsa össze az országot érintő fenyegetésekről, ill. ezen belül a politikai vezetés számára készülő, a mindenkori terrorfenyegetésre vonatkozó értékelő jelentések kidolgozását is végzi. Az Egyesült Királyságban ugyanez a központi szervezet az Egyesített Terrorizmus Elemző Központ (*Joint Terrorism Analysis Centre – JTAC*), amelyik a 2003-as megalakulásakor 70 fős állománnyal kezdte meg a munkáját, mára azonban már 550 főre duzzadt.²⁸⁰
 - Számos országban átalakították az információ-megosztási rendszert, mert a 2001. szeptember 11-ei terrortámadás legfontosabb nemzetbiztonsági vonatkozású tanulsága az volt, hogy rosszul működött a szolgálatok közötti koordináció, mindenekelőtt az információk áramlása szenvedett csorbát. Ezt a problémát az országok többsége új rendszerek létrehozásával igyekszik kiküszöbölni. Egyfelől irányelvekkel, másfelől pontos szabályokkal, körülhatárolt jogosultsági szintekkel, nem utolsósorban pedig modern technikai eszközökkel igyekeznek egy olyan viszonyrendszert kialakítani a szolgálatok között, amely biztosítja a terrorizmussal összefüggő információk kezelését, megosztását, ugyanakkor a konspirációs elvek is érvényesülhetnek. A rendszer állami és helyhatósági szinten egyaránt összeköti a hírszerzői, bünygyi és honi biztonsági információs bankokat, továbbá magában foglalja a magánszektor adatbankjait is. A

²⁷⁹ *US Code Collection Title 50, § 403–2*; In: http://www.law.cornell.edu/uscode/50/usc_sec_50_00000403----002-.html, 2006. 04. 14.

²⁸⁰ LAKATOS Zsolt: *Terrorizmus – A nemzetbiztonsági szolgálatok átalakításának tapasztalatai*. In: Felderítő Szemle, 2006. január, V. évfolyam, Különszám. p. 71.

jogosultsági szintek részletes kimunkálásával oda-vissza irányuló információ-forgalmat tesz lehetővé.

A fentebb vázolt reformok, átszervezések révén a globális kiterjedésű terrorizmus ellen küzdő nemzetbiztonsági szolgálatok munkája hatékonyabbá tehető, tevékenységük nemzetközi szintű koordinálásával együttműködésüket is globális szintre lehet emelni.

4.5.2. Magyar vonatkozások

A XXI. század kihívásaira való magyar felkészülést több okból sem lehet összehasonlítani az amerikai, vagy a nagyobb erőforrásokkal rendelkező európai országok példáival. A nemzetközi erőterben elfoglalt szerep, az anyagi lehetőségek, az ország előtt álló legfontosabb kihívások jellege (pl. Magyarország számára jelenleg nem a terrorizmus jelenti a legfőbb transznacionális veszélyt) jelentősen eltérő sajátosságokat mutat, ugyanakkor ez önmagában nem azt jelenti, hogy nekünk nem is szükséges váltani. Ez igenis arra kell ösztönözzön bennünket, hogy a számunkra is tanulsággal szolgáló nemzetközi példák és tapasztalatok szem előtt tartásával a saját reformfolyamatunkat a nemzeti érdekeinkhez és sajátosságainkhoz igazítsuk. Nem feltétlenül van szükségünk egy amerikai típusú Honi Biztonsági Minisztériumhoz hasonló mammutszervezetre, viszont az egyéb tapasztalatok, és a hatékonyságot növelő átszervezések, újszerű elgondolások hasznosak lehetnek.

Mindenekelőtt az új biztonságpolitikai környezetet jobban leképező új stratégiák és törvények kidolgozására és elfogadására lenne szükség. A szolgálatok jelenleg tevékenységüket az 1995. évi CXXV. számú Nemzetbiztonsági Törvény alapján végzik, amely dokumentum történelmi meghaladottságát jól jelzi, hogy az a számunkra időközben alapvetően új helyzetet teremtő NATO és EU csatlakozásunk előtt, továbbá a nemzetközi biztonsági helyzet gyökeres átalakulását eredményező new yorki, washingtoni, madridi és londoni terrortámadások előtt született. Bár időközben már rendelkezésre állnak a nemzetközi biztonsági környezet tendenciáit tükröző ENSZ, NATO és EU dokumentumok, továbbá a Magyarország fenyegetettségét és biztonságpolitikai érdekeit elemző, meghatározó doktrínák is kidolgozásra kerültek, a magyar nemzetbiztonsági szolgálatok régi és új típusú fenyegetések elleni munkája továbbra is koordinálatlan, nélkülözi a konszenzusos nemzeti érdekek alapján meghatározott stratégiai célokat, ill. feladatokat, továbbá nem került sor a nemzetközi kihívásokhoz és nemzeti célokhoz jobban illeszkedő szervezeti átalakításokra sem. Mindemellett a szolgálatok utánpótlását biztosító oktatás célirányos, a modern kihívásoknak jobban megfelelő átalakítására, a katonai nemzetbiztonsági szolgálatok képzési igényei és az egyetemi képzés közötti összhang megteremtésére sem került még sor.²⁸¹

A magyar nemzetbiztonsági szolgálatok átalakítására nem önmagában (vagy nem csak) az új fenyegetésekhez való hatékonyabb alkalmazkodás miatt van szükség, hanem főként azért, hogy a német, olasz, angol, román, stb. törekvésekhez hasonlóan mi is mielőbb rendelkezünk a nemzeti érdekeinknek és a nemzetközi kihívásoknak leginkább megfelelő új struktúrával/struktúrákkal. Ezen túlmenően a honvédségünk létszámának folyamatos csökkenésével együtt járó biztonsági űrt, illetve aránytalanságot is ellensúlyozni lehetne egy hatékonyan működő hírszerző/elhárító potenciállal, nem beszélve arról, hogy a nemzetközi katonai

²⁸¹ HÉJJA István: *A felderítő képzés szintje és követelményei a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen. A katonai nemzetbiztonsági szolgálatok képzési igényei és az egyetemi képzés közötti összhang.*

In: Egyetemi jegyzet, ZMNE, Budapest, 2000.

missziókhoz való hozzájárulásunk során egy néhány tucat fős HUMINT-felajánlással nagyobb tekintélyre tennénk szert, mint a jóval költségesebb, több száz fős, kiszolgáló feladatokat ellátó alegységek révén.

Összességében véve a jelenlegi – csökkenő tendenciájú – katonai lehetőségeink mind nemzeti, mind nemzetközi vonatkozásban csak igen korlátozott mértékben segítik külpolitikai érdekérvényesítésünket, és jelenlegi formájukban a nemzetbiztonsági szolgálataink sem működnek kellő hatékonysággal. Honvédségünk megerősítésére – annak pénzügyi, szemléletmód-beli, stb. vonatkozásai miatt – nem sok esélyt látok, ugyanakkor a szolgálatok átalakításával (tehát nem feltétlenül bővítésével) jelentős többletet kaphatna a magyar biztonságpolitikai érdekek (külpolitika, gazdaságpolitika, környezetvédelem, stb.) nemzeti és nemzetközi érvényre juttatásának folyamata.

A nemzetközi tendenciák és a gyakorlat azt mutatja, hogy a hagyományos nemzetbiztonsági tevékenység a korábbiakhoz képest jelentősen módosult, a globalizáció eredményeként felgyorsult folyamatok közvetlen részese lett, és a korábbiakhoz képest közvetlenebbül befolyásolja az adott ország külpolitikai, gazdaságpolitikai, katonapolitikai, stb. törekvéseit. Meg kell tehát találnuk a módját, hogy a jelentős humán kapacitással rendelkező magyar nemzetbiztonsági szolgálatok hogyan segítsék az eddigieknél sokkal közvetlenebbül a nemzeti érdekeink érvényre juttatását, mindenekelőtt és konkrétan a külpolitikai, gazdaságpolitikai törekvéseinket úgy, hogy közben a belbiztonsági jellegűeket, az új típusú fenyegetéseket is hatékonyabban kezeljék.

A nemzetbiztonsági szolgálatok megreformálására irányuló munka fokozott figyelmet érdemel. Sok tennivaló lenne, kezdve a különböző speciális szolgálatoknál feltárt hasonló tartalmú hiányosságok rendbetételétől (elemzői kapacitás hiánya, nyelvi felkészültségi hiányosságok, információmegosztási problémák, az információ-menedzsment problematikája, kommunikációs zavarok, szolgálatok közötti egészségtelen rivalizálás, stb.) az új kihívásoknak való jobb megfelelés érdekében tett szervezet-átalakítási lépésekig (új számítógépes információmegosztási rendszer kialakítása, információ-fúziós központ felállítása, stb.). A konkrét nemzetközi példák és tapasztalatok átvétele nyilván komoly elemző, előkészítő munkát igényel, emellett a szervezetre szabás kritériumának is meg kell, hogy feleljen, azaz az egyes magyar szolgálatok feladatrendszeréhez kell, hogy igazodjon.

Vannak azonban univerzális problémák is, amelyekkel kapcsolatos minden külföldi tapasztalat hasznos lehet. Anélkül, hogy ezen problémák katalógizálására vállalkoznánk, csupán egy olyan területet kívánok kiragadni, amelynek amerikai megvalósítási formáját és tapasztalatait hazai megfontolásra érdemesnek tartom: A szervezetközi, feladatterület-orientált Nemzeti Hírszerző Központok (NIC) felállítása és működtetése a kezdeti fenntartások ellenére sikertörténetnek számít az amerikai hírszerző közösségben. A jelenleg működő hét NIC²⁸² hét különböző területet fed le és az eddigi tapasztalatok szerint az egyes szolgálatoktól odavezényelt szakemberek (elemzők, operatív tisztek) révén mind a kijelölt területen folyó munkavégzés, mind pedig a szolgálatok közötti együttműködés és információmegosztás példaértékűen zajlik.²⁸³

A magyar nemzetbiztonsági szolgálatok között kialakítandó hasonló intézményesített együttműködési struktúrák bizonyosan hasonló minőségi javulást eredményeznének a kijelölt

²⁸² The Counterterrorist Center, the Counterintelligence Center, the National Counterintelligence Center, the Crime and Narcotics Center, the Nonproliferation Center, the Arms Control Intelligence Staff and the Center for Security Evaluation.

²⁸³ *IC21: The Intelligence Community in the 21st Century; XII. Intelligence Centers*
In: <http://www.access.gpo.gov/congress/house/intel/ic21/ic21012.html>, 2006. 04. 14.

szakterületeken. Ezen túlmenően, az első lépésben még csak az új kihívásokra létrehozandó magyar NIC struktúrák rendszere – átgondolt tervezés mellett – megoldana számos olyan problémát, mint például a párhuzamosságok kérdése, az ebből fakadó pénzügyi többletkiadások terhe, a szolgálatonként, és azon belül is szakterületenként eltérő minőségi összetételű humán erőforrások helyzete, a rivalizálás visszasságai, vagy például okafogyottá tenné a szolgálatok ilyen-olyan formájú összevonásának évek óta zajló vitáját is.

Az új típusú fenyegetésekre ráépülő NIC-szerű szolgálatközi együttműködés mindenképpen a hatékonyság növekedését jelentené a korábbiakhoz képest, miközben a szolgálatoknak az eredeti alapfeladataikat sem kellene háttérbe szorítaniuk. A koordináció nem kevésbé hasznos hozadéka lenne az is, hogy nem vinné el e szervezetek napi munkájának jelentős részét a társszolgálatokkal a „slágertémákban” való konkurálás.

Amennyiben a terrorizmus elleni harcot – a valóságban csekély ilyen típusú fenyegetéssel bíró magyarországi helyzet ellenére – továbbra is prioritásként kell kezelniük a nemzetbiztonsági szolgálatainknak, akkor az előzőekben jelzett tartalmú együttműködés megvalósításához vezető első, és szinte azonnal kézzelfogható eredményeket produkáló lépés a már működő Szervezett Bűnözés Elleni Koordinációs Központ (SZBEKK) mintájára létrehozandó Terrorizmus Elleni Koordinációs Központ lehetne.

Az alábbiakban vázolom a magyar nemzetbiztonsági szolgálatok együttműködésének javítására, az új típusú kihívások kezelését az eddigieknél hatékonyabban szolgáló átalakítására, megreformálására vonatkozó elméleti elgondolásomat:

Elsődlegesen a törvényi háttér megteremtésére, azaz a nemzetbiztonsági törvény módosítására lenne szükség, amelynek kulcseleme az öt szolgálat szoros koordinációját megvalósító ún. „Nemzeti Hírszerző Hatóság” – „NHH” létrehozása (ami a reformfolyamatban előtünk járó országok mintájára, tapasztalatainak felhasználásával történne). A szolgálatok közötti együttműködés és információmegosztás rendszerét működtető, az egyes szervezetek személyi állományából kikülönített központi szerv révén elkerülhetőek lennének a párhuzamosságok, megszüntethető lenne a rivalizálás, költséghatékonyabbá, célirányosabbá és eredményesebbé válna a nemzetbiztonsági munka.

Ennek a szolgálatközi koordinációs feladatkört ellátó szervnek a feladatait a „Nemzetbiztonsági Kabinet” – „NK” határozná meg és hathavonta felülvizsgálná a prioritássorrendet. Közvetlen, napi irányítást a nemzetbiztonsági szolgálatokért felelős miniszter, vagy egy általa megbízott személy végezné. Ezen vezető rendszeres konzultációkon egyeztetne az aktuális feladatokról a kormány egyes tagjaival, mindenekelőtt a külügyminiszterrel, a gazdasági miniszterrel, vagy a belbiztonsági ügyekért felelős miniszterrel.

A „NHH” nem egy szolgálatok fölötti szerv lenne, hanem azok egyes feladatait a vezető (miniszter) döntése alapján magához vonó, attól kezdve abban a témában kizárólagos módon illetékes, a feladatokat operatíván, célirányosan kezelő és hatékonyan végrehajtató struktúra.

A „NHH” – a már működő külföldi példákhoz hasonlóan – az „NK” által prioritásként meghatározott konkrét feladatok végrehajtására „Nemzeti Hírszerző Csoportokat” – „NHCS” hozna létre (pl. Terrorizmus-elleni NHCS, Gazdaságpolitikai prioritásokat segítő NHCS, Orosz irányú NHCS, Non-proliférációs NHCS, stb.). A „NHCS-k” létrehozásának célja, hogy egy bizonyos témában – többnyire a Nemzetbiztonsági Kabinet által kijelölt fontos és tartósan bizonyuló problémában – információ-fúziós központot képezzenek. Az adott NHCS olyan téma és feladatorientált szervezet lenne, amelybe az NHH-t vezető személy igé-

neyei alapján a nemzetbiztonsági szolgálatok az adott témában illetékes legjobb információ-szerző és elemző-értékelő szakembereiket delegálnák. Az NHCS a kijelölt téma legfőbb felelőse lenne, és minden forrás rendelkezésére állna az adott feladat végrehajtására, amelyről csak ő jelenthetne. Az egyes szolgálatok nem folytathatnának önálló, párhuzamos információgyűjtést az adott témában, illetve minden más forrásukból hozzájuk beérkező információt át kellene adniuk az illetékes NHCS-nek. Egy-egy NHCS meghatározott időszakra (pl. 2 év) lenne felállítható, munkájában ideiglenesen más, polgári szakterületekről (pl. külügyminisztérium) érkezett szakértők is részt vehetnének. Az adott témában az adott NHCS által összeállított anyagok képeznék a miniszterelnöknek, vagy a külügyminiszternek készített napi jelentésének alapját.

A magyar nemzetbiztonsági szolgálatok között kialakítandó, a fentiekben vázolt intézményesített együttműködési struktúrák – a nemzeti érdekek hangsúlyosabb képviselőjére, vagy koalíciós feladatvállalások teljesítésére létrehozandó NHCS-k – alkalmazása bizonyosan komoly minőségi javulást eredményeznének a kijelölt szakterületeken. Az illetékes miniszterek „megtarthatnák” az önállóságukat megőrző szolgálataikat, ugyanakkor a Nemzetbiztonsági Kabinet által meghatározott aktuális feladatok teljesítéséhez is operatív módon állnának rendelkezésre az egyes szervezetek által birtokolt legjobb erőforrások.

A nemzetbiztonsági szolgálatok erőforrásainak párhuzamosságokat kiküszöbölő, koordinált, NHCS-rendszerű felhasználása révén célirányosan és közvetlenül támogathatóvá válnának konkrét külpolitikai és gazdaságpolitikai célok, és általában véve határozottabban lehetne érvényesíteni a magyar nemzeti érdekeket.

4.6. Katonai eszközök

4.6.1. A helyzet stratégiai értékelése

A terrorizmus elleni harc kapcsán a katonai terület kapja a legtöbb figyelmet és sokan a fegyveres fellépést tekintik a probléma megoldása legkézenfekvőbb eszközének. Ez a megközelítés alapvetően téves, mert nélkülözi a radikális csoport által alkalmazott erőszak természetének azt a fajta elemzését, értékelését, ami alapján a legmegfelelőbb eszközök alkalmazására kerül sor.

Leegyszerűsítve a helyzetet, az erőszakot „cselekvési logikaként” alkalmazó, „tiszt/valódi terrorizmust” megtestesítő terrorszervezet ellen terrorizmus-ellenes stratégiával (*counter-terrorism strategy*) kell fellépni, amiben az elsődleges szerepet valóban a nemzetbiztonsági, katonai, rendvédelmi szervek kapják.²⁸⁴ Ennek a stratégiának három fő eleme van, amelyek egyben egy folyamat három – gyakran egymást átfedő – időszakát jelentik:

1) **Megelőzés:** A terrorista szervezetek és cselekmények felderítése, a veszélyeztetettségi értékelések elvégzése, a lehetséges célpontok tanulmányozása, védelmük erősítése, sebezhetőségük csökkentése, a megelőzésre szolgáló rendszabályok bevezetése és folyamatos fenntartása.

²⁸⁴ A terrorizmus elleni stratégia ez esetben értelemszerűen magában foglalja az antiterrorista eszköztárat is. A magyar terminológiában a két fogalmat („*counter terrorism*” / „*anti terrorism*”) gyakran szinonimaként használják, holott a tartalmi jelentésükben markáns különbség van. A terrorelhárító (anti terrorism) módszerek elsősorban passzív, védekező jellegűek, amelyek alkalmazása során megfelelő védelmi előkészületekkel, a sebezhetőség minimalizálásával a cél olyan biztonsági környezet kialakítása, ami már önmagában elriasztja a terrorcselekmény elkövetését tervező terroristákat. A terrorellenes (*counter-terrorism*) módszerek viszont offenzív jellegűek, céljuk az aktív megelőzés (hírszerzéssel a potenciális terroristák azonosítása és semlegesítése), esetleg a végrehajtott terrorakció után a terroristák felkutatása, elfogása, vagy megsemmisítése.

2) **Gyors válaszadás:** Az elkövetett terrorista cselekmény megszakítása, válaszcsepás, a fenyegetett erők és eszközök fokozott védelme, a megtámadott személyek, anyagi javak mentése.

3) **A következmények felszámolása:** A másodlagos veszélyforrások felkutatása, felszámolása, az eredeti állapot helyreállítása. A terrorista akció elemzéséből levont következtetések alapján a hasonló jellegű események megelőzéséhez szükséges rendszabályok kidolgozása, a „szűk keresztmetszetek” azonnali megszüntetése.²⁸⁵

A felkelés, szabadságharc jegyeit mutató, politikai fegyveres harcot folytató, a terrorizmust „cselekvési módszerként”, alkalmoszerűen, taktikai szükségszerűségből használó ellenálló szervezet esetén viszont a katonai eszköztárhoz az ellenpólus hatalom csak igen visszafogottan és megfontoltan nyúlhat. Ez utóbbi esetben ugyanis a felkelés-elleni stratégia (*counter-insurgency strategy*) alkalmazása a legcélravezetőbb módszer, amelynek elemeivel a fő cél a radikális szervezet mögött álló tömegbázis leválasztása.

A különböző – politikai, gazdasági, diplomáciai, kulturális, stb. – módszerekkel pacifikált tömegbázis leválása után megmaradó, immár valóban elszigetelődött, és a „tisza terrorizmus” örvényébe gabalyodó terrorcsoport ellen lehet és kell aztán titkosszolgálati és katonai eszközökkel fellépni. A katonai eszköz használatával azonban mindig óvatosan kell bánni, mert egy felkelőcsoportnak éppen az a célja, hogy mozgósítsa a tömegeket. Ha a tömegbázis leválasztására irányuló stratégia nem volt alapos, vagy a katonai eszköz bevetésére korábban került sor, mint ahogyan azt a helyzet megkívánta volna, akkor a hatalom hosszú időn át, szisztematikusan felépített „tömegbázis leválasztási” stratégiája összeomolhat és a radikális csoport ismét erőre kaphat. Pontosan ez történt 1968-69-ben Észak-Írországbán, ahol a biztosan alakuló politikai tárgyalásokat megakasztotta a britek katonai fellépése az immár eléggé legyengültnek tartott PIRA-val (*Provisional Irish Republican Army*) szemben. „A Bajok” (*The Troubles*) névvel illetett időszak után a PIRA tömegbázisa ismét jelentősen megerősödött.²⁸⁶

A felkelés-ellenes stratégia kialakításakor mindenekelőtt a helyzet, a szembenálló fél alapos értékelését kell elvégezni. A felkelés értékelésének hét fő szempontja:²⁸⁷

- 1) vezetés;
- 2) célok;
- 3) ideológia;
- 4) körülmények;
- 5) földrajzi környezet;
- 6) külső támogatás;
- 7) szakaszolás és időzítés.

Részleteiben:

²⁸⁵ PADÁNYI József: *A Magyar Honvédség lehetőségei a terrorizmus elleni harcban*. In: Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények, IX. évfolyam, 3. szám, 2005. p. 191.

²⁸⁶ ENGLISH, Richard: *Armed Struggle - The history of the IRA*. In: Oxford, New York, 2003. p. 45.

²⁸⁷ US Army, Field Manual-Interim 3-07.22 *Counterinsurgency Operations*
In: <http://www.fas.org/irp/doddir/army/fmi3-07-22.pdf>, 2006. 04. 11.

- 1) A vezetés megítélése kritikus egy felkelésnél. Tisztázni kell a politikai erőszakot irányítók nézeteit, felkészültségét, iskolázottságát, társadalmi háttérét, szociális kapcsolatrendszerét, tapasztaltságát, a szervezetre gyakorolt hatása jellegét, mélységét, egymással való együttműködésük formáit, a szervezeti koherencia egységét, illetve általában véve mindazon jellemzőket, amelyek révén az ellenállás egészére befolyással bírnak.
- 2) A célokat illetően tisztázni kell a felkelők stratégiai, hadműveleti és harcászati céljait. A stratégiai cél rendszerint az állam birtokba vétele, a politikai hatalom megszerzése. Itt annak vizsgálata is fontos, hogy a felkelők várhatóan mit kezdenének a megszerzett hatalommal. A hadműveleti cél a kormányzat legitimitásának kétségbe vonása, elutasítása, hatalombirtoklási képességeinek korlátozása. A harcászati cél lehet pszichikai és fizikai természetű egyaránt. Pszichikai a lakosság, vagy a szembenálló erők mentális befolyásolása, fizikai pedig bizonyos kulcsfontosságú létesítmények elfoglalása.
- 3) Az ideológia a létező államhatalommal szembeni politikai alternatíva központi eleme. A leghatékonyabbak azok az ideológiák, amelyek a lakosság látens, érzelmi vágyait célozzák meg és olyan magasztos eszmékkal kötik össze, mint igazságosság, szabadság, külföldi megszállás elleni harc. A jó ideológia olyan prizmat jelent a felkelők számára, amelyen keresztül minden helyzet jól értelmezhető.
- 4) A körülmények azokat a kulturális, demográfiai faktorokat jelentik, amelyek befolyással bírnak a konfliktusban résztvevőkre. Ezek a körülmények lehetnek kedvezők, vagy kedvezőtlenek a felkelőkre nézve és éppen ezáltal használhatók fel jól a stratégia kialakításában. Általában a harcászati szint az, amelyen ezek leghamarabb kidomborodnak, ezért nagyon fontos az időbeni felismerése ezeknek a faktoroknak, mert befolyásolni fogják magasabb szinten is a szervezetet, a doktrínát, az alkalmazott technikákat és módszereket.
- 5) A földrajzi körülményeknek, továbbá a városi vagy vidéki környezetnek meghatározó jelentősége van a megfelelő szervezet, doktrína, az adekvát technikák és módszerek alkalmazása vonatkozásában.
- 6) A felkelők külső támogatáshoz jutásának kérdése, valamint visszavonulási lehetőségeik, menedékhelyeik léte, vagy nem léte mindig kulcsfontosságú egy felkelés megítélésénél. A külső támogatás jelenthet politikai, pszichológiai, vagy anyagi jellegű segítséget.
- 7) A felkelés szakaszolása azon különböző szakaszokat és a hozzá tartozó stratégiákat jelenti, amelyeket a vezetés a tömegbázis megnyerése és a szemben álló fél felőrlése céljából használ. Ez defenzív szakaszt (első fázis), patthelyzetet (második fázis), és offenzív szakaszt (harmadik fázis) foglal magában, amelyek tartalma és sorrendje a konkrét helyzettől függ.

A felsorolt hét fő szempont értékelése mellett rendkívül fontos ismerni azokat a kollektív, tömeges szinten manifesztálódott sérelmeket, amelyek a felkelés mögé álló tömegbázist mozgatják, továbbá a felkelés vezetésének azon szándékait, amelyekkel a tömegbázist tovább szélesítheti, kohézióját erősíti.

Nemzetközi szinten – ahol jelen vannak a muszlim társadalmi mozgalomnak mind a békés szervezetei, mind pedig a szélsőséges erőszakot választó dzsihadista terroristái – igen

nehéz lenne elvégezni a fenti részletességű elemzést-értékelést. Ugyanakkor érdemes legalább pontosan azonosítani, hogy mivel is állunk szemben. A kérdés tehát, hogy milyen a napjainkban meg tapasztalt erőszak természete. *Transznacionális terrorizmus* (ahol a terrorcsoportok sérelmi gyökerei lokálisak, azonban a határokon átlépve fejtik ki tevékenységüket), vagy *nemzetközi felkelés* (ahol a felkelést szülő sérelmek olyan nagyságú térségben alakultak ki, hogy a belül lévő nemzeti határoknak nincs jelentősége)?

Megítélésem szerint a muszlim térségben az előző két forma ötvözetével van dolgunk, azaz *transznacionális felkelésről* beszélhetünk, amelyben a felkelő csoportok mindenhol helyi sérelmekből táplálkoznak, lokális tömegbázisuk van és az adott országhoz kötődnek, azonban akcióikat képesek az államhatárokon túlnyúlva is végrehajtani. Ebből adódóan a megoldás kézenfekvőnek látszik: minden egyes érintett országnak ki kell dolgoznia a maga felkelés-elleni stratégiáját és ezek összegződéseként – valamint a nyugati államok masszív politikai, gazdasági, diplomáciai, stb. segítsége és tanácsadói révén – van esély a szélsőségeség visszaszorítására, helyi bűnüldözési problémává csökkentésére.

A fentiek jól alkalmazhatók azokban a muszlim országokban, ahol nincsenek jelen külföldi katonák. Ahol azonban vannak, ott az egyébként is meglévő sérelmek hatványozottan törnek felszínre és a megszállók elleni harc egyesítő ideológiája – minden más észérvet félre söpörve – soha el nem fogyó tömegbázist épít a felkelők mögé.

Az ideális megoldás a megszálló erők kivonása és a kormányerők megfelelő felkészítése, segítése. A kormányerőknek a társadalmi mozgalom központi lényegét megcélzó felkelés-elleni stratégiát kell kidolgozniuk. A stratégia elveinek, elemeinek meghatározása alapvető jelentőségű feladat. A kormány sikeres felkelés ellenes stratégiája kialakításának öt alapelve van.²⁸⁸

- 1) Világos politikai célt kell kijelölnie (pl. létrehozni és fenntartani egy szabad, független és egységes országot, amely politikailag és gazdaságilag stabil, életképes).
- 2) A törvény szigorú betartásával kell működni.
- 3) Ki kell dolgoznia egy átfogó, minden részletre kiterjedő tervet, amelyet igyekszik következetesen és szisztematikusan megvalósítani.
- 4) A kormánynak az ellenség politikai felforgató tevékenységét, ideológiáját kell megcéloznia, nem pedig a felkelőket.
- 5) A kormánynak már a felkelés kezdeti szakaszában ki kell alakítania és biztonságossá kell tennie a működési zónáját.

A fenti alapelveket figyelembe vevő stratégia csak a megfelelő kiindulási helyzetet jelenti, a stratégia sikerességét a részelemek²⁸⁹ megfelelő összeállítása és a szakszerű, következetes végrehajtás biztosítja (5. ábra).

²⁸⁸ STRICKLAND, Adam: *Reinventing the Counterinsurgency Wheel*.

In: <http://smallwarsjournal.com/documents/swjmag/v2/strickland-jul05.htm>, 2007. 05. 12.

²⁸⁹ SEPP, Kalev I.: *Best Practices in Counterinsurgency*.

In: <http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/milreview/sepp.pdf>, p. 10. 2007. 05. 12.

A SIKERES STRATÉGIA ELEMEI	A SIKERTELEN STRATÉGIA OKAI
➤ hangsúly a hírszerzésen; ➤ a lakosság szükségletei kielégítésének és biztonságának szem előtt tartása; ➤ biztonsági zónák kialakítása, fokozatos bővítése; ➤ a lakosság feletti ellenőrzés megszerzése (a felkelők elszigetelése a lakosságtól); ➤ kizárólagos hatalomgyakorlás a kijelölt terület fölött (egyedüli Hatóság, karizmatikus, dinamikus vezetés); ➤ átütő, erőteljes pszichológiai kampány (PSYOP); ➤ amnesztia és rehabilitációs programok; ➤ a hagyományos katonai erők felkelés elleni tevékenységre való átorientálása; ➤ rendőri elsődlegesség, a katonai tényező csak támogatói feladatokkal; ➤ a rendőri erők fennhatóságának kiterjesztése, változatos felhasználása; ➤ a külföldi tanácsadók beágyazása a kormányerők tevékenységébe; ➤ a felkelők menedékhelyeinek felszámolása.	➤ a katonai vezetés primátusa a felkelés elleni tevékenység meghatározásában; ➤ a „megölni vagy foglyul ejteni” típusú akciók prioritása; ➤ a lakosság elérésének, bevonásának kudarca; ➤ zászlóalj szintű katonai műveletek elsődlegessége, normaként való alkalmazása; ➤ a katonai alakulatok nagy központi bázisokba koncentrálása; ➤ a különleges erők rajtaütésekre való elsődleges felhasználása; ➤ a tanácsadók tevékenységének háttérbe szorítása (különösen a kinevezéseknél); ➤ a kormányerők nemzetközi/amerikai típusú átalakítása, kiképzése; ➤ nyitott szárazföldi határok, légtér, tengerpart; ➤ a kormányzat békeidőkre jellemző működése.

5. ábra: Sikeres és sikertelen felkelés elleni stratégiák

(Forrás: SEPP, Kalev I.: Best Practices in Counterinsurgency. Fordította: Béres János)

4.6.2. Perspektíva Afganisztánban és Irakban

Afganisztánban és Irakban az amerikai és a koalíciós erők ellen felkelés (*insurgency*) van folyamatban²⁹⁰, amelyben a felkelők a terrorizmust „cselekvési módszerként” használják. Alapvető tényként kell kezelni, hogy a felkelők a gerilla hadviselést csak időnként és helyenként kombinálják ezzel a fajta terrorizmussal. Céljuk nyilvánvalóan az, hogy egyfelől az amerikaiak által hatalomba segített új rezsimet és támogatóikat elrettentsék, ellehetetlenítsék, másrészt a megszálló erőknek olyan veszteségeket okozni, ami idővel vállalhatatlanná teszi az amerikai, valamint a szövetséges (koalíciós) közvélemény és politikai vezetés számára a megszállás folytatását és végül az országból való kivonulásukhoz vezet.

²⁹⁰ A felkelés felforgató tevékenység és fegyveres küzdelem igénybevételével zajló fegyveres politikai mozgalom, aminek célja a törvényes kormány megdöntése, vagy az attól való különválás. („*Insurgency is an armed political movement aimed at the overthrow of a constituted government, or separation from it, through the use of subversion and armed conflict*”). MARKS, Thomas: *Insurgency in a Time of Terrorism*. p. 47.

A két országban folyó harcot ugyanakkor bonyolítja, hogy nem csak felkelők állnak szemben a megszálló külföldi erőkkel, hanem az al-Kaida ideológiai befolyása alatt álló, al-Kaida-ösztönzésű, „tisztá terrorizmust” alkalmazó terrorcsoportok is. Tény ugyanakkor, hogy ezen csoportok nagyságrendekkel kisebb erőt képviselnek a felkelőkhöz képest és az akcióik száma és eredményessége is jóval alulmarad azokétól. Ezen csoportok számára a térségben való létezésük alapeleme az idegen csapatok jelenléte. Ha nem lennének ott külföldiek (kelesztények), nem lenne ideológiailag alátámasztható és tömegbázis által támogatott ok sem a harcra.

A fentiekből következően az amerikai és a koalíciós erők szempontjából nehéz pontosan meghatározni, hogy a velük szembenálló erők ellen milyen módszert, terrorizmus-ellenes (*counter-terrorism*), vagy felkelés-ellenes (*counter-insurgency*) stratégiát alkalmazzanak. Az igazi megoldás ugyanakkor kézenfekvő lenne: kivonulni a megszállt országokból és kívülről támogatni a számukra elfogadhatóbb erőt, csoportosulást. A kivonulás után egy ideig bizonyára káosz lenne és polgárháborús állapotokba zuhanna az ország, azonban a helyzet rövid időn belül stabilizálna. A szélsőségeseknek nincs tömegbázisa, a hatalomra kerülő új erőnek pedig érdeke, hogy mielőbb konszolidálja a helyzetet (a mérsékelt politikai erők megegyezése), stabilizálja a biztonságot, felszámolja az idegen testnek tekinthető al-Kaida-kötődésű csoportokat, és végső soron működtesse az országot.

Az amerikai és a nemzetközi koalícióban részt vevő országok maradása mind a felkelők, mind a terroristák szempontjából a jelenlegi helyzet konzerválódását, hosszú távon pedig ezen utóbbiak megerősödését eredményezi. A felkelés sikerének valamennyi kritériuma adott, a koalíciós erők pedig politikailag rendkívül sérülékenyek. A megszállókat egyik fél sem fogja partnerként elfogadni, legfeljebb alkalmi, harcászati szintű katonai koalíciók jöhetnek létre a felkelők és a megszálló erők között a terroristákkal szemben.

A fenti értékelés nyilván szubjektív vélemény, nem mindenki osztja. Amit ettől függetlenül tényként kezelhetünk az az, hogy különböző (politikai, gazdasági stb.) okokból a koalíciós erők belátható időn belül nem fognak kivonulni a megszállt országokból, sőt a katonai részvétel további szélesedése várható.

Ebben a helyzetben a részvételre kötelezett katonai tényezők feladata az, hogy a lehetőségek közül a leghatékosabb megoldást válasszák ki. Ez mindenekelőtt azt jelenti, hogy egy felkelés-elleni stratégiát kell kidolgozni és véghezvinni, konkrétan pedig, hogy a megszállt országokban a lakosság, mint tömegbázis leválasztására leginkább alkalmasabb módszereket kell találni. A mindennapi tevékenység során ezek használatára kell helyezni a hangsúlyt, a katonai opciót pedig csak az előbbiekből biztosítására és csak szükség esetén kell igénybe venni.²⁹¹ Ilyen helyzetben a biztonsági erők feladata stratégiai szinten a reformok véghezvitelének biztosítása, hadműveleti szinten szisztematikusan helyreállítani az országban a központi hatalom ellenőrzését, harcászati szinten pedig leszámolni a felkelőcsoport vezetőivel és személyi állományával.²⁹² Nyilvánvalóan roppant kétséges, hogy milyen esélyei vannak egy megszállt országban, megszálló erőként viselkedő hatalomnak az ezzel elégedetlen lakosság és az annak élén álló felkelőcsoport leválasztására.²⁹³ Az is kétséges, hogy a többnemzeti erők milyen szinten tudnak együttműködni a nem katonai jellegű feladatok végrehajtásában.

²⁹¹ Ezen stratégia sikerére kitűnő példa a kolumbiai Alvaro Uribe adminisztráció felkelés-ellenes tervének gyakorlatba ültetése. Részletesebben: MARKS, Thomas: *Columbian Military Support for Democratic Security*. In: <http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/Pubs/display.cfm?pubID=610>, 2007. 05. 12.

²⁹² MARKS, Thomas: *Insurgency in a time of terrorism*. p. 14.

²⁹³ PADÁNYI József: *A nemzetközi katonai műveletek műszaki támogatásának tapasztalatai*. In: http://www.zmne.hu/kulso/mhht/hadtudomany/2005/4/2005_4_19.html, 2007. 05. 20.

Márpedig igen fontos a felkelés-elleni stratégia, illetve az annak a megvalósítására kidolgozott részletes és konkrét terv lépéseinek a megfelelő koordinálása. Csak a megfelelő reform és egyéb intézkedések következetes foganatosítása eredményeként érhető el, hogy a felkelők tömegbázisát képező lakosság elfogadja a megszálló erők által kinevezett kormányt és végső soron a tömegbázis leváljon a fegyveres harcot folytató csoportról.

Bizonyos értelemben sikeresnek tekinthető David Petraeus tábornoknak, az amerikai erők iraki parancsnokának nevével fémjelzett, 2007. január 10-én bejelentett új Irak-stratégia, amely a korábban kizárólagos módon erőltetett katonai megoldás helyett egy valóban felkelés elleni stratégia alkalmazását jelenti. Bár ennek a tervnek is része a csapatbővítés, a több katonával a fő cél immár a gazdasági, politikai téren elért eredmények biztosítása. Hosszú távon ugyanakkor kétséges, hogy a valódi terrorizmust alkalmazó dzsihadista terrorcsoportokkal való leszámolás érdekében a felkelőkkel való koalíciók létrehozására irányuló stratégia az al-Kaida-szerűen működő csoportok kiszorítása, felszámolása után hogyan fog működni. Tény, hogy jelenleg mind az amerikaiak, mind a felkelők érdeke, hogy leszámoljanak a dzsihadistákkal, ugyanakkor kérdéses, hogy az amerikaiak elleni támadások szempontjából csupán kisebbik hányadot képviselő terroristák kiszorítása után a felkelők nem fordulnak-e ismét teljes erővel a fő ellenségnek számító megszálló erők ellen.

Összességében véve kicsi az esélye annak, hogy Irakban és Afganisztánban belátható időn belül alábbhagyjon a felkelés intenzitása. Tekintettel arra, hogy ennek kezelésére az amerikai és a koalíciós erők számára a katonai opció továbbra is meghatározó helyen áll, nagy valószínűséggel prognosztizálható, hogy Irakban és Afganisztánban még hosszú távon kell számolnunk a háborús állapotok fennmaradásával, sőt nem zárható ki a fegyveres harc további eskalációja sem.

4.6.3. Katonai válasz a „transznacionális felkelésre”

A muszlim országokban immár transznacionális módon működő radikális csoportok elleni fellépés a felkelés-ellenes (*counter-insurgency*) stratégia jegyeit kell, hogy magán hordozza. Elsődlegesen tehát a nem katonai eszközök használatára kellene támaszkodni. A megfelelő módszereket országspecifikusan szükséges meghatározni és mindenhol az adott körülményekhez alkalmazkodó reformokat, változtatásokat bevezetni annak érdekében, hogy a sérelmekkel teli tömegbázis leválasztható legyen a felkelő/ellenálló csoportról.

Ez az elméleti szempontból helyes eljárás a gyakorlatban jelentős csorbát szenved azal, hogy az egyes muszlim országok vagy képtelenek (működésképtelen államok²⁹⁴), vagy egyáltalán nem hajlandók adekvát módon kezelni a lakossági sérelmeket. Továbbra is a megszokott módon, elnyomó hatalomként viselkednek és a szokásos titkosszolgálati, katonai eszközöket alkalmazzák a társadalmi problémák megoldására.

Ebből következően a muszlim szélsőségesek által képviselt terrorizmus teljes felszámolására kicsi esély van, visszaszorítása azonban a nyugati típusú társadalmak összefogása révén (az előzőekben tárgyalt módon) megvalósítható feladat. Ilyen felemás körülmények között, a terrorizmust akár „cselekvési módszerként”, akár „cselekvési logikaként” használó szélsőséges muszlim csoportok ellen, az EU és a NATO országainak megfelelő katonai képességekkel kell rendelkeznie. Ennek a katonai felkészültségnek a következő elemei vannak:

²⁹⁴ ZARTMANN, I. William: *Collapsed States: The disintegration and restoration of legitimate Authority*. Boulder Co., Lynne Rienner, 1995. p. 102.

1. A NATO csúcstalálkozók döntései

Bár a NATO már 2001 szeptembere előtt is, nevezetesen az 1999. évi washingtoni csúcstalálkozón foglalkozott a terrorizmus elleni fellépés szükségességével, az erre irányuló tényleges és érdemi döntésekre csak a 2002-es prágai (2002. november), majd az azt követő isztambuli (2004. június) és rigai (2006. november) csúcstalálkozókra került sor.

A) A Prágában elfogadott Prágai Képességvállalások (*Prague Capabilities Commitments – PCC*) már szinte teljes egészében a terrorizmus elleni küzdelmet célozták meg.²⁹⁵ Egyéb intézkedések:

- Prágában fogadták el a NATO terrorizmus elleni védelméről szóló katonai koncepcióját (MC 472), ami a tagországok együttműködésének szorosabbra vonását segítette elő. A dokumentum a lehetséges katonai lépéseket négy csoportba²⁹⁶ sorolja:
 - terrorizmus elleni védelmi jellegű intézkedések (*anti-terrorism*)
 - terrorizmus elleni támadó jellegű intézkedések (*counter-terrorism*)
 - következmények felszámolása (*consequence management*)
 - katonai együttműködések (*military cooperation*).
- A Szövetség hasonló jellegű dokumentumot dolgozott ki a partnerországokkal való együttműködés vonatkozásában, és kiemelten Oroszországgal is (Terrorizmus Elleni Akcióterv).
- Tíz terrorizmus elleni munkaprogram került elfogadásra, amelyek segítségével a nemzetek csökkenthetik a terrorizmussal szembeni sebezhetőségüket. Ezek a programok mind politikai, mind katonai és fegyverzettechnikai oldalukat tekintve kiemelt fontossággal bírnak.²⁹⁷

B) Az isztambuli csúcstalálkozó legfőbb eredményei a NATO expedíciós képességeinek fokozására, valamint a „Terrorizmus Elleni Védelem” (*Defence Against Terrorism -DAT*) programjának továbbfejlesztésére vonatkozó döntések elfogadása volt. Ezen belül²⁹⁸:

- Döntést hoztak arról, hogy kiterjesztik a szövetséges műveletek tartalmi körét és természetét, erős kapcsolatot teremtve a politikai kötelezettségvállalások és a teljesítésükhöz szükséges erőforrásokhoz való hozzáférés között. Intézkedéseket hoztak a Szövetség képességeinek javítására, hogy az meg tudjon felelni a biztonsági kihívások szélesebb körének, különösen a terrorizmus által előidézett veszélynek. Az Isztambulban elfogadott intézkedéscsomag főbb területei: a hírszerzési együttműködés erősítése (a Terrorista Fenyegetés Hírszerző Egység felállítása, hatékonyabb együttműködés a terrorista támadások következményeinek felszámolásában az Euroatlanti Katasztrófa-elhárítási Ko-

²⁹⁵ BALI József: *A biztonság-és védelempolitika és a terrorizmus összefüggései a védelmi tervezés folyamatában*. In: Felderítő Szemle, 2006. január, V. évfolyam, Különszám. p. 18.

²⁹⁶ FUCSKU Sándor: *A válságkezelő műveletekben részt vevő magyar kontingensek terrorfenyegetettsége, a felderítő csapatok különleges felderítő képességei*. In: Felderítő Szemle, 2006. január, V. évfolyam. p. 54.

²⁹⁷ BALI József: *A biztonság-és védelempolitika és a terrorizmus összefüggései a védelmi tervezés folyamatában*. p. 19.

²⁹⁸ AYBET, Gülnur: *Egy új transzatlanti konszenzus felé*. In: <http://www.nato.int/docu/review/2004/issue3/hungarian/art1.html>, 2007. 04. 11.

ordinációs Központ keretében, a Földközi-tengeri hajózást ellenőrző Active Endeavour Művelet (OAE) további erősítése és összehangolása a proliferációs veszély csökkentésére irányuló amerikai kezdeményezéssel (PSI).

- Támogatták a meglévő partnerekkel való kapcsolatok erősítésére irányuló kezdeményezéseket, beleértve a Kaukázusra és Közép-Ázsiára irányuló új regionális fókuszot, illetve azokat, amelyek új partnerekkel való kapcsolatok létrehozására irányultak, különösen a szélesebb Közel-Keleten.
- A Szövetség már a prágai csúcstalálkozón létrehozta az Egyéni Partnerségi Akciótervet és a Terrorizmus-ellenes Partnerségi Akciótervet. Ezek a programok, valamint az Isztambulban bejelentett Védelmi Intézmények Építésének Partnerségi Akcióterve arra hivatottak, hogy segítsék a partnereket felelős demokratikus védelmi intézményeik kiépítésében.
A partnerországok és a NATO együtt határozták meg az együttműködésnek azokat a területeit, ahol a Szövetség képes szakértői segítséget és támogatást nyújtani (az illegális csempészetrel szembeni határbiztosítás, kézi- és könnyűfegyverek átadása, hírszerzési információk megosztása, védelmi reform, költségvetés és tervezés, polgári-katonai kapcsolatok, valamint képzési és együttműködési képesség a NATO által vezetett békétámogatási műveletekben való részvételi alkalmasság érdekében).
Összességében véve megállapítható, hogy a partnerségi programok megújításának (Békepartnerség-Pfp és Mediterrán Dialógus-MD), az Isztambuli Együttműködési Kezdeményezés-ICI és a nemzetközi együttműködés mélyítésének közepontjában a terrorizmus elleni küldelem áll.
- A NATO elhatározta, hogy kiterjeszti afganisztáni jelenlétét. (A NATO 2003. augusztusa óta vezette a Nemzetközi Biztonsági Segítségnyújtási Haderőt - ISAF, a Szövetséges vezetők vállalták a NATO jelenlétének további bővítését az országban újabb Tartományi Újjáépítési Csoportok-PRT, azaz vegyes polgári-katonai csoportok létrehozásával);
- A NATO haladást ért el a Szövetség katonai képességeinek átalakítása terén a prágai csúcstalálkozó óta. Ésszerűsítette a vezetési struktúrát és létrehozott egy Szövetséges Átalakítási Parancsnokságot (*Allied Command Transformation - ACT*) a reformok ütemének fenntartására. A Prágai Képességvállalásokkal összhangban előrelépés történt a stratégiai tengeri és légi szállításban, valamint a levegőben való üzemanyag feltöltés terén, illetve egy Szövetségi Földi Felderítő Rendszer kifejlesztésében. Ezen kívül a NATO Többnemzetiségű Vegyi, Biológiai, Radiológiai és Nukleáris Zászlóalja az isztambuli csúcstalálkozó időpontjára teljesen bevetésre alkalmas állapotba került;
- A NATO vezetői elfogadták egy terrortámadások elleni csúcstechnológiai képességeket tartalmazó csomag kidolgozását (tömegpusztító fegyverek elleni védelem, a repülőgépek vállról indítható rakéták elleni védelme, a helikopterek védelme, kikötők és hajók védelme, rögtönzött robbanóeszközök elleni védelem, aknafelderítő képesség javítása).

C) A rigai csúcstalálkozó legfőbb eredményei a NATO átalakításának a folytatására, az expedíciós jellegű nemzetközi műveletei kiszélesítésére, valamint a NATO Re-

agáló Erők teljes műveleti képességének elérésére irányuló intézkedések kidolgozása voltak. A csúcstalálkozón elfogadott Átfogó Politikai Irányelvek (*Comprehensive Political Guidance - CPG*) keretet és politikai útmutatást biztosít a NATO folyamatos átalakulásához, meghatározva a prioritásokat minden a Szövetséggel kapcsolatos képességi kérdésben, tervezésben és hírszerzésben. A CPG a terrorizmust valamint a tömegpusztító fegyverek elterjedését nevezte a Szövetségre leselkedő legvalószínűbb fenyegetésnek az elkövetkezendő 10-15 év során. A találkozáson megállapodás született arra vonatkozóan, hogy a szervezet rugalmasabbá váljon, logisztikai képességei költséghatékonyabbak legyenek, továbbá javuljon a különböző országok együttműködési képessége. Konkrét intézkedések²⁹⁹:

- Folytatódik a képességek fejlesztése (rakétavédelem, levegő-föld felderítés, antiterrorista képességek, tömegpusztító fegyverek elleni védelem, a különleges erők, valamint a védelmi tervezés).
- A kockázatok és a terhek egyenlőbb elosztása a tagállamok között, valamint a a nemzeti korlátozások megszüntetése.
- Szorosabb együttműködés más nemzetközi kormányzati, illetve nem kormányzati szervezetekkel (ENSZ, EU).
- Partnerségi viszonyok továbbfejlesztése (PfP, Mediterrán Dialógus, Isztambuli Együttműködési Kezdeményezés).
- A katonai erőn túl a biztonság garantálása más eszközök felhasználása révén (afganisztáni újjáépítés).
- A NATO és az EU között jelenleg fennálló holtpontra való túllépés szükségessége (harmonizálás, összehangolás, együttműködés).
- A NATO ambíciószintek változása, növelése.

A rigai csúcstalálkozó óta eltelt időszakban a NATO Isztambulban létrehozott Szövetséges Átalakítási Parancsnoksága a Szövetség transzformációs folyamatának részeként platformot biztosít a nemzetek számára a terrorizmus elleni küzdelem összehangolására parancsnoki, törzs és szakértői szinten. Kiemelt figyelmet fordítanak a terrorizmussal kapcsolatosan felmerülő katonai-politikai kérdéskörök behatárolására az elkövetkezendő 10-15 évben, illetőleg a NATO részéről igénybe vehető minimális katonai képességek meghatározására a terrorizmus elleni harc során.

Figyelemre méltó szemléletmódbeli változást tükröz, hogy a terrorizmussal összefüggő feladatok kapcsán a tervezők az utóbbi időben az „átfogó megközelítés” kifejezést használják, amely mögött a jelenséggel szembeni küzdelem katonai vetületen túlmutató komplex megközelítés szükségességét értik.

2. Az Európai Unió terrorizmus elleni intézkedései

Az EU terrorizmussal kapcsolatos megközelítése kapcsán mindenekelőtt azt kell leszögezni, hogy az EU-nak egyfelől nincs a NATO-hoz hasonló terrorizmus definíciója, másrészt az EU differenciáltabban áll hozzá a kérdéskörhöz, mint a többi nemzetközi szervezet. A saját tapasztalataiból következően az EU-dokumentumok különbséget tesznek

- az „Európai Unión belüli terrorista tevékenységek” (pl. baszk, északír, korzikai szeparatisták, görög, spanyol, olasz anarchisták, öko-, bio-, cyber-terrorizmus), illetve

²⁹⁹ DEÁK János: *A NATO hidegháború utáni stratégiai koncepciói, a prágai, az isztambuli és a rigai csúcstalálkozók döntései*. In: <http://www.zmne.hu/dokisk/hadtud/DEAK-1.ppt>, 2007. 10. 12.

- a „nemzetközi terrorizmus” (iszlám szélsőséges terrorizmus, török-kurd, iráni, palesztin militáns csoportok) között.³⁰⁰

A vizsgálatom szempontjából ez utóbbi, az iszlám kötődésű terrorizmus kapcsán hozott intézkedések mérvadóak, amelyeket illetően fontos leszögezni, hogy amint azt már az előző fejezetekben is kifejtettem, az EU terrorizmus elleni fellépése nem elsősorban katonai, hanem – a megelőzés tekintetében – sokkal inkább polgári jellegű feladatokat tartalmaz.

Az Európai Tanács 2004. március 25-én fogadta el a terrorizmus elleni küzdelemről szóló nyilatkozatot és az ahhoz kapcsolt felülvizsgált akciótervet. Az eredeti akcióterv kidolgozására a 2001. szeptember 11-ei terrortámadásokat követően került sor, amelyek összefoglalják a terrorizmus elleni harccal kapcsolatosan megtenni szükséges lépéseket. Az akcióterv uniós és nemzeti szintű végrehajtását az Európai Tanács 2004. decemberétől félévente ellenőrzi és értékeli.³⁰¹

2005 márciusában életbe lépett az ún. „szolidaritási klauzula”, amelynek értelmében terrorista támadás esetén a tagállamok kölcsönös segítséget nyújtanak egymásnak, beleértve a katonait is.

Az EU Bel- és Igazságügyi Tanácsa a harmadik pilléres Terrorizmus Munkacsoport (TWG) keretében kidolgozott „politikai ajánlásokat” fogadott el a terrorizmus elleni küzdelem területén.

Az elmúlt időszakban az EU saját hatáskörében

- kidolgozta a már említett terrorizmus elleni uniós akciótervet;
- a közös letartóztatási parancsot;
- a nemzeti rendfenntartó erők közös műveleti szabályait;
- létrehozta a terrorellenes koordinátor intézményét;
- létrehozta az önálló értékelő munkacsoportot a katonai törzsön belül;
- megerősítette az EUROPOL terrorizmus elleni egységét;
- adatbázist hozott létre azokról a katonai eszközökről és képességekről, amelyek felhasználhatók a civil lakosság védelme érdekében egy esetleges terrortámadás esetén
- felállították az EU gyorsreagálású polgári védelmi csoportját (*EU First Aid Support Team – EU-FAST*);
- megerősítette tagállami hírszerző szolgálatokat tömörítő Helyzetelemző Központot (*EU Joint Situation Centre-SitCen*);
- javította a felderítési képességeket a HUMINT (személyek által végzett felderítés), a SIGINT (rádiótechnikai eszközökkel végzett felderítés), az IMINT (képi felderítés), a MASINT (technikai felderítés) és az OSINT (nyílt forrásokon alapuló információszerzés) terén
- javította a határellenőrzési intézkedéseket az EU-ba belépő és onnan kilépő személyek vonatkozásában (a Schengeni Információs Rendszer-SIS első és második generációjának, valamint a Vízuminformációs Rendszernek- VIS alkalmazása), támogatta a megnövelt felderítőképességű és megbízhatóságú átvilágítási technológiák fejlesztését
- előkészítette a Kritikus Infrastruktúra-védelmi Program-CIP kidolgozását

³⁰⁰ TÁLAS Péter: *A nemzetközi terrorizmus és a szervezett bűnözés hatása a nemzetközi biztonságra és Magyarország biztonságára.*
In: http://www.mtaki.hu/docs/all_in_one/talas_peter_nemzetkozi_terrorizmus.pdf, p. 7. 2007. 10. 15.

³⁰¹ BALI József: *A biztonság-és védelempolitika és a terrorizmus összefüggései a védelmi tervezés folyamatában.* p. 20.

- a fentieken túlmenően rendszerek a belügyminiszterek és igazságügyi miniszterek tanácskozásai, amelyeken értékelik a helyzetet, meghatározzák az irányelveket és ajánlásokat dolgoznak ki a nemzetek számára.³⁰²

Az EU-ban és a NATO-ban zajló, a terrorfenyegetésre adott átfogó és nagy volumenű változások ellenére az utóbbi időszakban a terrorizmus elleni együttműködés szorosabbra vonására irányuló munka lelassult. A hatékonyság javítása érdekében szükség lenne a már kialakított intézmények és eljárási mechanizmusok gyengeségeinek megszüntetésére, a centralizáció erősítésére, az intézményi döntések nemzeti szinten történő megvalósítására és ennek számonkérhetőségére, a nemzeti terrorellenes stratégiák egységesítésére, közös értelmezésre, az információk és feladatok EU és a NATO intézményei közötti jobb megosztására, a fellépésük összehangolására.³⁰³

Az egyes tagállamoknak az uniós elvekkel és törekvésekkel összhangban erősíteniük kell saját nemzeti védelmi képességeiket, javítani a nemzetbiztonsági szolgálataik közötti együttműködést, megerősíteni a saját terrorellenes erőiket, fejleszteni haderejüket, illetve a haderő azon képességeit, amelyekre a globális terrorellenes harcban szükség lehet. Ez a felkészítés ki kell, hogy terjedjen mind a terrorizmus elleni védelmi, mind pedig a támadó feladatokra.

A terrorizmus elleni védelmi feladatok felölelik mindazon rendszabályokat, amelyek rendeltetése az, hogy csökkentsék a személyi állomány és az objektumok sebezhetőségét a terrorakciókkal szemben (felderítés, a veszély elemzése, biztonsági ellenrendszabályok életbe léptetése, a műveleti biztonság fokozása, a személyi biztonság növelése, fizikai biztonság növelése, a biztonsági rendszer felépítése, a műveleti központ felállítása, a bevetendő erők kiképzése).³⁰⁴

A terrorizmus elleni támadó feladatok azon ismeretek, rendszabályok és harctevékenységi eljárások összessége, amelyek célja a konkrét harcra történő felkészítés, kiképzés (felderítés, fontos személyek őrzés-védelme, objektumok és szállítmányok őrzés-védelme, kísérése, kutatás-megsemmisítés, rajtaütés a terroristák bázisain, lesállítás a mozgó terroristacsoportok megsemmisítése céljából, az aknacsapdák és robbantásos akciók megakadályozása, terrortámadások következményeinek felszámolása).³⁰⁵

A nemzetközi terrorizmus elleni harc katonai feladatainak tervezésénél és végrehajtása folyamán figyelembe kell venni azt, hogy ez a küzdelem nem az általánosan elfogadott hadműveleti és harcászati elvek szerint zajlik, hanem az azoktól alapvetően eltérő aszimmetrikus hadviselési eljárásoknak és módszereknek megfelelően. Ennek következtében mind a tervezésnél, mind a végrehajtásnál azon új, a NATO tagállamok harci tapasztalataiból merített elveket és módszereket kell alkalmazni, amelyek biztosítják a terrrorszervezet elleni sikeres katonai fellépést.

³⁰² PADOS Ferenc: *Az Európai Unió hatékonyságának növelése a terrorizmus elleni küzdelemben*. In: Felderítő Szemle, 2006. január, V. évfolyam, Különszám. p. 98.

³⁰³ PADOS Ferenc: *Az Európai Unió hatékonyságának növelése a terrorizmus elleni küzdelemben*. p. 99.

³⁰⁴ KŐSZEGVÁRI Tibor: *A nemzetközi terrorizmus elleni harc katonai területei és feladatai*. I. rész, ZMNE, Egyetemi jegyzet, Budapest, 2003.

³⁰⁵ KŐSZEGVÁRI Tibor, KOVÁCS Csaba: *A nemzetközi terrorizmus elleni harc katonai területei és feladatai*. II. rész, ZMNE, Egyetemi jegyzet, Budapest, 2003.

4.7. Összegzés

- A muszlim társadalmi mozgalom békés mederben tartása, a radikalizálódási folyamat megállítása, továbbá a terror örvényébe bonyolódó muszlim terrorista csoportok társadalmi többségtől való leválasztása, majd visszaszorítása mind a hatalmon lévő muszlim kormányoktól, mind pedig a nyugati típusú társadalmaktól közös, komplex és koordinált fellépést követel meg. Ennek a fellépésnek széles körű eszköztárat kell igénybe vennie, amely magában foglalva a politikai, gazdasági, kulturális, diplomáciai, pszichológiai, nemzetbiztonsági és katonai területeket, végeredményként egy terrorizmus elleni globális stratégiává áll össze.
- Az adott muszlim nemzetállamok sajátosságaira szabott felkelés elleni stratégia politikai területét illetően a hangsúlyt a demokratikus fejlődés gyakorlati, lényegi, bár időigényes elemeire (erős civil társadalom, független igazságszolgáltatás, versenyképes piacgazdaság, emberi, politikai és kisebbségi jogok erősítése, vallásszabadság, független média, hadsereg fölötti civil kontroll stb.) kell helyezni, nem pedig a látványos és gyors eredmények felmutatását (szabad választások kiírása) kell erőltetni. Ezen elv figyelmen kívül hagyása a posztszovjet térségben megtapasztalt demokrácia-paradoxont eredményezheti, ami az arab országok demokratikus fejlődése szempontjából katasztrofális következményekkel, a populista, fundamentalista erők hatalomra kerülésével járhat.
- A gazdasági és pénzügyi területet illetően az egyik fő feladat az arab térség gazdasági fejlődésének elindítása és a tartós növekedés feltételeinek a megteremtése, amihez elengedhetetlen segítséget jelenthetne egy a második világháborút követő Marshall Tervhez hasonló célirányos és felügyelt pénzügyi injekció. A terrorizmus térnyerésének visszaszorítását szolgáló másik intézkedés a nemzetközi pénzügyi szféra olyan szintű szabályozása, amely a forrásaik elapasztásával ellehetetleníti a terrorszervezetek finanszírozását.
- A kulturális lehetőség vonatkozásában annak az alapelvnek az elfogadása jelenthet előrelépést, hogy a muszlim világ és a Nyugat eltérő kultúrával rendelkezik és egyik sem erőltetheti a másikra a sajátját. Türelemre van szükség és időre, hogy az egyes kultúrák a globalizáció világában óhatatlanul bekövetkező érintkezési felületek mentén saját jószántukból vegyék át a másik kultúrájának azon elemeit, amelyeket a saját fejlődése szempontjából értékesnek és hasznosnak tartanak. Ehhez Nyugaton az iszlámmal szembeni negatív előítéleteket kell visszaszorítani, a muszlim világban pedig annak a megértése fontos, hogy a modern tudás összeegyeztethető az iszlám vallással. Ennek megértése és elfogadása esetén a muszlim világ előtt álló egyik legfontosabb feladat az oktatási rendszer átalakítása és a modern ismeretek vallási képzéssel szembeni elsődlegessé tétele a tananyagban.
- A diplomácia óriási feladata a terrorizmus elleni harcban együttműködést vállaló országok kohéziójának kialakítása, fenntartása. Ezen minimális együttműködési alap megteremtése után a következő feladat a szándékok „aprópénzre váltása”, azaz konkrét és gyakorlati nemzetközi intézkedéscsomagok kidolgozása, majd azok nemzeti szintű, de nemzetközileg koordinált alkalmazása. A diplomáciai tevékenységtől – különösen a partner muszlim kormányok miatt – nem választható el a lélektani aspektus figyelembevétele. Ennek lényege az, hogy a nyugati civilizáció eszmevilágával nem az iszlám áll szemben, hanem az iszlám vallást abszolút és szélsőséges módon értel-

mező, muszlim fundamentalisták erőszakos ideológiái. Az „eszmék háborújában” a muszlim világ mérsékeltjei csapnak össze a szélsőségesekkel, a Nyugatnak ebbe a harcba csak nagyon közvetett módon szabad beavatkoznia.

- A nemzetbiztonsági szolgálatoknak specifikus, de a korábbi súlyukhoz képest nagy jelentőségű feladataik vannak az új transznacionális kihívás, a muszlim radikalizmus elleni fellépésben. A korábbi – hidegháborús – időszaktól alapvetően eltérő természetű ellenség elleni küzdelem egyfelől nagyfokú szervezeti és funkcionális átalakításokat, valamint rugalmas alkalmazkodóképességet követel meg ezen intézményektől. Másfelől a konspiráltan működő, az egyes társadalmakat – de különösen a nyugati típusúakat – közvetlenül veszélyeztető terrorszervezetek elleni fellépés már nem reagáló, amolyan „következmény-menedzsment”-szerű magatartást igényel, hanem aktív, megelőző jellegű tevékenységet, ami az azonnal felhasználható, operatív információk megszerzése révén képessé teszi a szolgálatokat a társadalom, a demokratikus vívmányok preventív jellegű védelmére, a terrorcsoportok – még károkozásukat megelőző – felszámolására.
- Bár a globális terrorizmus elleni küzdelemben sokszor a katonai terület kapja a legtöbb figyelmet, valójában ez csak a legvégső eszköz lehet a társadalmi mozgalomból kinőtt terrorcsoportok elleni harcban. A muszlim radikalizmus mögött történelmi, gazdasági és politikai jellegű sérelmek sora húzódik meg, ebből következően a visszaszorításra irányuló felkelés elleni fellépésnek egy átfogó és összetett stratégia révén először a mozgalom mögöttes okait kell megcéloznia. Olyan mértékben kell lecsillapítania a mozgalmat, hogy a radikalizálódott szélsőségesekről leváljon a tömegbázis. Ezt követően kerülhet sor a konkrét katonai fellépésre, a marginalizálódott, a terrort cselekvési logikaként használó szélsőséges terrorista csoportok felszámolására, visszaszorítására, illetve az általuk okozott probléma rendőri-bűnügyi szintű kihívássá redukálására. Ebben a hosszú folyamatban a nyugati típusú társadalmak katonai erejének aktív részt kell vállalnia, ugyanakkor a felkelés elleni stratégiában hátrébb kell lépnie, át kell adnia a vezető szerepet az egyéb, gazdasági, politikai, diplomáciai, stb. lehetőségeknek. Ugyanakkor mindettől függetlenül a katonai képességét fenn kell tartania, sőt állandóan fejlesztenie, javítania szükséges, hogy igény, illetve politikai döntés esetén fel tudjon lépni a XXI. század kihívásaival, ezen belül is az egyik legalattomosabbal, a vallási köntösbe bújtatott, iszlám kötődésű terrorizmussal szemben.

ÖSSZEFOGLALÁS, KÖVETKEZTETÉSEK

A muszlim társadalmi mozgalomból kinőtt radikális szervezetek kialakulását bemutató, és az ellenük való fellépés stratégiai elemeinek a kimunkálását célul tűző értekezésemben öt fejezetre bontva végeztem el a probléma áttekintését, értékelését és a megoldási lehetőségek számbavételét.

Értekezésem **első fejezetében** a terrorizmus fogalomkörével kapcsolatos elméleti megközelítéseket vettem sorra azzal a céllal, hogy világossá tegyem a későbbiek során követett gondolatmenetemben használt elnevezéseket. Ennek kapcsán azon fő fogalmi elemeket összegeztem, amelyek a világ különböző országainak sokszor igen eltérő terrorizmus-definícióiban közös nevezőként kapnak helyet, illetve amelyek a lényegret megfogalmazva a fő eszenciáját képezik a fogalomnak. A négy fő tartalmi elem [(1) nem állami szintű szereplők által; (2) elsősorban fegyvertelen polgárok ellen; (3) politikai célok érdekében alkalmazott; (4) erőszak, vagy erőszakkal történő fenyegetés] azonosítása azért is bír nagy fontossággal,

mert ezek kiindulóalapként való elfogadása révén a terrorizmus fogalmáról leválaszthatók az egyes országok konkrét politikai, vagy egyéb partikuláris indíttatású kiegészítései, átértelmezései. A „nem állami szintű szereplők” megfogalmazás kizárja pl. a sokat vitatott állami terrorizmus létét. Az „elsősorban fegyvertelen polgárok ellen” kitétel a terroristák puha célpontok támadása iránti preferenciáját jelzi. A „politikai célok érdekében” megfogalmazás szerint bűnözői csoport által nyereségvágyból, anyagi haszon reményében, vagy nem beszámítható elmeállapotú személy által elkövetett merénylet nem tekinthető terrorizmusnak. Az „erőszak” kitétel esetében pedig egy nemzeti, vagy etnikai csoport, esetleg az ország politikai ellenzéke által tanúsított békés tiltakozási formákat (felvonulás, ülősztrájk) nem lehet terrorizmusnak minősíteni.

A terrorizmus főbb fogalmi elemeinek tisztázását követően a *terrorizmus* és a *felkelés* közötti különbségtételt végeztem el. Ennek kapcsán az angolszász szakirodalomban használt megközelítést alkalmaztam, amely alapján a szabadságharcnak is tekinthető felkelés nem egy elszigetelt csoport küzdelme, hanem legfőbb jellemzője az, hogy széles tömegbázis áll mögötte. A fegyveres politikai küzdelem a politikai hatalom megszerzésén keresztül egy olyan „ellenállam” (*counter-state*) létrehozásáért folyik, amely egy jól körülhatárolt területen, az állam minden funkcióját felvállalva a korábbi hatalom felváltására, illetve a teljes legitimitás birtoklására törekszik. A felkelés központi eleme tehát a politikai hatalom megszerzésére való törekvés, és az ennek során igénybe vett különböző eszközöknek és módszereknek csupán egyike a terrorizmus, ami a fegyveres küzdelemen belül az egyik lehetséges aszimmetrikus hadviselési módszer. A felkelők számára ez a fajta terrorizmus nem cél, hanem eszköz. A terrorizmust csak a sok egyéb módszer (politikai, gazdasági, diplomáciai törekvések) egyikeként alkalmazzák, és csak akkor, ha egy bizonyos konkrét helyzetben az tűnik a legcélravezetőbbnek a többi közül (*terrorism as method of action*). A tisztán terrorista szervezetek az előbbiekkal ellentétben a terrort az erőszak övényébe bonyolódva cselekvési logikaként használják (*terrorism as logic of action*). Számukra a terrorizmus nem taktika, hanem maga a stratégia. Ezeknek a valóságtól és az általuk képviselni kívánt tömegektől elszigetelődött, mély illegálitásban működő, erőszakra építő kis csoportoknak nincs tömegbázisuk, legfeljebb csak egy hullámszó létszámú szimpatizáns tábor van mellettük. Nincs társadalmi mozgalom mögöttük, hanem valamilyen eltorzult ideológiától hajtva ők maguk jelentik a mozgalmat. Az általuk elképzelt „ellenállam” utópisztikus, zavaros stratégiai céljuk nélkülözi az átgondolt, realitáson alapuló állam megteremtésének és az afölötti politikai hatalom birtoklásának az elemeit. E szervezetek tevékenysége valódi terrorizmusnak (*pure terrorism*) tekinthető, mert az erőszakot létük céljaként alkalmazzák.

A politikailag motivált erőszakos megnyilvánulásokat produkáló társadalmi mozgalom (illetve annak egyes szervezetei) erőszakjellegének pontos, racionális meghatározása – azaz a terrorizmust aszimmetrikus módszerként alkalmazó felkelés és a valódi terrorizmust folytató terrorszervezetek tevékenysége közötti különbségtétel – elengedhetetlenül szükséges, mert alapjaiban befolyásolhatja a mozgalom és a hatalom viszonyát, illetve végső soron a sorsát. Terrorizmusra ugyanis terrorizmus elleni eszközökkel és módszerekkel kell reagálni (*counter-terrorism strategy*), amelyek számos és lényeges szempontból különböznek a felkelés, lázadás kezelésének eszköztárától (*counter-insurgency strategy*). Rámutattam és az értekezésemben számos példával illusztráltam, hogy ha helytelen az értékelés és terrorizmusként határozódik meg az egyébként a felkelés jegyeit mutató mozgalom (ennek megfelelően terrorizmus-ellenes stratégiát alkalmaznak ott, ahol felkelés elleni stratégiát kellene), az katasztrofális következményekkel járhat a hatalom aktuális birtokosa szempontjából.

A fenti meghatározásokat a későbbi fejezetekben tárgyalt muszlim társadalmi mozgalom folyamatának értelmezhetősége céljából tartottam szükségesnek. Arra kívántam rámutatni, hogy különbséget kell tenni a mozgalom egyes, tömegbázissal bíró erőszakos irányzatai, szervezetei, valamint a mozgalomtól elszakadt és immár valódi terrorizmust folytató szárnyai, csoportjai között. A különbségtételt országonként, és ha szükséges, szervezetenként kell elvégezni, majd a muszlim térség minden egyes érintett országának ki kell dolgoznia a maga felkelés elleni, vagy éppen terrorizmus elleni stratégiáját. Az ehhez szükséges elemző-értékelő munka azonban nem egyszerű feladat, magába kell, hogy foglalja a muszlim társadalmi mozgalmat elindító történelmi előzmények ismeretét, a konkrét okok számbavételét, valamint az ehhez kapcsolódó törvényszerűségek kimutatását.

A **második fejezetben** a társadalmi mozgalmat tápláló muszlim fundamentalista ideológia kibontakozásának történelmi folyamatát mutattam be. Az iszlám vallást szélsőséges módon értelmező azon irányzatokat vettem sorra, amelyek közvetlenül, vagy közvetve hatást gyakoroltak a mai muszlim fundamentalista ideológia kialakulására. A történeti áttekintés során az iszlám vallás elemeiből, fejlődéstörténetéből, jogi, filozófiai, társadalomtudományi elméleteiből – néhány kivétellel – elsősorban azon elemek bemutatását, ill. értelmezését végeztem el, amelyek a muszlim társadalmi mozgalom során a radikalizmus megerősödésének táptalaját szolgálták és végső soron a mai muszlim terrorizmus kialakulásához vezettek. Mindenekelőtt sorra vettem az iszlám fundamentalizmus három fő területét: (1) fundamentalista modernizmus (követői a modern idők kihívásaira reagálva, az iszlám alapjainak a szilárd megtartásával modernizálni kívánják a muzulmán társadalmakat), (2) fundamentalista tradicionalizmus (követői semmilyen idegen befolyást, eszmét, újítást nem fogadnak el és az élet minden területén az „igaz úton járó” ősök életmódjához való visszatérést hirdetik), (3) neo-fundamentalizmus (követői a társadalom és az állam iszlamizálása céljából iszlám forradalmat, vagy dzsihádot hirdettek és mindent megtettek az államhatalom erőszakos birtokba vételéért).

Ezt követően a történelmi kifejlődésük sorrendjében, a főbb teoretikusaik és azok hátterének bemutatásával áttekintettem a neo-fundamentalista (más terminológia szerint neo-neo-fundamentalista) ideológia főbb modernkori irányzatait: (1) szalafizmus, (2) vahabizmus (a szalafizmus erőszakos megjelenési formája), (3) szalafita dzsihadizmus, (4) globális dzsihadizmus (globális szalafita dzsihadizmus). Kifejtettem és érvekkel támasztottam alá, hogy a jelenlegi helyzet kialakulásához vezető ideológiák, irányzatok szempontjából legmeghatározóbb ideológusok első csoportjába a múlt század közepén élt al-Banna, Maudúdi és Kutb sorolható, a második, napjaink muszlim radikálisaira hatást gyakorló ideológusok csoportjába pedig Azzam, al-Zavahíri és al-Szuri tartozik. Már itt is jeleztem azt a későbbi fejezetben részletesebben kifejtett gondolatot, hogy Oszama bin Ládén nem a vezetője, nem a legmeghatározóbb, és nem is a legbefolyásosabb személyisége a mozgalomnak. A politikai jellegű sérelmeket vallási köntösben megfogalmazó muszlim társadalmi, gazdasági és politikai mozgalmat nem ő indította el, az tőle függetlenül is zajlik és halála esetén is folytatódik. Ugyanakkor bin Ládén karizmája, globális szemlélete és nem utolsósorban anyagi eszközei jelentős lökést adtak a radikális irányzatok megerősödésének, globalizálódásának. Bin Ládén és az általa finanszírozott al-Kaidát a Nyugat hatalmának szimbolikus objektumai ellen elkövetett terrortámadások, valamint a média ezzel kapcsolatos démonizáló magatartása tette a világ legismertebb terroristájává, és a Nyugattal szemben álló megannyi iszlám szélsőséges csoport (szimbolikus) irányítójává.

A **harmadik fejezetben** elemeztem a muszlim fundamentalista mozgalom kibontakozásának, majd erőszakba torkollásának a folyamatát. Rámutattam arra a fontos tényre, hogy a muszlim radikális szervezetek létrejötte a muszlim társadalmi mozgalom kialakulásának fo-

lyamatában bekövetkezett változásokkal és az azokra adott társadalmi reakciókkal van összefüggésben. Az erőszakos formában jelentkező „mozgalmi vadhajtasok” kialakulása nem feltétlenül szükségszerűen következett be, megvoltak a konkrét okai, amelyek a hasonló társadalmi mozgalmak tanulmányozása alapján törvényszerűségekbe rendezhetők. Ezen törvényszerűségek azonosítása, a történelmi hasonlóságok, párhuzamok alapján való felismerése hasznos segítséget nyújthat a jelenség egészének értelmezéséhez, és végső soron hozzájárulhat a megfelelő megoldások, kezelőmechanizmusok kidolgozásához. Történeti összehasonlító módszer alkalmazásával bizonyítottam, hogy a muszlim társadalmi mozgalom eseményei nem eleve elrendelt, zűrzavaros, átláthatatlan, és egyedi történések, hanem jól ismert társadalmi folyamatok, amelyeknek megvannak a maguk szabályai, sőt már léteznek más országok által leszűrt tapasztalatai is, amelyek időbeni és bölcs felhasználásával befolyásolni, és kezelhető szintűre lehet csökkenteni a muszlim mozgalom társadalmi következményeit is. Rodney Stark amerikai szociológus – térben és időben máshol zajló – társadalmi mozgalmakra kidolgozott munkamódszerével megvizsgáltam a muszlim világban megfigyelhető társadalmi mozgalom kialakulásának nyolc szakaszát. A történelmi párhuzamokat vonó elemzésem során nem valamely kiválasztott muszlim ország mozgalmát vettem alapul, hanem a muszlim világ egészében zajló folyamatot, amely komplex egészként befolyásolta az egyes országokban bekövetkezett eseményeket, és a térségre jellemző közös vonásokból (nyelv, vallás, kultúra) következően közös eredőként hatott rájuk. Az egyes szakaszok bemutatása lezárásaként rámutattam, hogy a társadalmi mozgalom továbbfejlődési iránya (békés, vagy erőszakos) meghatározó módon függ az állam, a hatalom reakciójától. Amennyiben az adott állam politikai intézményrendszere eléggé stabil és rugalmasan reagál a társadalmi kihívásokra, akkor a mozgalom békés keretek között marad. Ellenkező esetben a mozgalmából kivált radikális politikai csoportok kezdetben csak alkalmanként, idővel azonban domináns módon használnak erőszakos eszközöket, ami végül a felkelés, vagy a terrorizmus jelenségének kialakulásához vezet. Ezt a radikalizálódási folyamatot Donatella della Porta olasz szociológus földalatti szervezetek létrejöttének sajátosságaira kialakított munkamódszerével mutattam be. Az elemzés során a mai muszlim radikális csoportok anyaservezetének tartott Muzulmán Testvériséget vizsgáltam és a kifejlődése során világosan azonosítottam az erőszakspirál kialakulásának szakaszait, törvényszerűségeit.

Ezt követően rámutattam azokra az összefüggésekre, amelyek a terrorisztikus eszközökhöz folyamodó muszlim csoportok számának és tevékenységének bővülése, a dzsihadista ideológia rohamos terjedése és a szovjetek afganisztáni beavatkozása között húzódott. Ennek kapcsán eljutottam az al-Kaida–jelenség vizsgálatához, amelynek kapcsán tisztáztam, hogy a nemzetközi terrorcsoportok irányítójaként aposztrofált al-Kaida, mint a terrorista-hierarchia élén álló központi irányítású szervezet nem létezik. Amit ma al-Kaidának nevezünk, az az amerikai terrortámadást végrehajtókra ragasztott al-Kaida nevet, mint védjegyet és szimbólumot használó, a globális dzsihadizmus befolyása alá került helyi csoportok és személyek laza hálózata. Ezeknek az al-Kaida-szerű módszerekkel, al-Kaida-szerű taktikával és al-Kaida-szerű ideológia alapján működő, egymáshoz nem, vagy csak igen lazán kapcsolódó személyeknek, csoportoknak a veszélyességét elsősorban nem a – viszonylag csekély – létszámuk, hanem a kiszámíthatatlan potenciális lehetőségeik adják. Ezen lehetőségek körébe a nemzetközi kapcsolatrendszerük, ideológiai megrögzöttségük, elszigetelt, önálló, kis költségigényű műveleti képességeik, feltételezett tömegpusztító fegyverekhez jutási lehetőségeik és a mindezzel okozható jelentős célországi társadalmi-gazdasági zavarkeltési képességük tartozik. A globális dzsihadizmus ideológiájának térnyerése kapcsán eljutottam a muszlim közösségeket magában foglaló nyugati társadalmak veszélyeztetettségének kérdéséhez. A probléma kulturá-

lis gyökereinek és aktuális helyzetének a részletes bemutatása során kitértem a bennszülött (*homegrown*) muszlim kisebbség radikalizációjának a folyamatára is. Ráműtattam, hogy a többnyire szegregáltan élő muszlimok körében a globális dzsihadista ideológia azért hódít, mert a fogadó országban megélt egyéni sérelmeket kollektivizálja, így a saját társadalma ellen forduló egyén erőszakos fellépését vállalható, nemes kötelezettséggé emeli, egyúttal az elkövetőt egycsapásra mentesíti az iszlám előírásai korábbi, folyamatos megszegésének a bűne alól.

Az elemzés eredményeként arra a következtetésre jutottam, hogy a nyugati típusú társadalmakat a demokratikus államberendezkedésük, a liberális bevándorlási szabályozásuk és a „nem-asszimilációs” (a hangsúlyt a kulturális önazonosság megőrzésére helyező) politikájuk a jövőben is igen sérülékennyé teszi. A muszlim kisebbség demográfiai mutatóinak tükrében a radikalizációs folyamat megállítása mielőbbi és rendkívül összetett intézkedéssort követel, ami a globalizáció körülményei közepette nem választható el a tágabb értelemben vett muszlim világon belül zajló társadalmi folyamatától és annak kimenetelétől. Ilyen értelemben a nyugat-európai társadalmak a saját muszlim közösségeik szélsőséges ideológiával való megfertőződésének, további radikalizálódásának a megállítását a honi, belföldi védelmi intézkedések erősítése mellett egy átfogó európai szintű integrációs politika kidolgozásával, és ezzel párhuzamosan a muszlim világban zajló társadalmi mozgalomba való megfontolt, csillapító szándékú beavatkozással tudják elérni. Ez utóbbi – közvetett – beavatkozás a mozgalom egészét érintő politikai, gazdasági, kulturális, stb. elemeket magában foglaló átfogó stratégia kidolgozását és következetes végrehajtását kell, hogy jelentse.

A **negyedik fejezetben** sorra vettem azokat a területeket, amelyek a muszlim társadalmi mozgalom békés mederben tartására, egyszersmind a muszlim terrorizmus visszaszorítására irányuló globális stratégia elemeit foglalják magukban. Az általam vizsgált politikai, gazdasági, kulturális, pszichológiai, diplomáciai, titkosszolgálati és katonai területeken vázolt eszköztárnak szándékom és ajánlásom szerint a felkelés elleni stratégia (*counter-insurgency strategy*) jegyeit kell magán hordoznia. A végrehajtás módját illetően jeleztem, hogy a muszlim világot, mint egészet kell ugyan megcélozni, de az egyes országokat különálló célterületként szükséges kezelni, ahol az adott nemzetállamok sajátosságaira szabott felkelés elleni stratégia, illetve taktika dolgozandó ki, illetve hajtandó végre.

A stratégia egyes területeit illetően mindenekelőtt a *politikai* súlypontok tisztázását végeztem el. Ennek kapcsán rámutattam, hogy a muszlim világ számára is a demokratikus intézményrendszer meghonosítása az egyetlen járható út. Nem feltétlenül a nyugati típusú demokrácia automatikus átvétele a cél, hanem az iszlám hagyományokat is figyelembe vevő olyan politikai intézményrendszer kialakítása, amely a lényegét, a muszlim világ fejlődését, társadalmi felzárkózását segíti elő. Ezzel összefüggésben a Nyugat akkor jár el helyesen, ha a muszlim világ demokratizációját segítő tevékenysége során nem a demokrácia formái, névleges jegyeinek (*nominal forms of democracy*) a mielőbbi átvételét erőlteti (pl. többpártrendszer, szabad választások kiírása), hanem az olyan kétségtelenül időigényesebb és kevésbé látványos tartalmi elemeknek (*substantive forms of democracy*) a fokozatos kiépítését támogatja, mint a politika és a vallás viszonyának kiegyensúlyozása, erős civil társadalom, jogállami körülmények, független igazságszolgáltatás, versenyképes piacgazdaság, emberi jogok tisztelete, a nők egyenjogúsága, független média, vallásszabadság, független szakszervezetek, a hadsereg feletti civil kontroll. Ráműtattam, hogy a fenti elv figyelmen kívül hagyása az arab országok demokratikus fejlődése szempontjából azzal a súlyos következménnyel járhat, amit a szakirodalom demokrácia-paradoxon néven ismer.

A stratégia *gazdasági és pénzügyi* területét illetően elemeztem az iszlám országokban tapasztalható gazdasági-strukturális problémák okát, és arra a következtetésre jutottam, hogy ezen országok belső viszonyai nem állnak ellentétben a gazdasági fejlődéssel. Megítélésem szerint a térség gazdasági fejlődési folyamatának elindításában nagy felelősség hárul a nyugati országok befektetési és segélyezési politikájára. A Nyugat által dominált világ gazdaság nemzetközi pénzügyi intézményei, szakemberei által kidolgozhatóak azok az országspecifikus muszlim gazdasági modellek, amelyek az egykori Marshall Tervhez hasonló masszív pénzügyi segélyekkel kombinálva elindíthatják a térség országait a fenntartható gazdasági fejlődés útján. A gazdasági szerkezetátalakítás és fejlődés megteremti a gazdasági-szociális sérelmekkel terhes muszlim társadalom radikalizmustól való elfordulásának a feltételeit, emellett azonban szükség van olyan rövidtávú, vagy azonnali pénzügyi intézkedésekre is, amelyek a már működő terrorszervezetek pénzeszközökhöz jutását lehetetlenítik el. Ebből a szempontból a nemzetközi pénzügyi szféra szabályozása, a legális források és csatornák felügyelete, valamint az illegálisak felszámolása az a terület, amely széleskörű nemzetközi összefogás és koordináció révén szétzilálhatja a transznacionális terrorista szervezetek pénzügyi hálózatát. Elengedhetetlen feladat a muszlim humanitárius és jótékonyági szervezetek átvilágítása, a különböző alapítványok, NGO-k, vallási szervezetek gyűjtéseinek, kampányainak figyelemmel kísérése, a legálisan működő, profitot termelő vállalkozások adományai, valamint az illegális szféra pénzmosott bevételei célállomásának a felderítése. Nagy erőket kell átirányítani a bonyolult pénzügyi-technikai manőverek felderítésére, az informális pénzügyi átutalási rendszerek (*havala*) felügyeletére, továbbá bővíteni szükséges az OECD által a terrorizmus pénzügyi hátterének felszámolása céljából létrehozott Pénzügyi Akciócsoport (FATF) feladatkörét.

A stratégia *kulturális* összetevőjét illetően annak az alapelvnek az elfogadásából kell kiindulni, hogy bár napjaink globalizált világában a nyugati civilizáció filozófiája és értékrendje dominál, a muszlim világ kulturája jelentősen eltér a Nyugattól és egyik sem erőltetheti a másikra a sajátját. Nem helyes a nyugati értékrend felsőbbrendűség-tudattól vezérelt, gyors, agresszív, küldetészerű terjesztése, mert ez kontraproduktív eredménnyel jár: a muszlim világ egyfajta civilizációs keresztesháborúként éli meg. Időre és türelemre van szükség annak érdekében, hogy az egyes kultúrák a globalizáció által kínált számos érintkezési felület mentén saját jószántukból, mintegy természetes módon vegyék át a másik kultúrájának azon elemeit, amelyeket a saját fejlődése szempontjából hasznosnak és szükségesnek tart. Ezen alapelv kölcsönös tiszteletben tartásában óriási szerepe van a médiának, amelynek gyakorlatában a másik fél kulturális érzékenységének tisztelete elsőbbséget kell, hogy élvezzen a média szabadosságával, a véleménynyilvánítás rosszul értelmezett szabadságával szemben. A kölcsönös előítéletek tudatos lebontásának folyamatán túl a Nyugatnak két fontos területen kell közvetett módon befolyást gyakorolnia a muszlim világra. Egyfelől oktatási csereprogramok, technológiai segélyek és egyéb támogatás révén elő kell segíteni annak az elvnek az érvényesülését, hogy a modern tudás összeegyeztethető az iszlám vallással. Célul kell tűzni és országokra lebontva végre kell hajtani a neves arab szakértők által készített „*The Arab Human Development Report 2003*”- elnevezésű jelentés tudás alapú társadalom megteremtésére vonatkozó stratégiai elképzeléseit. Ehhez a feladathoz meg kell nyerni az iszlám hittudósokat, az „*ulamákat*”, akiknek jelentős befolyásoló hatásuk van a muszlim tömegekre. A másik fontos terület, ahol a Nyugatnak segítséget kell nyújtania az egyes arab országoknak, az oktatási rendszerek átalakítása. Támogatni kell a modern szekuláris ismereteket oktató iskola-rendszer kialakítását, vissza kell szorítani a hangsúlyt a vallási ismeretekre helyező madraszák hálózatának káros tevékenységét. Általánossá kell tenni a muszlim világ fiatal generációjának olyan jellegű oktatását, ahol a tananyagban a modern ismeretek oktatása elsődlegességet képez a vallási képzéssel szemben.

A *diplomáciai* terület meghatározó feladata abban rejlik, hogy kialakítsa, koordinálja és fenntartsa a terrorizmus elleni harcban együttműködést vállaló országok tevékenységét, ezzel egyszersmind a nemzetközi jog erejével rákényszerítse a vonakodó, vagy lator államokat arra, hogy megtagadják a terroristáktól a számukra nélkülözhetetlen menedéket, háttértámogató infrastruktúrát. A diplomáciai aktivitás révén kialakított nemzetközi terrorellenes koalíció megfelelő alapot biztosít ahhoz, hogy az egyes nemzetállamok szintjén is kidolgozásra és végrehajtásra kerüljenek a nemzetek fölötti szinten közösen elfogadott elvek, intézkedéscsomagok. Az USA meghatározó szerepet tölt be ennek a nemzetközi együttműködésnek a koordinálásában, és a kezdeti unilaterális fellépés kudarca következtében egyre inkább elfogadja az európai államok azon álláspontját, hogy a terrorizmus elleni küzdelem több, mint katonai visszavágás, és a muszlim világból érkező fenyegetéseket tágabb összefüggésükben kell értelmezni és megoldani. Mára már az amerikai külpolitika is megértette, hogy a konfliktus antagonisztikus vallási, kulturális és civilizációs interpretálása helyett a probléma gyökereihez kell nyúlni és a mögöttes okok feltárása után komplex intézkedéscsomaggal kell válaszolni a kihívásra. A diplomáciai erőfeszítésektől – különösen a partner muszlim kormányokra tekintettel – nem választható el a pszichológiai aspektus figyelembe vétele. Ennek lényege annak az alapelvnek az elfogadása, hogy nem az iszlám áll szemben a keresztény vallású nyugati civilizációval, hanem az iszlám vallást szélsőséges módon értelmező radikális muszlim fundamentalisták dacolnak a világ békés egymás mellett élést valló nemzeteivel. Az „eszmék háborújában” egy kisebbség által vallott szélsőséges ideológia csap össze a többség békés ideológiáival, és ezt a háborút először a fejekben, az eszmék világában kell megnyerni. Ebben a harcban – mint a globalizált világban általában – óriási szerepe van a médiának, amelynek a nyugati és az iszlám társadalmakban jelenlévő kölcsönös sztereotípiák erősítése helyett a muszlim világon belüli, fentiekben jelzett, markáns különbségtételre kellene helyeznie a hangsúlyt. Ellenkező esetben a kölcsönös miszpercepciók olyan spirálja indulhat el, amelyben az ellentétek valóban civilizációs konfliktussá fajulhatnak – a szélsőséges muszlim fundamentalistáknak a Kelet és Nyugat közötti totális harcot hirdető céljának megfelelően. A muszlim kormányok a légkézenfekvőbb módon úgy tudnak fellépni a saját szélsőségeik ellen, ha nyilvánossághoz juttatva az „Iszlám a megoldás” típusú homályos ideológiai fejtegetéseiket, a közvélemény előtt kéri rajtuk számon koherens gazdasági-szociális programjuk hiányát. Ezzel párhuzamosan meg kell célozni a vallási központokat és vezetőiket, kivéve ezzel a kezdeményezést a radikálisok kezéből. A kormányok által koordinált és jól képzett hittudósok révén segített médiakampányokkal a legszélesebb tömegekhez is el lehetne juttatni a dzsihád erőszakmentes értelmezését, az iszlám békére, erőszakmentességre, az emberi élet szentségére vonatkozó tanait. A Nyugatnak ehhez minden közvetett segítséget meg kell adnia, mindenekelőtt annak érdekében szükséges erőfeszítéseket tennie, hogy az „eszmék háborújának” végső megnyerése részeként párbeszéddel, programokkal, segélyekkel és közvetett támogatásokkal a maga részéről megfelelő módon hozzájáruljon a muszlim „szívek és lelkek megnyeréséhez”.

A stratégia *nemzetbiztonsági* területre vonatkozó elemének vázolója során rámutattam arra, hogy a hidegháborús időszaktól merőben eltérő új típusú kihívások, mindenekelőtt a terrorizmus elleni harc során a klasszikus hírszerző és elhárító funkció már nem választható élesen külön. A honi terület terrorizmus elleni védelme gyakran ugyanolyan felkészültséget, módszereket és eljárásokat követel meg, mint a külföldi terrorszervezetek felderítése, vagy a külföldi missziók (diplomáciai, katonai, gazdasági) biztosítása, ráadásul az eredményes fellépés mindkét típusú szolgálat részéről nagyfokú szervezeti és funkcionális átalakításokat követel meg. A változtatások elsődleges célja olyan szervezetek létrehozása, amelyek a korábbi reagáló típusú, „következmény-menedzsmentet” végző szolgálatok helyett preventív, megelőző jellegű tevékenységre képes struktúrákat hoz létre. A konkrét tennivalókat illetően a különböző külföldi példák tanulmányozása eredményeként arra a következtetésre jutottam, hogy

az egykor eltérő céllal létrehozott egyes szolgálatok jövőjét illetően nem az összevonások jelentik a megoldást, hanem az eredeti feladatok megtartása mellett a közös célok érdekében végzendő tevékenység koordinálása. Javaslatomban – a hasonló amerikai, brit, spanyol hírszerző közösségek létrehozásának példája alapján – vázoltam a magyar nemzetbiztonsági szolgálatok új típusú kihívások – mindenekelőtt a terrorizmus – elleni munkájának koordinálására hivatott Nemzeti Hírszerző Hatóság létrehozásának ötletét, valamint részleteztem az egyes felderítési területekre és konkrét feladatokra felállítandó Nemzeti Hírszerző Csoportok előnyeit. Javaslatom lezárásaként kiemelttem, hogy az új típusú kihívásokra megfelelni képes szolgálataink átalakítását olyan módon kell végrehajtani, hogy azok képesek legyenek az új és hagyományos feladataik mellett a konkrét magyar kül-, és gazdaságpolitikai célok támogatására, illetve általában a nemzeti érdekek közvetlenebb és hathatósabb érvényre juttatására is.

A *katonai* terület vonatkozásában mindenekelőtt azt tartottam szükségesnek kiemelni, hogy a muszlim társadalmi mozgalmából kinőtt militáns szervezetek elleni fellépés során elsősorban nem a katonai opcióra kell helyezni a hangsúlyt. A muszlim szélsőségeség mögött vallási köntösben jelentkező történelmi, gazdasági és politikai jellegű sérelmek húzódnak meg, ezért az ellene való fellépésnek is a mögöttes okokat kell megcélózni. Érvelésemben rámutattam, hogy a muszlim világ egészében tapasztalható társadalmi forrongásokat országoként külön-külön kell elemezni és a helyi sajátosságoknak megfelelő specifikus stratégiát kell kialakítani a leszerelésükre. A tiszta terrorizmust (*pure terrorism*) folytató terrorszervezeteket titkosszolgálati, rendőri, és katonai eszközökkel kell felszámolni (*counter-terrorism strategy*), azonban a felkelés jegyeit mutató mozgalom ellen egészen más, ún. felkelés elleni stratégiát kell kialakítani (*counter-insurgency strategy*). A stratégia/stratégiák célja a különböző sérelmekből fakadó és vallási ideológiák által fűtött társadalmi mozgalom békés mederben tartása, lecsillapítása, valamint a mozgalmából kivált radikalizálódott szélsőségesek visszaszorítása, a mögöttük álló társadalmi tömegbázis leolvasztása. Az iraki és az afganisztáni helyzet elemzése kapcsán rámutattam, hogy ezekben az országokban elenyésző a tiszta terrorizmust folytató terrorszervezetek száma és a nemzetközi erők elleni támadások túlnyomó többségét tömegbázist maguk mögött tudó ellenálló/felkelő csoportok hajtják végre. Az ellenük való fellépés felkelés-elleni stratégia alkalmazását igényelné, amelynek végrehajtásában fontos, bár inkább csak közvetett feladatok hárulnának a katonai tényezőkre. Amennyiben azonban az ellenállók elleni fellépésben a katonai opció a lényegét és nem csupán a részét képezi a stratégiának, a jelenlegi helyzet konzerválódásával, esetleg rosszabbodásával számolhatunk. Értékelésemben arra is rámutattam, hogy a muszlim felkelő és terrorista csoportok elleni küzdelemben a Nyugat katonai erejére fontos szerep hárul, ezért fenn kell tartania, sőt folyamatosan fejlesztenie, javítania kell képességeit. A XXI. század új kihívásaival szemben csak egy állandó megújulásra, alkalmazkodásra képes, modern technikával felszerelt, erős és a nyugati demokratikus értékek védelme iránt elkötelezett katonai erő tudja felvenni a küzdelmet.

Értekezésem eredőjeként rámutattam, hogy a muszlim fundamentalista ideológia térnyerése és a hozzá kapcsolódó szervezetek, valamint azok terrorisztikus módszereinek terjedése – a tömegpusztító eszközökhöz jutásuk perspektívájában – a nyugati típusú társadalmak számára égető és megoldandó problémává vált. Ezen társadalmaknak nem csak a terrorakciókban megnyilvánuló felszíni jelenség ellen kell fellépniük, hanem a muszlim társadalmi mozgalom egészét kell megcélózniuk. Olyan stratégiai eszköztárat kell összeállítaniuk, amelynek következetes és koordinált alkalmazásával kezelhető szintűre lehet csökkenteni a muszlim világ társadalmi mozgalmainak turbulenciáit, ideológiai vadhajtasait, és ezen eredmény visszahatásaként a nyugati társadalmak muszlim kisebbsége körében is visszaszorítható az a fajta radikalizáció, ami az ideológiai értékrend elpusztítására irányuló céljai, potenciális

tömegbázisa és a tömegpusztító lehetőségekhez való hozzáférése miatt minden eddiginél nagyobb veszélyt jelent a civilizált világra.

BEFEJEZÉS

A kutatómunka összегzése

A muszlim terrorizmus gyökereinek feltárása és az ellene való fellépés különböző módzatainak kimunkálása során elsősorban a ZMNE és az MK KFH terrorizmussal foglalkozó szakértőinek a munkáira, továbbá az európai és az amerikai szakirodalomra, valamint a saját, terrorizmus elleni harc területén szerzett szakmai tapasztalatomra támaszkodtam. Az értekezésemben igyekeztem a rendkívül szerteágazó szakirodalom felhasználását a kiválasztott témámra szűkíteni, és mind a terrorizmus, mind az iszlám vallás témaköréből csak a muszlim radikalizációs folyamat szempontjából releváns területeket vontam elemzés-értékelés alá.

Értekezésem első, a muszlim terrorizmus gyökereit feltáró részében a jelenkorra jellemző szélsőséges iszlám ideológia kifejlődésének a folyamatát, illetve az egyes szakaszokat

képviselő teoretikusokat mutattam be, majd a radikális szervezetek kialakulásának szakaszait, törvényszerűségeit azonosítottam.

Az értekezés második fő részében az első három fejezetben kialakított elveknek megfelelően, valamint az azonosított szakaszok, törvényszerűségek alapján sorra vettem azokat a területeket, amelyeket elengedhetetlenül fontosnak tartok a muszlim terrorizmus elleni hatékony fellépés szempontjából. Az e területeken elvégezhető tennivalók bemutatása révén egy olyan stratégiai eszköztárat vázoltam fel, amelynek következetes alkalmazásával visszaszoríthatónak tartom a muszlim terrorizmus jelenségét. Bizonyítottam, hogy a stratégia elemeinek komplex, célirányos, ország- és helyzetfüggő alkalmazásával a muzulmán világon belül zajló radikális folyamatokat kezelhető szintűre lehet csökkenteni, és ezzel elháríthatóvá válik a nyugati típusú demokráciákat fenyegető muszlim terrorizmus veszélye is.

Új tudományos eredmények

- 1) Tisztáztam általában a terrorizmussal és konkrétan a muszlim terrorizmussal kapcsolatos legfontosabb elnevezéseket és fogalmakat, leválasztva azokról a szubjektív elemeket, megkönnyítve ezzel az ellenük való fellépés módszer és eszköztárának helyes megválasztását.
- 2) Áttekintettem és a Stark-féle modell segítségével bemutattam a szélsőséges muszlim fundamentalista irányzatok létrejöttének folyamatát. A történelmi háttérük, ideológiai alapjaik bemutatása révén feltártam a jelenkori muszlim terrorizmusra gyakorolt hatásokat, lehetővé téve ezzel az egyes csoportosulások közötti világos különbségtételt.
- 3) Elemeztem és bizonyítottam, hogy napjaink radikális muszlim szervezetei az arab világban zajló társadalmi mozgalmából nőttek ki. Történelmi összehasonlító elemzés révén, a Porta-féle modell segítségével elvégeztem a radikális szervezetek kialakulásának szakaszolását, azonosítottam a törvényszerűségeket, hozzájárulva ezáltal a leghatékonyabb eszköz és módszertár kialakításához az egymással a feltárt kritériumok alapján hasonlóságot mutató a terrorszervezetek ellen.
- 4) Megvizsgáltam a nyugati típusú társadalmak terror-veszélyeztetettségét. A vizsgálatok eredményeit felhasználva rámutattam arra, hogy a nyugati értékrendet valló társadalmak a saját muszlim közösségeik szélsőséges ideológiával való megfertőződésének és radikalizálódásának folyamatát a honi védelmi intézkedések erősítése mellett egy átfogó integrációs stratégia kidolgozásával, és az arab világban zajló társadalmi mozgalom megfelelő kezelése révén tudják megállítani.
- 5) Bemutattam a biztonsági dimenziók azon területeit, amelyeken kimunkálható egy a muszlim világban zajló társadalmi mozgalom békés mederben tartására, valamint a radikalizálódott terrorcsoportok felszámolására, tömegbázisuk csökkentésére, ideológiájuk marginalizálására alkalmas stratégiai eszköztár. Az általam vizsgálat alá vont befolyásolási területeken (politikai, diplomáciai, pszichológiai, gazdasági, kulturális, nemzetbiztonsági, katonai) megjelöltem és javaslatot tettem azokra az elemekre, amelyek egy komplex terrorizmus elleni stratégia részeivé formálhatók.

Ajánlások

Az értekezést felhasználhatónak tartom az *Országgyűlés Honvédelmi és Rendészeti, valamint a Nemzetbiztonsági és a Külügyi Bizottságának* tájékoztatására a muszlim radikalizmussal és terrorizmussal kapcsolatban. Az afganisztáni és iraki katonai szerepvállalásunk tükrében a disszertáció alkalmas a kül- és a belpolitikai döntéshozók térségbeli folyamatokkal kapcsolatos tájékoztatására.

Az *MK Katonai Felderítő Hivatal, az MK Katonai Biztonsági Hivatal, az MK Információs Hivatal, az MK Nemzetbiztonsági Hivatal és az MK Nemzetbiztonsági Szakszolgálat* szakemberei számára az iszlám fundamentalizmus elméleti alapjainak, fogalmainak, résztvevőinek a megismerésére, egységes értelmezésére.

Az *MK Katonai Felderítő Hivatal* arab térséggel foglalkozó elemző-értékelő és műveleti állománya számára a muszlim szélsőségeket mozgató ideológiák, valamint napjaink radikális folyamatainak a megértéséhez, kezeléséhez.

A *Honvédelmi Minisztérium* szakemberei számára a terrorizmus és a felkelés jelenségével, valamint a muszlim fundamentalizmussal kapcsolatos elméleti ismeretek bővítéséhez, tanfolyamok szervezéséhez.

A *HM vezérkari funkciókat betöltő főosztályainak, például a Haderőtervezési Főosztálynak* a tervezői az új típusú kihívások elleni gyakorlatok tervezéséhez és a tábormokok, tisztek továbbképzéséhez használhatják fel a disszertációt.

Az értekezésemben megfogalmazottak felhasználhatóak a terrorizmus elleni harccal kapcsolatos *stratégia és doktrína elméleti részeinek megalapozásához*, az ezzel foglalkozó szervezetekben részt vevő állomány ismereteinek bővítéséhez, a tisztek, tiszthelyettesek oktatásához.

A *ZMNE doktorandusz hallgatóinak* felkészítésénél a Hadtudományi alapismeretek és a terrorizmussal összefüggő tantárgyak oktatásához.

Az *Egyetem oktatóinak, doktoranduszainak* oktatásában, az új típusú kockázatok, kihívások és fenyegetések kezelésével, különösen pedig a muszlim radikalizációval összefüggésben használható fel jól az anyag, továbbá különböző doktori alprogramok, kutató szemináriumok végrehajtásához.

Az *Egyetem tiszti hallgatói* számára az arab térségbe tervezett békeműveletek megszervezésénél, előkészítésénél, valamint a konfliktus-megelőzés, válságkezelés, terrorizmus elleni harc elméletével és gyakorlati kérdéseivel kapcsolatos témaköröknél lehet felhasználni.

Az *Egyetem polgári hallgatói szempontjából* (főként biztonság- és védelempolitikai szakon) az értekezés az iszlám országokba tervezett békeműveletek megszervezésével és előkészítésével kapcsolatos témákban adhat útmutatást, továbbá a civil-katonai kapcsolatokban és a média katonai missziókkal kapcsolatos tájékoztatásában lehet felhasználni.

A *tisztek továbbképzéséhez* (tanfolyamszerű és alapképzés), valamint a *tiszthelyettesek* ismereteinek bővítéséhez használható fel az anyag.

A *törzsek* eredményesen hasznosíthatják az anyag részeit a továbbképzések és kiképzési foglalkozások alkalmával.

A *csapatok* alap- és szakkiképzésének elméleti foglalkozásaiba építhető be az értekezés elméleti része.

A *szereződéses katonák* kiképzéséhez, a terrorizmussal, a felkeléssel és az iszlám vallással kapcsolatos elméleti felkészítésükhöz is jól hasznosítható a disszertáció anyaga.

Az értekezést különösen az arab országokba tervezett katonai kontingenseink felkészítésére és a célterületen szolgálatot teljesítők továbbképzésére tartom jól használhatónak.

Az Amerikai Egyesült Államok szárazföldi hadereje sajátos terminológiát a „*cultural intelligence*” kifejezést használja azoknak a társadalmi, gazdasági, történelmi, vallási, szociológiai, antropológiai és kulturális háttéranyagoknak az összegyűjtésére és rendszerezésére, amelyek segítségével felkészítik a hadműveleti területre érkező katonákat és civil szerződéseket. Irakban pl. az elemzők 30-40 oldalas tanulmányokban foglalták össze azt a lényegi tudást, amit elengedhetetlenül szükségesnek tartanak tudni a térség lakóiról. Tanulmány készült a kurdokról, az arabokról, a síita és a szunnita vallásról, de még az iraki keresztényekről is.

Az amerikaiakhoz hasonlóan az MK Katonai Felderítő Hivatal is rendszeresen összeállít a külföldre vezényelt magyar katonai kontingensek számára az adott térséget bemutató kiadványokat. Értekezésemet, illetve egyes részeit a muszlim lakossággal bíró jelenlegi, esetleg jövőbeni célországok vonatkozásában tartom felhasználhatónak.

Nem minden személynek kell azonos mértékben felkészülnie lennie a hadműveleti terület kultúrájából. A kiképzés és a felkészítés differenciált: más mélységű ismeretanyagra van szüksége a harcjármű vezetőjének és más mélységűre a felderítő tisztnek. Az afganisztáni (esetleg iraki, libanoni, koszovói) hadműveleti területre induló magyar katonai kontingensek résztvevői szempontjából is differenciált felkészítésre van szükség, ugyanakkor a Tartományi Újjáépítési Csoportok (PRT) helyi lakossággal összefüggő tevékenysége tükrében alapul lehet, hogy minél alaposabb ismeretekkel bírnak katonáink a térség szokásai, kultúrája szempontjából, annál eredményesebben végezhetik munkájukat.

1) A HUMINT feladatokat ellátó állomány számára elengedhetetlen az adott terület kultúrájának ismerete, hiszen nekik kell kapcsolatot teremteniük a helyi lakossággal, nekik kell rábírní őket arra, hogy információkat szolgáltatassanak az adott területről. Az amerikai terminológiával „*rapport building*”-nek nevezett folyamat során a felderítő tisztnek azt kell elérnie, hogy a forrás szívesen találkozzon és beszéljen vele, ne csak a kínos kötelesség, vagy az anyagi érdek jelentse a kapcsolat alapját. A HUMINT tiszt megfelelő felkészüléssel elkerülheti az olyan baklövéseket – ellenszenv, sértettség kialakulása a helyiekben – amelyekkel már a kapcsolat kezdeti szakaszában elvághatja a továbblépés lehetőségét. Nagyon fontos, hogy már a kérdésfeltevésből is kitűnjön a hozzáértés. A rosszul feltett, pontatlan információkon alapuló kérdések, vagy a teljes tájékozatlanságra utaló kérdésfeltevés többet ronthat, mint amennyit használ.

2) A következő csoport, akik használhatják az anyagot, ill. egyes részeit, a 2. és 3. kategóriájú (CAT II, CAT III) tolmácsok. A terminológia szerint a CAT I az a tolmács, aki helyi lakos, de beszél a hadműveleti területen tevékenykedő katonák nyelvét (az angolt, vagy adott esetben a magyart). Ők nyilván jól ismerik a saját kultúrájukat, jobban, mint mi, de megbízhatóságuk korlátozott, így nem minden kontaktszemélyhez lehet odavinni őket. Legfontosabb előnyük a helyismeret. A CAT II tolmácsok azok, akik bár a hadműveleti területeken tevékenykedő katonák államából származnak, viszont akár tanulmányaik miatt, akár második- vagy harmadik generációs bevándorolt jellegükből adódóan még ismerik az adott nyelvet. A CAT III tolmácsok az adott térségből származó, és a nyelvet jól ismerő hivatásos vagy szerződéses katonák, így ők tekinthetők a legmegbízhatóbbaknak. Mivel azonban életüket egy másik környezetben élték le, számukra is szükséges a kulturális háttéranyag ismerete ahhoz, hogy a kapcsolati személyek elfogadják őket.

Általános gyakorlati tapasztalat, hogy a kapcsolati személyek a legtöbb esetben szívesebben beszélnek CAT II és CAT III tolmács előtt, mint a CAT I jelenlétében. Egyrészt, mert a CAT II-III esetében valószínűbbnek tartják, hogy az általuk közölt információk, vagy a kap-

csolat ténye nem jut az adott, helyi mikroközösség tudomására, míg a CAT I tolmácsok eleve a helyiek közül verbuválódnak, így nekik több a lehetőségük a „fecsegesre”, valamint a helyi ellenérdekű erők által is könnyebben megfélemlíthetők.

3) Az iszlám lakosságú hadműveleti területen a NIST-ben és a NIC-ekben, esetleg az S-2 beosztásokban tevékenykedő katonák ugyan ritkábban kerülnek közvetlen kapcsolatba a helyiekkel, ugyanakkor a jelentések, információk megírása, felterjesztése során a környezet, a körülmények ismerete elengedhetetlenül hasznos háttéranyag számukra.

Az információ megszerzését követő elemző munka végzésekor a kulturális háttéranyagok ismeretében olyan összefüggések is feltárhatók, amelyek egyébként rejtve maradnának az avatatlan szem előtt. A miért, az okok, a vallási, jogi, gazdasági és tradicionális gyökerek ismerete az információk megszerzése és értékelése során mindig fontos fogódzkodót jelentenek az adott információszerző beosztásban dolgozó tiszt számára.

4) Az anyag jól használható a lakossággal érintkező, a felderítéshez csak közvetetten kapcsolódó szakembereket szempontjából is: a CIMIC és a PSYOPS vonalon tevékenykedők kölcsönösen segíthetik egymás munkáját a helyi igények felmérésében és az információs adatbázisok feltöltésében. Közvetve a hadműveleti területen katonai rendészeti feladatokat ellátók és a hadműveleti tervező tisztek is profitálhatnak a hadszíntér és annak lakossága alaposabb ismeretéből.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Hivatkozott irodalom jegyzéke

Nyomtatott irodalom

AAL, PAMELA: Guide to IGOs, NGOs and the Military in Peace and Relief Operations
In: United States Institute of Peace Press, Wa-

shington D.C., 2000.

ABBAS, HASSAN: Pakistan's Drift Into

Extremism: Allah, the Army, and America's War on Terror.

In: Armonk, New York, M.E. Sharpe, 2005.

ARMSTRONG, KARON: Mohamed - Az iszlám nyugati szemmel. In: Európa Kiadó, Budapest, 1998.

BALI JÓZSEF: A biztonság-és védelempolitika és a terrorizmus összefüggései a védelmi tervezés folyamatában. In: Felderítő Szemle, 2006. január, V. évfolyam, Különszám.

BARNETT, P. M. THOMAS: The Pentagon's New Map: War and Peace in the Twenty-First Century. G.P. Putnam's Sons, New York, 2004.

BENKE JÓZSEF: Az arabok története. Alexandra Kiadó, Budapest, 1998.

BOLGÁR JUDIT-SZTERNÁK GYÖRGY: A terrorcselekmények társadalmi és személyiséglelektani háttere. In: Felderítő Szemle, 2004. 1.sz.

BURKE, JASON: Al-Kaida. A terror árnyéka. In: HVG Kiadói Rt., Budapest, 2004.

BUSHRUI, SUHEIL – AYMAN, IRAJ – LÁSZLÓ ERVIN (ed.): Transition to a Global Society.

In: Oneworld Publications Ltd., Oxford, 1993.

CABLE, LARRY: Reinventing the round wheel: Insurgency, Counter-insurgency, and Peacekeeping in Post Cold War. In: Small Wars and Insurgencies, 4/2 (Autumn, 1993)

CAMPAGNA, JOEL: From Accomodation to Confrontation: The Muslim Brotherhood in the Mubarak Years. In: Journal of International Affairs, Summer 96, Vol. 50, Issue 1.

CARAFANO, JAMES JAY and ROSENZWEIG, PAUL: Winning the Long War. Lessons from the Cold War for Defeating Terrorism and Preserving Freedom. The Heritage Foundation, Washington D.C., 2005.

CRENSHAW, MARTHA: Terrorism in Context. In: University Park, The Pennsylvania State University Press, 1995.

CRONIN, AUDREY KURTH and LUDES, JAMES M., (editors): Attacking Terrorism. In: Georgetown University Press, Washington D.C., 2004.

CRONIN, PATRICK M.: Foreign Aid. In: CRONIN, Audrey Kurth and LUDES, James M.,

(editors): Attacking Terrorism. Georgetown University Press, Washington, D.C., 2004.

DANISZEWSKI, JOHN and WATSON, PAUL: Age-Old Way of Moving Cash Leaves Little Trail.

In: Los Angeles Times, 2001. szeptember 26.

DREYFUSS, ROBERT: Devils' Game / How the United States helped unleash fundamentalist islam.

In: Metropolitan Books, NewYork, 2005.

Duden Deutsches Universalwörterbuch Dudenverlag, Mannheim, 1996.

ENGLISH, RICHARD: Armed Struggle - The history of the IRA. In: Oxford, New York, 2003.

EÖRSI ISTVÁN: Amerika és a világrend. In: Élet és Irodalom, 47 évfolyam, 10. szám.

ESPOSITO, JOHN L.: Unholy war – terror in the name of Islam. In: Oxford Univ. Press, New York, 2002.

ESPOSITO, JOHN L.: The iranian revolution – Its global impact. In: Florida International University Press, Miami, 1990.

FARNDON, JOHN: Merre tart Irán? Félelmek és tények. HVG Könyvek, Budapest, 2006.

FUCSKU SÁNDOR: A válságkezelő műveletekben részt vevő magyar kontingensek terrorfenyegetettsége, a felderítő csapatok különleges felderítő képességei. In: Felderítő Szemle, 2006. január, V. évfolyam.

GÁLIK ZOLTÁN: A NATO és a terrorizmus elleni harc. In: TÁLAS Péter (szerkesztő): Válaszok a terrorizmusra. SVKH-Chartapress, Budapest, 2002.

GAZDIK GYULA: A palesztinai iszlámista szervezetek története az 1980-as évek végéig. In: Kül-Világ, A nemzetközi kapcsolatok folyóirata, VI. évfolyam, 2007/2.

GERMANUS GYULA: Allah Akbar. In: Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1976.

GLASENAPP, VON HELMUTH: Az öt világvallás. Akkord Kiadó, München, 2005.

GOLDZIEHER IGNÁC: Az iszlám története. (Reprint kiadás) In: Anno Kiadó, Budapest, 2001.

Hadtudományi Lexikon, Magyar Hadtudományi Társaság, Budapest, 1995.

HEITMEYER, WILHELM – MÜLLER, JOACHIM – SCHRÖDER, HELMUT (eds.): Verlockender Fundamentalismus. Türkische Jugendliche in Deutschland In: Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1997.

HÉJJA ISTVÁN: A felderítő képzés szintje és követelményei a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen. A katonai nemzetbiztonsági szolgálatok képzési igényei és az egyetemi képzés közötti összhang Egyetemi jegyzet. ZMNE, Budapest, 2000.

HUNTINGTON, SAMUEL P.: A katona és az állam. Zrínyi Kiadó - Atlanti Kutató és Kiadó, Budapest, 1994.

HUNTINGTON, SAMUEL P.: A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása Európa Kiadó, Budapest, 1998.

International Crisis Group: Pakistan: Karachi's Madrasas and Violent Extremism. In: Asia Report No.130, 29 March 2007.

JANSEN, JOHANNES: The Neglected Duty: The creed of Sadat's assassins and islamic resurgence in the Middle East. In: Macmillan, New York, 1986.

KEMÉNY JÁNOS: Az iszlám harci mozgalom kortárs teoretikusai In: Felderítő Szemle, 2007. június, VI. évfolyam 2. szám.

KEPEL, GILLES: Dzsihád. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2007.

KHALID, ABU ASAD: A Viable Partnership: Islam, Democracy, and the Arab World. In: Harvard International Review, Winter 93, Vol. 15 Issue 2.

KIS-BENEDEK JÓZSEF: Észak-afrikai iszlám radikális csoportok tevékenysége Európában. In: Felderítő Szemle, 2007. március, VI. évfolyam, 1. szám.

KIS-BENEDEK JÓZSEF: A nemzetközi terrorizmus jelenlegi tendenciái Európában. In: Felderítő Szemle, 2006 január, V. évfolyam, Különszám.

KÖSZEGVÁRI TIBOR: A nemzetközi terrorizmus elleni harc elméleti és gyakorlati kérdései. Hadtudományi Tájékoztató, Budapest, 2004/2.

KÖSZEGVÁRI TIBOR: Biztonság és információ

(hír)szerzés. In: Hadtudomány, 1993/3.

KÖSZEGVÁRI TIBOR: A katonai felderítés helye, szerepe és problémái a terrorizmus elleni küzdelemben.

In: Felderítő Szemle, V. évfolyam, Különszám, 2006. január.

KRIZMANITS JÓZSEF: Kérdések a biztonságpolitika témakörében.

In: Biztonságpolitika és terrorizmus, II. évfolyam, 1. szám, 2002. január.

LAKATOS ZSOLT: Terrorizmus – A nemzetbiztonsági szolgálatok átalakításának tapasztalatai.

In: Felderítő Szemle, 2006. január, V. évfolyam, Különszám.

LEIKEN, ROBERT S.: Európa dühös muszlimjai. In: Beszélő, 2005. augusztus, 10. évfolyam, 8. szám.

LORD, CARNES: Psychological-political Instruments. In: CRONIN, Audrey Kurth and LUDS, James M. (editors): Attacking Terrorism. Georgetown University Press, Washington, D.C., 2004.

LUNDE, PAUL: Islam. In: DK Publishing Inc., First American Edition, New York, 2002.

Magyar Értelmező Kéziszótár. (Szerk. JUHÁSZ JÓZSEF, SZÓKE ISTVÁN, O. NAGY GÁBOR, KOVALOVSKY MIKLÓS). Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992.

MARKS, THOMAS: Insurgency in a time of terrorism. In: Journal of Counterterrorism & Homeland Security International, Volume 11, No. 2, 2004.

MERKL, PETER H.: West German Left-Wing Terrorism. In: CRENSHAW, Martha (ed.): Terrorism in Context. University Park, Pennsylvania State University Press, 1995.

NETANJAHU, BENJAMIN: Harc a terrorizmus ellen. Alexandra Kiadó, Pécs, 1995.

N. RÓZSA ERZSÉBET: Hogyan látja az iszlám a kereszténységet? In: Limes, 2003, 1. szám.

O'BRIEN, KEVIN: International Anti-terrorism: Co-operation and Co-ordination.

In: Jane's Defence Weekly, 11 September, 2002.

PADÁNYI JÓZSEF: A Magyar Honvédség lehetőségei a terrorizmus elleni harcban.

In: Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények, IX. évfolyam, 3. szám, 2005.

PADOS FERENC: Az Európai Unió hatékonyságának növelése a terrorizmus elleni küzdelemben.

In: Felderítő Szemle, 2006. január, V. évfolyam, Különszám.

PORTA, DONATELLA DELLA: Left-Wing Terrorism in Italy. In: Crenshaw, Martha (ed): Terrorism in Context. University Park, Pennsylvania State University Press, 2003.

REICH, WALTER: Origins of Terrorism. Psychologies, Ideologies, Theologies, States of Mind. In: Woodrow Wilson Center Press, Washington D.C., 1998.

RESPERGER ISTVÁN: A fegyveres erők megváltozott feladatai a katonai jellegű fegyveres válságok kezelése során. Doktori Értekezés, Budapest, 2001.

ROSTOVÁNYI ZSOLT: Az Iszlám világ és a Nyugat. Interpretációk összecsapása, avagy a kölcsönös fenyegetettség mítosza és valósága. In: Corvina Kiadó, Budapest, 2004.

SAGEMAN, MARC: Understanding terror networks. In: University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 2004.

SARDAR, ZIAUDDIN – MALIK, ZAFAR ABBAS: Iszlám másképp. Edge 2000 Kiadó, Budapest, 2005.

SIMON RÓBERT: A Korán világa. In: Helikon Kiadó, Budapest, 2002.

STARK, RODNEY: Sociology. (Tenth ed.) In: Wadsworth, Belmont, 1992.

SCHMID, ALEX P. and JONGMAN, ALBERT J.: Political terrorism: a new guide to actors, authors, concepts, data bases, theories, and literature. Amsterdam: North Holland, Transaction Books, 1988.

SZTERNÁK GYÖRGY – KISS ZOLTÁN LÁSZLÓ: Vázlat a terrorizmus szociológiai aspektusainak vizsgálatához. In: Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények, IX. évfolyam, 3. szám, 2005.

TÁLAS PÉTER: A civil társadalom – és a terrorizmus elleni harc. In: Felderítő Szemle, V. évfolyam, Különszám, 2006. január.

TARJÁN ISTVÁN: A katonai elhárítás helye, szerepe és problémái a terrorizmus elleni harcban In: Felderítő Szemle, V. évfolyam, Különszám, 2006. január.

TOWNSHEND, CHARLES: A terrorizmus. In: Magyar Világ Kiadó, Budapest, 2003.

US Code Collection, Title 22, Section 2656f(d)

VISEGRÁDY ANTAL: Jogi alaptan. Egyetemi jegyzet, Pécs, 1996.

ZARTMANN, I. WILLIAM: Collapsed States: The disintegration and restoration of legitimate Authority. In: Boulder Co., Lynne Rienner, 1995.

WIEVIORKA, MICHEL: The Making of Terrorism. The University of Chicago Press, Chicago, 1993.

Elektronikus irodalom

ABAYA, NARCISO L.: Democracy, National Security and Foreign Policy: A Philippine Perspective. In: <http://www.ndu.edu/inss/symposia/Pacific2005/abaya.pdf>

ADORJÁN IMRE: Muzulmánok a magyarok közt. In: <http://209.85.129.104/search?q=cache:uy2sKQ71rQcJ:www.terebess.hu/keletkultinfo/muzulmagy.html+Adorj%C3%A1n+Imre:+Muzulm%C3%A1nok+a+magyarok+k%C3%B6zt.&hl=hu&ct=clnk&cd=1>

AYBET, GÜLNUR: Egy új transzatlanti konszenzus felé. In: <http://www.nato.int/docu/review/2004/issue3/hungarian/art1.html> A Szövetség Stratégiai Konceptiója 1999. 04. 23-24. Washington D. C., NATO Tükör 1999. nyár 2. szám. In: <http://www.nato.int/docu/pr/1999/p99-065e.htm>

Az Európai Unió állam- és kormányfőinek, az Európai Parlament elnökének, az Európai Bizottság elnökének, valamint a Közös Kül- és Biztonságpolitikai Főképviseletének 2001. szeptember

14-én Brüsszelben kiadott közös nyilatkozata. In: http://premier.fgov.be/topics/press/f_press22.html

Az EU terrorizmus elleni válaszlépései tevékenységi területenként. In: http://europa.eu/documents/comm/index_hu.htm

AT-TIRMIDHI: Sunan, Volume IV, chapters on "The Features of Heaven as described by the Messenger of Allah," Chapter 21: „About the Smallest Reward for the People of Heaven,” hadith 2687. In: <http://www.resellerratings.com/forum/showthread.php?t=86363>

Az ENSZ 1999-es, GA 51/210. sz. Határozata a nemzetközi terrorizmus megszüntetésére hozott intézkedésekről. In: <http://www.un.org/documents/ga/res/51/a51r210.htm>

BASSAM TIBI: The Challenge of Fundamentalism. Political Islam and the New World Disorder. In: University of California Press, 2002. Abstract: <http://www.ucpress.edu/books/pages/6525/6525.abs.html>

DAWISHA, KAREN: The Unintended Consequences of Electoral Reforms. In: <http://www.sais-jhu.edu/programs/res/papers/dawisha.pdf>

DEÁK JÁNOS: A NATO hidegháború utáni stratégiai koncepciói, a prágai, az isztambuli és a ri-gai csúcstalálkozók döntései. In: <http://www.zmne.hu/dokisk/hadtud/DEAK-1.ppt>

Egyiptomi terrorista csoportok. In: Publikon - Társadalomtudományi portál. <http://www.publikon.hu/htmls/cikkek.html?ID=23&articleID=344>

ENSZ BT 1373-as számú határozata (2001) In: <http://www.state.gov/p/io/rls/othr/2001/5108.htm>

IRA és ETA: terrorizmus Európában. In: <http://www.origo.hu/tudomany/tarsadalom/20011106iraes.html>. 2006. 02. 04.

FATF: 9 Special Recommendations (SR) on Terrorist Financing (TF). In: http://www.fatf-gafi.org/document/9/0,3343,en_32250379_32236920_34032073_1_1_1_1,00.html

Free Thoughts On Iran.

In: http://freethoughts.org/archives/2005_06.php

GARNOR, BOAZ: Defining Terrorism: Is One Man's Terrorist Another Man's Freedom Fighter? In: <http://www.ict.org.il/index.php?sid=119&lang=en&act=page&id=5547&str=Is%20One%20Man's%20Terrorist%20Another%20Man's%20Freedom%20Fighter?>

GLANTZ, MICHAEL H.: Davies J-curve Revisited. In: http://www.fragileecologies.com/jun27_03.html

Greatest Oil Reserves by Country, 2006. In: <http://www.infoplease.com/ipa/A0872964.html>

Heti Világgazdaság: Zavahíri, az al-Kaida agya. In: <http://hvg.hu/vilag/000000000054A4BA.aspx>

IC21: The Intelligence Community in the 21st Century; XII. Intelligence Centers. In: <http://www.access.gpo.gov/congress/house/intel/ic21/ic21012.html>

IMRE BALÁZS: Az EU bankrendszerre vonatkozó legfontosabb szabályozásai. In: http://www.e-tudomany.hu/etudomany/web/uploaded_files/20040101.pdf

IZSA JENŐ: Javaslatok a nemzetbiztonsági / titkosszolgálati stratégia kidolgozásához. In: Hadtudomány, XVII. évfolyam, 1. szám, 2007. március.

KARLSSON, INGMAR: The Clash of Civilizations – A European Perspective. In: <http://www.abisf.com/pdf/TheClashOfCivilizationsAEuropean.pdf>

KELLERHALS, MERLE D., Jr.: Foreign Terrorist List Vital in Global War on Terrorism. In: <http://usinfo.state.gov/dhr/Archive/2004/Jan/06-111724.html>

KJELEN, TORE: Muslim Brotherhood-Egypt, Encyclopaedia of the Orient. In: http://i-cias.com/e.o/mus_br_egypt.htm

KRUEGER, ALAN and MALECKOVA, JITKA: Education, Poverty, Political Violence and Terrorism: Is There a Causal Connection? May 2002. In: <http://www.krueger.princeton.edu/terrorism2.pdf>

Legal Control of the Southern Civil Rights Movement. In: [http://links.jstor.org/sici?sici=0003-1224\(198408\)49%3A4%3C552%3ALCOTSC%3E2.0.CO%3B2-O](http://links.jstor.org/sici?sici=0003-1224(198408)49%3A4%3C552%3ALCOTSC%3E2.0.CO%3B2-O)

LESHM, RON and COHEN, AMIT: Islamic Terror: A History of the Muslim Brotherhood. In: <http://erdikmen.org/?p=29>

JOST, PATRICK M. and SANDHU, HARJIT SINGH: The Hawala Alternative Remittance System and its Role in Money Laundering. In: [http://www.apgml.org/frameworks/docs/8/Hawala%20ARS%20&%20its%20role%20in%20ML%20-%20FinCEN%20and%20Interpol%20\(Jost%20&%20Sandhu\)%202000.pdf](http://www.apgml.org/frameworks/docs/8/Hawala%20ARS%20&%20its%20role%20in%20ML%20-%20FinCEN%20and%20Interpol%20(Jost%20&%20Sandhu)%202000.pdf)

MARKS, THOMAS: Columbian Military Support for Democratic Security. In: <http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/Pubs/display.cfm?pubID=610>

MARX, GARY T. and McADAM, DOUGLAS: Collective behavior and social movements. In: <http://web.mit.edu/gtmarx/www/cbchap1.html>

Muslim Brotherhood Movement honlap. In: <http://www.ummah.net/ikhwan/>

NASIRI, OMAR: Inside the Jihad: My Life with Al Qaeda: A Spy's Story. Perseus Publishing Books, November, 2006., In: <http://www.fn.hu/index.php?id=1&cid=156034>

NBH évkönyv-2006
In: <http://www.nbh.hu/evk2006/06-0041.htm>

Official Development Assistance increases further - but 2006 targets still a challenge. In: http://www.oecd.org/document/3/0,2340,en_2649_201185_34700611_1_1_1_1,00.html

PADÁNYI JÓZSEF: A nemzetközi katonai műveletek műszaki támogatásának tapasztalatai. In: http://www.zmne.hu/kulso/mhht/hadtudomany/2005/4/2005_4_19.html.

Parlamenti vita, a 151. ülésnap felszólalásai (2004. 05. 17.). In: http://www.parlament.hu/naplo/37/151/n151_450.htm.

PAYNE, CARROL: Understanding Terrorism - Definition of Terrorism World Conflict. Quarterly, May 2007. In: <http://www.globalterrorism101.com/UTDefinition.html>.

PETERS, RALPH: Spotting the Losers: Seven Signs of Non-Competitive States. In: <http://carlisle-www.army.mil/usawc/Parameters/98spring/peters.htm>

PETERS, RALPH: A Case For War. In: <http://www.jrwhipple.com/war/caseforwar.html>

Politics in God's name. Al-Ahram Weekly, Issue No. 247., 16-22 November 1995. In: <http://weekly.ahram.org.eg/archives/parties/muslimb/polgod.htm>

Preventing violent extremism – winning hearts and minds. In: <http://www.communities.gov.uk/documents/communities/pdf/320752>

Radicalization in the West: The homegrown threat. In: http://sethgodin.typepad.com/seths_blog/files/NYPD_Report-Radicalization_in_the_West.pdf

Radikális muszlimok Európában. In: <http://hvg.hu/hvgfriss/2007.50/200750HVGFriss125.aspx>

RAMONET, IGNACIO: Unjustified means In: <http://mondediplo.com/2001/11/01unjustified>

Resource Mobilization Theory. In: http://faculty.babson.edu/krollag/org_site/encyclopb/mobil_res.html

SCHMID, A.P.: Terrorizmus definíció In: The Criminology of Terrorism: History, Law, Definitions, Typologies. In: <http://faculty.ncwc.edu/TOConnor/429/429lect01.htm>

SEPP, KALEV I.: Best Practices in Counterinsurgency. In: <http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/milreview/sepp.pdf>

SERVOLD, GARY M.: The Muslim Brotherhood and Islamic Radicalism In: http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/cpc-pubs/know_thy_enemy/servold.pdf

Social Movement Theory: Political Opportunity Structure – POS. In: <http://macht.arts.cornell.edu/jss13/apsa95/node4.html>

STRICKLAND, ADAM: Reinventing the Counterinsurgency Wheel In: <http://smallwarsjournal.com/documents/swjmag/v2/strickland-jul05.htm>

TÁLAS PÉTER: A nemzetközi terrorizmus és a szervezett bűnözés hatása a nemzetközi biztonságra és Magyarország biztonságára. In: http://www.mtaki.hu/docs/all_in_one/talas_peter_nemzetkozi_terrorizmus.pdf

Terrorism definitions. In: <http://www.paware.org/what-is-terrorism/pdfs/B-2.pdf>
The Arab World Competitiveness Report 2002-

2003. In: Oxford University Press, New York, 2003.

The Arab Human Development Report 2003. Building a Knowledge Society. United Nations Development Programme – Arab Fund for Economic and Social Development. New York, 2003. In: <http://www.undp-pogar.org/publications/other/ahdr/ahdr2003e.pdf>

The National Security Strategy of the United States.

In: <http://www.whitehouse.gov/nsc/nss.html>

THORNTON, TED: Deobandi Muslims. In: <http://lawncorder.blogspot.com/2005/10/deobandi-muslims.html>

US Army, Field Manual-Interim 3-07.22 Counterinsurgency Operations. In: <http://www.fas.org/irp/doddir/army/fmi3-07-22.pdf>

US Code Collection, Title 50, § 403–2; In: <http://www.law.cornell.edu/uscode/>

50/usc_sec_50_00000403----002-.html

Választási eredmények Ausztriától Szlovéniáig. Népszabadság Online. 2004. június 13.

In: <http://www.nsz.prim.hu/cikk/321920/>

VIDINO, LORENZO: No Safe Heaven. Belgium ought to look within.

In: <http://www.nationalreview.com/script/printpage.p?ref=/comment/comment-vidino062503.asp>

VIORST, MILTON: The coming instability. Washington Quaterly, Fall 97.

In: <http://www.foreignaffairs.org/19971101faessay3813/milton-viorst/algeria-s-long-night.html>

WOOLSEY, R. James 1993. február 2-án a CIA igazgatójává való kinevezése előtt, a szenátusi meghallgatásán mondott beszéde.

In: http://www.spymuseum.org/programs/calendar_pages/2007_09_25_prog.php

Nem hivatkozott irodalom jegyzéke

BALI JÓZSEF: A NATO válságkezelési rendszere és ennek hatása a magyar válságkezelési rendszer kialakítására. Tanulmány, Budapest, 1997.

BAR, SHMUEL: The Muslim Brotherhood in Jordan. In: Tel Aviv University - Moshe Dayan Center for Middle Eastern and African Studies, Tel Aviv, June 1998.

BARTHA ORSOLYA: Terrorizmus a modern háború, avagy jogalapot szolgáltat-e a terrorista támadás a háború megindításához? In: Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények, IX. évfolyam, 3. szám, 2005.

BEAUFRE, A.: Az izraeli-arab háború hadművelési tanulságai. In: Stratégia 1967/13.

BERACZKAI ANTAL: Milyen terrorista fenyegetésekkel kell számolnunk a jövőben? In: Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények, IX. évfolyam, 3. szám, 2005.

BOKHARI, FARHAN, STEPHEN FIDLER and RAULA KHALAF: Saudi Oil Money Forces With Nuclear Pakistan. In: Financial Times, London, 5 August 2004.

BRISARD, JEAN-CHARLES and GUILLAUME DASQUIE: Forbidden Truth – U.S Taliban Secret Oil Diplomacy and the Failed Hunt for Bin Laden.

In: Thunder's Mouth Press, New York, 2002.

BROWER, K. S.: A Jom Kippur háború (az 1973. évi arab-izraeli háború).

In: Military Review 1974/3.

BUCHTA, WILFRIED: Who Rules Iran? The Structure of Power in the Islamic Republic.

In: The Washington Institute for Near East Policy and the Konrad Adenauer Stiftung, Washington, 2000.

CORR, EDWIN - SLOAN, STEPHAN: Low Intensity Conflicts (old Threat in a New World). In: Westview Press, Boulder – San Francisco – Oxford, 1992.

DEÁK PÉTER: A biztonságot fenyegető kihívások, konfliktusok, válságok, háborúk.

In: Védelmi Tanulmányok 1997/3.

DONELLY, CHRIS: A katonák felkészítése a XXI. századra. In: NATO tükör 2000. nyár/ősz

EMERSON, STEVEN: American Jihad – the Terrorists Living among us.

In: The Free Press, New York, 2002.

ESHEL, D.: Háború a Golan-fennsíkon, 1-3. rész. In: Kampf Magazin, 1981/1-2-3.

EVANS, KATHY: Saudis Inch Towards Political Debate: Kathy Evans Reports on the King's Cautious Move Towards Consultation Despite his Continued Belief that Democracy is Unsuitable. In: The Guardian, London, UK, 31 August 1992.

FAREED, ZAKARIA.: The Saudi Trap. In: Newsweek, 28 June 2004.

GALGÓCZI ISTVÁN: A dzsihád. In: Kard és Toll. Válogatás a hadtudomány doktoranduszainak tanulmányaiból, ZMNE, Budapest, 2005/3

GAZDAG FERENC: Biztonságpolitika. SVKI, ELTE Bölcsészettudományi Kara, Magyar Történelmi Társulat Tanári Tagozata, 1998.

GOLD, DORE: Hatred's Kingdom – How Saudi Arabia Supports the New Global Terrorism. In: Regnery Publishing Inc., Washington, 2003.

GUNARATNA, ROHAN: Inside Al Qaeda – Global Network of Terror. In: Columbia University Press, New York, 2002.

GUNARATNA, ROHAN: The Post-Madrid Face of Al-Qaeda. In: Washington Quarterly, Summer 2004.

„Haderő 2013” - A Magyar Honvédség fejlesztésének 2013-ig szóló hosszú távú koncepciója. Védelmi Tervezési Csoportfőnökség, Budapest, 2000.

HAIG ZSOLT: A terrorizmus újszerű módszerei és eszközei. In: Felderítő Szemle, V. évfolyam, Különszám, 2006. január.

HÉJJA ISTVÁN: Válságok, válságkörzetek hadtudományi kutatása. In: Hadtudomány, 1999 június, IX. évfolyam, 2. szám.

KATONA MAGDA: Az al-Kaida metamorfózisa 2001. szeptember 11-e után. In: Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények, IX. évfolyam, 3. szám, 2005.

KEAN, THOMAS and LEE HAMILTON: The Complete Investigation. The 9/11Report. The National Commission on Terrorist Attacks Upon The United States. In: St. Martin Paperback, New York, 2004.

KISSINGER, HENRY: Az amerikai külpolitika. In: Magvető, Könyvkiadó, Budapest, 2004.

KNIGHTS, MICHAEL: Saudi Arabia Faces Long-Term Insecurity. In: Jane's Intelligence Review, 1 July 2004.

KÖSZEGVÁRI TIBOR: Hadviselés a XXI. században. In: Hadtudomány, 1999/1.

KÖSZEGVÁRI TIBOR: A nemzetközi terrorizmus elleni harc katonai területei és feladatai. I. rész, ZMNE, Egyetemi jegyzet, Budapest, 2003.

KÖSZEGVÁRI TIBOR – KOVÁCS CSABA: A nemzetközi terrorizmus elleni harc katonai területei és feladatai. II. rész. ZMNE, Egyetemi jegyzet, Budapest, 2003.

LAIDI, ALI: The Saudi Connection. In: Le Monde, Paris, 4 October 2001.

LIDDEL, HART B. H.: Az arab-izraeli háború hadászata. In: Military Review 1968/11.

MATUS JÁNOS: A NATO 2010-ben. In: Új Honvédségi Szemle 1998/5.

NAGY LÁSZLÓ: A terrorizmus jellege napjainkban. In: Felderítő Szemle, V. évfolyam, Különszám, 2006. január.

NAGY PÉTER: Nemzetbiztonság az információs korszakban. In: Külpolitika 1998/nyár

NIELSEN, JORGEN S.: Muslim in Western Europe. In: Edinburgh University Press, Edinburgh, 1992.

PAP, ROBERT A.: The Strategic Logic of Suicide Terrorism. In: American Political Science Review, Vol. 97, No. 3, August 2003.

PORKOLÁB IMRE: Koan and the asymmetric warfare. In: Aarms, Volume 5, Issue 3, 2006.

RESPERGER ISTVÁN: Az iszlám világ hatása a biztonságra. Egyetemi jegyzet, ZMNE, Budapest, 2003.

ROSTOVÁNYI ZSOLT: Az iszlám és a háború. In: Társadalom és Honvédelem 1997/2.

STEINMANN, DAVID: A Radicalization Islamic School System Turns out not to be Exclusive to any One Country. In: Washington Times, 3 March 2002.

STERN, JESSICA: Pakistan's Jihad Culture. In: Foreign Affairs, November-December 2000.

SZŐCS ISTVÁN: A terrorizmus hatásainak csökkentése a megelőző technológiai felkészülés módszerével.

In: Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények, IX. évfolyam, 3. szám, 2005.

SZTERNÁK GYÖRGY: A válságkezelés, a fegyveres erők megváltozott feladatai. Egyetemi jegyzet, Budapest, 1994.

TOMOLYA JÁNOS: Az Európai Unió és a terrorizmus elleni harc.

In: Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények, IX. évfolyam, 3. szám, 2005.

TÖMÖSVÁRY ZSIGMOND–NAGY LÁSZLÓ: Oroszország a harmadik évezred küszöbén. Az Oroszországi Föderáció Nemzeti Biztonsági Koncepciója. Honvéd Kiadó, Budapest, 2000.

United States of America Vs. Abd al Rahman Muhammad al Amoudi, in the United States District Court for Eastern District of Virginia, Case No. 03-1009-m, 29 September 2003, pp. 51-58. In: The Phoenix Vol. 19, No. 20, London, October 2001.

VÁNYA LÁSZLÓ: A terrorizmus réme és a XXI. század csúcstechnológiái. In: Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények, IX. évfolyam, 3. szám, 2005.

ÁBRAGYŰJTEMÉNY

1. ábra	Felkelők és terroristák összehasonlítása	p. 15.
2. ábra	A társadalmi mozgalom kifejlődésének feltételei, szakaszai	p. 41.
3. ábra	A Davies féle J-görbe	p. 43.
4. ábra	A földalatti mozgalmak kifejlődésének modellje	p. 56.
5. ábra	Sikeres és sikertelen felkelés elleni stratégiák	p. 109.

A PÁLYÁZÓ PUBLIKÁCIÓS MUNKÁINAK JEGYZÉKE

Könyvek, jegyzetek	
1.	<i>Külföldi hírszerző és biztonsági szolgálatok.</i> Egyetemi Tankönyv – ZMNE Kossuth Lajos Hadtudományi Kar, Biztonság- és Politikatudományi Tanszék, 2007. Budapest. p. 81-83.
Cikkek	
2.	<i>The birth of modern terrorism in Europe.</i> Arms - Academic and Applied Research in Military Science, Volume 6, Issue 3, 2007. p. 451-459.

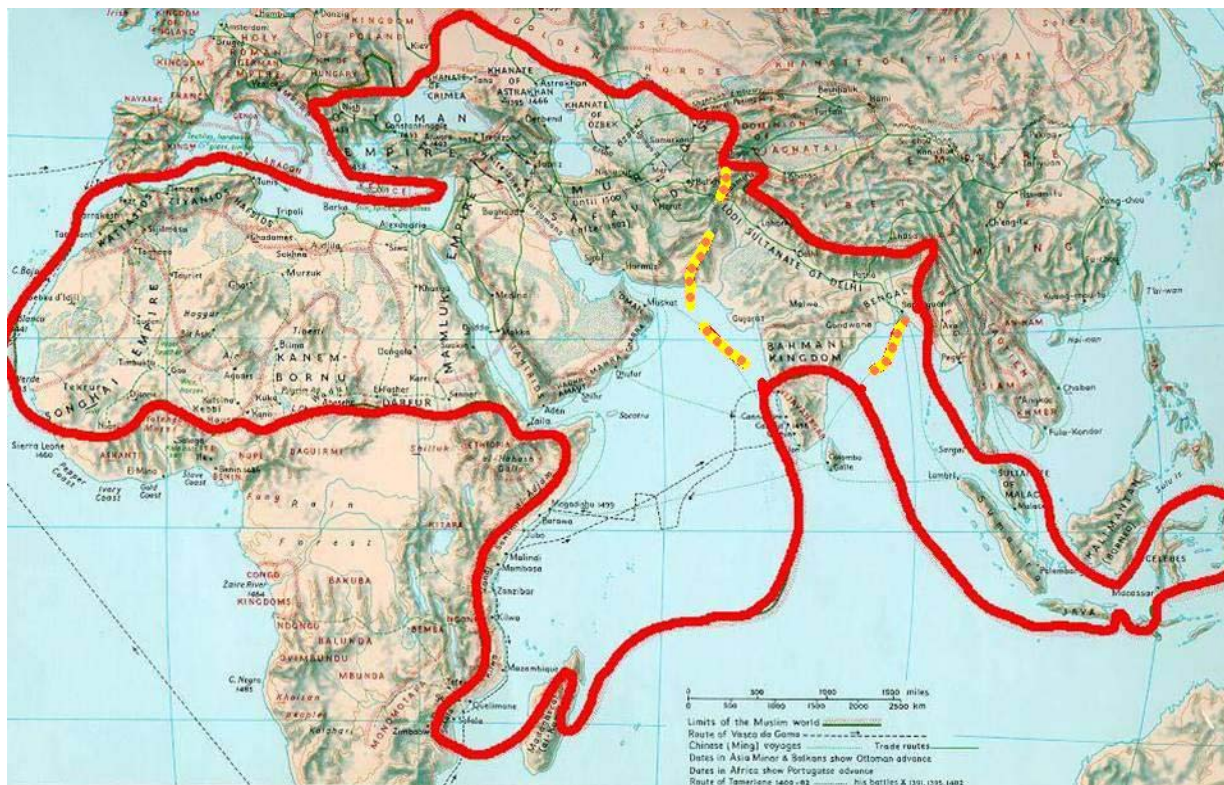
3.	<i>Democracy promotion as part of Global War on Terror.</i> Tradecraft Review – Magyar Köztársaság Katonai Biztonsági Hivatal, 2008. Special Issue, p. 75-83.
4.	Béres János-Kenedli Tamás: <i>Is the cyberterrorist threat exaggerated?</i> Arms - Academic and Applied Research in Military Science (Igazolás az Arms-tól mellékelve.)
5.	Béres János-Beraczkai Antal: <i>Liberation Tigers of Tamil Eelam (LTTE).</i> Arms - Academic and Applied Research in Military Science. (Igazolás az Arms-tól mellékelve.)
6.	<i>Társadalmi mozgalom és erőszak.</i> Rendészeti Szemle – Az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium szakmai, tudományos folyóirata, 55. évfolyam, 2007/4. p. 115-135.
7.	<i>A modern iszlám fundamentalizmus gyökerei és az al-Kaida.</i> Felderítő Szemle – Magyar Köztársaság Katonai Felderítő Hivatal, V. évfolyam, Különszám, 2006. január. p. 152-159.
8.	Béres János-Spindler Zsolt: <i>Az iszlám erkölcsisége és megnyilvánulása napjainkban.</i> Felderítő Szemle – Magyar Köztársaság Katonai Felderítő Hivatal, VI. évfolyam, 2. szám, 2007. június. p. 24-41.
9.	<i>A nők és az öngyilkos terrorizmus.</i> Felderítő Szemle – Magyar Köztársaság Katonai Felderítő Hivatal, VI. évfolyam, 3. szám, 2007. szeptember. p. 15-26.
10.	<i>A transznacionális fenyegetések kezelése a katonai hírszerzésben.</i> Felderítő Szemle – Magyar Köztársaság Katonai Felderítő Hivatal, V. évfolyam, Különszám, 2006. november. p. 11-21. (Igazolás az MK KFH Tudományos Tanácsától mellékelve.)
11.	<i>A romániai titkosszolgálatok alárendeltségének és ellenőrzésének aktuális helyzete.</i> Kard és Toll – Válogatás a hadtudomány doktoranduszainak tanulmányaiból. ZMNE, Budapest, 2007/1. p. 175-179.
12.	Béres János-Spindler Zsolt: <i>Öngyilkos merénylők Afganisztánban.</i> Szakmai Szemle – Magyar Köztársaság Katonai Biztonsági Hivatal, 2008. 1. szám, p. 163-172.
13.	<i>Az iszlám vallás kialakulása, főbb irányzatai – az iszlám szélsőséges irányzatok megjelenése.</i> Felderítő Szemle – Magyar Köztársaság Katonai Felderítő Hivatal, 2008. 1. szám (Igazolás az MK KFH Tudományos Tanácsától mellékelve.)
14.	Béres János-Beraczkai Antal: <i>Válaszok a terrorizmusra – Az Egyesült Államok biztonsági rendszerének változásai.</i> Szakmai Szemle – Magyar Köztársaság Katonai Biztonsági Hivatal, 2005. 3. szám, p. 128-139.
15.	Béres János-Beraczkai Antal: <i>Csoportos szellemi alkotótechnikák alkalmazhatósága a titkosszolgálati munkában.</i> Szakmai Szemle – Magyar Köztársaság Katonai Biztonsági

Hivatal, 1993. 1. szám, p. 27-35. (Igazolás az MK KBH Tudományos Tanácsától mellékelve.)	
16.	Béres János-Beraczkai Antal: <i>Néhány szó a nonverbális kommunikáció titkosszolgálati megközelítéséről, felhasználásának lehetőségeiről.</i> Szakmai Szemle – Magyar Köztársaság Katonai Biztonsági Hivatal, 1994. 2. szám, p. 71-78. (Igazolás az MK KBH Tudományos Tanácsától mellékelve.)
17.	Béres János-Beraczkai Antal: <i>A grafológiáról és alkalmazhatóságáról a titkosszolgálati munkában.</i> Szakmai Szemle – Magyar Köztársaság Katonai Biztonsági Hivatal, 1993. 2. szám, p. 31-48. (Igazolás az MK KBH Tudományos Tanácsától mellékelve.)
Előadások	
18.	<i>Low intensity conflicts and special forces seminar (SOLIC-II).</i> Szolnok, 2007. 06. 11-15
19.	<i>Oszama bin Láden és az al-Kaida.</i> MK KFH – terrorizmus elleni konferencia, 2006. 10. 04.
20.	<i>Transznacionális veszélyek, fenyegetések és a katonai felderítés.</i> MK KFH – terrorizmus elleni konferencia, 2007. 10. 17.
21.	<i>Nők és öngyilkos terrorizmus.</i> Előadás a ZMNE Doktori Iskola hallgatóinak, Budapest, 2007. 11. 09.
22.	<i>Nők és öngyilkos terrorizmus.</i> Előadás a ZMNE Vezérkari Tanfolyam hallgatóinak, Budapest, 2007. 11. 20.

MELLÉKLETEK

1. melléklet

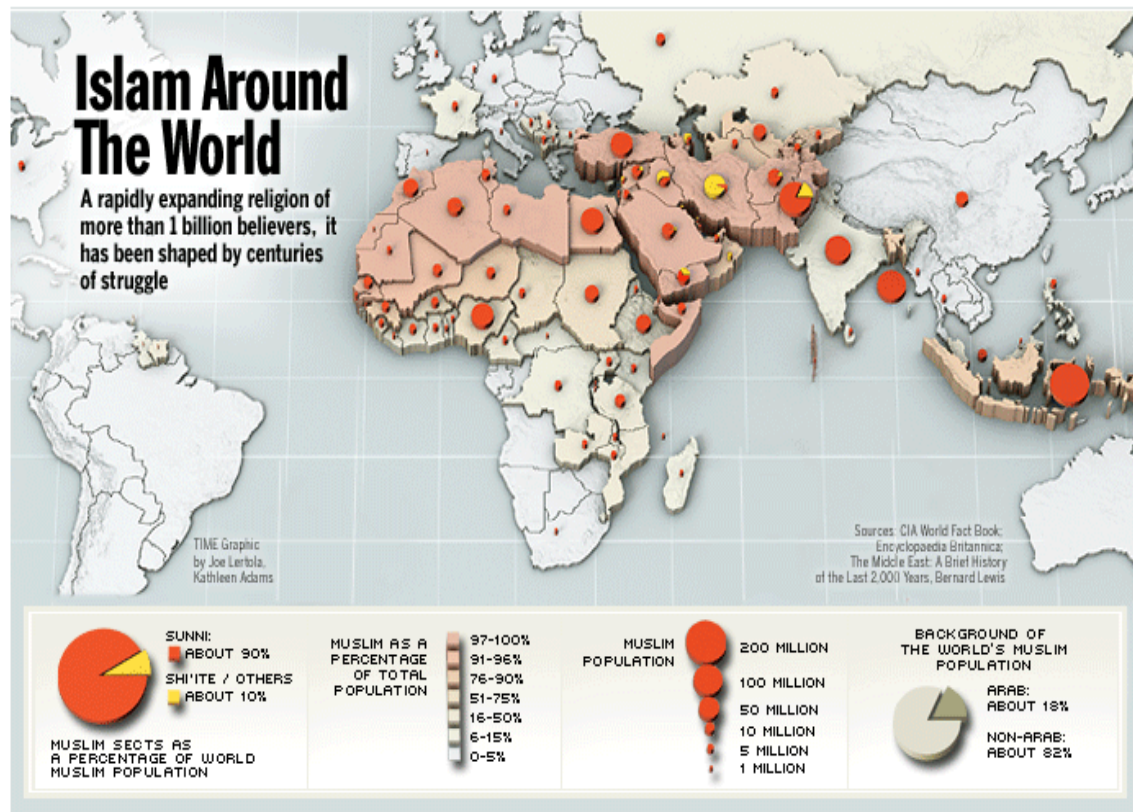
Az Iszlám Kalifátus területi kiterjedése

(Forrás: BRANDON, James: One Nation, Under Allah, with 1,5 billion muslims.
In: The Christian Science Monitor, May 10, 2006)

2. melléklet

A muszlim világ országai

Next: Photo Essay »

(Forrás: Islam around the world. In: <http://qurango.com/images/islamicworld.gif>)

3. melléklet

Az iszlám két fő irányzata és terjedési irányjai

(Forrás: BROWN, Gary: Mutual Misperceptions. In: Foreign Affairs, 16 October, 2001)

4. melléklet

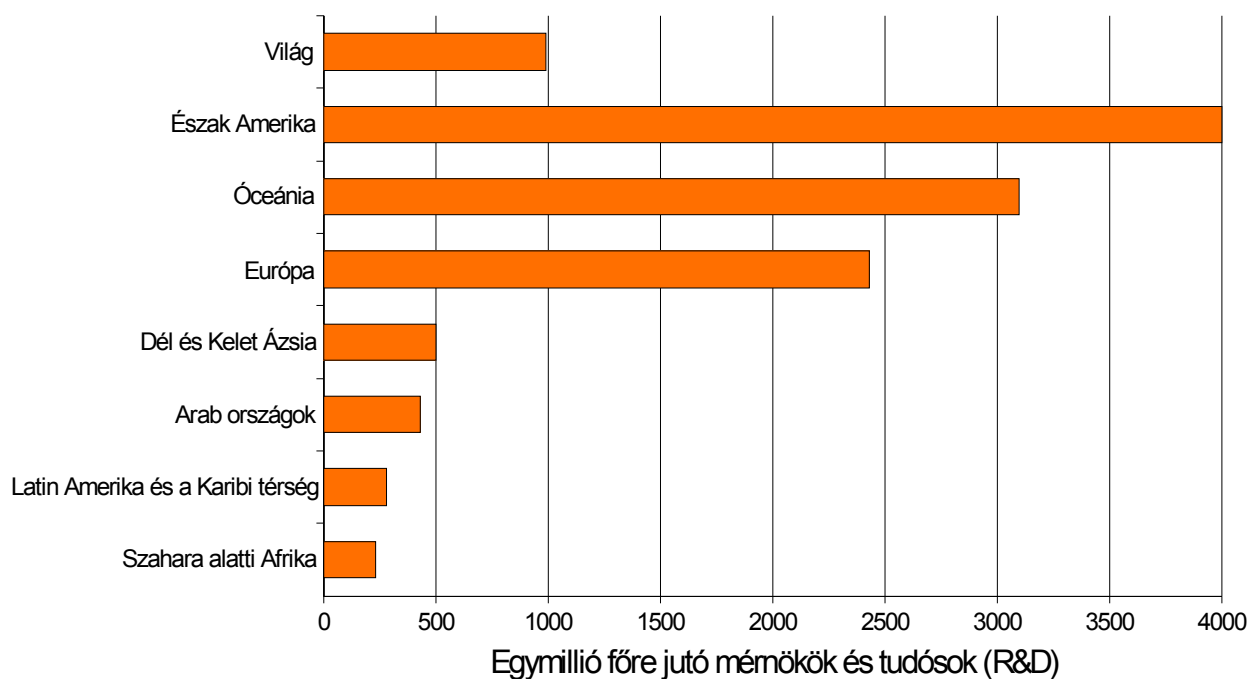
Vallások összehasonlítása

	Hinduizmus	Buddhizmus	Konfucianizmus	Taoizmus	Katolicizmus	Protestantizmus	Islám
1. Egy örökkévaló személyes isten	+	—	—	—	+	+	+
2. Sok túlvilági segítő	+	+	+	+	+	—	+
3. Képkultusz	+	+	+	+	+	—	—
4. A teremtés és ítélet egyszerűsége	—	—	—	—	+	+	+
5. Menny és pokol	+	+	—	+	+	+	+
6. Újramegtestesülés	+	+	—	(〒)	—	—	—
7. Vallástól függő jogrend	+	—	+	+	—	—	+
8. Kasztrendszer	+	—	—	—	—	—	—
9. Papi rend	+	} +	—	+	+	—	—
10. Szerzetesség	+		—	+	+	—	—
11. Poligámia	+	+	(+)	(+)	—	—	+
12. Étkezési törvények	+	+	—	—	—	—	+
13. Alkoholtilalom	+	+	—	—	—	—	+
14. Kizárólagos érvényességre való igény	—	—	—	—	+	+	+

(Forrás: GLASENAPP, von Helmuth: Az öt világvallás.
Akkord Kiadó, München, 2005.)

5. melléklet

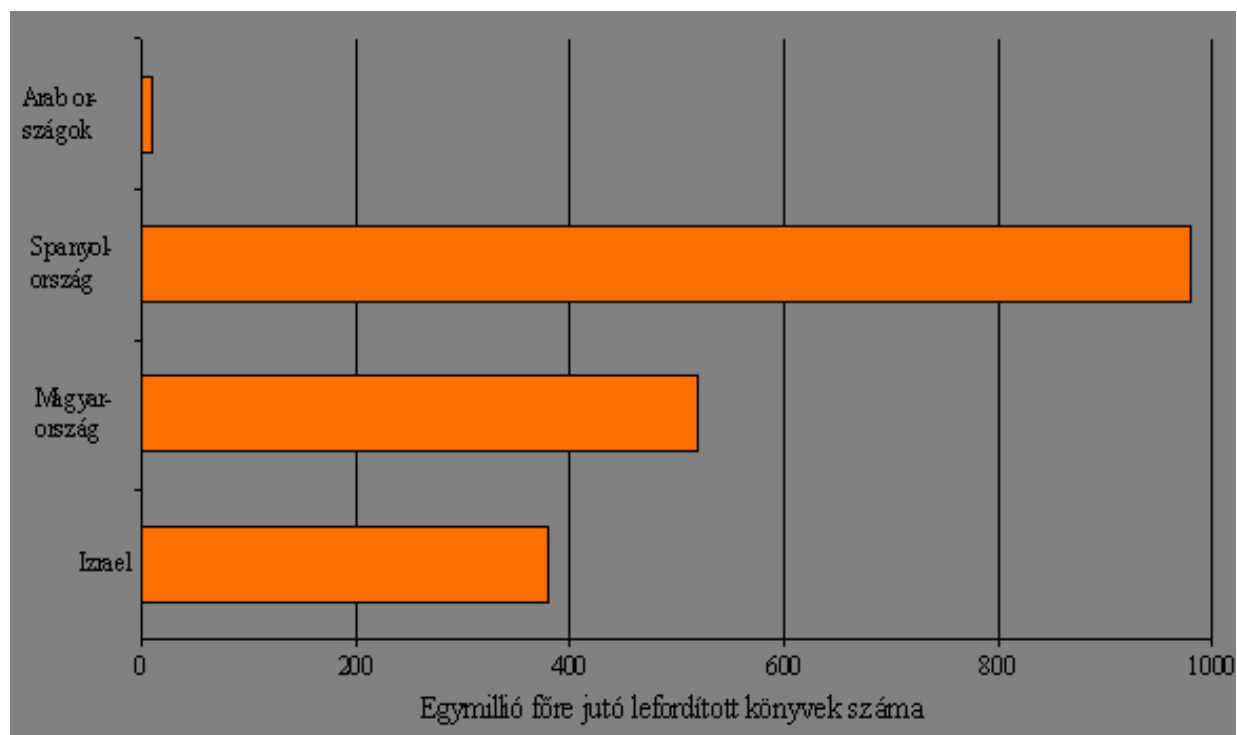
A kutatásban és fejlesztésben dolgozó mérnökök és tudósok száma a világon (1990-2000 között, 1 millió főre jutóan)

(Forrás: Arab Human Development Report, 2003 – UNDP.
Szerkesztette: Resperger István)

6. melléklet

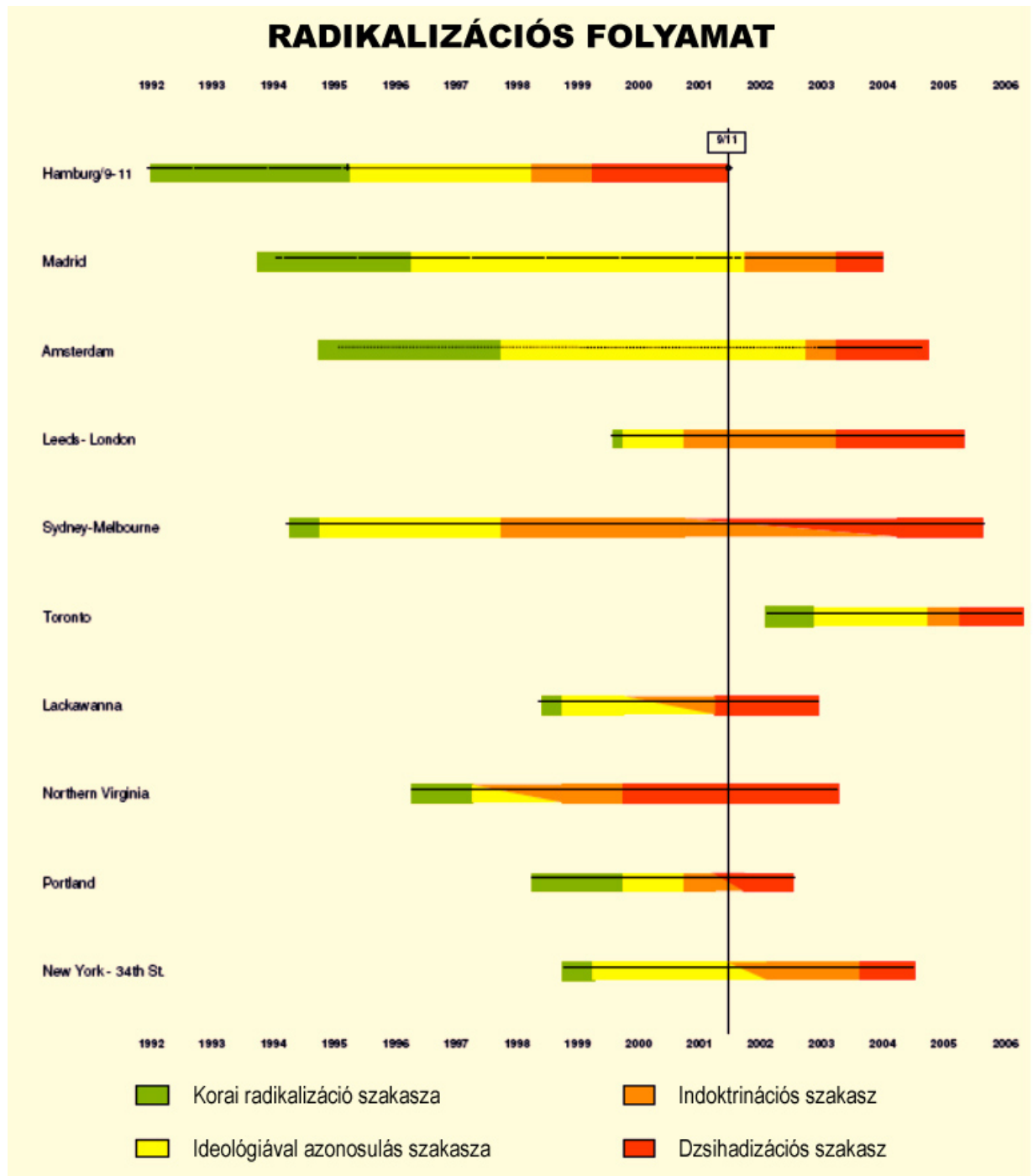
Az arab országokban lefordított könyvek száma, összehasonlítva más országokéval (1981-1985 között, 1 millió főre jutóan)

(Forrás: Arab Human Development Report, 2003 – UNDP.
Szerkesztette: Resperger István)

7. melléklet

A nyugati típusú társadalmakban élő muszlimok radikalizációjának folyamata

(Forrás: Mitchell D. Silber and Arvin Blatt: Radicalization in the West
- The Homegrown Threat. Fordította: Béres János)

8. melléklet

